

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI**

“PEDAGOGIKA”

**fanidan
3-kurslar uchun**

O`QUV USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi:	100000	– Gumanitar
Ta’lim sohasi:	110000	–Pedagogika
Ta’lim yo‘nalishlari:	5231700	– Kadrlar menejmenti

TERMIZ – 2018

O'quv uslubiy majmua Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2017 yil avgust "24" - son buyrug'i bilan tasdiqlangan fan dasturi asosida ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar:

Jumayeva G. – TermDU «Pedagogika» kafedrası o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

A.Raxmatullaev- TermDU «Pedagogika» kafedrası katta o'qituvchisi p.f.n.

R.Imomqulov - TermDU «Pedagogika» kafedrası katta o'qituvchisi p.f.n.

O'quv uslubiy majmua Termiz davlat universiteti o'quv uslubiy Kengashininig 2018 yil "____" avgustdagi "____" - son yig'ilishida ko'rib chiqilgan va foydalanishga tavsiya etilgan.

© TerDU "Pedagogika" kafedrası

MUNDARIJA:

MUNDARIJA

.....

3

I-BO'LIM. O'QUV MATERIALLAR **Ошибка! Закладка не определена.**

1.1.MA'RUZA UCHUN MATERIALLAR **Ошибка! Закладка не определена.**

1.2.SEMINAR MASHG'ULOTLAR UCHUN MATERIALLAR **Ошибка! Закладка не определена.**

II-BO'LIM. MUSTAQIL TA'LIM. **Ошибка! Закладка не определена.**

III-BO'LIM. GLOSSARIY **Ошибка! Закладка не определена.**

IV-BO'LIM. ILOVALAR **Ошибка! Закладка не определена.**

4.1. FAN DASTURI..... **Ошибка! Закладка не определена.**

4.2. ISHCHI-O'QUV DASTURI..... **Ошибка! Закладка не определена.**

4.3. TARQATMA MATERIALLAR..... **Ошибка! Закладка не определена.**

4.4. TESTLAR..... **Ошибка! Закладка не определена.**

4.5. NAZORAT SAVOLLARI **Ошибка! Закладка не определена.**

4.6. TALABALAR BILIMINI BAHOLASH MEZONLARI 228

4.7. ADABIYOTLAR RO'YXATI..... **Ошибка! Закладка не определена.**

KIRISH

Mazkur o'quv uslubiy majmua "Pedagogika" fanidan 5231700- Кадрлар менежменти ta'lim yo'nalishi uchun mo'ljallangan bo'lib, Pedagogika fakultetining "Pedagogika va psixologiya" kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan ishlab chiqilgan. "Pedagogika" fani o'quv uslubiy majmuasini yaratishda turli xildagi pedagogik adabiyotlardan foydalanildi.

"Pedagogika" fani 5231700- Кадрлар менежменти ta'lim yo'nalishi o'quv rejasiga asosan 6-semestrda o'qitiladi. Mazkur kursda Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifalari; Tarbiya nazariyasi; Ta'lim nazariyasi. Ta'lim strategiyalari; Zamonaviy pedagog modeli; Ta'lim texnologiyalari; Pedagogika fanining metodologik asoslari; Pedagogik mahorat asoslari haqida ma'lumotlar berilgan va ular misollar asosida tushuntirib o'tilgan.

"Pedagogika" fanini o'zlashtirish jarayonida bakalavr:

- pedagogikaning ilmiy-nazariy asoslari; pedagogik fikrlarning rivojlanish taraqqiyoti; pedagogik mahoratning ilmiy asoslari; pedagogik madaniyat va texnikaning mohiyati; o'quv jarayonini tashkil etishning metod va shakllariga qo'yilgan zamonaviy talablar; ta'lim oluvchilar shaxsini rivojlantirish omillari, yosh davrlarining o'ziga xosliklari; yaxlit o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish va amalga oshirish; tarbiya jarayonining qonuniyatlari va tamoyillari; pedagogikaning asosiy yo'nalishlari **haqida tasavvurga ega bo'lishi;**

- milliy g'oya va asosiy pedagogik qonuniyatlar hamda tamoyillarga asoslangan holda o'quv-tarbiya ishlarini o'tkazishni; ta'limni tashkil etishning asosiy shakllarini amaliyotda qo'llashni; ta'lim va tarbiya metodlari, vositalarini amaliyotda qo'llash, aniq vaziyatlar uchun ularning qulay variantlarini tanlashni; pedagogik maqsadlarga erishishda egallanadigan bilimlarni tanlash, tahlil etish, umumlashtirish va ularni texnologik shaklda taqdim etishni; aniq sharoitlarda ta'lim-tarbiyaga doir amaliy vazifalarni hal etishni; muloqotga moyillik, ishchanlik, kelajakni tasavvur qila olish, kasbiy mustaqillik, sensor axborotlarni tezlik bilan anglash, o'z-o'zini boshqara olish, o'zaro ta'sir etish va hamkorlikda ishlashni **bilishi va ulardan foydalana olishi;**

- psixologik-pedagogik adabiyotlar bilan ishlash; zarur metodik yo'riqnomalar tuzish; samarali pedagogik tadqiqotlar o'tkazish; pedagogik texnologiya va axborot

texnologiyalaridan foydalana olish; tarbiyaviy ishni rejalashtirish va amalga oshirish; guruh jamoasining psixologik muhitini va auditoriya bilan munosabatda individual, shaxsiy va yosh imkoniyatlarini hisobga olish; istiqboldagi rivojlanish va talab etiladigan natijaga erishishni strategik rejalashtirish; pedagogik vazifalarni hal etishga doir standart bo'lmagan yondashuvlarni izlab topish **ko'nikmalariga ega bo'ladi.**

Ushbu o'quv uslubiy qo'llanma beshta qismdan iborat bo'lib, ular sillabus, ishchi o'quv reja, namunaviy va ishchi o'quv dastur, modulni o'qitishda foydalaniladigan interfaol ta'lim metodlari, ma'ruza materiallari (ma'ruza matni, adabiyotlar ro'yhati, mustaqil ta'lim mavzulari, glosarriy, keyslar banki, nazorat savollari va test savollari) dan tashkil topgan. Ma'ruza va amaliy mashg'ulotlari materillari ajratilgan holda berilgan.

I-BO'LIM. O'QUV MATERIALLAR

Ma'ruza 1. Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifalari

Reja:

1. Pedagogika qanday fan? Tarbiya – pedagogika fanining predmeti sifatida.
2. Pedagogika fanining tadqiqot obyekti. Ilmiy pedagogic tushunchalar.
3. Pedagogik fanlar tizimi. Pedagogikaning tarmoqlari.
4. Pedagogik modellar va ularning ta'limga qo'yadigan talablari.

Tayanch iboralar: “Bolani yetaklayman”, tarbiya, ta'lim, ilmiy tadqiqot metodlari, model, obyekti, predmet, tizim, kategoriya, yaxlit pedagogik jarayon.

1. Pedagogika qanday fan? Tarbiya – pedagogika fanining predmeti sifatida.

Pedagogika (yunoncha paidagogike bo'lib, paidagogos «bola» va «yetaklayman») ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta'lim berishning mohiyati va muammolarini o'rganadigan fan. Pedagogika ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanalib, yosh avlod hamda kattalarni milliy istiqloq g'oyalari asosida tarbiyalash, unga ta'lim berish muammolarini o'rganadi.

Pedagogika fani shaxsni rivojlantirishning ikki muhim jihati — uni o'qitish va tarbiyalashga asosiy e'tiborni qaratganligi bois didaktika (ta'lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasi fanning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Didaktika (ta'lim nazariyasi, yunoncha didaktikos «o'rgatuvchi». didasko «o'rganuvchi») ta'limning nazariy jihatlarini, ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'qituvchi faoliyatlari, ta'limning maqsadi, mazmuni, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolarni tadqiq etadi.

Ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra umumiy va maxsus kabi turlarga ajratiladi. Umumiy ta'lim har bir shaxsning kamol topishi hamda u tomonidan hayotiy faoliyatni tashkil eta olishi uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni berishga yo'naltiriladi. Umumiy ta'lim asosida o'zlashtirilgan ma'lumotlar kelgusida shaxsning kasbiy tayyorgarligini ta'minlashga imkon beruvchi maxsus ta'lim olishi uchun asos bo'ladi. Maxsus ta'lim — o'zida mutaxassislik xususiyatlarini namoyon qilib, shaxsga muayyan kasbiy faoliyatni tashkil etish borasida nazariy bilimlarni berish asosida amaliy ko'nikma hamda malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta'lim, shuningdek, turli darajadagi ta'lim dasturlarini amalga oshirishiga ko'ra maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash hamda maktabdan tashqari ta'lim kabi turlarga bo'linadi.

Tarbiya nazarivasi — pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, tarbiya jarayoni mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish muammolarini o'rganadi.

Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayonidir. Ijtimoiy tarbiya aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, iqtisodiy, huquqiy, ekologik va jinsiy tarbiya kabi yo'nalishlarda tashkil etiladi.

Pedagogika fanining paydo bo'lishi va rivojlanishi.

Pedagogika kontekstlik ma'nosiga ega bo'lib o'rganuvchining turli xil faoliyatlarida o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Amerikalik pedagog olim Bernstein fikriga ko'ra pedagogika bir insonning ongli faoliyati boshqa bir insonni o'rganishini ta'minlaydi. Uning fikricha pedagogika shaxsning yangi jihatlarini kashf qilish, fikrlarni bog'lash, bilim, amaliyot va shaxs fikrini ta'minlovchi vosita xisoblanadi. Shu bilan birga u o'qituvchining tashkilotchiligi, boshqaruvchanligi, talaba fikrini tahlil qila olishi va talabaga nisbatan o'qituvchi masxuliyatini ko'rsatuvchi hisoblanadi.¹

Alexander's fikriga ko'ra pedagogika ham faoliyat ham tahlil turi xisoblanadi. Pedagogika o'qituvchilarning fikrlashi, ularning e'tiqodi, munosabati, bilimi, talabalarni o'qitish va o'rganish jarayonida dars rejasini tushunishi, shuningdek ularni o'qitish jarayonidagi ta'siridir va pedagogika ijtimoiy, madaniy, siyosiy jarayonlar bilan bog'langan².

Pedagogik kasbining shakllanishi kishilik taraqqiyoti tarixi bilan uzviy bog'liq. Terib-termachlab kun kechirgan ibtidoiy davr kishilari bolalarni o'zlari bilan ergashtirib yurib, ularga ov qilish, turli daraxt mevalarini terish, o'simliklarning ildizini kovlab olish, suv manbalarini izlab topish kabi harakatlarni amalga oshirishni o'rgatganlar. Bunday harakatlar qabila (urug')ning tajribali kishilari yoki keksalar tomonidan amalga oshirilgan. Oddiy kundalik ehtiyojlarni qondirish yo'lida olib borilayotgan xatti-harakatlar asosida yoshlarga mavjud tajribalar asosida ma'lumotlarni berib, ularda amaliy ko'nikmalarni shakllantirganlar. Turli tovushlarni chiqarish yordamida atrofdagilarni yaqinlashayotgan xavfdan ogoh qilishni bolalar kattalarning namunalari asosida o'zlashtirganlar. Nutq va yozuv paydo bo'lgunga qadar bu kabi harakatlar imo-ishoralar asosida amalga oshirilgan. Kishilik tarixida tub inqilobni sodir etgan nutq va yozuvning paydo bo'lishi, shuningdek, urug' jamoasi tomonidan bajariladigan mehnat faoliyatining turli sohalarga ajralishi yoshlarga nisbatan munosabatning ilg'or (progressiv) xarakter kasb etishiga imkon berdi.

Turli tabiiy ofatlar ta'siridan himoyalaniish, kishilar hayotiga xavf solayotgan kasalliklarni davolash, hayot kechirish uchun yetarli oziq-ovqatlarni jamlab olishga

¹ Pedagogy, Curriculum, Teaching Practices and Teacher Education in Developing Countries.13-bet

2. Pedagogy, Curriculum, Teaching Practices and Teacher Education in Developing Countries.13-bet

bo'lgan tabiiy ehtiyoj yoshlarga hayotiy tajribalarni ma'lum mehnat faoliyati yo'nalishida yetarlicha bilimga ega bo'lgan kishilar tomonidan berilishi maqsadga muvofiq ekanligini ko'rsatdi. Natijada bolalarga hayot tajribalarini o'rgatuvchi kishilar guruhi shakllandi hamda bolalarga ma'lum yo'nalishlar bo'yicha bilimlarni berish maxsus ajratilgan joylarda tashkil etila boshlandi.

Dastlabki maktablar qadimgi Sharqda (Vavilon, Misr, Hindistonda) paydo bo'lib, ularda bolalarga ma'muriy-xo'jalik boshqaruvi asoslari o'rgatilgan.

Antik davrda maktablar Sparta, Afina va Rim tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida faoliyat olib borganlar.

Qadimgi Yunonistonda bunday joylar akademiva deb nomlangan. «Akademiya» so'zi afsonaviy qahramon Akadema nomidan kelib chiqqan. Eramizdan avvalgi IV asrda Afina yaqinidagi Akadema nomi bilan nomlanuvchi joyda Platon o'z shogirdlariga ma'ruzalar o'qigan bo'lib, keyinchalik ta'lim tashkil etiluvchi maskan ham shunday nom bilan atala boshlagan. Qadimgi Rim va Yunonistonda bolalarga bilim berish faylasuflar zimmasiga yuklatilgan.

Jamiyatning tabaqalanishi natijasida, quldorlik tuzumida bolalarni ta'lim maskanlariga olib borish va olib kelish vazifasini qullar bajarishgan va ular «pedagog» deb nomlanganlar. Ushbu tushunchaning ma'nosi «bola yetaklovchi» demakdir.

Tarixiy taraqqiyotning keyingi bosqichlarida bolalarga tizimli bilimlarni berish bilan doimiy shug'ullanuvchi kishilar aynan shu nom bilan atala boshlaganlar.

Feodalizm davrida aksariyat maktablar masjid (musulmon mamlakatlarida) yoki ibodatxonalar (Hindiston) qoshida tashkil etilgan. Bunday maktablarda yoshlarga diniy bilimlar bilan birga dunyoviy bilimlar ham o'rgatilgan.

O'rta asrlar davrida, Sharqda akademiya ko'rinishidagi ta'lim muassasalari ham faoliyat yuritgan bo'lib, ular «Donishmandlar uyi» (IX asr, Bag'dod), «Ma'mun akademiyasi» (XI asrboshlari, Xorazm), observatoriyalar qoshidagi jamiyatlar (XV asr, Samarqane) tarzida nomlangan. Akademiyalarga turli fan yo'nalishlari bo'yicha kuchli bilimga ega bo'lgan qomusiy olimlar jalb etilgan bo'lib, ular tomonidan matematika, geodeziya, mineralogiya, meditsina, astronomiya kabi yo'nalishlarda keng ko'lamli tadqiqotlar olib borilgan.

O'rta asrlar hamda kapital ishlab chiqarishiga asoslangan jamiyatlarda akademiya (Sharqda madrasa)lar ko'rinishidagi maktablarda ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, turli sohalar bo'yicha mukammal bilimga ega pedagoglarning faoliyat yuritishlariga alohida ahamiyat qaratilgan. Chunonchi, Muhammad Tarag'ay Ulug'bek tomonidan barpo etilgan madrasalarda o'z davrining taniqli olimlari — Ali Qushchi, Taftazoniy, Qozizoda Rumiy, Mavlono Muhammad, G'iyosiddin Jamshid Koshiy, Muiniddin Koshiy hamda Mansur Koshiylar talabalarga ta'lim berganlar.

XIX asr oxiri hamda XX asr boshlarida yuzaga kelgan jadidizm harakatining asoschilari, taniqli ma'rifatparvarlar — Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar Qori, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Avloniy, Abduqodir Shakuriy, Ismatulla

Raxmatullayev, Abdurauf Fitrat, Isohxon Ibrat va boshqalar aholi orasida nafaqat murabbiy, balki ma'naviy yetuk inson sifatida ham nom qozondilar. Insoniyatning yashash uchun kurashish va turli tabiiy ofatlardan himoyalaniish yo'lida olib brogan harakatlari tarbiya g'oyalarining shakllanishiga asos bo'lib xizmat qilgan. Ibtidoiy jamoa tuzumida odamlarning guruh-guruh bo'lib hayot kechirishi sababli bo'jalarga tirikchilik o'tkazish yo'lidagi faoliyat (o'simlik mevalari, ildizlarini terish, hayvonlarni ovlash)ni tashkil etish borasidagi tajribalarni o'rgatish guruh a'zolari tomonidan birdek amalgam oshirilgan. Bilimlar, aksariyat hollarda, mehnat va o'yin jarayonlarida o'zlashtirilgan. Mehnat faoliyatini tashkil etish jinsiy xarakterga ega bo'lganligi bois o'g'il va qiz bolalarni tarbiyalashda o'ziga xos jihatlar ko'zga tashlangan. Oila, xususiy mulk va davlatning paydo bo'lishi ijtimoiy tarbiya mazmunida ham tub o'zgarishlarning sodir etilishi, quldorlarning paydo bo'lishiga olib keldi. Aynan mana shu davrdan tarbiya jamiyatning ijtimoiy talab va ehtiyojlari asosida yo'lga qo'yila boshladi. Erkin fuqarolarni tarbiyaning maqsadi, vazifalari, mazmuni va vositalari borasidagi fikrlar Demokratik, Platon va Aristotellarning asarlarida muhim o'rin egallagan. Mutafakkirlarning asarlarida ushbu fikrlar mustaqil pedagogik nazariya sifatida emas, balki falsafiy qarashlar yoki jamiyatni tashkil etish loyihasining muhim komponenti tarzida bayon etilgan. Ushbu davrda tabiiy-ijtimoiy fanlar tizimi shakllanishi uchun boshlang'ich asoslar qo'yildi.

Quldorlik tuzumida erkin bo'lmagan kishilar (qullar)ning haq-huquqlari cheklanganligi bois tarbiya tizimi faqatgina quldorlar, ularning farzandlari uchun xizmat qilgan.

Quldorlik tuzumi o'rnida shakllangan feodal tuzumda pedagogik g'oyalar feodallar manfaatlarini ifoda eta boshladi. Mazkur davr pedagogik jarayonni tashkil etishda diniy g'oyalar yetakchi o'rin egallashi bilan tavsiflanadi. Ijtimoiy hayotda diniy muassasalar (G'arbda cherkov, Sharqda esa masjidlar)ning roli osha borib, bolalarni o'qitish va tarbiyalash ishlari asosan shu maskanlarda tashkil etildi. Garchi dunyoviy g'oyalarni ilgari surish, ilmiy nazariyalarni yaratish va targ'ib etishning din peshvolari tomonidan qoralanishi kabi holatlar ham ko'zga tashlangan bo'lsa-da, ammo savdo-iqtisodiy aloqalar ko'lamining kengayishi, tabiiy ofatlarga qarshi keskin chora ko'rish ehtiyoji ilmiy bilimlarni rivojlantirish hayotiy zaruriyat ekanligini isbotladi. Insoniyat tarixidan mustahkam o'rin olgan Sharq Uyg'onishi deb nom olgan tarixiy jarayon aynan feodal tuzumi — o'rta asrlar davrida sodir boidi. Sharqda buyuk allomalar - Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy, G'arbda esa T.Mor, T.Kampanella, E.Rotterdamskiy, F.Rable, M.Monten va boshqalar tomonidan har tomonlama rivojlangan, ruhiy va jismoniy jihatdan sog'lom, antik dunyo va burjuaziya davri yutuqlari asosida ilmiy bilimlarni o'zlashtira olgan shaxsni tarbiyalash g'oyasi ilgari surildi va puxta asoslab berildi.

Savdo, hunarmandchilik va manufaktura negizida rivojlanib borayotgan ishlab chiqarishni yanada takomillashtirish yo'lidagi amaliy harakatlar bu boradagi muvaffaqiyat murakkab texnikani boshqara oladigan shaxsni shakllantirish evaziga hal

etilishini tasdiqladi. Mazkur davrda ilg'or, progressiv pedagogik g'oyalar ilgari surildi. Aksariyat g'oyalar mazmunida bilim olishga nisbatan ijtimoiy tenglikni qaror toptirish borasidagi qarash o'z ifodasini topdi.

Aynan shu davrda pedagogika fani asoslari muayyan tizimga solindi va ilmiy jihatdan asoslandi. Bu o'rinda pedagogika fani rivojiga o'zining munosib hissasini qo'shgan mutafakkirlar: G'arbda — Ya.A.Komenskiy, D.Didro, J.J.Russo, F.Gerbart, V.V.Disterveg, K.D.Ushinskiy, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinskiy, Sharqda I.Ibrat, S.Siddiqiy, A.Shakuriy, S.Ayniy, A.Avloniy, A.Fitrat, H.H.Niyoziy, M.Abdurashidov, M.Behbudiylar shaxsga ta'lim berish va uni tarbiyalash borasidagi qarashlarni yanada boyitdilar hamda ta'lim tizimiga ilm-fan, texnika yangiliklarini tatbiq etish, o'qitishni yangi tizim (izchil, uzluksiz, asoslangan) asosida tashkil etish kabi g'oyalarni ilgari surdilar.

Sobiq Sho'ro davrida pedagogika fani mazmunan ilm-fan, texnika va texnologiya yutuqlari asosida boyidi, ta'lim muassasalari tizimi shakllantirildi, shuningdek, har tomonlama (g'ormonik) rivojlangan shaxsni shakllantirish nazariyasi asoslandi. Biroq, mazkur nazariya g'oyalarini amaliyotga tatbiq etishning puxta asoslangan mexanizmi yaratilmadi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritgach, rivojlanish va taraqqiyot yo'li demokratik, insonparvar va huquqiyjamiyatni barpo etishdan iboratligi e'tirof etilib, «Ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish» davlat siyosatining usluvo'nalishlaridan bin deya belgilandi. Asosiy e'tibor yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi, yuqori malakali kadrlarni tayyorlashga qaratildi.

Respublikada ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy mazmun hamda yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» kabi me'yoriy hujjatlarda belgilab berilgan.

Demak, mavjud sharoitda pedagogika fani barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tayyorlashga yo'naltirilgan ijtimoiy harakat istiqbollari, bu boradagi muammolar va ularni hal etish yo'llarini o'rganadi.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, obyektiv va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir.

Ayni vaqtda, O'zbekiston Respublikasida pedagogik yo'nalishda olib borilayotgan **ilmiy** izlanishlar dialektik yondashuvga asoslanadi. Pedagogik hodisa, voqelik va ularning qonuniyatlarini aniqlashga bunday yondashuv pedagogik hodisa va jarayonlarning umumiy aloqasi, ularning izchil, uzluksiz rivojlanishi, bolaning fiziologik rivoji uning psixologik, intellektual jihatdan takomillashtirib borishini ta'minlashi, qarama-qarshiliklarning shaxs kamolotini ta'minlashdagi o'rni va roli, shuningdek, dialektika kategoriyalarining ahamiyatini e'tirof etadi.

Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, muayyan muddatni

taqozo etuvchi, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik hamda aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega bo'lgan jarayon bo'lib, uning samarali bo'lishi uchun bir qator shartlarga rioya etish zarur. Ular quyidagilardir:

- 1) muammoning dolzarbligi va mavzuning aniq belgilanganligi;
- 2) ilmiy farazlarning to'g'ri shakllantirilganligi;
- 3) vazifalarning tadqiqot maqsadi asosida to'g'ri belgilanganligi;
- 4) tadqiqot metodlar tizimiga nisbatan obyektiv yondashuv;
- 5) tajriba-sinov ishlari jarayoniga jalb etiluvchi respondentlarning yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlari, shuningdek, shaxs rivojlanishi qonuniyatlarining to'g'ri hisobga olinganligi;
- 6) tadqiqot natijalarini oldindan tashxislash va uning natijalarini aytib o'tish;
- 7) tadqiqot natijalarining kafolatlanganligi.

Zamonaviy sharoitda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlarni olib o'rishda quyidagi metodlardan foydalanilmoqda: 1- Pedagogik kuzatish metodi.

2. Suhbat metodi.
3. Anketa metodi.
4. Intervyu metodi.
5. Ta'lim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish metodi.
6. Test metodi.
7. Pedagogik **tahlil metodi**.
8. Bolalar ijodini o'rganish metodi.
9. Pedagogik tajriba metodi.
10. Matematik-statistik metod.

Pedagogik kuzatish metodi. Uni qo'llash jarayonida, ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo holat aniqlanadi, tajriba— avvali va yakunida qo'llanilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'linadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish murfikin.

Suhbat metodi. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, mavjud holatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari subyektlari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat maqsadga muvofiq holda individual, guruhli hamda ommaviy shaklda o'tkaziladi. Suhbat jarayonida respondentlarning imkoniyatlari to'la-to'kis namoyon bo'lishiga erishish muhimdir. Uning samarali bo'lishi uchun quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq:

- 1) maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollarning mazmunini aniqlash hamda savollar o'rtasidagi mantiqiylik va izchillikni ta'minlash;
- 2) suhbat joyi va vaqtini aniq belgilash;

- 3) suhbat ishtirokchilarining soni xususida ma'lum to'xtamga kelish;
- 4) suhbatdosh to'g'risida avvaldan muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish;
- 5) suhbatdosh bilan samimiy munosabatda bo'lish;
- 6) suhbatdoshning o'z fikrlarini erkin va batafsil ayta olishi uchun sharoit yaratish;
- 7) savollarning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish;
- 8) olingan ma'lumotlarni o'z vaqtida tahlil qilish.

Anketa metodi (fransuzcha — tekshirish). Ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Anketa metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan niuioqotni tashkil etishga asoslanadi. Anketa savollariga javoblar, ko'p hollarda, yozma ravishda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa savollari quyidagicha bo'ladi:

1) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);

2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniqarli», «salbiy» va hokazo tarzda javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

Anketa metodini qo'llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur. Ular quyidagilardir:

1) anketa savollari tadqiq etilayotgan muammoning mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;

2) anketa savollari yirik hajmli va noaniq bo'lmasligi kerak;

3) anketa savollari o'quvchilarning dunyoqarashi, yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;

4) anketa savollari respondentlar tomonidan to'la javoblar berilishini ta'minlovchi vaqtni kafolatlay olishi zarur;

5) anketa o'quvchilarning pedagogik va psixologik tavsifnomalarini tuzish manbayiga aylantirib yuborilmasligi zarur;

6) anketa javoblari muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart.

Intervyu metodi respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirilishini ta'minlaydi. Intervyu respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o'tkaziladi. Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Ta'lim muassasasi huiiatlarini tahlil qilish metodi. Pedagogik hodisa^{Va} dalillarni tekshirish maqsadida ta'lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi ma'lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Vlaskur metod O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarining ta'lim muassasalari amaliyotidagi bajarilish holatini o'rganish, bu boradagi faollik darajasi, erishilgan yutuq hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg'or tajribalarni

ommalashtirish va ta'lim muassasasi pedagogik tajribasini oshirish maqsadida qo'llaniladi.

Test metodi. Ushbu metod respondentlartomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo'yicha o'zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko'nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test o'z mohiyatiga ko'ra quyidagi savollardan iborat:

1) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);

2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniqarli», «salbiy» va hokazo tarzda javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

3) to'g'ri javob variantlari qayd etilgan savollar (respondentlar o'z yondashuvlariga ko'ra to'g'ri deb topgan javob variantini belgilaydilar).

Test metodini qo'llashda aniqlanishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni turkum asosida berilishiga e'tibor berish maqsadga muvofiqdir. Ushbu metodning afzalligi respondentlar javoblarini aniq mezonlar bo'yicha tahlil etish imkoniyati mavjudligi hamda vaqtning tejallishi bilan tavsiflanadi. Biroq, metod ayrim kamchilikdan ham holi emas. Chunonchi, aksariyat holatlarda javoblar yozma ravishda olinadi, shuningdek, respondent taklif etilayotgan javob variantlardan birini tanlashi zarur. Shu bois respondent o'z fikrini batafsil ifoda etish imkoniyatiga ega emas.

Pedagogik tahlil metodi. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik hamda pedagogik yo'nalishlarda o'rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

Bolalar ijodini o'rganish metodi. Mazkur metod o'quvchilarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, shuningdek, ma'lum fan sohalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari - kundaliklari, insholari, yozma ishlari, referatlari, hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metodning afzalligi shundaki, u ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Bolalar ijodini o'rganishning quyidagi shakllari mavjud:

- 1) fan olimpiadalari;
- 2) turli mavzulardagi tanlovlar;
- 3) maktab ko'rgazmalari;
- 4) festivallar;
- 5) musobaqalar.

Pedagogik tajriba (eksperiment — lotincha «sinab ko'rish», «tairiba qilib ko'rish») metodi. Pedagogik tajriba metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishni kafolatlay olishi, ilgari

surilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi hamda samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Muayyan muammo yechimini topishga yo'naltirilgan pedagogik tajriba ma'lum doirada, soni aniq belgilangan respondentlar ishtirokida amalga oshiriladi. Mazkur metoddan foydalanish tadqiqotchi tomonidan ilgari surilayotgan maxsus metodikaning samaradorligini aniqlay hamda unga baho bera olishi zarur.

Matematik-statistik metod tajriba-sinov ishlari, shuningdek, umumiy holda tadqiqotning samaradorlik darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi, muammo holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar maxsus matematik formulalar yordamida qayta tahlil etiladi. Yakuniy qiymat tadqiqot samarasini ifodalovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Ayni vaqtda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlar olib borishda Student, Ko'viriya, Rokich, V.P.Bespalko hamda V.V.Grechixin metodlaridan keng foydalanilmoqda.

Tarbiya – pedagogika fanining asosiy predmeti. Tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, rivojlanishi. yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan tarbiyaning asosiy maqsadi barkamol shaxsni tarbiyalab, voyaga yetkazishdan iborat. Kadrlar tayyorlash milliy modelimizning bosh muddaosi - barkamol shaxs va intellektual salohiyatli mutaxassis tayyorlashdan iborat bo'lib, O'zbekistonning xalqaro andozalardagi zamonaviy taraqqiyotini ta'minlay oladigan, mustaqil fikr yuritadigan, tafakkurli, malakali, bilimli mutaxassis, ayni paytda insonning ichki sifatleri barq urib kamolotga yetgan kadrlarni tayyorlashni ko'zlaydi. Mazkur maqsadni amalga oshiruvchi asosiy omillardan biri tarbiya jarayonidir. Tarbiyaning maqsad-natijasi barkamol avlodni shakllantirishdir. Bu jarayon ikki tomonlama bo'lib, uyushtirish va rahbarlikni, shuningdek, o'quvchi shaxsning o'zi tomonidan faollik ko'rsatishni taqozo etadi. Bu jarayonda pedagog yetakchi vazifani bajaradi, chunki, u ijtimoiy tarbiyaning umumiy maqsadlari, mohiyatini tushunadi, maqsad yo'lida amalga oshirilayotgan vazifalar tizimidan yaxshi xabardor, tarbiya shakllari, metodlar va vositalarni asosli, ilmiy tarzda tanlab oladi va tarbiyaga tadbiq etadi.

O'z tabiatiga ko'ra tarbiya ko'p omilli xarakterga ega, ya'ni bola shaxsining qaror topishiga oila, maktab, jamoatchilik, ijtimoiy muhit, shuningdek, vaziyatlar xilma-xilligi bevosita va bilvosita ta'sir etadi. Tarbiyaning natijalari bir xil tavsifda bo'lmaydi. Bu o'quvchilarning psixologik (individual-tipologik), fiziologik va jismoniy xususiyatlariga, ularning hayotiy va ma'naviy qiyofasiga, shaxsiy jihatlariga bog'liq. Tarbiya odatda, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini qayta tarbiyalash, bolaning atrof-muhitdagi u yoki bu hodisalar bilan salbiy aloqasi natijasida vujudga keladigan munosabatlar va shaxs xususi- yatlarini shakllantirish bilan qo'shib olib boriladi. O'z-o'zini tarbiyalash shaxsning o'zida ijtimoiy qadrga ega bo'lgan fazilatlarni hosil qilish va takomillashtirishga hamda

salbiy xislatlarni bartaraf ettirishga qaratilgan ichki faoliyat sifatida ta'riflanadi. O'z-o'zini qayta tarbiyalash shaxsning o'zidagi salbiy odatlarni, zararli sifatlarini yo'qotishga, bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyat mazmunidir. Bola xulqidagi nosog'lom muhit, ota-onaning tarbiyada yo'l qo'ygan xatolari, o'qituvchi faoliyatidagi kamchiliklar asosida vujudga keladi. Qayta tarbiyalash jarayonida salbiy xulq, hosil qilingan zararli sifatlar o'zgartiriladi, qayta tarbiyalashda maktab, oila, ota-onaning hamkorligi lozim bo'ladi. Demak, qayta tarbiyalash o'quvchining o'zigagina emas, balki uning ota-onasiga ham qaratilishi lozim.

Sharq mutafakkirlari ta'limni hech qachon tarbiyadan ajratib qarashmagan.

Hozirgi kunda ta'lim jarayoni o'qituvchilar tomonidan bilim, iqtidor va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratiladi. Tarbiya esa shaxs tarbiyalanganligining mezoni sifatida shaxsiy xislatlarni shakllantirish bilan bog'liq bo'lib, bugungi kunda bu xislatlarni ma'naviy qadriyatlar asosida shakllantirib borish maqsadga muvofiqdir. Umumiy ta'lim maktabining yuqori sinflarida ma'naviy qadriyatlarning mohiyatini o'rganish, tarbiyaviy imkoniyatlardan keng foydalanish, asosan dars jarayonini tashkil etish, uning asosiy qismlariga qo'yiladigan talablarga ijodiy yondashishga bog'liq.

Tarbiya nazariyasidagi asosiy muammolarni aniqlash uchun quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

- tarbiyaviy ish ma'nosini aniqlash;
- tarbiya istaklarini tasniflash;
- o'quvchilarning ma'naviy ehtiyoji va talabi;
- o'quvchilarning yoshi, sinfning umumiy saviyasiga mosligini inobatga olish;
- o'quvchi bilim saviyasi, mantiqiy fikr doirasining o'sishi, tarbiyasiga ta'sirini aniqlash;
- o'qituvchining shaxsiy xislatlarini shakllantirish, olib boriladigan tarbiyaviy ishlarni tadqiq etish.

Milliy mentalitetimizga ko'ra, ta'limni tarbiyadan, tarbiyani ta'limdan ayricha tasavvur etish mumkin emas. Ta'lim va tarbiya - o'zaro uzviy bog'liq bo'gan sharqona tushunchalardir. Birinchi Prezidentimiz ta'kidlaganidek: «Aslida ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotning chegarasi va poyoni yo'q. Toki hayot davom etar ekan, ta'lim ham, tarbiya ham zamon o'rta qo'yayotgan yangi-yangi talablarga binoan muttasil o'zgarib-yangilanib boraveradi».

Bu uzluksiz jarayon ta'lim-tarbiya uchun mas'ul barcha rahbarlar va xodimlar zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklaydi. Negaki, oldimizda turgan eng ezgu maqsadlarimiz mamlakatimizning buyuk kelajagi ham, ertangi kunimiz, erkin va farovon hayotimiz ham, **«O'zbekistonning XXI asrda jahon hamjamiyatidan qanday o'rin egallashi ham - bularning barcha-barchasi,**

avalambor, yangi avlod, unib-o'sib kelayotgan farzandlarimiz qanday insonlar bo'lib voyaga yetishiga bog'liqdir».

2. Pedagogika fanining tadqiqot obyekti va predmeti. Ilmiy pedagogik tushunchalar.

Pedagogika fanining **tadqiqot obyekti** o'quvchi shaxsi. Pedagogika fanining **predmeti** sifatida zamonaviy pedagogikada quyidagicha belgilanmoqda - yaxlit pedagogik jarayon. Bu esa o'z-o'zidan ta'lim-tarbiya jarayoniga tizimli yondashuvni talab qiladi.

Tizim atamasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Ular: tizim – xossa sifatida; tizim – ob'ekt sifatida.

Tizim – ob'ekt sifatida juda murakkab va ma'lum shaklda tartiblangan (uzluksiz ta'lim tizimi, ta'lim-tarbiya jarayoni va shu kabilar) ichki tuzilmaga ega bo'lgan jarayonlarda namoyon bo'ladi va qaralayotgan jarayonni tizimiy o'rganishga imkoniyat yaratadi.

Tizim qo'yilgan maqsadlarga erishish maqsadida birlashgan, boshqaruv personalining xarakterlarini o'zaro muvofiqlashtirish va bir-biriga moslash sohalarida ishlatiladi.

Tizim, tizimiy tahlil va tizimiy yondashuv jarayonlarida muntazam foydalanilib boraveradi va tadqiqot ishlarini samarali olib borishning asosiy negizlaridan birini ta'minlaydi.

Tizim – xossa sifatida makon va zamondagi muayyan miqdordagi hamma tartiblangan unsurlardan va ularning ratsional kombinatsiyasidan tashkil topgan. Bu unsurlarning har biri butun ob'ekt faoliyatining muvaffaqiyatiga ta'sir etadi.

Tizim – ma'lum maqsad sari yo'naltirilgan yoki yagona ma'lum maqsad asosida ifodalangan o'zaro bog'liq manbalar (qism tizimlar, tizim elementlari) majmuasi yoki o'zaro ta'sir (qonuniyat) asosidagi qism tizimlar va tizim elementlari majmuasi.

MAQSADI: Muammoni bir butun qilib tadqiq etishga imkon yaratish.

VAZIFALARI: ta'lim jarayonini bir butun yaxlit tizim shaklida ifodalash; ta'lim-tarbiya jarayoniga «tizim yaxlit», «tizimiy yondashuv» tadqiqot usullarini joriy etishga imkoniyat yaratish.

Tizim ta'lim-tarbiya jarayonini tizim elementlari, qism tizimlar ko'rinishida ifodalab, kadr orasidagi aloqadorlikni o'rnatish orqali ta'lim-tarbiya jarayonidagi qonuniyatlarni ochish imkoniyatini yaratadi va mazkur jarayonlarni optimallashtirishga yordam beradi.

Tizim ta'lim-tarbiyaga oid muammolarni hal etishda «tizimiy tahlil», «tizimiy yondashuv», «ieraxik tizim» larga tegishli tadqiqot usullarini amaliyotga joriy etishda keng qo'llaniladi.

Tizim pedagogik texnologiyalarning istiqbolli variantlarini yaratishda va ularning zamon talabiga javob beradigan variantlar monitoringni ishlab chiqarishda

doimo kerak bo'ladi.

Tizim Sistema (yun. Systeme - qismlardan iborat, butun) – o'zaro munosabat va aloqada bo'lgan muayyan yaxlitlikni hosil qiluvchi ko'p qismlar (elementlar) majmui.

Tushunchalar, taxminlar, nazariyalar, ilm, formatlashtirilgan mantiqiy tizimlar.

Tizim (Sistema) – yagona maqsad yo'lida bir vaqtning o'zida ham yaxlit, ham o'zaro bog'langan tarzda faoliyat ko'rsatadigan bir necha turdagi elementlar majmui.

Tizim- bu o'zaro uzviy bog'liq, tarkibiy va tashkiliy jihatdan bir butun bo'lgan elementlar majmuasidir.

Tizim o'z navbatida qism tizim va qism elementlaridan tashkil topgan bo'lib, ichki va tashqi aloqadorliklar bilan bog'liq o'zining bosqichli rivojlanishi tuzulmasiga strukturasiga ega.

Tizim elementi – bu uning ichki funktsional tarkibiga taalluqli, lekin masalani hal qilishda qismlarga ajratilmaydigan bir bo'lagiga aytiladi.

Aloqadorlik – bu muhit, tizim va elementlari orasidagi moddiy, energetik, iqtisodiy va axborotlar almashinuvidir.

Muhit – bu tizimni o'rab turgan faoliyat ko'rsatishiga ta'sir ko'rsatadigan narsadir.

Pedagogika qonuniyatlari.

- Ta'lim-tarbiyaning jamiyatning ehtiyojlari va ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarga bog'liqligi.
- Ta'lim-tarbiyada shakllanish, rivojlanish va jtimoiylashishning yaxlitligi.
- Tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalashning birligi.
- Ta'lim-tarbiya jarayonida muloqotning ustuvorligi.
- Pedagogik jarayonda ta'lim oluvchilarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olish.
- Pedagogik jarayonda jamoa va shaxsning o'zaro aloqadorligi.
- Pedagogik jarayon vazifasi, shakl va metodlarning o'zaro aloqadorlogi.

Ta'limda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish.

Pedagogika fanining vazifalari. Pedagogika fani shaxsni shakllantirishdek ijtimoiy buyurtmani bajarish asosida jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga alohida hissa qo'shadi. Pedagogika fani maqsadi va vazifalarining belgilanishida ijtimoiy munosabatlar mazmuni, davlat va jamiyat qurilishi, lining hayotida yetakchi o'rin tutuvchi g'oyalar mohiyati muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida demokratik, insonparvar hamda huquqiy jamiyatni barpo etish sharoitida mazkur fan yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrni tarbiyalash tizimini ishlab chiqish, milliy istiqlol g'oyasi asosida ta'lim va tarbiya nazariyasini ijodiy rivojlantirish vazifasini hal etadi. Mazkur jarayonda quyidagi vazifalarni bajarishga e'tibor qaratiladi:

1. Ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrni tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayonning mohiyatini o'rganish.

2. Shaxsni hartomonlama kamol toptirish qonuniyatlarini aniqlash.

3. Ijtimoiy taraqqiyot darajasidan kelibchiqqan holda, rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimi tajribasini o'rganish asosida uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish.

4. Ta'lim muassasalari hamda, ularda faoliyat olib borayotgan pedagoglar faoliyati mazmunini asoslash.

5. Ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirish va amaliyotga joriy etish.

6. Pedagoglarni pedagogika nazariyasiga oid bilimlar hamda ta'lim – tarbiya usullari bilan qurollantirish.

7. Ta'lim-tarbiya birligi hamda ijtimoiy tarbiya yo'nalishlari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni ta'minlashning pedagogik shart- sharoitlarini o'rganish.

8. O'qitish hamda tarbiyalash jarayoniningsamarali texnologiyalarini yaratish.

9. Oila tarbiasini muvaffaqiyatli tashkil etish yuzasidan ota-onalar uchun ilmiy-metodik tavsiyalarni ishlab chiqish.

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari. Bizga yaxshi ma'lumki, har bir fan o'zining tayanch tushunchalari, qonuniyatlari, tamoyillari, qoidalari tizimiga ega. Aynan mana shu holat uning fan sifatida e'tirof etilishini kafolatlaydi. Fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha kategoriva deb ataladi. Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari shaxs kamolotini ta'minlash, ta'lim va tarbiya samaradorligiga erishishga qaratilgan jarayonlarning umumiy mohiyatini yoritadi. Eng muhim kategoriyalar sirasiga quyidagilar kiradi: shaxs, tarbiya, ta'lim (o'qitish, o'qish), bilim, ko'nikma, malaka, ma'lumot, rivojlanish.

Shaxs — psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyat a'zosi.

Tarbiya — muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni hartomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Ta'lim — o'quvchilarni nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon.

Bilim — shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Ko'nikma - shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish qobiliyati.

Malaka — muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.

Ma'lumot — ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Rivojlanish — shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan riqdod va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

3. Pedagogik fanlar tizimi. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi.

Pedagogik fanlar tizimi. Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Shu bois yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o'rganiladi. Ular quyidagilardir:

1. Umumiy pedagogika — maktab yoshidagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalarini o'rganadi.

2. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi — maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

3. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi - boshlang'ich sinflar o'quvchilarini tarbiyalash, ularga ta'lim berish, ularning o'ziga xos psixologik hamda fiziologik xususiyatlarini tadqiq etish, shuningdek, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

4. Korreksion (maxsus) pedagogika — rivojlanishida turli psixologika fiziologik nuqsonlari bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitish bilan bog'liq muammolarni o'rganadi.

O'z navbatida korreksion pedagogika tarkibiga maxsus pedagogika psixologiyaning turli sohalari kiradi. Ular quyidagilardir: 4-1. Surdopedagogika va surdopsixologiya — eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

4.2. Oligofrenopedagogika va oligofrenopsixologiya — aqli zaif bolalarni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

4.3. Tiflopedagogika va tifiopsixologiya — ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

4.4. Logopediya va nutqiv buzilishlar psixologiyasi — nutqi, shuningdek, motorli-harakatlanish doirasida murakkab nuqsonlari bo'lgan bolalar (ko'r, soqov va kar bolalar)ni rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi.

5. Metodika — xususiy fanlarni o'qitish xususiyatlarini o'rganadi.

6. Pedagogika tarixi - ta'lim va tarbiyaning yuzaga kelishi, taraqqiy etishi, muayyan tarixiy davrlarda yetakchi o'rin egallagan pedagogik fikrlar taraqqiyoti masalalarini o'rganadi.

7. Pedagogik texnologiya — ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.

8. Pedagogik mahorat — bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratlarini oshirish, takomillashtirish muammolarini o'rganadi.

9. Ta'limni boshqarish — ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollarini belgilash masalalarini o'rganadi.

10. Ijtimoiy pedagogika — ijtimoiy munosabatlar jarayonida pedagogik g'oyalarning tutgan o'rni va roli, shaxsni kasbiy va ijtimoiy faoliyatga yo'naltirish muammolarini o'rganadi.

Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi. Ijtimoiy tarbiya mohiyatini ilmiy jihatdan asoslash ma'lum pedagogik hodisaning muayyan vaziyatlarda namoyon bo'lish qonuniyatlarini bilishni taqozo etadi. Bizga ma'lumki, pedagogik hodisa murakkab tuzilmaga ega bo'lib, uning umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun bir qator fanlarning imkoniyatlariga tayaniladi. Ana shu nuqtayi nazardan pedagogika fani bilan quyidagi fanlar o'rtasida yaqin aloqadorlik mavjud:

1. Falsafa — shaxs rivojlanishi jarayonining dialektik xususiyatlari, muayyan pedagogik g'oya, qarash hamda ta'limotlarning falsafiy jihatlari kabi masalalarni tahlil etishga imkon beradi.

2. Iqtisod — ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, o'quv binolarini qurish, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va ularning moddiy-texnika va zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash kabi masalalarning iqtisodiy jihatlarini anglashga xizmat qiladi.

3. Sotsiologiya — ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularni tashkil etish shartlari xususida ma'lumotlarga ega bo'lish asosida ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarini samarali tashkil etish uchun imkoniyat yaratadi.

4. Etika — shaxs ma'naviyatini shakllantirish, unda eng oliy insoniy sifatlar, axloqiy ong va ma'naviy-axloqiy madaniyatni tarbiyalashda muhim o'rin tutuvchi nazariy g'oyalarni pedagogik jarayonga tatbiq etishda alohida o'rin tutadi.

5. Est etika — shaxs tomonidan go'zallikning his etilishi, unga intilishi, shuningdek, unda estetik didni tarbiyalashda muhim yo'nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi.

6. Fiziologiya — o'quv-tarbiya jarayonida bolalarning fiziologik, anatomik xususiyatlarining inobatga olinishi uchun boshlang'ich asoslarni beradi.

7. Gigiyena — o'quvchilarning salomatligini muhofazalash, ularni jinsiy jihatdan to'g'ri shakllantirishda nazariy va amaliy g'oyalari bilan yordam beradi.

8. Psixologiya — shaxsda ma'naviy-axloqiy, ruhiy-intellektual, hissiy-irodaviy sifatlarni tarkib toptirish uchun zamin yaratadi.

9. Tarix — pedagogika fani taraqqiyoti, ta'lim-tarbiya jarayonlarining dinamik, dialektik xususiyatlarini inobatga olish, shuningdek, xalq pedagogikasi g'oyalari kelgusi avlodga uzatish uchun yo'naltiriladi.

10. Madaniyatshunoslik — o'quvchilarda insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyat asoslari haqidagi tasavurni shakllantirish, ularda madaniy xulq-atvor xislatlarini tarkib toptirish uchun xizmat qiladi.

11. Tibbiy fanlar - shaxsning fiziologik-anatoinik jihatidan to'g'ri rivojlanishini

ta'minlash, uning organizmida namoyon bo'layotgan ayrim nuqsonlarni bartaraf etishga amaliy yondashuv, shuningdek, nuqsonli boialarni o'qitish hamda tarbiyalash muammolarini o'rganishda ko'maklashadi.

Maruza-2. Tarbiya nazariyasi

Reja:

- 1. Tarbiya tushunchasi.**
- 2. Tarbiyaning shakl, metod va vositalari.**
- 3. Tarbiya turlari va ularning mazmuni.**
- 4. Tarbiya jarayoni qonuniyatlari va tamoyillari.**
- 5. Milliy tarbiyaning o'ziga xosligi.**

Tayanch iboralar: tarbiya, aqliy tarbiya, jismoniy tarbiya, axloqiy tarbiya, mehnat tarbiyasi, nafosat tarbiyasi, aniq maqsadga yo'naltirilgan jarayon, ko'p qirrali jarayon, uzoq muddatli jarayon, yaxlit tizimlilik jarayon, ikki tomonlama aloqa jarayoni, qarama-qarshiliklardan iborat jarayon.

1.Tarbiya tushunchasi

Tarbiya pedagogika fanining tarkibiy qismi bo'lib, tarbiyaviy jarayon mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o'rganadi. Yosh avlodni tarbiyalashda nimalarga e'tibor qaratmoq lozim? Bunday masalalarni hal etishda, avvalo mamlakatimizda, siyosiy-ijtimoiy sohalarida yuz berayotgan islohotlar mohiyatini chuqur va atroflicha mushohada qilib olishga to'g'ri keladi. Chunki davr ham, inson tarbiyasi ham o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, -XXI asr insoniyat tarixida komputer davri bo'lib kirib keldi. Biroq, fan-texnika qanchalik jadal rivojlanib, jamiyat hayotida muhim joy olib, ishlab chiqarish jarayonlarini tezlashuviga qanchalik samarali ta'sir etmasin, tarbiya nazariyasida shaxsni komil inson etib tarbiyalash, bu borada Markaziy Osiyo mutafakkirlari, xalq pedagogikasi hamda jahon pedagogikasining ilg'or fikrlariga tayanib ish ko'rish zarur bo'ladi. Yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalashda, birinchi navbatda Sharq mutafakkirlarining qimmatli ma'naviy meroslari muhim dasturil amal ahamiyatiga ega bo'ladi. Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad al-Farg'oniy, Imom Ismoil al-Buxoriy, Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshband, Amir Temur, Muhammad Tarag'ay Ulug'bek, Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur singari olamga mashhur allomalarining ijtimoiy, siyosiy va falsafiy qarashlari barcha zamonlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. O'z o'tmish madaniy merosini chuqur o'rganmagan va e'zozlamagan, ajdod-avlodlari bosib o'tgan tarixiy yo'lni idrok etmagan, milliy mustaqillik yo'lida jon fido qilgan buyuk ajdodlar faoliyatidan xabardor bo'lmagan inson o'zligini hech qachon anglab yetolmaydi.

O'tmish madaniy merosini o'rganish murakkab jarayon sanaladi. Madaniy meros namunalari va ularda ilgari surilgan ezgu g'oyalarni yosh avlod ongiga singdirish

uzluksiz, izchil, tizimli hamda maqsadga muvofiq amalga oshirilishi zarur.

Tarbiya maqsadi va vazifalari. Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayonidir. Turli zamon va makonda ijtimoiy tarbiya mohiyatan turlicha ifodalab kelingan bo'lib, uning mazmuni ijtimoiy maqsadlardan kelib chiqib asoslangan. Tarbiya xususida taniqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy shunday deydi: «Al-hosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot, yo mamot, yo najot - yo falokat, yo saodat - yo falokat masalasidir». Ushbu fikrlardan anglaniladiki, shaxs tarbiyasi xususiy ish emas, balki ijtimoiy, milliy ishdir. Zero, har bir xalqning taraqqiy etishi, davlatlarning qudratli bo'lishi avlodlar tarbiyasiga ko'p jihatdan bog'liq. Tarbiya maqsadi ijtimoiy buyurtma asosida belgilanadi. Eng oddiy harakatdan tortib to keng ko'lamli davlat dasturi asosida tashkil etiluvchi tarbiya doimo muayyan maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi. Maqsadsiz, ma'lum g'oyani ifoda etmaydigan tarbiya bo'lmaydi. Tarbiya maqsadi asosida uning mazmuni asoslanib, maqsadni amalga oshirishga xizmat qiluvchi metod va usullar aniqlanadi. Tarbiya maqsadining muammosi pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri sanaladi.

Tarbiya maqsadi umumiy va individual xarakterga ega bo'lishi mumkin. Ilg'or pedagogika umumiy va individual maqsadlar birligi va uyg'unligini namoyon etadi. Maqsad tarbiyaning umumiy ijtimoiy maqsadni ijobiy hal etishga yo'naltiriladi hamda aniq vazifalar tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Demak, tarbiya maqsadi tarbiya jarayonini tashkil etish asosida hal etiladigan vazifalar tizimidir. Tarbiya maqsadlari mohiyati va ko'lamiga ko'ra umumiy va aniq vazifalar sifatida guruhlanadi. Tarbiya maqsadi qanday shakllanadi? Uning shakllanishida ko'plab obyektiv sabablar yetakchi rol o'ynaydi. Organizmning fiziologik yetilish qonuniyatlari, insonning ruhiy rivojlanishi, falsafiy va pedagogik fikrlar yutug'i, ijtimoiy madaniyat darajasi maqsadga umumiy yo'nalish beradi. Biroq asosiy omil doimo davlat mafkurasi va siyosati bo'lib qolaveradi.

Hozirgi paytda O'zbekiston Respublikasi rahbariyati yoshlar orasidan eng iqtidorli, salohiyatlilarini tanlab, saralab olib, ularni ilmiy, madaniy-ma'naviy jihatdan kamolotga erishishlari, zamonaviy fan-texnika asoslarini puxta o'zlashtirib olishlari uchun g'amxo'rlik qilmoqda. O'zbekiston Respublikasining istiqboli nazarda tutilib, ko'pgina yoshlarning Turkiya, Xitoy, Yaponiya, AQSH, Germaniya kabi rivojlangan xorijiy mamlakatlarga tahsil olish uchun yuborilayotganliklari fikrimizning yorqin dalilidir. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunini hayotga joriy etish, ta'lim-tarbiya, sog'liqni saqlash hamda umumiy tibbiyot muammolarini zamon talablari darajasida olib borish, maktablarni milliylashtirish, o'rta maxsus hamda oliy o'quv yurtlariga kirish imtihonlarini test usulida o'tkazish borasida amalga oshirilayotgan ijobiy ishlar o'z samarasini bermoqda.

Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari. Ijtimoiy tarbiya maqsadi va vazifalarini amalga oshirish uchun tarbiya jarayonining xususiyatlarini anglab olish

muhim ahamiyatga ega. Tarbiya jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega. Uning muhim xususiyati **aniq maqsadga** yo'naltirilganligidir. Zamonaviy talqinda tarbiya jarayoni o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda **aniq maqsadga yo'naltirilgan** samarali hamkorlik jarayoni demakdir. Zero, tarbiya jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyatlari tashkil etiladi, boshqariladi va nazorat qilinadi.

Tarbiya jarayoni ko'p qirrali jarayon bo'lib, ular tarbiya mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi ichki va tashqi (subyektiv va obyektiv) omillar asosida tashkil etiladi. Subyektiv omillar shaxsning ichki ehtiyojlari, qiziqishlari, hayotiy munosabatlarini anglatish, obyektiv omillar esa shaxsning hayot kechirishi, shakllanishi, hayotiy muammolarini ijobiy hal etishi uchun sharoit yaratadi. Tarbiya maqsadi pedagogik faoliyat mazmuni, yo'nalishi, shakli hamda obyektiv sharoitlar bilan qanchalik mutanosib kelsa, shaxsni shakllantirish borasida shunchalik muvaffaqiyatga erishiladi. Tarbiya jarayonining tashkil etilishi va boshqarilishida nafaqat o'qituvchi faoliyati, balki o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlari, o'y-fikrlari, hayotiy qarashlari ham muhim o'rin tutadi.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning uzoq muddat davom etishidir. Tarbiya natijalari tez sur'atda yaqqol ko'zga tashlanmaydi. O'zida insoniyat sifatlarini namoyon eta olgan shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda uzoq muddatli davr talab etiladi. Maktab tarbiyasi shaxs ongi, dunyoqarashini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Chunki yoshlik yillarida insonda odob tizimi yuqori darajada ta'sirchan hamda beqaror bo'ladi. Shu bois tarbiya muvaffaqiyati ayni o'quvchilik yillarida shaxsga to'g'ri tarbiya berish lozimligini taqozo etadi. Tarbiya jarayonining yana bir muhim xususiyati uning **uzluksizligi** sanaladi. Tarbiya jarayoni o'quvchilar va o'qituvchining birgalikdagi uzluksiz, tizimli harakatlari jarayonidir. O'quvchilarda ijobiy sifatlarini qaror toptirishda yagona maqsad sari yo'naltirilgan, bir-birini to'ldiruvchi, boyitib boruvchi, takomillashtiruvchi tarbiyani tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois, oila, ta'lim muassasalari va jamoatchilik hamkorligida tashkil etilayotgan tarbiyaviy tadbirlarni uzluksiz o'tkazilishiga erishish maqsadga muvofiqdir.

Maktab yoshidagi bolani tarbiyalashda maktab yetakchi o'rin egallasa ham, bolalarga uzluksiz ta'sir o'tkaza olmaydi. Chunki bolalar ma'lum muddatgina maktab, o'qituvchining tarbiyaviy ta'siri ostida bo'lib, qolgan vaqtning asosiy qismini oilada, ko'chada, jamoat orasida o'tkazadi. Kuzgi, qishki, bahorgi va ayniqsa, yozgi ta'til davrlarida o'quvchilar maktab, o'qituvchi ta'siridan chetda qoladilar. Demak, maktabda bolalarni tarbiyalash vaqt jihatidan chegaralangan bo'lib, sinfdan va maktabdan tashqari amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlardan holi vaqtda ular o'qituvchi yoki tarbiyachining tarbiyaviy ta'siri va nazoratidan uzoqlashadilar.

O'quvchilarga nisbatan maktab (ta'lim muassasasi)ning ta'sirini susaytirmaslik maqsadida, sinfdan va maktabdan tashqari hamda ta'til davrlarida tarbiyaviy ishlarga alohida e'tibor beriladi.

Ayni vaqtda, respublikada o'quvchilarning ta'lim-tarbiya muassasalaridan uzoqlashtirmaslik maqsadida qo'shimcha ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatmoqda. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida o'quvchilar xususiy fanlar va xorijiy tiilarni mukammal o'rganishlari, texnika va badiiy yo'nalishlar bo'yicha bilim olishlari, amaliy faoliyat ko'nikmalariga ega bo'lishlari mumkin. Qo'shimcha ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan turli yo'nalish va mavzulardagi uchrashuv, ko'rgazma, ko'rik va suhbatlar o'quvchilarning tafakkur dunyosini boyitishda, ularda mustahkam xarakter va irodani tarkib toptirishda muhim o'rin tutadi.

Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning **yaxlit tarzda tizimli** tashkil etilishida. Yaxlitlik shundan iboratki, tarbiya jarayonining maqsadi, mazmuni, vazifalari va metodlarining birligi shaxsni shakllantirish g'oyasini amalga oshirish uchun xizmat qiladi. Bizga ma'lumki, shaxs sifatleri navbatma-navbat emas, balki yaxlit tarzda takomillashtiriladi. Shu bois pedagogik ta'sir ham yaxlitdir, tizimlilik xarakteriga ega bo'lishi mumkin. Tarbiya jarayonining yaxlitlik, tizimlilik xususiyati bir qator muhim pedagogik talablarga amal qilishi o'qituvchi bilan o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni ehtiyotkorlik bilan qaror toptirishini talab qiladi.

Ikki tomonlama aloqa ikki yo'nalishda, ya'ni, o'qituvchining o'quvchiga nisbatan ko'rsatadigan ta'siri (to'g'ri aloqa) hamda o'quvchining o'qituvchiga nisbatan munosabati (teskari aloqa) tarzda tashkil etiladi.

Tarbiyaning pedagogik texnologiyasi nazariyasi g'oyasiga muvofiq endilikda o'quvchi tarbiya jarayonining obyektigina bo'lib qolmasdan, subyektiv sifatida ham faoliyat ko'rsatadi. Shuning uchun o'qituvchi o'quvchining ichki imkoniyatlari, unga nisbatan bo'layotgan tashqi ta'sirlar, axborot manbalarini inobatga olishi zarur. Agarda, mazkur talab unutilsa, shaxsni tarbiyalash qiyinlashadi yoki barcha urinishlar samarasiz yakunlanadi.

Mana shundan tarbiya jarayonining yana bir muhim xususiyati - tarbiyada qarama-qarshiliklarning mavjudligi kelib chiqadi. Ushbu qarama-qarshiliklar o'quvchilarda o'z tushunchalariga muvofiq paydo bo'lgan dastlabki sifatlar o'rtasida yoki o'quvchilarga qo'yiladigan talablar bilan ularni bajarish imkoniyatlari o'rtasida ziddiyatlarning kelib chiqishi uchun zamin yaratadi. Bundan tashqari, bu qarama-qarshiliklar ko'pincha bolaning ongi bilan xulqi bir-biriga muvofiq bo'lmasligidan, o'qituvchi va tarbiyachiarning o'quvchilar yosh va shaxsiy psixologik xususiyatlari (fe'l-atvori, xarakteri, qiziqishlari, jismoniy, ruhiy va fiziologik sog'lomligi)ni yaxshi bilmasligi oqibatida kelib chiqadi. Demak, tarbiya jarayoni o'zida quyidagi xususiyatlarni namoyon etadi:

- 1) aniq maqsadga yo'naltirilgan jarayon;
- 2) ko'p qirrali jarayon;
- 3) uzoq muddatli jarayon;
- 4) yaxlit tizimlilik jarayon;
- 5) ikki tomonlama aloqa jarayoni;

6) qarama-qarshiliklardan iborat jarayon.

1. Tarbiyaning shakl, metod va vositalari

Maqsad, mazmun, shakl, metod va vositalar kabi tushunchalar tarbiya jarayonining mohiyatini ochib beradi. Biroq, tarbiya mohiyatini yoritishda o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lgan yana bir tushuncha ham mavjud, bu tarbiya metodlari tushunchasidir.

Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» - yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari. Maktab amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir.

Training method (from the Greek "metodos") way of achieving the goal of education; pupils in thinking, feelings and behavior will impact methods. School practices, methods that pupils in thinking, feelings and behavior will impact methods. The creation of new methods of education is not the power of a single teacher. There is always the problem of improving the techniques to solve it each according to his trainer, the education process in accordance with the specific conditions of its richness of expression on the basis of common methods. Techniques, positive and negative, the way educational process highly efficient and effective assessment. The effectiveness of the techniques that can be assessed through the use of the exact circumstances. Teaching methods to select a number of factors. Goals and objectives of education. The aim of the training and techniques allow you to choose the right content. What is the purpose, then it must be in accordance with the methods of achieving it. The nature of the formation of the person on the content of the education and social needs. However, the same task can be filled with a variety of opinions. Therefore, the techniques are not generally content with is very important to connect with the idea.

Tarbiya metodi (yunoncha “metodos” – yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari. Maktab amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar – bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir. Tarbiyaning mutlaqo yangi metodlarini yaratishga bironta tarbiyachining kuchi yetmaydi. Metodlarni takomillashtirish muammosi doimo mavjud, har bir tarbiyachi o'zining imkoniyatiga ko'ra uni hal qiladi, tarbiya jarayonining aniq shart-sharoitlariga mos ravishda o'zining xususiy qarashlarini ifoda etish asosida umumiy metodikani boyitadi. Metodning ijobiy va salbiysi bo'lmaydi, tarbiya jarayonida ma'lum yo'lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas. Metodning samaradorligini u qo'llanilayotgan sharoit nuqati nazaridan baholash mumkin. Tarbiya metodlarini to'g'ri tanlash bir qator omillarga bog'liq.

Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Tarbiya maqsadi va mazmuni metodlarni to'g'ri tanlashga imkon beradi. Maqsad qanday bo'lsa, unga erishish metodlari unga muvofiq bo'lishi zarur. **Tarbiyaning mazmuni** shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat. Unutmaslik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to'ldirilgan bo'lishi mumkin. SHuning uchun

metodlarni umuman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog'lash g'oyat muhimdir³.

Tarbiyaning mutlaqo yangi metodlarini yaratishga birona tarbiyachining kuchi yetmaydi. Metodlarni takomillashtirish muammosi doimo mavjud, har bir tarbiyachi o'zining imkoniyatiga ko'ra uni hal qiladi, tarbiya jarayonining aniq shart-sharoitlariga mos ravishda o'zining xususiy qarashlarini ifoda etish asosida umumiy metodikani boyitadi.

Metodning ijobiy va salbiysi bo'lmaydi, tarbiya jarayonida ma'lum yo'lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas. Metodning samaradorligini u qo'llanilayotgan sharoit nuqtayi nazaridan baholash mumkin. Tarbiya metodlarini maqsadga muvofiq tanlash bir qator omillarga bog'liq.

Tarbiya maqsadi va mazmuni metodlarni to'g'ri tanlashga imkon beradi. Maqsad qanday bo'lsa, unga erishish metodlari unga muvofiq bo'lishi zarur.

Tarbiyaning mazmuni shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat. Unutmaslik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to'ldirilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog'lash g'oyat muhimdir.

Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlari. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Yosh xususiyatlari muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlardir. Aytaylik, mas'uliyat tuyg'usini boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida ta'lim olayotgan o'quvchilarda ham shakllantirish mumkin. Biroq har bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida turli metodlar qo'llaniladi.

Xalq pedagogikasida tarbiya metodlari. Xalq pedagogikasi o'zbekona axloq, odob va tarbiyaning barcha qirralarini o'zida mujassamlashtirgan. Xalq pedagogikasida turlicha tarbiya metodlari hamda vositalaridan foydalaniladi. Bu metod va vositalar nihoyatda rang-barang bo'lib, ko'p jihatlari bilan ilmiy pedagogikadan ustunlik qiladi. Binobarin, ushbu metodlar ilmiy pedagogikaning shakllanishiga ham o'z ta'sirini o'tkazgan. Xalq pedagogikasida qo'llanilgan xilma-xil tarbiya metodlarini quyidagi tarzda umumlashtirish mumkin.

1. Tushuntirish (hikoya qilish, o'rgatish).
2. Mashqlantirish (odatlantirish, mashq qildirish).
3. Namuna (maslahat berish, uzr so'rash, yaxshiliklar haqida so'rash, o'rnak bo'lish).
4. Nasihat qilish, o'git (undash, ko'ndirish, iltimos qilish, yolvorish, tilak-istak bildirish, ma'qullash, rahmat aytish, duo qilish, oq yo'l tilash va hokazolar).
5. Qoralash va jazo (ta'kidlash, ta'na, gina, tanbeh berish, majbur qilish, koyish, ayblash, uyaltirish, qo'rqitish, nafratlanish, ont-qasam ichirish, urish, kaltaklash va hokazolar).

³ Martin, Jay. The Education of John Dewey. (2003). Columbia University Press

Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlar, e'tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg'usi va irodasiga ta'sir ko'rsatish usullari sanaladi.

Bu guruh usullarining mohiyati shundaki, ular orqali o'quvchilar ongiga jamiyatda ustuvor o'rin tutuvchi ijtimoiy g'oya va maqsadlar singdiriladi. Yoshlar dunyoqarashini shakllantirish, ularning hayot mazmunini tushunib olishlariga ko'maklashish uchun ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar qo'llaniladi.

O'quvchilarda g'oyaviy onglilik va ijtimoiy faollik, ya'ni, davlatning ichki va xalqaro siyosati mazmunini tushunish va idrok qilish ko'nikmalarini tarbiyalash lozim. **Tushuntirish** ijtimoiy ongni shakllantirishda eng ko'p ishlatiladigan usuldir. Tushuntirishning vazifasi o'quvchilarni yuksak madaniyatli, milliy g'urur tuyg'usiga ega bo'lib voyaga yetishlarini tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

Tushuntirishda o'quvchilarga mamlakat fuqarosining davlatga nisbatan muayyan huquq va burchlar asosida bog'langanligi borasida ma'lumotlar beriladi. Bunda davlat bayrog'i, gerbi, madhiyasi hamda Konstitutsiyasiga sadoqat ruhida tarbiya berishning ahamiyati katta.

Suhbat. O'quvchi shaxsini g'oyaviy va ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda o'qituvchining jonli so'zi eng ta'sirchan usul hisoblanadi. Suhbat uchun mavzu tanlashda uning mazkur sinf o'quvchilari uchun dolzarbligi, o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy ishonch uyg'otishning suhbat mazmuniga bo'lgan munosabatlari va suhbatdan kutilayotgan natijani hisobga olish zarur. Suhbat quyidagi mavzularda uyushtirilishi mumkin:

- a) etik mavzular (ijtimoiy ma'naviy-axloqiy me'yorlar, jamiyatda ustuvor o'rin tutuvchi ijtimoiy munosabatlar, jamoa orasida o'zini tutish qoidalar va boshqalar);
- b) estetik mavzular (tabiat go'zalligi, shaxslararo munosabatlar, inson go'zalligi);
- d) siyosiy mavzular (davlatning ichki va tashqi siyosati, dunyo voqealari, xalqaro munosabatlar va boshqalar);
- e) ta'lim va bilishga oid mavzular (koinot, hayvonot va o'simliklar dunyosi, elektronika va boshqalar).

Suhbatlarning, shuningdek, ijtimoiy-foydali mehnatni tashkil etish, huquqiy, ekologik, iqtisodiy va gigiyenik mavzularda ham tashkil etilishi o'zining ijobiy natijalarini beradi.

Suhbat davomida o'quvchilarga ularning o'z fikrlarini erkin ifoda etishlari hamda mustaqil fikrlashlariga imkon beruvchi savollar bilan murojaat qilish juda muhimdir. Bu borada bahs-munozaralarning ahamiyati katta.

Hikoya. O'quvchilar odatda hayot va turli adabiyotlardan olingan aniq misollar bilan boyitilgan hikoyalarni katta qiziqish bilan tinglaydilar. Ularga axloq me'yorlari, xalq o'tmishi, tabiiy boyliklar, qahramonlar hayoti va jasorati, shuningdek, tarix, adabiyot va san'at haqida hikoya qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot namunalari, shuningdek, ommaviy axborot vositalari — radio, televideniye, gazeta va jurnallar sahifalarida e'lon

qilingan ma'lumotlar ham o'quvchilar uchun qimmatli material bo'ladi. Suhbat ham, hikoya ham o'quvchilarning yoshiga mos mavzularda ular tushunadigan so'zlar vositasida adabiy tilda o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Suhbat yoki hikoya mavzusining o'quvchilar tomonidan belgilanishi, ularning samarali kechishini ta'minlaydi, buning natijasida o'quvchilar ilgari surilayotgan mavzuga befarq qaramaydilar.

Namuna. O'quvchilar o'z atrofidagi kishilarda hamma yaxshi axloqiy sifatlarni ko'rishlari va ibrat olishlari nihoyatda muhim. O'qituvchining shaxsan o'zi namuna bo'lishi, ayniqsa, yoshlarga katta ta'sir ko'rsatadi. Ular o'qituvchining darsda va hayotda o'zini qanday tutishini, atrofdagi kishilar bilan qanday muomala qilishini, o'z vazifalarini qanday bajarishini kuzatib yuradilar.

O'quvchilar o'zlariga yaqin kishilarning xulq-atvoriga taqlid qiladilar, Xulq-atvorlar bolalarda yaxshi sifatlarning, ba'zan esa yomon sifatlarning ham tarkib topishiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'qituvchi va ota-onalar har qanday holatda ham o'zlarini tuta bilishlari kerak. Ular qayerda bo'lishmasin, atroflarida bolalar borligini his etishlari lozim. Kattalarning so'zi bilan yurish-turishi va xatti-harakatlarida tafovut bo'lmasligi kerak.

Ilg'or kishilarning hayoti va faoliyatidan olingan ma'lumotlar, adabiy asar, kinofilm va spektakllar qahramonlarining xatti-harakatidagi yaxshi namunalar bolalarning ongiga kuchli ta'sir qiladi.

Maktablarda ishlab chiqarish ilg'orlari bilan uchrashuvlar o'tkaziladi. O'quvchilar o'z ota-onalarining ishlab chiqarishdagi muvaffaqiyatlari bilan faxrlanadilar, ularga taqlid qilishga intiladilar.

Namunada xalq pedagogikasi g'oyalaridan ham foydalaniladi. Ota-onalar o'z farzandlarini hamisha katta hayotiy tajribaga ega, dunyoqarashi va bilim doirasi keng kishilardan ibrat olishga da'vat qilib kelganlar. Masalan, «Qush uyasida ko'rganini qiladi». Juda oddiy xulosa. Shu oddiy xulosa ostida qancha fikrlar jamlanib yotganligini hamisha ham fahmiga boravermaymiz. Bu bilan xalq «uyingda tartibli bo'l, aks holda bolang ko'chada tartibsiz bo'ladi», «bola oldida birovlarining g'iybatini qilma, bolang g'iybatchi bo'ladi», demoqchi.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari. O'quvchida o'z-o'zini tarbiyalashga, ya'ni, o'z ustida ongli, batartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina tarbiya jarayonini samarali deb hisoblash mumkin. Tarbiya jarayonida o'z-o'zini tarbiyalash metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi. O'z-o'zini tarbiyalash metodlari o'quvchilarning o'zini o'zi idora qilishlari, turli o'quvchilar organlari faoliyatida faol ishtirok etishlarini ta'minlash, ularning ijtimoiy mavqelarini oshirish maqsadida qo'llaniluvchi usullardir.

O'z-o'zini tarbiyalash o'quvchilarning o'zini o'zi idora qilish va o'quvchilarning turli organlari faoliyatida faol ishtirok etishni ta'minlash, ularning ijtimoiy mavqeini oshirishning ta'sirchan vositasidir. O'quvchilar o'qish, tarbiya va dam olishda o'z-o'zini tarbiyalash usullaridan foydalanadilar, bu usullar o'quvchilarni o'z-o'zini tarbiyalash tashabbuskorlik va mustaqillikka undaydi.

O'z-o'zini tahlil (nazorat qilish o'z shaxsi, mavjud fazilatlarini, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish uchun o'quvchi o'zining yurish-turishi, intizomi, ijobiy fazilatlarining ortib borishi va aksincha, salbiy odatlarining kamayib borishi haqida muntazam ravishda kundaligiga yozib boradi.

O'z-o'zini baholash mavjud fazilatlarini, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli.

O'quvchining qobiliyatini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordamlashish zarur. O'z-o'zini baholash qiyin, lekin o'quvchini bunga yetarli tayyorlash mumkin. Shu bois o'quvchi irodali bo'lishi, o'z burchini tushunishi, tahsil va tarbiya olish uchun sababli asos bo'lishi, ya'ni, tarbiyalanishni xohlashi, o'zini o'rtoqlari, atrofdagilarning ko'zi bilan ko'rish va o'z-o'zini takomillashtirishga intilishi lozim.

O'z-o'zini baholash o'quvchi uchun shaxsiy imkoniyatlarini hisob-kitob qilish, o'ziga chetdan turib xolisona baho berish, o'zidan qoniqish hosil qilishda yordam beradi.

Izohlash - tarbiyalanuvchiga hissiy-og'zaki ta'sir etish usuli. Izohlashning hikoya va tushuntirishdan farqlanadigan muhim belgisi muayyan guruh yoki alohida shaxsiga yo'naltirilganligidir. Ushbu metodni qo'llash sinf o'quvchilarining umumiy yoki jamoa a'zolarining shaxsiy xususiyatlarini bilishga asoslanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ish olib borishda izohlashning elementar usul va vositalari qo'llaniladi: «Shunday harakat qilish kerak», «Hamma shunday qiladi». O'smirlar bilan ishlaganda ma'naviy-axloqiy tushunchalarning ijtimoiy ahamiyati va ma'nosini izohlash zarur. Izohlash quyidagi holatlarni yuzaga keltirish uchun qo'llaniladi:

1) yangi ma'naviy-axloqiy sifatlarni yoki xulq ko'nikmalarini tarkib toptirish va mustahkamlash;

2) tarbiyalanuvchilarning sodir etilgan muayyan hodisa (masalan, sinf o'quvchilari ommaviy ravishda darsga kelmaganlari)ga to'g'ri, ongli munosabatni hosil qilish.

Maktab amaliyotida izohlash ishontirishga tayanadi. Ishontirish vositasida o'quvchi ruhiyatiga sezgarsiz holda ta'sir etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda o'smirlar ishonuvchan bo'lishadi. Pedagog ishontirishdan tarbiyalanuvchi ma'lum ko'rsatmani qabul qilishi zarur bo'lgan vaziyatlarda foydalanadi. Mazkur metoddan boshqa metodlarning ta'sirini kuchaytirish uchun ham foydalaniladi.

Munozara tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli bo'lib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, estetik va huquqiy mavzular («Did haqida bahs», «Mashhur bo'lish yo'llari», «Biz madaniyatli kishilarmizmi?» va hokazolar)da o'tkaziladi. Munozara turli nuqtayi nazarlar to'qnashgan vaziyatda o'quvchilarda ma'lum hodisaga nisbatan ishonch hosil qilishga yordam beradi.

Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta

tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. **Odatlar** bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

O'qituvchi hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. O'quvchilar odatlarni o'z yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdagilar bilan faol muloqotga kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yo'lga qo'yish asosida tarkib toptiriladi. Natijada **odat xarakterga** aylanadi.

Mashq muayyan xatti-harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq va odatlantirish o'quvchi uchun ongli, ijobiy jarayondir. Mashq natijasida ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, o'quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma'naviy-axloqiy sifatlari boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi.

O'rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir.

O'rgatish bir necha izchil harakatlar yig'indisidir. O'qituvchi bu harakatlarni ko'rsatib berishi, tushuntirishi, kuzatishi lozim. Tarbiya amaliyotida mashq qilishning turli xili mavjud:

- 1) faoliyatda mashq qilish;
- 2) kun tartibi mashqlari;
- 3) maxsus mashqlar.

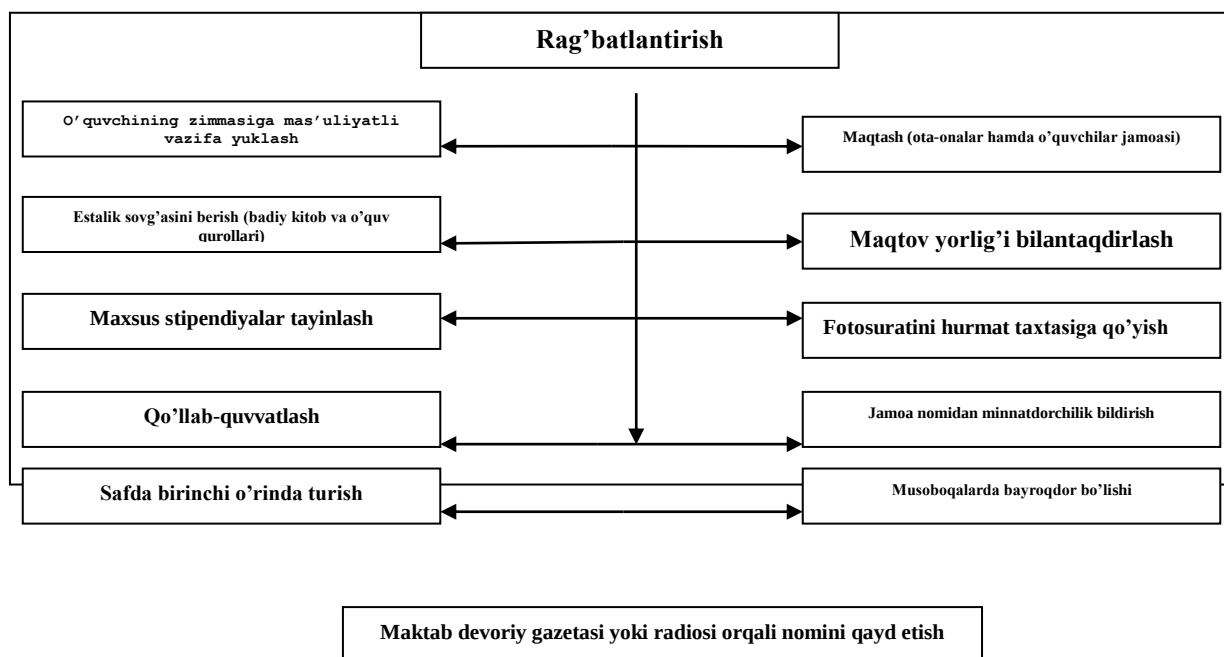
Faoliyatda mashq qilish mehnat, ijtimoiy hamda jamoa faoliyatini tashkil etish va o'zaro munosabatni yo'lga qo'yish odatlarini tarbiyalashga qaratilgandir. Kun tartibi mashqlari belgilangan kun tartibiga amal qilish, shu bilan bog'liq istak va harakatlarni boshqarish, ish va bo'sh vaqtdan to'g'ri foydalanish odatiga o'rgatadi. Maxsus mashqlar madaniy xulq ko'nikma va malakalarini hosil qiladi, mustahkamlaydi.

Topshiriq o'quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida qo'llaniladigan usul. O'quvchilarning topshiriqlarni jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. O'quvchilar o'z kuchlarini umum ishiga sarflashga, jamoa uchun mas'uliyatni his etishga o'rganadilar. Mehnat qilish o'quvchilarning harakatlarini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

Pedagogik talab turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari. Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Pedagogik talab ma'lum harakatlarni rag'batlantiruvchi yoki to'xtatuvchi hamda o'quvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Rag'batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'nglini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usulidir. O'qituvchi har bir o'quvchi shaxsida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarni anglay olishi zarur. Shundagina o'quvchi o'zining kamolga yetayotganligini his qiladi, unda o'z

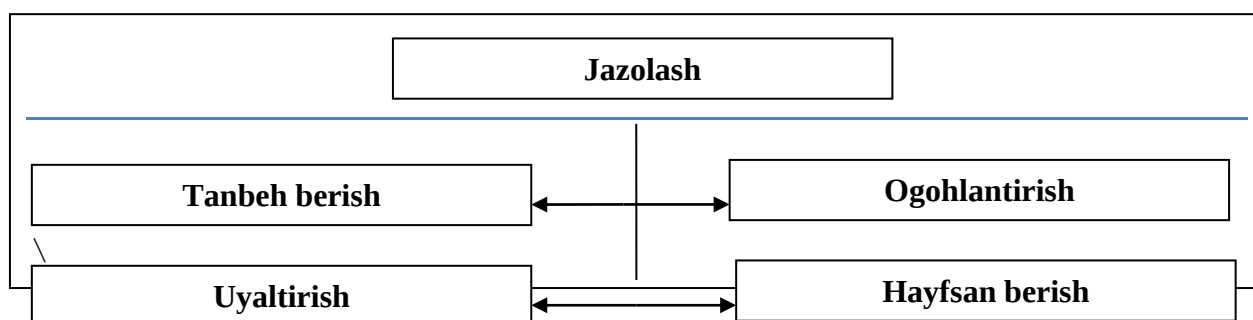
kuchiga nisbatan ishonch paydo bo'ladi. Uni hurmat qilishadi, unga ishonishadi, uning fikrlari bilan qiziqishadi, unga quloq solishadi, demak, u jamoada o'z o'rniga ega. O'qituvchi ana shunday holatning yuzaga kelishi uchun rag'batlantiruvchi usullardan foydalanadi. O'quvchining yanada ijobiy sifatlarga ega bo'lishga intilishiga yordam beradi. Maktablar tajribasida rag'batlantirishning quyidagi turlari qo'llaniladi:

2.2-rasm. Rag'batlantirish turlari

Har qanday rag'batlantirish mavjud pedagogik talablarga muvofiq bo'lishi, ketma-ket bo'lmasligi zarur, shuningdek, o'quvchini yoki uning xatti-harakatlarini haddan oshirib maqtash, boshqa o'quvchilarga taqqoslash, ularni kamsitmaslik, talabchanlikni bo'shashtirmaslik kabi shartlarga muvofiq qo'llaniladi.

Jazolash tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga salbiy baho berishdir. Jazo ham o'quvchining individual xatti-harakatlari va umumjamoa faoliyati uchun qo'llaniladigan eng so'nggi tarbiya usuli. Jazo choralarini qo'llashda jismoniy jazo, urish, kaltaklash kabi usullardan foydalanish mumkin emas, o'quvchini qo'rqitish, g'azablantirish ham ijobiy natija bermaydi. Aksincha, o'quvchi qo'rqqanda yolg'on gapirishni o'rganadi, ikki yuzlamachi bo'lib qoladi. Maktablarda qo'llash mumkin bo'lgan **jazo choralariga quyidagilar** kiradi:

2-chizma. Jazolash turlari

3-rasm. Jazolash turlari

Tanbeh berish — eng muhim jazo chorasi. O'qituvchi o'quvchiga yuzma-yuz turib tanbeh beradi, buni kundaligiga yozib qo'yish mumkin.

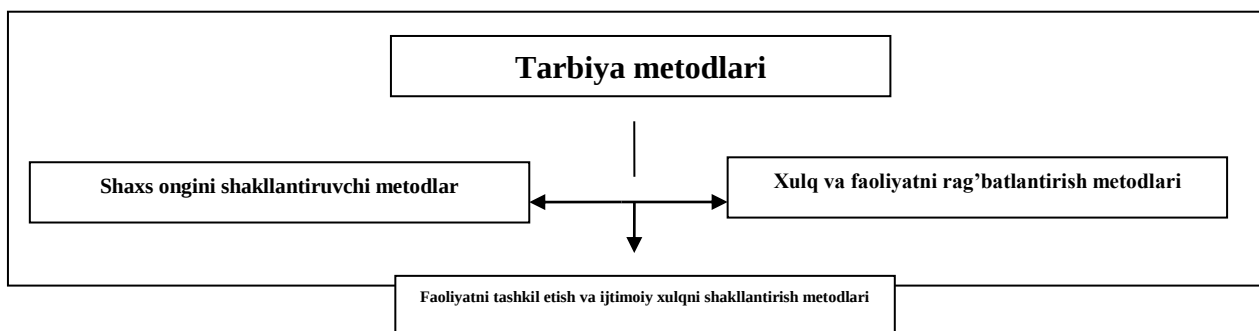
Ogohlantirish — sodir etilishi mumkin bo'lgan muayyan xatti-harakatlarning oldini olish maqsadida qo'llaniladi.

Hayfsan berish - o'quvchining ma'lum xatti-harakatlarini qat'iy choralar asosida baholash. Agar tanbeh va ogohlantirish kutilgan natijani bermasa, o'quvchi belgilangan intizomni buzaversa, uning aybi qay darajada bo'lishi va intizomni qanday sharoitda buzganligini inobatga olib unga hayfsan e'lon qilish mumkin.

Uyaltirish — o'quvchining ma'lum xatti-harakatlariga jamoa yoki uning tarbiyasi uchun mas'ul bo'lgan subyektlar (ota-onalar, vasiylar, jamoatchilik vakillari va boshqalar) oldida baho berish. Odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, or-nomus va sharm-hayodir.

Xulosa qilib aytganda yuqorida ta'riflangan tarbiyaning umumiy metodlari o'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatish sohalarini qamrab olmaydi.

Pedagogika fani va amaliyoti har doim rivojlanib borar ekan, unga muvofiq ravishda tarbiya jarayoni ham takomillashib boraveradi. Tarbiya jarayonining umumiy holatidan kelib chiqqan holda tarbiya metodlarini quyidagi uch guruhga bo'lish mumkin:

2.3-rasm. Tarbiya metodlarining turlari

Bu guruhlar o'z navbatida bir qator tarbiya elementlarini tashkil etadi. Chunonchi, shaxs ongini shakllantirish metodlariga: hikoya, tushuntirish, izohlash, ma'ruza, etik suhbat, ishontirish, nasihat, yo'riqnoma, munozara, ma'ruza, namuna; faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulqni shakllantirish metodlariga mashqlantirish, odatlantirish, pedagogik talablar, jamoat fikri, topshiriq, tarbiyalovchi vaziyat; xulq va faoliyatni rag'batlantirish metodlariga: musobaqa, rag'batlantirish va jazolash kiradi.

2. Tarbiya turlari va ularning mazmuni

Aqliy tarbiya - shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilim asoslarini berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni bo'lib, shaxs tomonidan tabiat, jamiyat, shuningdek, inson

tafakkuri haqidagi bilimlarni o'zlashtirish, unda ilmiy dunyoqarashni shakllantiradi. Aqliy tarbiya yuksak ma'naviy va axloqiy sifatlarga ega shaxsni tarbiyalashda yetakchi o'rin tutadi.

Bilimlar tizimini ongli ravishda o'zlashtirish mantiqiy fikrlash, xotira, diqqat, idrok etish, aqliy qobiliyat, moyillik va iqtidorni rivojlantirishga ko'maklashadi.

Aqliy tarbiyaning vazifalari quyidagilar sanaladi:

- shaxs tomonidan ilmiy bilimlarning muayyan hajmini o'zlashtirilishiga erishish;
- bilishga bo'lgan qiziqishlarni yuzaga keltirish;
- aqliy qobiliyat va iqtidorni rivojlantirish;
- bilishga bo'lgan faollikni kuchaytirish;
- mavjud bilimlarni muntazam ravishda boyitib borish, umumiy o'rta ta'lim va maxsus kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishga bo'lgan ehtiyojni rivojlantirish.
- ilmiy dunyoqarashni shakllantirish.

Muhammad alayhissalom o'z hadislarida: «Ilmga **ilm olmoq yo'li** bilan erishilgaydir. Ulmu hunarni Xitoyga borib bo'lsa ham o'rganinglar. ... Ilm egallang. Ilm sahroda do'st, hayot yo'llarida tayanch, yolg'iz damlarda yo'ldosh, baxtiyor daqiqalarda rahbar, qayg'uli onlarda madadkor, odamlar orasida zebu-ziynat, dushmanlarga qarshi kurashishda quroldir», - deydi. Shuningdek, Hadisi Sharifda «Ilm olmoqqa intilish har bir muslim va muslima uchun farzdir» deydilar. Alisher Navoiy o'zining «Farhod va Shirin» dostonida Farhodning aqlu-idrokli, bilimdon, hunarmand, kamtar, insonparvar, irodali va e'tiqodli bo'lganligini tasvirlaydi.

Jismoniy tarbiya o'quvchilarda jismoniy va irodaviy sifatlarni shakllantirish, ularni aqliy va jismoniy jihatdan mehnat hamda Vatan mudofaasiga tayyorlashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon bo'lib, ijtimoiy tarbiyaning ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Yuqori darajada rivojlangan ishlab chiqarishga asoslangan mavjud ijtimoiy sharoit jismonan baquvvat, ishlab chiqarish jarayonida yuqori unum bilan ishlashga qodir, qiyinchiliklardan cho'chimaydigan, shuningdek, Vatan himoyasiga doimo tayyor bo'lgan yosh avlodni tarbiyalash zarurligini ko'rsatmoqda. Jismoniy tarbiyaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- o'quvchilarning sog'lig'ini mustahkamlash, ularni to'g'ri jismoniy rivojlantirish;
- o'quvchilarning aqliy va jismoniy ish qobiliyatlarini oshirish;
- ularning tabiiy harakatchanligini rivojlantirish va mukammallashtirish;
- o'quvchilarni harakatning yangi turlariga o'rgatish;
- ularning irodaviy sifatlari (kuch, chaqqonlik, uquvlilik va boshqalar)ni rivojlantirish;
- o'quvchilarning gigiyenik ko'nikmalarini rivojlantirish;
- ularda ma'naviy-axloqiy sifatlari (dadillik, qat'iyatlilik, intizomlilik, mas'uliyatlilik, jamoa bilan bo'lish)ni tarbiyalash;
- o'quvchilarda jismoniy tarbiya va sport bilan doimiy va muntazam shug'ullanishga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish;
- o'quvchilarning sog'lom va baquvvat bo'lishlariga erishish.

Jismoniy tarbiyani bolalarning maktabgacha yoshidan boshlab muntazam tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Jismoniy tarbiya ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan fanlardan biri sanaladi. Sinfdan va maktabdan tashqari sharoitlarda tashkil etiluvchi jismoniy mashg'ulotlar jismoniy tarbiya darslarining samaradorligini ta'minlovchi qo'shimcha tadbir hisoblanadi. Jismoniy tarbiya tarbiyaning boshqa tarkibiy qismlari bilan mustahkam bog'langan hamda ular bilan birgalikda har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish vazifalarini hal etadi. Demak, yuqorida ta'kidlanganidek, yoshlarni aqliy jihatdan kamol toptirishning birinchi sharti ularni ilm olishga da'vat etishdir.

Axloqiy tarbiya muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan tartib, odob, o'zaro munosabat, muloqot va xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o'quvchilar ongi, hayoti, turmush tarziga singdirish maqsadida tashkil etiluvchi pedagogik jarayondir. Axloqiy tarbiya ham ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biri sanaladi. Axloqiy tarbiya asosini shaxsni ijtimoiy-axloqiy me'yorlardan xabardor etish tashkil qiladi. Axloq (lot. «moralis» - xulq-atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy ong shakllaridan biri hisoblanib, ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan tartib, odob, o'zaro munosabat, muloqot va xulq-atvor qoidalari, mezonlarining majmui sifatida aks etadi.

As the driving force behind the social development of the human person needs the influence of objective factors, the ordinary people, the biological and physical (material) needs, the higher (spiritual) needs opportunities to meet their needs, as well as a set of relations between the states. Needs or create reasons for this activity. People looking for means and resources to meet their own needs. There are options to meet the needs of people happy. Otherwise, he will be unhappy to learn that the driving force. If moral education, and social development. Moral education and faulty human social breakdown and social benefit (theft, extremism, lies, fraud, etc.) face. Moral education to meet the needs of people looking for ways	Odam ijtimoiy rivojlanishini harakatga keltiruvchi kuch deb, kishi ehtiyojlari ta'sirida yuz beradigan ob'ektiv omillarni, odamlarning oddiy, biologik va jismoniy (moddiy) ehtiyojlaridan boshlab, oliy (ma'naviy va ruhiy) ehtiyojlariga qadar bo'lgan ehtiyojlar majmui hamda ularni qondirish imkoniyatlari orasidagi munosabatlarga aytiladi. Ehtiyojlar u yoki bu faoliyatning sabablarini vujudga keltiradi. O'zining ehtiyojlarini qondirish uchun kishi vosita va manbalar qidiradi. Ehtiyojni qondirish imkoniyatlari mavjud bo'lganda, kishi o'zini baxtiyor his etadi. Aks holda, o'zini baxtsiz deb bilib, unda harakatlantiruvchi kuch paydo bo'ladi. Agar odamning axloqiy tarbiyasi to'g'ri bo'lsa, u ijtimoiy rivojlanadi. Axloqiy tarbiyasi nosoz odamning ijtimoiy sifatлари nuray boshlaydi va ijtimoiy illat (o'g'rilik, nashavandlik, yolg'on so'z, firibgarlik va hokazo) larga duchor bo'ladi. Axloqiy tarbiyasi yaxshi odam ehtiyojini qondirishning to'g'ri yo'llarini izlaydi hamda odamlar bilan
---	---

to communicate with people and to improve the quality of social.	<i>muloqotda bo'lib, yaxshi ijtimoiy sifatлари takomillashib boradi.</i>
These mutual influences aimed at the efficient use of power leading educational interaction to be successful in the.	<i>Bunday o'zaro ta'sirlardan paydo bo'lgan kuchdan samarali foydalanish uchun yo'naltirilgan tarbiyaviy ta'sirning muvaffaqiyatli bo'lishi yetakchi o'rinni egallaydi.⁴</i>

Qur'oni Karim va Hadisi Shariflardagi axloqqa oid ibratli maslahatlar, hikoyatlar asrlar davomida tarkib topgan milliy urf-odatlar, an'ana va qadriyatlar mazmunida o'z ifodasiga ega bo'lgan. Sharq mutafakkirlari Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad al-Farg'oniy, Imom Ismoil al-Buxoriy, Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshband, Amir Temur, Muhammad Tarag'ay Ulug'bek, Abdurahmon Jomiy, Sa'diy Sheroziy, Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur va boshqalarning axloq haqidagi qarashlari bugungi kunda ham o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasining 1-Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek: «Kattalarni hurmat qilish, oila va farzandlar to'g'risida g'amxo'rlik qilish, ochiq ko'ngillik, millatidan qat'i nazar odamlarga xayrixohlik bilan munosabatda bo'lish va o'zaro yordam tuyg'usi-kishilar o'rtasidagi munosabatlarning me'yori hisoblanadi. O'zbeklar diyoriga, o'z Vataniga mehr-muhabbat, mehnatsevarlik, bilimga, ustozlariga, ma'rifatparvarlarga nisbatan alohida hurmat-ehtirom O'zbekiston aholisiga xos fazilatlaridir».

Amir Temur axloqi xusniya - yaxshi xulqlar egasi bo'lgan. U oqil va tadbirli sarkarda sifatida kishilarni turli lavozimlarga tayinlash va vazifasidan ozod etishda ham shoshma-shosharlik va adolatsizlikka yo'l qo'ymagan, balki yetti o'lchab, bir kesgan. Imom Ismoil al-Buxoriy «Axloqning yaxshi bo'lishi, taomning pokizaligi, rostlik va omonatga xiyonat qilmaslik - mana shu to'rt xislatni Olloh Taolo senga bergan bo'lsa, dunyoviy ishlardan chetda qolgan bo'lsang ham, zarari yo'qdir», degan edi.

Demak, axloqiy tarbiya barkamol inson tarbiyasida yetakchi bo'g'in, insoniy sifatlarni yaratuvchi, shakllantiruvchi, mukammallikka erishtiruvchi vosita hisoblanadi. Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek, axloqiy tarbiya insonlarni yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlikdan qaytaruvchi bir omildir. Yaxshi xulqlarning yaxshiligi, yomon xulqlarning yomonligini dadil va misollar bilan bayon qiladurg'on kitobdir.

Xuddi shu ma'noda axloq kishining xulq-atvori, e'tiqod-iymoni, yurish-turishi, fikr-mulohazalari, mushohada va muloqotida namoyon bo'ladi. Axloqli inson o'zini qattiq hurmat qiladi, unda ichki intizom kuchli bo'ladi. Suhbatdoshning ko'ngliga qarab gapiradi, kishining dilini og'ritmaydi, muloqot odobiga rioya qiladi.

Ijtimoiy tarbiyaning yana bir muhim tarkibiy qismi mehnat tarbiyasi sanaladi.

⁴ Curriculum, cultural traditions and pedagogy: understanding the work of teachers in England, France and Germany (2012).

Mehnat tarbiyasi shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayondir. Asosiysi, hayot manbayi, umr mazmuni hisoblanadi. Mehnat tarbiyasidan ko'zlangan maqsad, avvalo, o'quvchilarga mehnatning mohiyati, mazmunini chuqur anglatishdan iboratdir.

Mehnat ijtimoiy hayotning muhim asosi, shaxsda ma'naviy-axloqiy va irodaviy sifatlarni shakllantirishning kafolatidir. Mehnat qilayotgan kishi o'zi bajarayotgan ishning natijalarini ko'rsa, his qilsa, o'sha natijalardan qoniqsa, rohatlansagina mehnat tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Halol mehnat - kishi hayotining mazmunini tashkil qiladi.

Xalqimizning «Mehnat - mehnatning tagi rohat», «Bugungi ishni ertaga qoldirma», «Daryo suvini bahor toshirar, inson qadrini mehnat oshirar», «Ishlagan tishlaydi, ishlamagan kishnaydi», «Mehnatdan qo'rqma, minnatdan qo'rq», «Odamning husni mehnat» kabi maqollar bejiz yaratilmagan. Buyuk alloma Bahovuddin Naqshbandning «Dil ba yoru, dast ba kor» degan hikmati bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Allomaning fikricha, «Agar kishi hunarli bo'lsa, u bilimni haqiqatga bag'ishlaydi, o'z mehnati bilan kun kechiradi, bordi-yu kasbi bo'lmasa, bilimni kun kechirishga sarflaydi, halollikni unutadi».

Ta'kidlash lozimki, mehnatsiz kelgan boylik inson ruhiyatini buzadi, har qanday muqaddas narsani qadrsizlantiradi. Mehnat jarayonida kishilarda do'stlik, birodarlik, jamoa bo'lib ishlash kabi barcha tarbiyaviy sifatlar shakllanadi. Eng muhimi, mehnat muhtojlik, bekorchilik, axloqiy jihatdan buzilishdan saqlaydi. Mehnat orqali inson o'zining va o'zgalarning qadrini biladi.

Ajdodlarimiz bola tarbiyasida, eng avvalo, uni mehnatga o'rgatish, kasb-hunarga qiziqtirishga alohida e'tibor berishgan. O'zlari farzandlariga mehnatsevarliklari bilan namuna bo'lganlar. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek: «Har bir insonning, ayniqsa, endigina hayotga qadam qo'yib kelayotgan yoshlarning ongiga shunday fikrni singdirish kerakki, ular o'rta qo'yilgan maqsadlarga erishish o'zlariga bog'liq ekanligini, ya'ni, bu narsa ularning sobitqadam, g'ayrat-shijoatiga, to'la-to'kis fidokorligiga va cheksiz mehnatsevarligiga bog'liq ekanligini anglab yetishlari kerak. Xuddi shu narsa davlatimiz va xalqimizning ravnaq topishining asosiy shartidir». Bu vazifalarni amalga oshirishda ota-ona, ustoz va murabbiy, keng jamoatchilik o'z mehnatini ayamasliklari, ayniqsa, maktab o'quvchilarida mehnatga va mehnat ahliga to'g'ri munosabatni shakllantirishdagi mas'uliyatni chuqur his qilishlari kerak.

Nafosat tarbiyasi (estetik tarbiya: lot. «estezio» - «go'zallikni his etaman» ma'nosini bildiradi) shaxsni ijtimoiy voqelik, tabiat va mehnat munosabatlari hamda turmush go'zalliklarini anglash, idrok etish, to'g'ri tushunishni o'rgatish, ularning estetik didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish, shuningdek, go'zallikni yaratish qobiliyatlarini tarbiyalash jarayoni bo'lib, ijtimoiy tarbiyaning yana bir muhim tarkibiy

qismi sanaladi. Aqliy, axloqiy, mehnat tarbiyasini estetikasiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Estetik tarbiyaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- shaxsga ijtimoiy voqelik, tabiat va mehnat munosabatlari hamda turmush go'zalliklari va ularni anglash to'g'risidagi bilimlarni berish;
- shaxsda ijtimoiy voqelik, tabiat va mehnat munosabatlari hamda turmush go'zalliklarini anglash va idrok qilish qobiliyatini tarbiyalash,
- unda mavjud go'zalliklarni qadrlash hissi hamda estetik didni shakllantirish, go'zallikka muhabbat uyg'otish;
- go'zallikni yaratish ehtiyojini qarortopirish, bu boradagi qobiliyat va estetik madaniyatni shakllantirish.

Estetik tarbiya axloqiy qiyofa, ijobiy xulq-atvor me'yorlarini tarkib toptirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini taraqqiy ettirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim muassasalarida musiqa va tasviriy san'at darslari, adabiyot kabi fanlarning o'qitilishi estetik tarbiyani samarali yo'lga qo'yish vositasi hisoblanadi.

Estetik tarbiya bola tug'ilgandan boshlab umrining oxirigacha amalga oshiriladi. Shu sababli, u nafaqat maktabda, balki sinfdan va maktabdan tashqari sharoitlarda uyushtiriluvchi tadbirlarda, turli anjumalarda yosh avlodni go'zallik va nafosatni his etishga undovchi vositadir.

Xalqimizda, «Oq bo'lmasin, pok bo'lsin», «Pokliging - sog'lig'ing», «Sog' yuray desang, ozoda bo'l», «Yaxshi libos tanga oroyish» kabi maqollari bilan yoshlarimizni tabiat va jamiyatdagi go'zalliklarni ko'ra bilishga, ularni qadrlashga o'rgatib kelishgan.

Estetik tarbiya faqat narsa va hodisalarning mohiyatini anglash, go'zal jihatlarini ko'ra bilishnigina emas, balki ichki go'zallikni his qilish xislatini ham tarbiyalaydi. Insondagi xulqiy go'zallikning qadriga yetishga undaydi.

Alisher Navoiy o'zining «Farhod va Shirin» dostonida Shirinni zohiriy va botiniy go'zallik sohibasi sifatida tasvirlaydi. Bilamizki, uning bu darajaga yetishishida xolasi Mehribonuning tarbiyaviy ta'siri katta bo'lgan. Shirin mamlakat obodonchiligi, kanal qizish, suv chiqarish kabi ishlarda ishtirok etadi va o'sha xayrli ishlarga rahbarlik qiladi. Shirin eng og'ir damlarda ham Farhodga vafodor, sadoqatli, irodali yor bo'lishi bilan birga tadbirli murabbiya, odil va donishmand davlat arbobi, komila, oqila va fazilatli, latofatli qiz edi. Shirinning bu fazilatlari minglab qizlarga o'rnak bo'lib keldi va bundan keyin ham shunday bo'lib qoladi. Estetik tarbiya tomonidan amalga oshiriluvchi vazifalarini shartli ravishda quyidagi ikki guruhga ajratish mumkin:

- 1) o'quvchilarga nazariy estetik bilimlarni berish;
- 2) ularda amaliy estetik ko'nikmalarni shakllantirish.

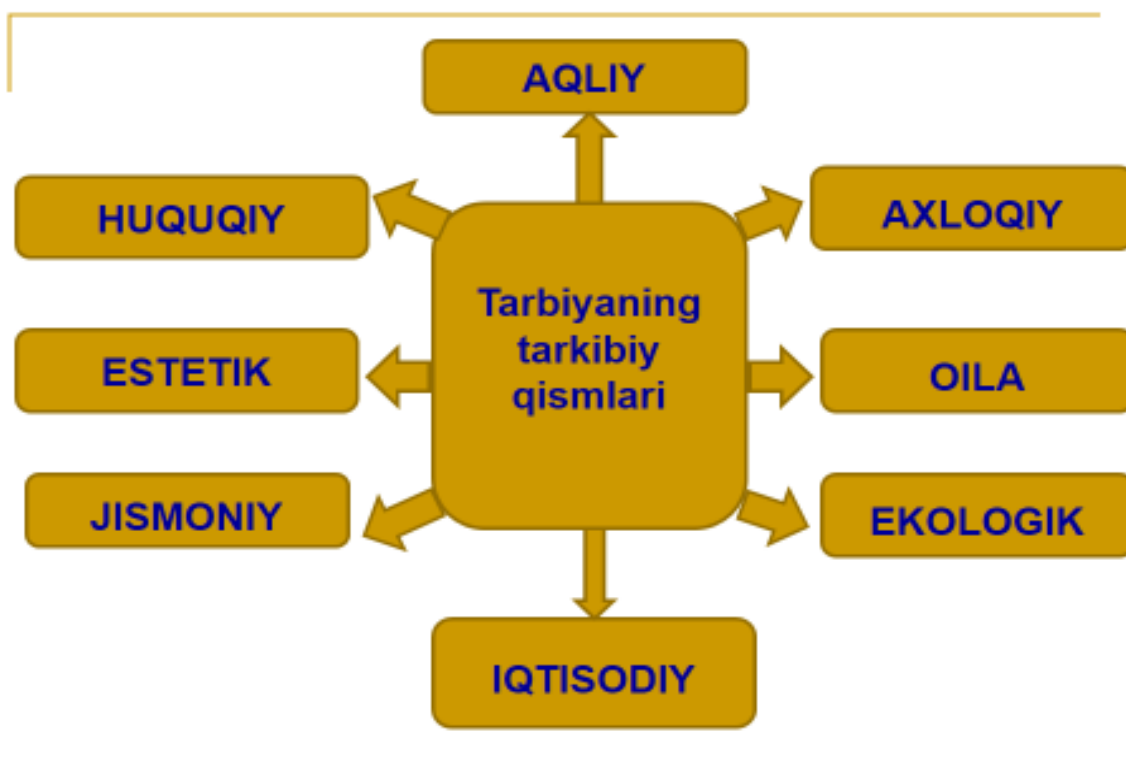
Nazariy va amaliy estetik bilimlarni egallash asosida o'quvchilarda quyidagi holatlar ko'zga tashlanadi:

- estetik bilimlarning tarkib topganligi;
- estetik madaniyatning tarbiyalanganligi;
- estetik va madaniy meros namunalaridan xabardor bo'lish;

- estetik tuyg'uning rivojlanganligi;
- ijtimoiy hayot, tabiat va mehnat go'zalliklarini his etishi;
- go'zallikka intilish ehtiyojining rivojlanganligi;
- estetik idealning shakllanganligi;
- fikrlash, faoliyat, xatti-harakat hamda tashqi ko'rinishda go'zallikka intilish.

Estetik faoliyatga kirishish vazifasi har bir tarbiyalanuvchining tasviriy san'at, musiqa, xoreografiya to'garaklarida faol ishtirok etishi, ijodiy birlashmalar, guruhlar, studiyalar va hokazolarda qatnashishini nazarda tutadi.

Tarbiya turlari.

2.1-rasm. Tarbiyaning tarkibiy qismlari

4.Tarbiya jarayoni qonuniyatlari va tamoyillari

Tarbiya mazmunida oldinga qo'yilgan maqsad va vazifalarga muvofiq o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar, shaxs xulq-atvori hamda sifatlari mohiyati aks etadi. Tarbiya mazmuni shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, kishilik munosabatlari mohiyati va darajasi, shuningdek, jamiyat mafkurasi g'oyalari asosida belgilanadi. Zamonaviy tarbiya mazmunida quyidagi tamoyillar yotadi:

1. **Tarbiya maqsadining aniqligi.** O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqilligining dastlabki yillaridayoq respublikada, amalga oshirilishi ko'zda tutilayotgan tarbiya maqsadi aniq belgilab olindi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» g'oyalariga ko'ra ijtimoiy tarbiyaning asosiy maqsadi - erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi bo'lgan komil

inson va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish yo'lidagi asosiy vazifa - bu shaxsda umumiy madaniyat unsurlari, ya'ni, shaxsning aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, iqtisodiy, ekologik, huquqiy, siyosiy hamda mehnat madaniyatini tarbiyalashdan iborat. Bolalar va kattalarning birgalikdagi faollivati. O'qituvchilarning bolalar bilan ma'naviy madaniyatini shakllantirishning eng yaxshi namunasini izlash, shu asosida tarbiyachi ishining hayotiy me'yor va qadriyatlarini aniqlash o'quvchining tarbiya jarayonidagi faolligini ta'minlashga olib keladi. Dunyoqarashi hali to'la-to'kis shakllanmagan bolalar uchun kattalarning hayotiy tajribalari, ularning shaxsiy namunalari tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega.

2. O'z-o'zini anglash. Tarbiya insonda e'tiqod, demokratik qarashlar va hayotiy pozitsiyaning shakllanishiga olib keladi. Tarbiya mazmunining eng muhim unsurlaridan biri — bu insonning hayotiy o'z-o'zini anglashi, lining o'z shaxsiy hayoti va faoliyatining subyekti sifatida e'tirof etilishi bilan tavsiflanadi. Inson kamolotida fuqarolik, kasbiy va axloqiy o'z-o'zini anglash jihatlari muhim ahamiyatga egadir.

3. Tarbiyaning shaxsga vo'naltirilganligi. Mazkur g'oya ta'lim muassasasi amaliyotining markaziy nuqtasida tarbiyaviy ishlar dasturi, tadbirlar, ularning shakl, metod va vositalari emas, balki o'quvchi turganligini anglatishga xizmat qiladi. Tarbiya jarayonida uning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari, o'ziga xos xarakteri, o'z qadr-qimmatini anglash tuyg'ulari rivojlantirilib borilishi zarur.

5. Ixtiyoriylik. Tarbiyalanuvchilarning iroda erkinligisiz tarbiya g'oyalari mohiyatini qaror toptirish mumkin emas. Tarbiya jarayoni, agar u oqilona tashkil etilsa, bir vaqtning o'zida ham o'quvchi, ham o'qituvchi ma'naviyatining boyitilishiga xizmat qiladi. Agar tarbiyachi o'quvchining qiziqishi, faoliyati, o'rtoqlik va fuqarolik burchini anglash, mustaqillikka intilish tuyg'ularini ko'ra va anglay olsagina uning irodali ekanligi ayon bo'ladi. Tarbiyalanuvchining irodali bo'lishi ta'minlangan sharoitda uning shaxsiga ta'sir ko'rsatishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonida samaraga erishiladi.

6. Jamoa yo'nalishi. Tarbiyaviy ishlar mazmunida jamoaga nisbatan ijobiy munosabatni qaror toptirish yotadi. Jamoa yordamida shaxsni hartomonlama kamoloti, uning dunyoni anglash, uni to'laqonli talqin etish, insonparvarlik va o'zaro hamkorlik tuyg'ularini yuzaga kelishi va rivojlanib borishi kabi holat amalga oshiriladi.

Zamonaviy pedagogik jarayonda tarbiyalanuvchiga: inson aqliy, estetik, axloqiy, jismoniy, siyosiy-g'oyaviy, iqtisodiy, ekologik hamda diniy tarbiya olishi lozimligini uqtirishining o'zigina kam samara beradi. O'quvchi uchun yuqorida qayd etilgan tarbiya yo'nalishlarining nima uchun kerakligi, ularning insonga nima bera olishi kabi masalalar qiziqarlidir. Rivojlangan xorijiy mamlakatlar tarbiya tizimida muammoning mana shu jihati birinchi o'ringa qo'yilmoqda. Yuqorida qayd etilgan g'oyalar to'g'ri tashkil etilgan pedagogik jarayonda — yetuk fuqaro, malakali mutaxassis hamda barkamol oila sohibini tarbiyalab voyaga yetkazish uchun xizmat qilishi lozim.

Tarbiya jarayonini ilmiy asoslangan tarzda olib borish uning qonuniyatlarini chuqur o'rganishni talab qiladi. Bu qonuniyatlar voqealarning muayyan

rivojlanishi uchun sharoit yaratuvchi sabab va oqibat o'rtasidagi muhim, zarur ichki aloqalarning ifodasi sifatida namoyon bo'ladi.

Tarbiya jarayonining asosini ijtimoiy hayotning obyektiv talablari insonning ijtimoiy mohiyatini va tabiatini aks ettiruvchi qonuniyatlar tashkil etadi.

Tabiat yoki jamiyatdagi har qanday murakkab hodisada obyektiv ravishda mavjud bo'ladigan barqaror aloqalar kuzatiladi. Bunday aloqalar «qonuniyat» deb ataladi. Bunday qonuniyatga tarbiya jarayonida ham amal qilinadi. Tarbiya qonuniyatlari mohiyati bir tomondan ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari, ikkinchi tomondan shaxsning rivojlanishi bilan bog'liqdir.

Tarbiyaning **birinchi** va eng muhim qonuniyati uning ijtimoiy muhitning obyektiv va subyektiv omillariga bog'liqligidir.

Tarbiyaning **ikkinchi** muhim qonuniyati tarbiyaning shaxs rivojlanishi bilan birligi, o'zaro aloqadorligi va bog'liqligidir.

Shaxs rivojlanishi tarbiyaning g'oyaviy mazmuni va sifat darajasiga bog'liqdir. Ayni chog'da tarbiyaning mazmuni, shakl va metodlari shaxsning rivojlanganlik darajasiga ham bog'liq. Tarbiya jarayoni psixologiya fani asoslarini, shaxsning psixologik va fiziologik rivojlanish qonuniyatlarini bilishni talab qiladi. Tarbiyachi (o'qituvchi) tarbiyalanuvchi (o'quvchi) shaxsni har tomonlama o'rganishi va shu asosida unga to'g'ri psixologik tavsif berishi hamda ta'sir ko'rsatishi lozim. Tarbiyalanuvchining shaxsiy xususiyatlari va imkoniyatlari hisobga olinmas ekan, ularga har qanday tarbiyaviy ta'sir bir tomonlama yoki tasodifiy bo'lib qoladi. Shuningdek, ular boshqa tarbiyaviy ta'sirlarga mos bo'lmay qoladi.

Tarbiyaning **uchinchi** qonuniyati faoliyat va munosabat birligini e'tirof etish, shaxsning ijtimoiy ijobiy fazilatlarini shakllantirishning asosiy manbayi bo'lib xizmat qiladi. Tarbiyalanuvchilarning faoliyati jamiyat uchun qanchalik foydali, maqsadga muvofiq tashkil etilsa, shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabat oqilona bo'lsa, tarbiya jarayoni shunchalik samarali bo'ladi.

Tarbiyaning **to'rtinchi** qonuniyati tarbiyalanuvchilarning o'zaro tarbiyaviy ta'sirga ega ekanliklari, ularning o'zaro munosabatlari hamda faol faoliyatlari o'rtasidagi bog'lanishning mavjudligi sanaladi.

Tarbiyachi (o'qituvchi)larning va o'quvchilar jamoasining tarbiyalanuvchi (o'quvchi)larga pedagogik ta'siri, ular faoliyati va munosabatlarini tizimli hamda rejali tarzda maqsadga muvofiq tashkil qilishni nazarda tutadi. Tarbiya jarayonida tarbiyachi (o'qituvchi) va tarbiyalanuvchi (o'quvchi)larning ijtimoiy roli bir xil emas. Tarbiyachi uchun tarbiyalanuvchi har vaqt tarbiyaviy obyekt hisoblanadi. Biroq, tarbiyalanuvchi tarbiyachi bilan ongli ravishda o'zaro munosabatda bo'lishga erishsa, tarbiyaviy munosabatlar faol xarakter kasb etadi. Rivojlanuvchi (shaxsni rivojlantirish), tarbiyalovchi (tarbiya maqsadlarini amalga oshirish) va tashkilotchilik (faoliyat va munosabatlarni maqsadga

muvofiq tashkil etish) vazifalari tarbiya jarayonida (tarbiyalanuvchilarning) asosiy vazifalari sanaladi.

Tarbiya jarayonining qonuniyatlari bilan birga bola tarbiyasining ham o'ziga xos bir qator muhim qoidalari bo'lib, ular quyidagilar:

- tarbiyaning aniq bir maqsadga qaratilganligi;
- tarbiyani hayotiy faoliyat bilan bog'liq hodisa deb bilish;
- shaxsning jamoada tarbiyalashga oid o'rni;
- tarbiyalanuvchi shaxsiga nisbatan talabchan bo'lishi va uning shaxsini hurmat qilish;
- tarbiyalanuvchi (o'quvchi)ning tarbiya jarayonida yoshi va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish;
- tarbiyaviy ishlarning izchilligi va muntazam olib borilishiga e'tibor.

Tarbiya jarayonining muvaffaqiyati uni tashkil etishda qanday tamoyillarga ko'ra ish ko'rilayotganligiga ham bog'liq.

Tarbiya tamoyillari tarbiya jarayoni qonuniyatlarini aks ettiradi. Tarbiyaviy jarayonda ilg'or tamoyillarga amal qilinishi tarbiya samarasini ta'minlaydi. Tarbiya tamoyillari quyidagilardan iborat:

- tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi va g'oyaviyligi;
- tarbiyada demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustunligi;
- tarbiyada milliy, umumbashariy qadriyatlarning ustunligi;
- tarbiyada izchillik va tizimlilik;
- tarbiyaning ijtimoiy hayot bilan qo'shib olib borish;
- tarbiyani mehnat bilan bog'lash;
- tarbiyalanuvchi shaxsni hurmat qilish;
- tarbiyada o'quvchining yosh va alohida xususiyatlarini hisobga olish;
- jamoa va jamoa yordamida tarbiyalash;
- tarbiyada o'quvchi xulqidagi ijobiy sifatlarga tayanib, salbiy tomonlarni yo'qotish.

Tarbiyaning maqsadga yo'naltirilganligi va g'oyaviyligi - O'qituvchi ijtimoiy tarbiya maqsadi va vazifasini aniq tasavvur etishi va puxta anglab olishi zarur.

Yosh avlodni yuksak g'oyaviylik ruhida tarbiyalash - ularning ongiga xalq, millat, yurt, jamiyat manfaatlaridan yuqoriroq manfaat bo'lishi mumkin emasligini singdirish, ularni vatanga, xalqqa muhabbat ruhida va sadoqatli qilib tarbiyalash demakdir. Bu sohada mustaqil respublikamiz xalq ta'limi xodimlarining asosiy vazifasi erkin, ijodkor, mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega, yetuk mutaxassis, komil shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Maktabda va maktabdan tashqarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning barchasi ijtimoiy tarbiyaning maqsadini ro'yobga chiqarishga yo'naltirilishi zarur.

O'qituvchi (tarbiyachi)lar jamoasi va har bir o'qituvchi - tarbiyachining maqsadi har tomonlama kamol topgan mukammal inson shaxsini tarbiyalashdan iborat

bo'lishi lozim. Ana shunda mazkur tamoyil o'z vazifasini bajargan bo'ladi.

Tarbiyada demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustunligi - tarbiyada inson shaxsini ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smir va o'spirinning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy xulqi va erkinligini hisobga olish lozim. Tarbiyani demokratiyalash bu - tarbiyani ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlardan yuqori qo'yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi o'zaro ishonch, hamkorlik asosida pedagogik munosabatlar mohiyatini o'zgartirish demakdir. Bu tarbiya ishiga jamoatchilikni jalb qilish, uning rivojlanishiga jamoat omilini kiritish demakdir. O'qituvchi o'quvchiga avvalgidek tarbiya obyekti emas, balki o'zi kabi subyekt deb qarashi darkor. Ya'ni o'quvchiga teng huquqli hamkor, hamfikir deb qarash lozim.

Umuman, ta'lim va tarbiyani insonparvarlashtirishning diqqat markazida insonning muhim masalasi va muddaosi, ya'ni bolalarda inson shaxsiga dunyodagi eng yuqori, bebaho boylik sifatidagi munosabatini shakllantirishdek faoliyat yotadi.

Tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlar ustunligi - xalqning ko'p asrlik qadriyatlarini, ulkan va boy merosini chuqur bilmasdan milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur tuyg'usini qaror toptirish mumkin emas. Shu bois, xalq an'analari, urf-odatlar, marosimlari, xalq og'zaki ijodi, milliy o'yinlar va ularda ifodalangan g'oyalarni o'quvchilar ongiga singdirish, ularda ushbu g'oyaga nisbatan hurmatni qaror toptirish lozim.

Umumbashariyat uchun qadrli, ardoqli bo'lgan, insoniyat o'tmishi, buguni hamda kelajagi uchun daxldor qadr-qimmatga ega bo'lgan an'analar, urf-odatlar haqida ma'lumotlar berish, ularda mehr-muhabbat tuyg'usini uyg'otish, ularni qo'llab-quvvatlash, ezgu g'oyalar uchun kurashish hissini qaror toptirish tarbiya jarayonida amalga oshirilishi lozim.

Tarbiyada izchillik va tizimlilik - tarbiyaga yaxlit tizimli yondashish pedagogik harakatning pirovard natijasiga yo'naltirilganlik darajasini belgilab beradi. Bunday pedagogik maqsad va vazifalar, ularning mazmuni tarbiyaviy jarayonning barcha qatnashuvchilari tomonidan tan olinishi shart.

Tarbiyada izchillik juda muhimdir. O'quvchilarga birdaniga ko'p talab va qoidalarni taqdim qilish mumkin emas. O'qituvchilar o'quvchilarga bo'lgan munosabat jarayonida o'zaro bir-biriga zid harakatda bo'lmasliklari, yagona talab qo'yishlari lozim.

Tarbiyani ijtimoiy hayot bilan qo'shib olib borish. Mehnatning tarbiyaviy ta'siri g'oyat kattadir. Mehnatda ishtirok etish va unumli mehnat qilish bilan shaxs o'z qobiliyati va iste'dodini namoyon qiladi va kamolga yetadi. Mehnat yosh avlodning tarbiyasi uchun juda katta vositadir. O'quv mehnati va ijtimoiy foydali mehnat o'quvchi shaxsiga ijobiy ta'sir etadi, bu ikki faoliyat birligi bolani faollashtiradi, xulq birligini ta'minlaydi, tashabbuskor va izlanuvchan

qiladi. Mehnat bolalarga siyosiy-ma'naviy tarbiya berish uchun zamin hozirlaydi. Shuning uchun oila va maktablarda bolalarni ilk yoshidan boshlab mehnatsevarlik ruhida, mehnatga muhabbat va mehnat kishilariga hurmat ruhida tarbiyalashga alohida e'tibor beriladi. Maktabda o'qishning o'zi ham mehnatdir. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning aksariyati ham mehnat tarbiyasi bilan mustahkam bog'langan.

Tarbiyalanuvchi shaxsini hurmat qilish - o'quvchilarni ijtimoiy tarbiyalashning muhim tamoyillaridan biri - ularning shaxsini hurmat qilishdir. Bu tamoyil insonparvarlik munosabatidan kelib chiqadi. O'quvchi shaxsini hurmat qilish, ularga mehr-muhabbat ko'rsatish va ularga ishonish shart. Tajribalarning ko'rsatishicha, qayerdagi o'quvchilarga hurmat, muhabbat, ishonch bo'lsa, shu yerda tarbiyaning ta'siri samarali bo'ladi. Bolalarga hurmat va muhabbat ular kuchiga kuch qo'shadi, o'qituvchiga nisbatan hurmatni uyg'otadi.

Tarbiyada o'quvchining yosh va alohida xususiyatlarini hisobga olish - tarbiyaning mazmuni, shakl va metodlari bolalarning yosh va saviyasiga qarab turli sinflarda turlicha bo'ladi. Bolalar maktabda rivojlanishning turli davrlarini - bolalik, o'smirlik va o'spirinlik bosqichlarini bosib o'tadilar. Shu davrlar ichida bolaning axloqiy turg'unligi rivojlanadi, xulqi va ongi o'rtasidagi uyg'unlik vujudga keladi. Tarbiya berishda har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini ham hisobga olish katta ahamiyatga ega. Bolalarning jismoniy va ma'naviy o'sishida bir qadar umumiylik bor, biroq bolalarning tavsif- xislatlari, qobiliyat va mayllari, qiziqishlari, irodaviy sifatlari har xil bo'ladi. Bu farqlar ularning xulqida, o'qishi va mehnatida aks etadi.

Bir o'quvchiga nisbatan foydali metodni boshqa o'quvchiga nisbatan qo'llaganda natijasiz bo'lib chiqishi mumkin. Shuning uchun har bir o'quvchining o'zgarishga xos bo'lgan xususiyatlarini o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Jamoada va jamoa yordamida tarbiyalash - tarbiya jarayoni o'quvchilarning jamoa bo'lib birlashishlari, ularda manfaatdorlik birligi, o'zaro yordam tuyg'usini o'stirishga xizmat qilishi lozim. Tuyg'u tashkil etilgan jamoa a'zolarining qobiliyat va iste'dodini rivojlantirish uchun keng yo'l ochadi. Jamoada bola har tomonlama rivojlanishi uchun keng imkoniyatga ega bo'ladi. O'quvchilar ahil jamoa bo'lib uyushganlaridagina tarbiyaviy ishlarini amalga oshirish ancha yengil va muvaffaqiyatli bo'ladi, har bir shaxsga ta'sir etadi. O'z manfaatini jamiyat manfaati bilan qo'shib olib borish, o'zaro yordam kabi fazilatlar, avvalo, jamoada shakllanadi. O'qituvchi hamma vaqt o'quvchilar jamoasiga tayanmog'i, ularni jamoa bo'lib turli ishlarni bajarishga odatlantirib, jamoada yashash va ishlashga o'rgatib borishi lozim.

Tarbiyada o'quvchi xulqidagi ijobiy sifatlarga tayanib, salbiy xislatlarini yo'qotib borishga e'tibor qaratish lozim. Mahoratli pedagoglar o'z o'quvchilarning shaxsiy fazilatlarini yaxshi biladilar. Tarbiya maqsadini amalga oshirish uchun

bola xulqidagi ijobiy sifatlarga suyanib ish ko'radilar. Boladagi ijobiy sifatlarga tayanish, uning salbiy sifatlarini yo'qotish, yomon odatlardan qaytarishning eng yaxshi vositasidir. Tarbiya muvaffaqiyati mazkur masalaning to'g'ri hal etilishiga ko'p jihatdan bog'liq.

5. Milliy tarbiyaning o'ziga xosligi

Milliy tarbiya – muayyan millatga mansub kishilar tomonidan milliy qadriyatlarga tayangan holda ijtimoiy munosabatlar hamda hayotiy faoliyatlarni samarali tashkil etishga nisbatan ongli yondashuv darajasi sanaladi. Falsafiy manbalarda “milliy tarbiya” tushunchasiga shunday ta'rif beriladi: “millatning yagona tili, urf-odatlari, an'analari, qadriyatlari va ma'naviyatining pastdan yuqoriga, oddiydan murakkabga tomon rivojlanib borishining muhim mezonini hisoblanadi. O'z navbatida milliy ong milliy tarbiya asosida rivojlanib borib bir millatning o'z-o'zini anglash darajasiga ko'taradi.

O'quvchilarda milliy tarbiyani shakllantirishga qaratilgan faoliyat mohiyatini yoritishda “rivojlanish”, “tarbiyalash”, “shakllantirish”, “omil”, “pedagogik ta'sir”, “milliy g'urur”, “milliy iftixor” va “milliy o'zlikni anglash” kabi tushunchalar tayanch tushunchalar sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot muammosini ijobiy hal etishda bu tushunchalarning mazmunini to'laqonli anglab olish taqozo etiladi.

1. Milliy mansublik – shaxsning muayyan millat vakili ekanligini ifodalovchi holat, maqom. Mazkur tushuncha shaxsning nasabini ham ifodalashga xizmat qiladi.

Zero, ota-ona yoki sulolaning qanday millat vakili ekanligi farzandlarda ana shu millatga xos xususiyatlarning namoyon bo'lishini kafolatlaydi. Milliy mansublikni belgilashda onaning maqomi muhim ahamiyatga ega.

Qadimdan o'g'il bolalarning farzandlari ma'lum urug' yoki sulolaning davomchilari, qizning farzandlari esa begona urug' yoki sulolaning nasli sifatida baholanib kelingan. Shu sababli o'g'il uylantirishga jiddiy e'tibor qaratilgan va kelinlikka ana shu sulolaga munosib qiz tanlangan. Zamonaviy sharoitda ham dunyoga kelgan chaqaloq uning onasi mansub bo'lgan millat vakili maqomini oladi.

3. Milliy tuyg'u, ruhiyat (milliy psixologiya) – sub'ektning ob'ektga bo'lgan muhim munosabati, mazkur munosabat mazmunida aks etuvchi xususiyat bo'lib, u ijtimoiy munosabatlar, shaxsning atrof-muhitga ta'sirida n

4. amoyon bo'ladi. Milliy tuyg'uga ega shaxs o'zini millat vakili ekanligini his eta olishi, u kechiradigan turmush tarzi millatdoshlariniki bilan uyg'un bo'la olishi lozim.

3. Milliy xarakter – millat vakillari ruhiyatida aks etuvchi barqaror psixik xususiyatlar birligi bo'lib, u ham ijtimoiy borliqqa munosabatda aks etadi. Millat vakillarining turmush tarzi, ijtimoiy maqsadlari, hayotiy faoliyatlari hamda ruhiy kechinmalarining yaxlitligi milliy xarakterga xos yetakchi psixik xususiyatlarni ifodalashga xizmat qiladi.

4. Milliy o'z-o'zini anglash – har bir millat (elat)ning o'zini real mavjud sub'ekt,

muayyan moddiy va ma'naviy boyliklarni ifodalovchisi, yagona til, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar va davlatga mansubligini, manfaatlar hamda ehtiyojlar umumiyligini tushunib yetishlaridir. Milliy o'z-o'zini anglash millatning jahon hamjamiyatida tutgan o'rnini va uning umumiy taraqqiyotiga ta'sirining munosib baholanishiga xizmat qiladi.

5. Milliy g'urur – har bir millatning o'z-o'zini anglashi natijasida sodir bo'ladigan ichki ruhiy kayfiyat. Bu tuyg'u o'z ona zamini, ajdodlar tomonidan qoldirilgan moddiy-ma'naviy merosdan, o'z millatining jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissalaridan o'zga millatlar oldidagi qadr-qimmati, obro'-e'tibori bilan faxrlanish hissiyotidir. Milliy g'urur har bir insonda o'z millatining moddiy-ma'naviy merosini o'zlashtirish, urf-odatlarini, an'analar, qadriyatlari, tarixini mukammal bilish va uni o'zga millatlar bilan qiyoslash natijasida shakllanadi hamda unda o'z millatiga mehr-muhabbatini oshirib boradi.

Milliy g'ururga egalik millat vakili sifatida o'zi mansub bo'lgan millat tomonidan tarixiy taraqqiyot davomida qo'lga kiritilgan yutuqlardan, millatning jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasidan faxrlanishnigina ifodalab qolmay, balki milliy taraqqiyot, millat taqdiri va istiqboli uchun kurashish, bu borada chuqur mas'ullikni his etish hamdir.

6. Milliy iftixor – milliy g'urur tuyg'usiga egalikning yuqori bosqichi bo'lib, u millatning “yaxlit ijtimoiy birlik ekanligini ongli ravishda his qilishidir”. Milliy iftixor tuyg'usiga egalik, shuningdek, millatning kishilik taraqqiyoti tarixida tutgan o'rnini, jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan munosib hissasini, qadr-qimmati, obro'-e'tiborini munosib baholash olish, millat istiqboliga bo'lgan ishonchga egalikni ham ifodalaydi.

Demak, yoshlarda milliy tarbiya milliy ongini shakllantirish yengil-elpi qaraladigan yoki shoshma-shosharlikni talab qiladigan jarayon emas, aksincha, bu holat jamoatchilik, oila, ta'lim muassasalari va unda faoliyat yuritayotgan pedagoglardan yanada ma'suliyat talab etadi.

Milliy tarbiya - xalq an'analari, urf-odatlari, marosimlari, xalq og'zaki ijodi, milliy o'yinlar va ularda ifodalangan g'oyalarni o'quvchilar ongiga singdirish, ularda ushbu g'oyaga nisbatan hurmatni qaror toptirish maqsad qiladi.

Milliy tarbiya oquv jarayonida umumbashariyat uchun qadrli, ardoqli bo'lgan, insoniyat o'tmishi, buguni hamda kelajagi uchun daxldor qadr-qimmatga ega bo'lgan an'analar, urf-odatlar haqida ma'lumotlar berish, ularda mehr-muhabbat tuyg'usini uyg'otish, ularni qo'llab-quvvatlash, ezgu g'oyalar uchun kurashish hissini qaror toptirish tarbiya jarayonida amalga oshirilishi lozim.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, milliy tarbiya mazmuni quyidagilardan iborat:

- milliy ongini qayta tiklash;
- milliy qadriyatlarni tiklash;
- ijobiy mahalla jamoatchilik fikrini azaliy holga keltirish va rivojlantirish;
- tarixni haqqoniy yoritish va shu asosda yosh avlodni tarbiyalash;

- milliy g'ururni, o'z –o'zini anglashni tarkib to'tirish;
- oilaning milliy tarbiya o'chog'i, muqaddasligini davlat siyosati darajasiga ko'tarish;
- to'liq ma'noda Vatan bilan faxrlanish, haqiqiy vatanparvarlik hissini shakllantirish;
- ma'naviy hayotda islom dinining o'rni va hurmatini tiklash hamda uning axloqiyotidan komil insonni tarkib toptirishda oqilona foydalanish;
- ta'lim mazmuniga milliy madaniy–tarixiy merosni kiritish va milliy ruhni yaratish;
- haqiqiy insonparvarni tarkib toptirish, faqat o'z millatiga mansub emas, balki shu bilan birgalikda, boshqa millat vakillariga ham do'stona munosabatda bo'lishni shakllantirish;
- milliy til va adabiyotni shaxs tarbiyasidagi mohiyatini oshirish;
- ta'lim va tarbiya tizimini millat kelajagi nuqtai nazarida qayta qurish;
- sog'lom turmush tarzi xususiyatlarini shakllantirish;
- yarim Sharq va yarim G'arb tarbiya tizimini haqiqiy milliy tarbiyaga aylantirish;
- ijtimoiy–milliy tarbiya maskani hisoblangan mahallaning rolini o'z o'rniga qo'yish.

Indecent, the whole thing as a man or a nation's values and disrespectful to the specific social practices which do not comply with the norms of morality and ethics, ignored, trampled on. For example, deny the universal value of work, are unemployed or are too lazy to walk to work is considered indecent. Or knowledge of universal values. Conditions while, parents and others: 'O people, read, understood, - I have not, but knowledge is delighted beating. Beating unforgivable and most brutal appearance, and the lovers g'ayrilik resistance to them, or even more hideous, vile, attempts were vanquished. We will learn that the man is not only a rebellion against the Islamic resistance, is also a violation of human rights. Disrespectful to the elderly, young children and women offended by mankind is too indecent in any case	<i>Odobsizlik esa, butun insoniyat yoki bir millat qadriyat deb qabul qilgan narsa va hodisalarga behurmatlik ko'rsatish, muayyan jamiyatda urf bo'lgan axloq va odob normalariga rioya qilmay, ularni mensimay, oyoq osti qilishdir. Masalan, umuminsoniy qadriyat hisoblangan mehnat qilishni inkor etib, beish yurish yoki ish bo'lganda ham, dangasalik qilib ishlamaslik katta odobsizlik hisoblanadi. Yoki bilim egallash umuminsoniy qadriyat. SHaroiti bo'la turib, ota-onasi va boshqalarning: «Ey inson, o'qisangchi, bilim olsangchi», — deganiga qaramay bilim olmasligi benihoya odobsizlikdir. Odobsizlikning kechirib bo'lmaydigan va eng vahshiy ko'rinishi, sevishganlarni g'ayrilik qilib, ularga qarshilik ko'rsatish yoki undan ham jirkanchlisi, ularni badnom qilib, bebro' qilishga urinishdir. Bilim olaman degan odamga qarshilik ko'rsatish, islomga nisbatan isyon bo'libgina qolmay, inson huquqini poymol qilish hamdir. Kattalarga behurmatlik, yosh bolalar va ayollarni hafa qilish ham o'ta odobsizlik bo'lib, insoniyat</i>
---	---

be forgiven. Similar national values, traditions, customs and traditions, disrespectful to the nation, beating	<i>tomonidan hech bir vaziyatda kechirilmaydi. SHunga o'xshash milliy qadriyat, urf odat va an'analarni behurmat qilish millatga nisbatan odobsizlikdir⁵.</i>
--	--

Maruza-3. Ta'lim nazariyasi. Ta'lim strategiyalari.

Reja:

- 1. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi.**
- 2. Didaktika tushunchasi. Didaktik tamoyillar.**
- 3. Ta'lim funksiyalari, kategoriyalari.**
- 4. Ta'lim strategiyalari..**
- 5. Ta'lim mazmuni. Ta'limning tashkiliy shakllari, metod va vositalari.**

Tayanch iboralar: didaktika, ta'lim nazariyasi, o'qish, o'qitish, tizim, dars, bilim, malaka, ko'nikma, ta'lim metodlari, paradigm, an'anaviy, konservativ, ezoterik, ratsionalistik, fenomenologik, texnokratik.

1. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi

Uzluksiz ta'lim quyidagi ta'lim turlarini o'z ichiga oladi: maktabgacha ta'lim; umumiy o'rta ta'lim; o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi; oliy ta'lim; oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim; kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash; maktabdan tashqari ta'lim.

Maktabgacha ta'lim bolaning sog'lom, hartomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlaydi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otadi, uni muntazam ta'lim olishga tayyorlaydi hamda bola olti-yetti yoshga yetguncha davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari va oilalarda amalga oshiriladi. Bu kabi ta'lim muassasalarining faoliyatini tashkil etishda mahallalar, jamoat va xayriya tashkilotlari, xalqaro fondlar faol ishtirok etadi.

Keyingi yillarda maktabgacha ta'lim muassasalarining yangi tarmog'i shakllanib bormoqda. Bu o'rinda «Xonadon bog'chasi» hamda «Bolalar bog'chasi - boshlang'ich maktab» majmualarini misol qilib keltirish mumkin. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga tasviriy san'at, musiqa, til va komputer savodxonligini o'rgatuvchi guruhlar tashkil etilmoqda. Bu kabi harakatlar maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim to'qqiz yillik majburiy xarakterdagi umumiy hamda uch yillik majburiy-ixtiyoriy xarakterdagi o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidan iborat. Umumiy o'rta ta'lim boshlang'ich ta'limni ham qamrab oladi. Mazkur bosqichda o'quvchilarning fanlar asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlari, ularda bilim olish

⁵ Educational Psychology: A Tool for Effective Teaching. Chapter One

chtiyojining yuzaga kelishi, asosiy o'quv-ilmiy va umummadaniy bilimlarning o'zlashtirishlari, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlar, mehnat, ijodiy fikrlash, atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lish, shuningdek, kasb tanlash ko'nikmalarining shakllanishi uchun pedagogik shart-sharoit yaratiladi. Davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi attestat o'quvchilarning umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ma'lumotiga egaliklarini belgilaydi.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish vazifasi maktab jamoasi va ota-onalar hamkoriigida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashhis markazlari rahbarligida amalga oshiriladi.

O'qish muddati uch yil bo'lgan maiburiv o'rta maxsus. kasb-hunar ta'limi uzluksiz ta'lim tizimining mustaqil turi sanalib, umumiy o'rta ta'lim negizida tashkil etiladi. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining ikki muhim yo'nalishi bo'lgan — akademik litsey yoki kasb-hunar kollejida ta'lim olish o'quvchilar tomonidan ixtiyoriy ravishda tanlanadi.

Akademik litsev o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, sohashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasidir.

Akademik litseylarda o'quvchilar o'zlari tanlab olgan ta'lim yo'nalishi (gumanitar, texnika, agrar va boshqa sohalar) bo'yicha bilim saviyalarini oshirish hamda o'zlarida fanni chuqur o'rganishga qaratilgan maxsus kasb-hunar ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Akademik litseylar asosan oliy o'quv yurtlari qoshida tashkil etiladi. Kasb-hunar kollejlari esa o'quvchilarning muayyan kasb-hunarga moyilligi, layoqatlari, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantirish, ularning tanlangan yo'nalishlar bo'yicha bir yoki bir necha zamonaviy kasb sirlarini egallash imkonini beradi.

Kasb-hunar kolleji o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantiruvchi, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini yaratish maqsadida tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasidir.

Kasb-hunar kollejlari yangi tipdagi ta'lim muassasalari bo'lib, ularning jihozlanganlik darajasi, pedagogik tarkibning puxta tanlanganligi, shuningdek, o'quv jarayonining zamonaviy texnika va texnologiyalar yordamida tashkil etilishi alohida e'tiborga loyiq.

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning bitiruvchilariga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi diplomlar beriladi. Ushbu diplomlar asosida bitiruvchilarta'limning keyingi bosqichlarida o'qishni davom ettirish yoki egallangan ixtisos va kasb-hunar bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanish huquqini qo'lga kiritadilar.

Oliy ta'lim o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi negiziga asoslanib, ikki bosqich

(bakalavriat hamda magistratura)da tashkil etilib, mutaxassisliklar yo'nalishlari bo'yicha xalq xo'jaligining turli sohalariga oliy ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlaydi. Oliy ta'lim muassasalariga talabalar qabul qilish davlat grantlari negizida va pullik-shartnomaviy asosda amalga oshiriladi.

Bakalavriat — mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim olish muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'lim.

Bakalavr darajasiga ega bo'lgan shaxs oliy ta'lim tizimi yo'nalishidagi o'zi tanlagan soha bo'yicha oliy ma'lumotli mutaxassis hisoblanadi va davlat klassifikatorida belgilangan lavozimda ishlash huquqiga ega bo'ladi.

Magistratura aniq mutaxassislik bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, bakalavriat negizida ta'lim muddati kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'lim bo'lib, magistraturadagi tahsil yakuniy klassifikatsion davlat attestatsiyasiga muvofiq olib boriladi.

Magistr bakalavr darajasidagi mutaxassisdan farqli ma'lum ixtisoslik bo'yicha ta'lim olgan yuqori malakali mutaxassis hisoblanib, u ilm-fan sohasida, ishlab chiqarishning mas'uliyatli lavozimlarida faoliyat ko'rsatadi. U aspiranturaga kirish huquqiga ega.

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim ixtisosatning oliy malakali ilmiy va ilmiy pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, shaxsning ijodiy ta'lim — kasb-hunar manfaatlarini qanoatlantirishga qaratilib, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot muassasalarida aspirantura, ad'yunktura va doktoranturada ta'lim olish, shuningdek, mustaqil tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish asosida amalga oshiriladi. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim nomzodlik yoki doktorlik dissertatsiyalarining himoyasi bilan yakunlanadi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan olib borilgan yakuniy davlat attestatsiyasi natijalari tegishli ravishda fan nomzodi va fan doktori ilmiy darajasi hamda davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi diplomga ega bo'lish huquqini beradi.

Har ikki (aspirantura, doktorantura) darajada ham maqsad muayyan mutaxassisliklar bo'yicha oliy toifali ilmiy-pedagogik kadrlarni shakllantirishdan iborat.

Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash jarayonida asosiy e'tibor mutaxassislarning kasb bilimlari va ko'nikmalarini yangilash hamda chuqurlashtirishga qaratiladi. Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ana shu yo'nalishda faoliyat yurituvchi ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Bu muassasa tinglovchilari o'qish natijalariga ko'ra davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi guvohnoma yoki sertifikatga ega bo'ladilar.

Maktabdan tashqari ta'lim maktabdan tashqari davlat va nodavlat ta'lim muassasalarida davlat organlari, jamoat tashkilotlari, yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda yo'lga qo'yilib, bolalar hamda o'smirlarning ta'limiga bo'lgan, yakka tartibdagi, ortib boruvchi talab-ehtiyojlarini qondirish, ularningbo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish maqsadida olib boriladi.

2. Didaktika tushunchasi. Didaktik tamoyillar

Insonning faoliyatida o'qitish har doim juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Ta'lim tasodifiy, intuitiv xususiyatga ega bo'lganda ham va asosan tasodifan axborotlarni berish hamda taqlid qilishdan iborat bo'lganda ham shunday bo'lgan; keyinchalik ham, ta'lim maqsadga muvofiq muntazam va rejalashtirilgan jarayonga aylanganda, maktab paydo bo'lganida ham shunday bo'lgan. Biroq uzoq vaqt davomida ta'limni nazariy tahlil qilish va o'rganish ishlari olib borilmadi, shuning uchun o'z nazariyasiga ega bo'lmadi. Faqatgina XVII asr bu sohada muhim o'zgarishlar olib keldi: aynan o'sha paytda ta'lim alohida nom oldi va tarixda birinchi didaktik faoliyatning ilmiy asoslangan tizimiga asos solindi.

Didaktika (ta'lim nazariyasi: yunoncha «didaktikos» «o'rgatuvchi», «didasko» esa - «o'rganuvchi» ma'nosini bildiradi) ta'limning nazariy jihatlari (ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati mazmuni, ta'lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari va hokazo muammolar)ni o'rganuvchi fan.

Bu tushunchani buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592— 1670-yillar) «Buyuk didaktika» (1657-yil) nomli mashhur asarida tilga oladi. Lekin Komenskiy «didaktika bu faqat ta'limgina emas, balki tarbiyalash ham», deb ta'kidlaydi. Mazkur asarda olim ta'lim nazariyasining muhim masalalari: ta'lim mazmuni, ta'limning ko'rgazmaliligi, ketma-ketligi kabi tamoyillari, sinf-dars tizimi borasida so'z yuritadi.

Bu tushunchani buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592— 1670-yillar) «Buyuk didaktika» (1657-yil) nomli mashhur asarida tilga oladi. Lekin Komenskiy «didaktika bu faqat ta'limgina emas, balki tarbiyalash ham», deb ta'kidlaydi. Mazkur asarda olim ta'lim nazariyasining muhim masalalari: ta'lim mazmuni, ta'limning ko'rgazmaliligi, ketma-ketligi kabi tamoyillari, sinf-dars tizimi borasida so'z yuritadi.

Didaktika pedagogikaning “Nima uchun o'qitish kerak”, “Nimani o'qitish kerak”, “Qanday o'qitish kerak”, “Qanday hajmda o'qitish kerak”, “Kimlarni o'qitish kerak”, “Qaerda o'qitish kerak”, “Nimadan foydalanib o'qitish kerak” kabi savollariga javob izlaydi.

Umumiy didaktika o'z navbatida ayrim fanlarga oid usullar bilan juda mustahkam bog'langan bo'lib, ularga oid ma'lumotlariga tayanib o'qitishning umumiy qonuniyatlarini ochib beradi va ayni vaqtda har bir o'quv fanini o'qitish usullari uchun umumiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Didaktika o'z oldiga o'qitishning o'quvchilarni har tomonlama tarbiyalash maqsadlariga javob beruvchi umumiy qonuniyatlarni bilib olish vazifasini qo'yadi.

Didaktikada ta'limni tashkil etishning umumiy masalalari, o'qitish jarayonining mohiyati, ta'limning mazmuni, o'qitish qonuniyatlari, o'qitish tamoyillari, metodlari, uning tashkiliy shakllari yoritiladi.

O'qitish jarayoni pedagogning o'rgatuvchilik faoliyatini va ta'lim oluvchilarning maxsus tashkil etilgan bilish faoliyatini o'z ichiga oladi. Shu o'rinda bu jarayonlarning tahliliga e'tibor qarataylik. Ta'limda o'qituvchining boshqaruvchilik roli o'z kasbining ijtimoiy asoslaridan kelib chiqib, ajdodlarining boy tajribasini,

insoniyatning asrlar davomidagi bilish, mehnat, muloqot, umumiy aloqalar, estetik hamda axloqiy qarashlar jarayonida qo'lga kiritgan yutuqlarni egallashni shart qilib ko'yadi.

Didaktika va metodika mustahkam aloqa hamda o'zaro bog'liqlikda joylashadi. Didaktika o'qitishning umumiy qonuniyatlarini o'rganadi. Aniq bir predmetni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari xususiy metodikalarda ishlab chiqiladi.

Xususiy didaktika – muayyan o'quv fanlarini o'qitish qonuniyatlari, usullari, vositalari, shakllari va yo'llarini o'rgatuvchi metodika (tadris) fanlari ham pedagogika fanlari turkumining asosiy sohalaridan biri bo'lib hisoblanadi. U umumiy didaktika yutuqlari asosida rivojlanadi va uning nazariy umumlashmalariga asoslangan holdagina takomillashib boradi. Muayyan bir fanga tadbiiq etilgan didaktik qonuniyatlar, o'sha predmetning umumiy jihatlarini qonunlashtiradi va ularda o'qitishning universal jihatlarini namoyon bo'ladi.⁶

Pedagogika fani ta'lim va tarbiya jarayonini ularning yaxlitligi va birligi asosida o'rganadi.

Ikki faoliyatning har birining mohiyatini aniq bayon etish uchun didaktika (ta'lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasini ajratib ko'rsatadilar. Hozirgi davrda didaktika o'qitishning mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllarini ilmiy asoslab beruvchi pedagogika sohasi sifatida tushuniladi.

Umumiy didaktikadan tashqari xususiy didaktikalar yoki alohida fanlar bo'yicha ta'lim metodikasi deb ataluvchi didaktikalar ham mavjud.

Ularning mazmuni ta'limning ma'lum bosqichlarida u yoki bu fanlarni o'rganish va ta'lim berishning nazariy asoslarini belgilaydi. Har bir o'qituvchi didaktika asoslarini puxta bilishi va ularga tayangan holda faoliyatni tashkil etishi zarur.

Didaktika predmetini aniqlash bo'yicha turli qarashlar ilgari surilgan. Qarashlarning turlicha bo'lishi didaktikaning metodologik kategoriyalarini aniq ajratilmaganligi bilan bog'liq.

Ko'pchilik olimlar ta'lim obyekti deb o'qitish jarayonining maqsadi, mazmuni, qonuniyatlari, metodlari va tamoyillarini ko'rsatadilar.

Didaktika ta'limni ijtimoiy tajriba berish vositasi sifatida e'tirof etadi. Ta'lim yordamida yoshlarni hayotga tayyorlash amalga oshiriladi. Ta'limiy faoliyatni tashkil etishda o'qituvchi - o'quvchi, o'quvchi -o'quv materiali, o'quvchi — boshqa o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar yuzaga keladi.

Pedagogik adabiyotlarda ulardan qaysi biri didaktika uchun asosiy hisoblanishi kerakligi borasida ham turli fikrlar keltiriladi hamda o'quvchining o'quv materialiga bo'lgan munosabati, ya'ni, bilimlarni o'rganish munosabatini asosiy deb e'tirof etuvchi qarashlar soni nisbatan ko'p.

Darhaqiqat, o'qish, o'rganish ta'lim jarayonining ajralmas xususiyatidir. Ta'limga psixologiya nuqtayi nazaridan yondashilsa, ushbu munosabatning ustuvorligiga shubha

⁶Pertti Kansanen & Matti Meri Didactic relation in the teaching-studying-learning process Abstract. 2-bet

qolmaydi. Biroq, ta'limga pedagogik, ya'ni, ijtimoiy tajribani berish, o'rgatish nuqtayi nazaridan qaralsa faoliyat uchun asosiy sanaluvchi munosabat - ikki shaxs (o'quvchi va o'qituvchi) o'rtasidagi munosabatlar yetakchi o'rin egallashi lozim ekanligi anglanadi.

Didaktika predmetining mohiyatini ochishga xizmat qiluvchi yana bir qarash ta'lim-tarbiya jarayonini yaxlit o'rganish zarurligini ilgari suradi. Ta'limning tarbiyaviy vazifalari o'quvchining bilimni o'zlashtirishlarini ta'minlabgina qolmay, shaxs xususiyati, uning rivojlanishi, ma'lum ma'naviy-axloqiy sifatlarni o'zlashtirishi, fe'l-atvori, xulqini tarbiyalash uchun zarur shart-sharoitni yaratishdan iborat.

Didaktikaga ta'limning mazmunli va jaravonli jihatlarini birgalikda o'rganish xosdir. Amaliyotni qayta tashkil etish va takomillashtirish masalalarini nazarda tutgan holda didaktika ta'limni faqatgina o'rganish obyekti sifatidagina emas, balki ilmiy asoslangan loyihalashtirish obyekti sifatida qaraydi.

Umumiy didaktikaning predmeti dars o'tish (o'qituvchi faoliyati) va bilim olish (o'quvchining o'rganish faoliyati)ning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi hisoblanadi.

Didaktikaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- ta'lim jarayonlari va ularni amalga oshirish shartlarini ta'riflash va tushuntirish;
- ta'lim jarayonini yanada mukammal tashkil etish, ya'ni, ta'lim tizimlari va texnologiyalarini ishlab chiqish;
- ta'lim jarayoni uchun xos bo'lgan umumiy qonuniyatlarni aniqlash, omillarini tahlil qilish va ta'riflash.

Didaktika nazariy va bir vaqtning o'zida me'yoriy-amaliy fan. Didaktikaning ilmiy-nazariy vazifasi ta'limning mavjud jarayonlarini o'rganish, uning turli jihatlarini o'rtasidagi bog'liqliklar, ularning mohiyatini ochib berish, rivojlanish tendensiyalari va kelajagini aniqlashdan iboratdir.

O'zlashtirilgan nazariy bilimlar ta'lim amaliyotini yo'naltirish, ta'limni jamiyat tomonidan qo'yilayotgan ijtimoiy talablarga muvofiq takomillashtirishga imkon beradi. Ta'lim mazmunini anglab olish, ta'lim tamoyillari, ta'lim metod va vositalarini qo'llash me'yorlarini aniqlash asosida didaktika amaliy-me'yoriy hamda tashkiliy-texnologik vazifani bajaradi.

O'quv jarayonida amal qiluvchi barcha qonuniyatlar umumiy va xususiy tarziga ikki guruhga ajratiladi. Amal qilinishiga ko'ra yaxlit didaktik tizimni qamrab oladigan qonuniyatlar umumiy, amal qilinishiga ko'ra faqat alohida tarkibiy qismlariga taalluqli bo'lgan qonuniyatlar esa xususiy (aniq) deb ataladi.

I.P.Podlasiy¹ ta'lim jaravonining quvidagi umumiy qonuniyatlarini ajratib ko'rsatadi:

1. Ta'lim maqsadi quyidagilarga bog'liq: jamiyatning rivojlanish sur'ati va darajasi, jamiyatning talablari va imkoniyatlari hamda pedagogika fani va amaliyotining rivojlanganligi va imkoniyatlari darajasi.

2. Ta'lim mazmuni quyidagilarga bog'liq: ta'limning ijtimoiy ehtiyojlari va maqsadlari, ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyot sur'ati, o'quvchilarning yoshi

imkoniyatlari, ta'lim nazariyasi va amaliyotining rivojlanish darajasi, shuningdek, o'quv yurtining moddiy-texnik va iqtisodiy imkoniyatlari.

3. Ta'lim sifati (samaradorligi) quyidagilarga bog'liq: avvalgi bosqich mahsuldorligi va mazkur bosqichda erishilgan natijalar, o'rganilayotgan material xususiyati va hajmi, o'quvchilarga tashkiliy-pedagogik ta'sir ko'rsatish hamda o'quvchilarning bilim olishga qobiliyatlari va ta'lim vaqti.

4. Ta'lim metodlari samaradorligi quyidagilarga bog'liq: metodlarni qo'llashda bilimlari va ko'nikmalari, ta'lim maqsadi, ta'lim mazmuni, o'quvchilarning yoshi, ta'lim olish imkoniyatlari, moddiy-texnik ta'minot hamda o'quv jarayonini tashkil etish. Ta'limni boshqarish mahsuldorligi quyidagilarga bog'liq: ta'lim tizimida qayta aloqalarning intensivligi va tuzatish, ta'sir ko'rsatishlarning asoslanganligi.

5. Ta'limni rag'batlantirish samaradorligi quyidagilarga bog'liq: ta'limning ichki rag'batlari (sabablari) hamda tashqi (ijtimoiy, iqtisodiy, pedagogik) rag'batlari.

Zamonaviy fanga aniq qonuniyatlarning ko'plab soni ma'lumdir. Ular qatoriga quyidagilar kiradi:

1. Didaktik qonuniyatlar.
2. Gnoseologik qonuniyatlar.
3. Psixologik qonuniyatlar.
4. Kibernetik qonuniyatlar.
5. Sotsiologik qonuniyatlar.
6. Tashkiliy qonuniyatlar.

Didaktik tamoyillar (didaktika tamoyillari) o'quv jarayonining umumiy maqsadlari va qonuniyatlariga binoan uning mazmuni, tashkiliy shakl va metodlarini belgilovchi boshlang'ich qoidalaridir.

Tamoyil (yunoncha «prinsipium») - biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlang'ich qoidasi; boshqaruvchi g'oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab.

Ta'lim qonuniyatlari va tamoyillarining shakllanish tarixi. Ibtidoiy jamiyatda insoniyat o'sib kelayotgan avlodga mavjud bilimlarni uzatish asosida amaliy bilimlari asta-sekin shakllangan. O'sha davrdayoq ta'lim amaliy qoidalari ishlab chiqilgan va avloddan-avlodga uzatib kelingan.

Antik davrda asosan ajdodlar tajribasi an'analar tarzida umumlashtirilib, amaliy ta'lim masalalari hal etilgan. Platon va Aristotellar tavsiya hamda qoidalar to'plami ko'rinishida amaliyotiy ta'lim mohiyatini umumlashtirishga uringanlar.

Sharqdagi Uyg'onish davrida (IX-XI asrlar) arab, musulmon madaniyatining Yaqin va Markaziy Osiyo xalqlarining moddiy va ma'naviy madaniyati bilan birlashishi asosida alohida sinkretik (yunoncha svnkretismos - birlashish. yaxlitlik. qo'shilish) madaniyat birlashgan turi yuzaga kelgan. Allomalar Muhammad al-Xorazmiy (787-850-yillar), Abu Nasr Forobiy (870-950-yillar), Al-Kindiy (800-870-yillar), Abu Rayhon Beruniy (973—1050-yillar), Abu Ali ibn Sino (980—1037-yillar) va boshqalar

uning asoschilari sifatida mashhur bo'ldilar. Bu madaniyatning asosiy markazlari Suriya, Eron, Markaziy Osiyo hududlarida joylashgan. Sharq mutafakkirlari o'z asarlarida ta'lim usullari, qoidalari, tamoyillari, metodlari va shakllari asosida ta'lim amaliyotining mohiyatini ifoda etadilar. Biroq ta'lim masalalari bilan ular maxsus va izchil shug'ullanmaganliklari bois maxsus didaktik nazariya yaratilmadi. Ta'limni ular fan sifatida emas, boshqa fanlarga o'rgatish san'ati, hunarmandchilik sifatida tushundilar. Sharq allomalari tomonidan ilgari surilgan qoida, usul va tamoyillarning aksariyati zamonaviy maktablarda ham qo'llanilmoqda.

Quyidagi jadvaldan Sharq allomalari Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Al-Kindiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muslihiddin Sa'diy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiylar ham ta'limning ilmiyligi. ongliligi. ko'rgazmaliligi, tushunarililigi, ketma-ketligi, muntazamligi. moslashuvchanligi va mustaqilligi, shuningdek. bolaning individual xususiyatlari, lavoqati va qobiliyatlarini hisobga olish, ta'limni insonparvarlashtirish kabi qoida va tamoyillarni ifoda etib berganlari anglanadi.

XVII asrda, pedagogika amaliy tabiatshunoslik sifatida biologiya qonuniyatlariga bo'ysunishi e'tirof etilgan. Pedagogikani tubdan qayta qurishni chex olimi Ya.A.Komenskiy va ingliz pedagogi Djon Lokk amalga oshirdilar.

Ular pedagogik qonunlarining quyidagi uch jihatiga ko'ra guruhlaganlar:

1. Itimoiy-tarixiy.
2. Tabiiy-tarixiy.
3. Psixologik.

Keyinchalik bir guruh ilg'or pedagoglar umumiy tamoyillar bilan qanoatlanmay, didaktik qonuniyatlarini ifoda etishga uringanlar. Xususan, Ya.A.Komenskiy didaktikaning tematik belgilariga ko'ra guihlangan quyidagi qoidalar tizimini ilgari surdi:

1.«Ta'lim va oson o'qishning asosiy qoidalari» («Buyuk didaktika» -XVII bob);

2.«Tabiiy o'qish va ta'limning asosiy qoidalari»; «Fanlarga o'qitish san'atining to'qqiz qoidasi» (XX bob) va boshqalar. Dsterveg tomonidan asoslangan qoidalar soni 33 ta bo'lib, ular muayyan loyihalarga taalluqli ekanligiga ko'ra guruhlarga ajratadi (birinchi guruh - o'qituvchiga nisbatan, ikkinchisi - dars tashkil etilayotgan fanga nisbatan, uchinchisi — o'quvchiga nisbatan va hokazolar tarzida). Shu bilan birga Disterveg mazkur qoidalarining ayrimlarini qonunlar ham deb ataydi.

Didaktik nazariya (konsepsiya)lar va ularning falsafiy asoslari. Ta'lim jarayoni psixologik-pedagogik konsepsiyalar (ular aksariyat hollarda didaktik tizimlar ham deb ataladi) asosida tashkil etiladi.

Didaktik tizim (yunoncha «systema» — yaxlit qismlardan tashkil topgan, birlashtirish) — ma'lum mezonlari asosida ta'lim jarayonining yaxlit holatini belgilash, ajratib ko'rsatish demakdir. U ta'limning maqsadi, tamoyillari, mazmuni, shakli, metod va vositalarining birligi asosida tashkil etilgan tuzilmalarning ichki yaxlitligini ifodalaydi. Tadqiqotchilar mavjud didaktik konsepsiya (tizim)larni umumlashtirib quyidagi

guruhlarga ajratadilar:

- 1) an'anaviy;
- 2) progressiv;
- 3) zamonaviy.

Ta'lim nazariyasida Ya.A.Komenskiy, I.Pestallotsi va I.Gerbartlarning didaktik konsepsiyalari muhim ahamiyatga ega.

An'anaviy didaktik tizimning yaratilishi nemis faylasufi, psixolog va pedagog I.F.Gerbart (1776-1841-yillar) nomi bilan bog'liq. U Ya.A.Komenskiyning sinf-dars an'anaviy tizimini tanqidiy nuqtayi nazardan qayta asoslab, etika va psixologiyaning nazariy yutuqlariga tayangan holda ta'lim tizimini yaratdi.

I.F.Gerbart ta'lim tizimining asosiy belgisi quyidagilardan iborat: o'quvchilarning intellektual rivojlanishini ta'minlash maktabning asosiy vazifasi; bolani tarbiyalash esa oilaning vazifasidir.

Progressiv (pedosentrik) tizim bolaning bilim olishida faoliyatining asosiy rol o'ynashini e'tirof etadi. Mazkur tizim asosini D.Dyui tizimi, G.Kershteynning mehnat maktabi, V.Lay nazariyalari tashkil etadi.

Zamonaviy didaktik tizim. XX asrning 50-yillarida psixolog va pedagog B.Skinner qismlarga bo'lingan axborotlarni yetkazish, bu jarayonni muntazam nazorat qilish asosida materialni o'zlashtirishda samaradorlikka erishish g'oyasini ilgari suradi. Mazkur g'oya keyinchalik **dasturiy ta'lim** deb ataladi. Keyinchalik N.Krauder nazorat natijalariga qarab o'quvchiga mustaqil ishlash uchun turli materiallarni taklif etadigan **tarmoqlashtirilgan dasturlarni** yaratdi.

D.Dyuining nazariy g'oyalari muammoli ta'limning asosi bo'lib qoldi. Bugungi kunda **muammoli ta'lim** deb nomlanuvchi, ushbu g'oya o'qituvchi rahbarligi ostida muammoli vaziyatni yaratish va ularni hal etishda o'quvchilarning faollik va mustaqilliklarini ta'minlashga enshishni nazarda tutadi. Muammoli ta'limning vazifasi faol o'rganish jarayonini rag'batlashtirish, o'quvchilarda fikrlash, tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

L.V.Zankovning (1901 —1977-yillar) **rivojlantiruvchi ta'lim konsepsivasi** XX asrning 50-yillarida keng tarqaldi. Uning g'oyalarini amalga oshirish ta'lim jarayoniga insonparvarlik g'oyasini singdirish, shaxsni barkamol rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga imkon beradi.

Psixolog L.S.Vigotskiy (1896-1934-yillar) tomonidan 30-yillarda ilgari surilgan «Yaqin rivojlanish zonasi» g'oyasi ham muhim ahamiyatga ega. Unga ko'ra bola kattalar yordamida bilim olib, o'zi mustaqil bajara olmagan ishlarni bajara boshlaydi.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ta'lim va tarbiyani insonparvarlik, demokratik g'oyalarga muvofiq tashkil etilishi e'tirof etilgan.

Ta'limni insonparvarlashtirish ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsini hurmat qilish, uning sha'ni, obro'si, qadr-qimmatini poymol etmaslik, mavjud iste'dodini rivojlantirishni nazarda tutadi. Demokratlashtirish esa pedagogik jarayonda rasmiyatchilikka yo'l

qo'ymaslik, ta'lim dasturlarini tanlashda o'quvchilarning fikrlarini inobatga olishni ifodalaydi. Respublika uzluksiz ta'lim tizimi ijtimoiy buyurtmani bajarishga xizmat qiladi, barkamol shaxs va yetuk mutaxassisni tarbiyalash vazifasini bajaradi.

Zamonaviy pedagogikada ta'lim paradigma (modeli)lari.

Zamonaviy pedagogikada ta'lim paradigma (modeli)lari.

Paradigma – (yunoncha. Paradigma – namuna – o‘rnak ma’nolarini anglatadi) – ilmiy muammolarni hal etish namunasi sifatida qabul qilingan nazariya. Masalan, tug‘ilish nazariyasiga tegishli muammolarni aksariyat hollarda differensial tenglamalar nazariyasi yutuqlari orqali hal qilinadi yoki talaba – yoshlarni mustaqillik ruhida tarbiyalash milliy g‘oyalar asosida hal etiladi va hakoza.

Pozitivist R.Berkman ilmiy metodologiyadagi me’yorni tavsiflash uchun birinchi bo‘lib paradigma tushunchasini qo‘lladi. Lekin amerikalik olim fan tarixchisi G.Kun o‘zining “Ilmiy revelyusiyalar strukturasi” asarini e‘lon qilganidan so‘ng paradigma tushunchasi yangicha mazmun va ahamiyat kasb etdi. G.Kun ilmiy revelyusiya nazariyasini ishlab chiqish jarayonida qator tushunchalarni taklif etdi va bunda paradigma deganda, ma‘lum davr ichida ilmiy jamoatchilik ilmiy muammoni qo‘yish va hal etish namunasi bo‘lib xizmat qiladigan va ko‘pchilik tomonidan e‘tirof etilgan ilmiy nazariyani tushundi.

G.Kunning fikricha paradigmalarning almashinuvi ilmiy revelyusiyaga olib keladi va u ilmiy jamoatchilik birligini ta‘minlaydi. Shu sababli ham ilmiy jamoat ma‘lum paradigmani e‘tirof etgan olimlardan tashkil topadi. Paradigma u yoki bu fan sohasining asosiy muammosini tashkil etib, darsliklar va olimlarning mumtoz (klassik) asarlarida o‘z ifodasini topadi. G.Kun bunga misol qilib Aristotel dialektikasini, Ptalemey astronomiyasi va Nyuton mexanikasini qayd etadi.⁷

Pedagogik paradigma (yunoncha «paradeigma» — misol, namuna) — pedagogika fani rivojining ma'lum bosqichida ta'limiy va tarbiyaviy muammolarni hal etish namunasi (modeli, standarti) sifatida ilmiy pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan nazariy hamda metodologik ko'rsatmalar to'plami bo'lib, u ta'limning konseptual modeli sifatida qo'llaniladi. Bugungi kunda ta'limning quyidagi paradigmalari keng tarqalgan:

- 1. An'anaviy — konservativ paradigma (bilim paradigmasi).**
- 2. Ratsionalistik (bixevioristik) paradigma.**
- 3. Fenomenologik (gumanistik) paradigma.**
- 4. Texnokratik paradigma.**
- 5. Ezoterik paradigma.**

Ayni vaqtda ta'lim paradigmalarini belgilashga nisbatan uch xil yondashuv mavjud:

- 1. Qadriyatli (aksiologik) yondashuv-madaniyat inson hayotining mazmuni sifatida tushuniladi.**

⁷ Joyce, B., Calhoun, E., Hopkins, D «Pedagogy, Teaching Practices» 2004. 40-44 b

2. **Faoliyatli yondashuv** asosan madaniyat moddiy va ma'naviy boyliklarini yaratishga yo'naltirilgan faoliyatning sinalgan usullari sifatida talqin etiladi.

3. **Shaxsiy yondashuv** — madaniyat muayyan shaxs timsolida namoyon bo'ladi.

Madaniyatga nisbatan turli yondashuvlarning mavjudligi bir qator paradigmalarning yaratilishiga zamin yaratadi. Har bir paradigma muayyan ta'limiy muammolarni hal etishga yo'naltiriladi. Xususan:

- ijtimoiy institut sifatida o'quv muassasalarining vazifalari;
- ta'limning samarali tizimi;
- o'quv yurtlari oldida turgan eng muhim, ustuvor masala;
- ta'limning ijtimoiy ahamiyatli maqsadlari;

muayyan bilim, ko'nikma va malakalarning qimmatli hisoblanishi.

Didaktik tamoyillar o'quv jarayonining umumiy maqsadlari va qonuniyatlariga ko'ra tashkil etiluvchi ta'lim jarayonining tashkiliy shakl va metodlari, asosiy qoidalari mohiyatini belgilovchi mazmundir. Ta'lim tamoyillarida ta'limning aniq, tarixiy tajribaga asoslanuvchi me'yoriy asoslari (qoidalari) o'z ifodasini topgan. Ta'lim tamoyillarini bilish o'quv jarayonini uning qonuniyatlari asosida tashkil etish, uning maqsadlarini asosli ravishda belgilash va o'quv materialining mazmunini tanlab olish, maqsadga muvofiq ta'lim shakli va metodlarini tanlash imkonini beradi. Shu bilan birga bu tamoyillar o'qituvchilar va o'quvchilarga yaxlit jarayonning bosqichlariga amal qilish, o'zaro aloqalar va hamkorlikni amalga oshirishga imkon beradi.

Ta'lim tamoyillari o'zida tarixiylik xususiyatini namoyon etadi. Ta'lim nazariyasi va amaliyoti rivojlanib borgani, ta'lim jarayonining yangi qonuniyatlari kashf etilishi bilan ta'limning yangi tamoyillari ham shakllanadi, eski ko'rinishlari o'zgaradi. Bu ishlar bugungi kunda ham davom etadi. O'qitish va tarbiyalash qonuniyatlarini aks ettiradigan yaxlit pedagogik jarayonning umumiy tamoyillarini keltirib chiqarishga urinishlar ko'zga tashlanmoqda.

Tamoyillar ta'lim jarayonining mohiyati, qoidalar esa uning alohida tomonlarini aks ettiradi.

Ta'limni mazmunli va tashkiliy-netodik tamoyillaridan tashkil topgan tizim sifatida e'tirof etish mumkin:

I. Ta'limning mazmunli tamoyillari. Ular ta'lim mazmunini tanlash bilan bog'liq bo'lgan qonuniyatlarni aks ettiradi va quyidagi g'oyalarni ifodalaydi:

- fuqarolik;
- ilmiyligi;
- tarbiyalovchi ta'lim;
- fundamentalligi va amaliy yo'nalganligi (ta'limning hayot bilan, nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi);
- tabiat bilan uyg'unligi;
- madaniyat bilan uyg'unligi;
- insonparvarligi.

Fuqarolik tamoyili. Unga ko'ra ta'lim mazmunini, shaxsning subyektivligini rivojlantirish, lining ma'naviyligi va ijtimoiy yctukligiga yo'naltirishda namoyon bo'lishi kerak. U ta'lim mazmunini insonparvarlashtirishni nazarda tutadi va fuqarolikni anglash, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy va siyosiy tuzilishi haqidagi tasavvurlar tizimi, o'zbek xalqi madaniyati psixologik xususiyatlari, lining mentalitet xususiyatlari, milliy siyosati va madaniyati kabi dolzarb masalalar haqidagi tasavvurlarining shakllanishi bilan bog'liq.

Ta'limning ilmivligi tamoyili ta'lim mazmunini zamonaviy fan va texnika rivojlanish darajasi, jahon sivilizatsiyasi to'plagan tajribaga mos kelishini ifodalaydi. Bu tamoyil ta'lim vaqtida va o'qishdan tashqari vaqtda amalga oshiriladigan ta'lim mazmuni o'quvchilarni obyektiv ilmiy dalillar, hodisalar, qonunlar, zamonaviy yutuqlar va rivojlanish istiqbollarini ochib berishga yaqinlashtirib, u yoki bu sohaning asosiy nazariya yoki konsepsiyalari bilan tanishtirishga yo'naltirilgan bo'lishini talab etadi.

Ta'limning; tarbivalovchilik tamoyili yaxlit pedagogik jarayonda ta'lim va tarbiyaning birligi qonuniyatlariga tayanadi. Bu tamoyil ta'lim jarayonida barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirishni ko'zda tutadi. Ta'lim jarayonida tarbiyalashning samarali kechishi shaxsning intellektual rivojlanishi, birinchi navbatda, o'quvchilarning qiziqishlari, idrok etish hamda individual qobiliyatlarining hisobga olinishi bilan bog'liq.

Ta'limning fundamentalligi va amaliy vo'nalganligi tamovili umumiy o'rta ta'lim maktablaridayoq o'quvchilar chuqur nazariy va amaliy tayyorgarlikdan o'tadilar. Mazkurholat an'anaviy didaktikada ta'limning havot bilan, nazarivaning amalivot bilan bog'liqligi kabi ifoda etiladi.

O'qishda fundamentallik bilimlarning ilmiyligi, to'la va chuqur bo'lishini ko'zda tutadi. U odamdan yuksak intellektual salohiyat, fikrlash layoqatining tadqiqotchilik ko'rinishda bo'lishi, bilimlarini doimiy ravishda to'ldirib borish istagi va maiakaiarini talab etuvchi zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyotga asoslangan. Fundamental bilimlar aniq bilimlarga qaraganda sekin eskiradi, shuningdek, inson va xotirasiga emas, ko'proq uning fikrlash layoqatiga bog'liq bo'ladi. Ta'limning fundamentalligi bilimlar mazmunining muntazamligi, nazariy va amaliy jihatdan o'zaro nisbatda boiishni talab etadi.

Ta'limning tabiat bilan uyg'unligi tamovili. Ya.A.Komenskiy o'zining tabiatga uyg'un bo'lish g'oyasini ifoda etib, tabiatda hayot bahordan boshlangani kabi ta'lim olish jarayoni uchun eng qulay davr bolalik ekanligini ta'kidlaydi. Ertalabki soatlar mashg'ulotlarni bajarish uchun juda qulay hisoblanadi. O'quvchilarga ularning yosh davrlarini inobatga olgan holda bilimlarning berilishi ushbu bilimlarning ular uchun tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Demak, tabiat bilan uyg'unlik g'oyasi asta-sekinlik, ketma-ketlik va mustaqil faoliyat kabi ta'lim tamoyilining asosi hisoblanadi.

O'zbek pedagogi Abdulla Avloniy ham (1878—1934-yillar) ta'lim va tarbiyani yo'lga qo'yishda tabiatga uyg'un bo'lish g'oyasining davomchisi bo'lgan. O'zining

«Turkiy guliston yohud axloq» nomli asarida bola shaxsining tabiiy mukammalligiga ishonch bildiradi. A.Avloniy bola tabiatan go'zallik va mehribonlik bilan uyg'unlikda tug'iladi deb yozadi. Allomaning fikricha, ta'lim va tarbiyaning vazifasi bola shaxsining rivojlanishi uchun yordam beruvchi sharoitlarni yaratishdan iborat.

Abdulla Avloniy bolani milliy madaniyat, vatanga muhabbat asosida tarbiyalash g'oyasining tarafdori bo'lgan, bu xususida allomaning asarlarida quyidagi fikrlar o'z ifodasini topgan: «.... odam tug'ilgan va o'sib ulg'aygan shaharni va shu shahar joylashgan mamlakatni bu odamning Vatani deb aytadilar. Biz turkistonliklar o'zimizning quyoshli diyorimizni jonimizdan ham ortiq yaxshi ko'rishimiz kabi arablar o'z Arabistonini, ... eskimoslar esa o'zlarining Shimolini yaxshi ko'radilar» deb yozadi. A.Avloniyning fikricha, xalqparvarlikka asoslangan ta'lim va tarbiya yoshlarga vatanparvarlik namunalarini ko'rsatishga undashi kerak.

Ta'limda insonparvarlik tamoyilini bolaning shaxs sifatidagi qadr-qimmatini, uning erkinligi hamda baxtli hayot kechirishini ta'minlash, uni rivojlantirishi, ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi, unga hayotda o'z o'rnini topishda yordam ko'rsatishi va hokazolarni nazarda tutadi.

«Insonparvarlik» va «odamiylik» so'zlari yunoncha humanus «odamiylik» bir so'zdan kelib chiqqan. Insonparvarlik, odamiylik ma'naviy-axloqiy tushunchalardir. Insonparvarlik g'oyasi antik davr faylasuflari (Suqrot, Aflotun, Arastu va boshqalar) qarashlarida ilk bor ko'zga tashlanadi. Markaziy Osiyoda insonparvarlik g'oyalari Sharq Uyg'onish davrida keng rivojlandi. Abu Nasr Forobiyning fikricha, bolani eng avval o'qimishli, saxovatli inson qilib tarbiyalash kerak, zero, salbiy nuqsonlar bolalikdan paydo bo'ladi. Shu bois oilada tarbiyani yo'lga qo'yishda xato qilmaslik zarur.

O'zbekiston Respublikasida huquqiy, demokratik jamiyat barpo etilayotgan mavjud sharoitda uzluksiz ta'lim tizimi oldida barkamol, hartomonlama rivojlangan, erkin, mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalash vazifasi turibdi. Mazkur vazifa ta'lim va tarbiya jarayonida bolalarga nisbatan insonparvarlik munosabatida bo'lish orqali ijobiy hal etiladi. Bolalarga nisbatan insonparvaiiik munosabatida bo'lish ularning taqdiri haqida qayg'urish, Lining qobiliyatini ko'ra olish, unga ishonish, sliuningdek, bolaning xatoga yo'l qo'yish, shaxsiy nuqtayi nazarga ega bo'lish huquqini qadrlashni nazarda tutadi.

Ta'limning tashkiliy-metodik tamoyillari. Ta'limni tashkil etish metodikasi ta'lim mazmunini shakllantirish kabi erkin tanlanishi mumkin emas. Bu borada muayyan ijtimoiy, psixologik va pedagogik talablarni inobatga olish zarur. Bunday talablar ta'limning tashkiliy-metodik tamoyillari deb yuritiluvchi tamoyillar mazmunida o'z ifodasini topgan:

- ta'limning izchilligi, tizimliliigi, ketma-ketligi;
- ta'limda onglilik va ijodiy faollik;
- ta'limda ko'rgazmalilik;
- ta'limning samaradorligi va ishonchliligi (mustahkamligi);

- ta'limning tushunarliliigi;
- guruhli va individual ta'lim birligi;
- ta'limning o'quvchilar yoshi va individual xususiyatlariga mos kelishi;
- oqilona talabchanlik bilan bola shaxsini hurmat qilishning muvofiqliligi;
- pedagogik hamkorlik.

Ta'limning izchilligi, tizimliliigi, ketma-ketligi tamovili bilish bosqichlarining obyektivligini anglatadi.

Izchillik ta'lim mazmuni, lining shakli va usullari, o'quv jarayoni ishtirokchilari bo'lgan subyektlarning o'zaro munosabatlariga taalluqli. U alohida partsial (yunoncha partialis — qisman) va xususiy o'quv vaziyatlari, predmet va hodisalar o'rtasidagi bog'liqlik, aloqadorlik qonuniyatlarini asta-sekin o'zlashtirish asosida ularni yagona yaxlit o'quv jarayoniga birlashtirishga imkon beradi.

Izchillik ta'lim jarayonining ma'lum tizim va ketma-ketlik asosida bo'lishini nazarda tutadi, zero, murakkab masalalarni oddiy masalalarni o'rganmay turib hal etib bo'lmaydi.

Muntazamlilik va ketma-ketlik u yoki bu o'quv materialini o'zlashtirish sur'ati, Lining elementlari o'rtasidagi o'zaro mosligini tahlil qilishga imkon beradi. Ta'limning muntazamliligi va ketma-ketligi ma'lum fanlar bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, borliqni yaxlit idrok etish o'rtasidagi qarama-qarshilikni hal etishga imkon beradi. Ushbu holatlar birinchi navbatda dastur va darsliklarni muayyan tizimda yaratish, fanlararo hamda fanlar ichidagi bog'liqlikni ta'minlash evaziga namoyon boiadi.

Onglilik va iiodiv faollik tamovili. Uning asosini fanni o'rganishda muhim ahamiyatga ega bo'luvchi qoidalar majmuini shakllantirish tashkil etadi. Bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish quyidagi omil va shartlarga bogiiq: ta'lim motivlari, o'quvchilarning faollik darajasi, o'quv-tarbiyaviy jarayonning samarali tashkil etilishi, o'qituvchi tomonidan qo'llanuvchi ta'lim metodlari va vositalarining samaradorligi va boshqalar. O'quvchilarning faolliklari reproduktiv va ijodiy xarakterga ega bo'lishi mumkin. Mazkur tamoyil o'quvchilarning tashabbuskorliklari va mustaqil faoliyatlarini nazarda tutadi.

Ko'rgazmalilik tamovili ta'lim jarayonini tashkil etish asosida yotuvchi muhim qoidalardan biri hisoblanadi. Ya.A.Komenskiy uni didaktikaning «oltin qoidasi» deb atagan. Unga binoan ta'limda inson sezgi organlaridan foydalanish kerak. «Agarda biz o'quvchilarda haqiqiy va aniq bilimlar paydo qilishni istasak, unda biz umuman hamma narsaga shaxsiy kuzatish va sezib ko'rish bilan ta'limga intilishimiz kerak - deb ta'kidlaydi u — agarda qandaydir predmetni baravariga bir necha sezgi organlari bilan qabul qilish mumkin bo'lsa, mayli ular baravariga bir necha sezgilari bilan o'rganilsin.

Tajribalar asosida o'rganilayotgan narsani namoyish etish va jarayon mohiyatini hikoya qilib berish o'zlashtirish darajasini birmuncha oshiradi. Xususan, axborotlarni eshitib qabul qilish samarasi 15 foiz, ko'rib qabul qilish esa — 25 foizni tashkil etadi.

Ta'lim jarayonida, ularni bir vaqtda ishtirok etishi natijasida ma'lumotlarni qabul qilish samaradorligi 65 foizgacha ortadi.

Ko'rgazmalilikdan o'quv jarayoni barcha bosqichlarida foydalanish mumkin: yangi materialni o'zlashtirish, uni mustahkamlash, mashqlarni tashkil qilish hamda o'quvchilarning dastur materiallarini o'zlashtirishlarini tekshirish va baholashda.

Ta'limning samaradorligi va ishonchliligi tamoyili. An'anaviy didaktikada u mustahkamlik tamovili kabi ifoda etiladi. Agarda o'qitish jarayoni ta'lim maqsadlariga erishishni ta'minlamasa, u holda ushbu jarayonni tashkil etish zaruriyati yuzaga kelmaydi. Shu bois ta'lim samarali, shuningdek, rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi xususiyatga ega bo'lishi kerak.

Ta'limning ishonchliligi va mustahkamligini ta'minlash uchun o'quvchilar o'qish jarayonida o'quv-o'rganish harakatlarining quyidagi to'la siklini o'zlashtira olishlari zarur: o'rganilayotgan materiallarni dastlabki qabul qilish, uni chuqurroq anglab vetish, eslab qolish, o'zlashtirilgan bilimlarini qo'llash bo'yicha ma'lum faoliyatni amalga oshirish, ularni takrorlash va tizimlashtirish.

Ta'limning chuqurligi va mustahkamligi talabi didaktikada an'anaviy hisoblanadi va u yuzakilikka qarama-qarshi qo'yiladi. Chuqur, mustahkam bilimning asosiy belgisi eng fundamental g'oyalar, qoidalar, tushuncha, kategoriyalarni tushunish, chuqur o'zlashtirish, o'rganilayotgan materiallar mazmunini puxta anglashdan iborat.

Ta'limning tushunarligi tamovili o'quvchilarning mavjud imkoniyatlarini hisobga olish, jismoniy va psixik sog'lig'iga yomon ta'sir etuvchi intellektual va emotsional qiyinchiliklardan voz kechishni talab etadi. Ta'limning tushunarli bo'lishi o'quvchilarning yoshi, bilish imkoniyatlarini hisobga olib o'qishning mazmunini to'g'ri aniqlash demakdir, ya'ni, har bir o'quv fani bo'yicha o'quvchilar egallab olishi zarur bo'lgan bilim, amaliy ko'nikma va malakalari hajmini to'g'ri aniqlashdir. Bu tamoyil o'quv jarayonini o'quvchilarda qiyinchiliklarni yengish istagini hosil qiluvchi va shaxsiy muvaffaqiyatlarining natijalaridan quvonish tuyg'usini yuzaga keltirishga yo'naltirilganligini ifodalaydi. Bu bolalarda ko'zga tashlanuvchi qattiq hayajonlanish, shuningdek, o'quv masalalarini yechishdagi ishonchsizlikni yo'qotishga yordam beradi.

Guruhli va individual ta'limning birligi tamovili shaxsning, bir tomondan atrofdagilar bilan munosabatda bo'lish, ijtimoiy aloqalarni yo'lga qo'yishga intilishi, ikkinchi tomondan esa, yakka holda ta'lim olishga bo'lgan xohishini aks ettirishga xizmat qiladi. Muomala faoliyatning alohida turi bo'lib, uni tashkil etish jarayonida boshqalar haqidagi tasavvur va tushuncha yuzaga keladi. Atrofdagilar bilan munosabatni yo'lga qo'yish o'zaro aloqalarning hosil bo'lishi va rivojlanishini, alohida bo'lish esa shaxsning ijtimoiylashuvi hamda rivojlanishini ta'minlaydi.

An'anaviy ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra guruhli hisoblanadi, zero, u 30-40 nafar o'quvchilardan iborat o'quv guruh (yoki sinf)larida tashkil etiladi. 100-200 nafar talabalardan iborat kurslarda esa ta'limga sarflanadigan harakatlarni kamaytirish maqsadida ma'ruzalar o'qish tashkil etiladi. Guruhli ta'lim munozara, muzokara tashkil

etish uchun qulay sharoitga ega bo'lib, o'quv masalalarini yechishning eng samarali yo'llarini birgalikda izlashni ta'minlaydi, o'zaro yordam ko'rsatish uchun sharoit yaratadi, o'quvchilarning mas'uliyat hissini oshiradi. O'quv muvassasalarida guruhli ta'limni tashkil etish jamoani shakllantirishning asosiy shakli sanaladi.

Ta'limning o'quvchilarning voshi va individual xususiyatlariga mos kelishi tamoyiii o'quvchilarning yoshiga ko'ra va individual yondashuvni anglatadi.

Yoshiga muvofiq yondashish o'quvchilarning psixik xususiyatlari, shaxsiy rivojlanganlik darajasi, ma'naviy-axloqiy sifatlari, ijtimoiy yetukligini baholay olishni nazarda tutadi. Agarda qo'yilayotgan talablar yoki ta'limning tashkiliy tuzilishi o'quvchilarning yoshi imkoniyatlaridan ortda qolsa yoki ilgarilab ketsa, o'quv faoliyatining samarasi pasayadi. Individual yondashish o'quvchilarning murakkab ichki dunyosini o'rganish, yuzaga kelgan munosabatlar tizimini tahlil qilish va shaxs shakllanishi sodir bo'ladigan ko'p turdagi sharoitlarni aniqlashni talab etadi.

Oqilona talabchanlik bilan bola shaxsini hurmat qilishning birgaligi tamovili pedagog tarbiyalanuvchini shaxs sifatida hurmat qilishi zarur. Oqilona talabchanlik maqsadga muvofiq bo'lsa, ta'lim-tarbiya jarayoni, shaxsning to'liq va barkamol rivojlanishini ta'minlay olsa samarasi ancha yuqori bo'ladi. O'quvchilarga nisbatan talabchanlik ularni tartibli, intizomli bo'lish, burchlarni o'z vaqtida bajarish ko'nikmalariga ega bo'lishlarini ta'minlashi lozim. Shaxsga hurmat insondagi ijobiy xislatlarga tayanishni ko'zda tutadi.

Hamkorlik tamovili ta'lim jarayonida shaxsning ustuvor mavqeini ta'minlash, uning o'z-o'zini anglashini anglatadi. Bu tamoyil o'zaro munosabatlar jarayonida subyektlar o'rtasidagi aloqalarning dialog shakli, shaxslararo munosabatlar mazmunida esa empatiya (yunoncha «empathlia» — birgalikda tashvishlanish, ya'ni, boshqa odamning tashvishlarini tushunish)ning ustunligiga erishishni talab etadi.

3. Ta'lim funksiyalari, kategoriyalari

Muayyan fanga xos bo'lgan tushunchalarda insoniyat tomonidan ijtimoiy taraqqiyot jarayonida to'plangan bilimlar aks etadi. Mavjud ilmiy tushunchalar ikki asosiy guruhga ajratiladi:

1) falsafiy tushunchalar;

2) xususiy ilmiy, ya'ni, muayyan fangagina xos bo'lgan tushunchalar. Didaktika uchun «umumiy va alohida», «mohiyati va hodisa», «qarama-qarshilik», «bog'liqlik» kabi falsafiy tushunchalar ham muhim ahamiyatga ega. Didaktikada qo'llaniladigan umumiy-ilmiy tushunchalar orasida «tizim», «tuzilma», «vazifa», «element» kabilar alohida o'rin tutadi. Pedagogikaga xos didaktik tushunchalar sirasiga quyidagilar kiradi:

1) **ta'lim** — o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon;

2) **dars** — bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib

boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli;

3) **bilim olish** — idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni;

4) **ta'lim jarayoni** — o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

5) **o'quv fani** - ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan hamda o'zida muayyan fan sohasi bo'yicha umumiy yoki mutaxassislik bilim asoslarini jamlagan manba.

6) **ta'lim mazmuni** — davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati.

Didaktikada «idrok etish», «o'zlashtirish», «mahorat», «rivojlanish» va boshqalar (psixologiya) hamda «boshqarish», «qayta aloqa» (kibernetika) kabi turdosh fanlarga xos bo'lgan tushunchalar ham qo'llaniladi.

Didaktikaning tushunchali-terminologik tizimi muntazam yangilanib va to'ldirilib borilmoqda.

Didaktikaning **asosiy kategoriyalari** quyidagilardan iborat: dars, bilim olish, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, ta'lim maqsadi, ta'lim mazmuni, ta'lim jarayoni, ta'lim jarayonini tashkil etish, ta'lim turlari, shakllari, metodlari va vositalari, ta'lim natijasi.

So'nggi paytlarda asosiy didaktik kategoriyalar sirasiga ta'limning didaktik tizimi va ta'lim texnologiyasi kabi tushunchalarni ham kiritish taklifi ilgari surilmoqda.

1) **bilim** — shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui; **bilim olish** - idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyibborish jarayoni;

2) **ko'nikma** - olingan bilimlarga asoslanib qo'yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig'indisi;

3) **malaka** - ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi;

4) **ta'lim** - o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo'naltirilgan jarayon;

5) **ta'lim metodlari** - ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmui;

6) **ta'lim mazmuni** - shaxsning aqliy va jismoniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati;

7) **ta'lim vositalari** - ta'lim samaradorligini ta'minlovchi obyektiv (darslik, o'quv qo'llanmalari, o'quv qurollari, xarita, diagramma, plakat, rasm, chizma, dioproektor, magnitafon, videomagnitafon, uskuna, televizor, radio, komputer va boshqalar) va

subyektiv (o'qituvchining nutqi, namunasi, muayyan shaxs hayoti va faoliyatiga oid misollar va hokazolar) omillar;

9) **ta'lim jarayoni** - o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan pedagogic jarayon;

10) **ta'lim mazmuni** - davlat ta'lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma'lum sharoitda muayyan fanlar bo'yicha o'zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar mohiyati;

11) **ta'lim maqsadi** (o'qish. bilim olish maqsadi) - ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi yetakchi g'oya;

12) **ta'lim natijasi** (ta'lim mahsuli) - ta'lim yakunining mohiyatini qayd etuvchi tushuncha; o'quv jarayonining oqibati; belgilangan maqsadni amalga oshirish darajasi;

13) **ta'limni boshqarish** - ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollari belgilash;

14) **ta'lim tizimi** — yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida davlat tamoyillari asosida faoliyat yuritayotgan barcha turdagi o'quv-tarbiya muassasalari majmui.

Harve Greenning fikricha ta'lim tizimi bu biror xaridor uchun qilingan xizmat emas, ammo ba'zi o'quvchilar o'zlarini ta'lim olishga qiziqishlarini yo'qligi va sustligi bilan ta'lim sifatini tubdan o'zgartirib yuboradi

5. Ta'lim mazmuni. Ta'limning tashkiliy shakllari, metod va vositalari.

Ta'lim o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularning bilish qobiliyatlarini o'stirish, ularning amaliy ko'nikma, malakalari va dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, ushbu tushuncha negizida shaxsning tanqidiy fikrlashi, yaratishi, borliqda sodir bo'layotgan hodisalarni o'zaro aloqadorlik nuqtayi nazaridan baholay olishi ham aks etadi.

Ta'lim tushunchasi, shuningdek, ajdodlar tomonidan to'plangan ijtimoiy ahamiyatli tajribalarning avlodlarga doimiy uzatilishini ta'minlovchi tizimli jarayoni ham sanaladi..

Shaxsni ijtimoiylashtirish uni jamiyat tomonidan tan olingan xulq-atvor me'yorlari, bilim hamda qadriyatlar tizimini o'zlashtirishdan iborat ijtimoiy hayotga jalb etish jarayonidir.

Ta'lim mazmuni tizimlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar, qarashlar, ishonchlar to'plami, o'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etish natijasida erishilgan amaliy tayyorgarlikning ma'lum darajasi bilan belgilanadi.

Ta'lim mazmunining asosiy tarkibiy qismlaridan bin bo'lgan bilimlar muhim ijtimoiy qadriyat ham sanaladi. U individning ijtimoiylashishi, odamning sotsium (ijtimoiy muhit)ga kirishiga yordam beradi. O'tgan asrda ta'lim mazmunini siyosiyashtirishga, urinishga qaratilgan harakatlarning yuzaga kelganligi uning mazmunini belgilashda ekstensiv vondashish (miqdoriy — sonini ko'paytirish) yetakchi o'rin egalladi. Natijada ta'lim mazmuni o'quv fanlari sonining doimiy ortib borish hisobiga kengaytirildi, ta'lim jarayonida tayyor bilimlarni berish asosida, o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga e'tibor qaratilib, o'quvchi shaxsini rivojlantirish masalasi o'z yechimini topmadi.

So'nggi yillarda, ta'limni insonparvarlashtirish yo'lida, ta'lim mazmunini aniqlashda shaxsga-yo'naltirilgan yondashuv asosiy o'rinni egallay boshladi. Bunday yondashish V.V.Krayevskiy, I.Ya.Lerner, M.N.Skatkin (Rossiya); M.Ochilova, N.N.Azizxo'jayeva, N.Sayidahmedov, F.R.Yuzlikayev (O'zbekiston)larning ishlarida o'z aksini topdi.

Masalan, V.V.Krayevskiy, I.Ya.Lernerlar ta'lim mazmuni deganda shaxsni har tomonlama rivojlantirishni ta'minlovchi pedagogik bilim, ko'nikma va malakalar to'plami, ijodiy faoliyat tajribasi hamda emotsional-irodaviy munosabat tajribasini tushunadilar.

Demak, shaxsga yo'naltirilgan yondashishga muvofiq ta'lim mazmuni mohiyatini aniqlashda asosiy qadriyat bilim emas, balki odamning o'zi hisoblanadi. Bunday yondashuv shaxsning ta'lim olish, ma'naviy, madaniy va hayotiy talab-ehtiyojlarini qondirish, rivojlanayotgan shaxsga nisbatan samimiy munosabatda bo'lishi ta'lim mazmunini erkin tanlash imkonini beradi.

An'anaviy pedagogika deyarli faqat odamning ijtimoiy mohiyatini tan olganligi bois, ta'limning maqsadi insonning jamiyat a'zosi sifatida rivojlanishi, unda ijtimoiy ahamiyatli sifatlarining shakllanishi hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida, O'zbekiston Respublikasida ta'lim jamiyat va davlatning ma'naviy, ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy rivojlanishi asosi deb e'lon qilindi. Ta'limning maqsadi mustaqil fikrlaydigan, ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iborat.

Ta'lim mazmuni tarixiy xususiyatga ega, chunki u jamiyat rivojining u yoki bu bosqichida ustuvor o'rin tutuvchi ijtimoiy maqsad va vazifalar bilan belgilanadi. Bu ta'lim mazmunining ijtimoiy hayot, ishlab chiqarish va ilmiy bilimlarning rivojlanish darajasi talablari ta'siri ostida o'zgarib borishini anglatadi. Ta'lim ijtimoiy hodisa sifatida odamlarning bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan pragmatik (amaliy) ehtiyojlari negizida shakllangan va u odamlarga hayot faoliyatlarini yo'lga qo'yish uchun zarur. Bilimlarni to'plash va chuqurlashtirish, jamiyat madaniyatining o'sib borishi bilim tomonidan tashkil etiluvchi funksiyalari ko'lamini oshishini ta'minlaydi. Mazkur yondashuvlar (pragmatik va madaniy) kishilik jamiyatining turli bosqichlarida ta'lim mazmuni yo'nalishlarini belgilab keladi.

O'rta asrda, Yaqin va O'rta Sharqda diniy o'quv muassasalari — madrasalar ta'lim va fan markazlari bo'lgan. O'zbekistonlik, Rossiyalik va chet el sharqshunos tadqiqotchilari tomonidan madrasa turidagi o'quv muassasalari aynan Markaziy Osiyoda yuzaga kelgani va shu yerdan boshqa mamlakatlarga tarqalgani isbotlangan.

Somoniylar davrida (X asr) faqat Samarqandning o'zida 20 ga yaqin madrasalar mavjud bo'lgan. Abu Ali ibn Sino (980—1037) o'zining «Donishnoma» («Bilimlar kitobi») nomli asarida mazkur madrasalarda faqat musulmonchilikka oid bilimlar berilibgina qolmay, balki dunyoviy ilmlar ham o'rganilganligi, ilmiy tadqiqotlar olib borilganligi, ularning negizida ilmiy maktablarning yuzaga kelganligi qayd etiladi.

O'z davrida madrasalarda o'qitilishi yo'lga qo'yilgan fanlarni Abu Ali ibn Sino quyidagi tizimlar bo'yicha ajratadi: odob (xulq etikasi), astronomiya, tibbiyotshunoslik, til va tilning grammatikasi, fiqh (musulmon qoninchiligi).

Alloma tomonidan taklif etilgan tarbiya turlari esa quyidagilardan iborat: 1) aqliy tarbiya; 2) jismoniy sog'lomlashtirish; 3) estetik tarbiya; 4) ma'naviy tarbiya; 5) hunarga o'rgatish. Abu Ali ibn Sino tomonidan taklif etilgan tarbiya turlari Markaziy Osiyoda, Uyg'onish davrida (IX— X asr) ta'limning insonparvarlik va shaxsning barkamol rivojlanishi borasidagi g'oyalarga asoslangan edi deyishga imkon beradi.

Sharqdagi Uyg'onish davri Sharq mutafakkirlari — Muahammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniylar o'zlarining ta'limiy qarashlarida birinchi o'ringa inson shaxsini qo'yadilar hamda bolalarni har tomonlama, jismoniy va estetik kamolotga erishishlari, shuningdek, tillarni bilishlarini zarur deb hisoblaydilar. Aqliy ta'limni tashkil etuvchi fanlar sirasiga matematika, astronomiya, mexanika va tabiatshunoslik kabi tabiiy-ilmiy fanlarni kiritadilar.

Allomalar bolaga hurmat bilan munosabatda bo'lish g'oyasini ilgari suradilar, sxolastik o'qitish va qat'iy intizomga qarshi chiqadilar. Ularning fikricha, o'qish bolada bilimlarga qiziqishni uyg'otishi kerak.

Muhammad Tarag'ay Ulug'bekning (1394—1449-yillar) Samarqanddagi faoliyati XIV-XV asrlarda madrasalarning fanlar rivojini ta'minlovchi markazlari vazifasini bajarganligini ko'rsatadi. Muhammad Tarag'ay Ulug'bek Samarqandning hukmdori bo'lishi bilan birga astronom, matematik va tarixchi sifatida mashhur bo'lgan. Shuningdek, allomaning mohir pedagog ham bo'lganligini tarixiy dalillar qayd etadi. Chunonchi, alloma ko'plab iste'dodli yoshlarni tarbiyalagan. U odamlar, ayniqsa yoshlarning ilmiy bilimlarni o'rganishlariga katta ahamiyat bergan.

Alloma o'z davlatida ta'lim sohasida jiddiy islohotlarni tashkil etdi. U madrasalarni davlat ta'minotiga o'tkazdi, mudarris (o'qituvchi)larga oylik ish haqi belgilagan, shogird (talaba)larga stipendiya ajratgan.

Muhammad Tarag'ay Ulug'bek madrasa o'quv rejasiga quyidagi fanlar: arab tili, adabiyot, Qur'on, Hadis, ritorika, mantiq, falsafa, fiqh (qonunchilik), metafizika, matematika, astronomiya, tibbiyot, geografiya, tarix kabi fanlarni kiritadi.

Mutafakkir tomonidan barpo etilgan hamda o'zi bevosita ta'lim bergan madrasalarda o'qish quyidagi bosqichlardan iborat bo'lgan:

1. «Anda» (kichik) — o'qish muddati 2 yil.
2. «Aust» (o'rta) — o'qish muddati 3 yil.
3. «A'lo» (oliy) — o'qish muddati 3 yil.

Bunday yondashuvda, bugungi kun nuqtayi nazaridan aytganda bakalavriat va magistratura ko'zga tashlanadi. Ayni vaqtda ular o'rta asr yevropa universitetlari uchun ham xos bo'lgan.

Buyuk iste'dod egasi sifatida alloma o'z davridan bir necha asrlarga o'zib ketgan. Deyarli 600 yil avval Muhammad Tarag'ay Ulug'bek quyidagi aksiomani ilgari surgan:

bilim olishga intilish davlat ravnaqiga yo'l demakdir. Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarning hozirgi tajribasi mazkur fikrni to'la tasdiqlaydi.

Yevropa uyg'onish davri (XIV—XVI asrlar) ma'rifatparvarlari XVIII—XIX asrlarda ham shaxsning barkamol rivojlanishi g'oyalarini ilgari surganlar. Misol uchun, Italiya ma'rifatparvari V. De Feltre (XV asr) «Quvonch maktabi»ni tashkil etadi. Bu maktabda bolaga erkin jismoniy va aqliy rivojlanish imkoni berilgan. J.J.Russoning erkin tarbiya nazariyasi, I.G.Pestalotsining odamni faol hayotiy faoliyatga jalb etish yo'li bilan uni rivojlantirish haqidagi g'oyasi XX asr pedagogikasining rivojiga o'z ta'sirini ko'rsatdi.

Hozirgi zamon bosqichida ta'lim mazmunini belgilovchi muhim g'oyalar (asoslar). Ta'lim mazmuni bu jamiyatning shaxsni ma'naviy rivojlanishi darajasiga qo'yilgan talablar, jamiyatning ijtimoiy tajriba va madaniyatini aks ettirgan ijtimoiy buyurtmasi modelidir.

Ijtimoiy tajriba quyidagi to'rt element bilan tavsiflanadi:

- inson tabiat, jamiyat haqidagi bilimlari;
- faoliyatning ko'nikma, malaka va usullari;
- yangi vazifalarni hal etish bo'yicha ijodiy faoliyat tajribasi;
- atrofdagilar bilan o'zaro emotsional (hissiy) — qadriyatli munosabatlar tajribasi.

Shularga muvofiq zamonaviy didaktika g'oyalariga ko'ra ta'lim mazmunining tarkibida quyidagilar o'z aksini topadi: 1) olam haqidagi bilimlar; 2) faoliyatni amalga oshirish usullari tajribasi; 3) ijodiy faoliyat tajribasi; 4) atrof-muhitga hissiy-qadriyatli munosabat tajribasi.

Bilim va ko'nikmalar ijodiy faoliyat asosi bo'lib qolishi mumkin, lekin faoliyatga tayyorlik uchun kafolat bo'la olmaydi. Atrof-muhitga hissiy munosabatda bo'lish u haqida bilish, lekin ularga to'g'ridan to'g'ri bog'liq bo'lmaslikni nazarda tutadi. Shaxsda atrof-muhitga hissiy munosabatni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida muntazam ravishda majmuaviy tadbirlarni tashkil etish zarur.

Ilmiy asoslangan ta'lim mazmunini qanday aniqlash mumkin? Ta'lim mazmuniga nima ta'sir ko'rsatadi? U nimaga bog'liq bo'ladi?

Ta'lim mazmunini aniqlovchi asosiy omillar quyidagilardan iborat bo'ladi:

- fan, texnika, madaniyatning jamiyatda rivojlanganligi darajasi;
- ta'limning maqsad va vazifalari;
- o'quvchilarning yoshi xususiyatlari;
- o'quvchi shaxsining ehtiyojlari.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim mazmuni o'quvchilarda atrof-muhit haqida umumiy tasavvurlarni hosil qilishi, ularni o'zlarining amaliy faoliyatlari uchun zarur bo'lgan bilimlarni izlash va bu bilimlarni hayotiy muammolarni hal etishda qo'llashga o'rgatishi kerak. Ta'lim mazmuni o'quv rejalari, o'quv dasturlarida, darsliklarda aks ettiriladi.

XX asr 80-yillarida amaliy qo'llanilgan o'rta umumta'lim maktabi namunaviy o'quv

rejalari maktabni yangilash vazifalariga, o'quv-tarbiyaviy jarayonni hozirgi zamon talablari asosida tashkil qilishga mos kelmas edi. Bu o'quv rejasining eng asosiy kamchiligi — uni shakllantirishning haddan tashqari markazlashtirilishidir, bu esa maktablarning hammasi bir xil bo'lishi, taklif etilayotgan ta'lim idealining bir xilligiga olib keladi, unda shaxs, jamiyat va davlatning turli ta'limiy talablari hisobga olinmaydi; ko'p predmetlilik. o'quvchilarga vazifalar ortiqchalik, og'irlik qiladi va ta'lim mazmunining sun'iy qisqaligi, aralashligi yuzaga keladi; bu ta'limning texnokratik yo'nalishi uning insonparvarlik va madaniy, badiiy-yaratuvchilik rolini yo'qotishiga olib keladi. O'quv rejasining ana shu va boshqa ko'plab kamchiliklari didakt olimlar va amaliyotchilar tomonidan keskin va haqli ravishda tanqid qilindi.

1991-yilda O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirishga kirishildi. Bunday sharoitlarda ta'lim, yangi demokratik davlat barpo etish, madaniy va ma'naviy tiklanish, demokratik jamiyat va bozor munosabatlari shakllanishi, milliy fan vateknikaning rivojlanishini dunyo standartlari talablari darajasiga ko'tarishning asosi bo'lib qolishi kerak.

Umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi mazmuniga talablar ta'limni rivojlantirish davlat strategiyasi bilan belgilanadi. Bu strategiya respublikaning «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da belgilangan (1997-yil), ta'limni tubdan isloh qilish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash bo'yicha milliy tizimni yaratish hisoblanadi. Ta'lim mazmunida quyidagi ikki jihat ko'zga tashlanadi; milliylik va umuminsoniylik.

Hozirgi sharoitda o'rta maktab, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun ta'lim mazmuni (o'quv rejalari)ni ishlab chiqishda ta'lim mazmunida quyidagi g'oyalar yetakchi o'rin tutadi:

- 1) insoniylashtirish;
- 2) insonparvarlashtirish;
- 3) integratsiyalashtirish;
- 4) standartlashtirish;
- 5) ko'p bosqichlilikka asoslanish;
- 6) amaliylashtirish;
- 7) axborotlashtirish;
- 8) individuallashtirish;
- 9) uzluksizlik.

Ta'lim mazmunini insoniylashtirish ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsining ustuvor o'rin tutishi, uning shaxsi, xohish-istak va qiziqishlarini hurmat qilish, birinchi navbatda ularning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil hayotda o'z yo'llarini topib olishlari uchun sharoit yaratishni ko'zda tutadi. Insoniylashtirish gumanitar va tabiiy fanlarni optimal nisbatlarda bo'lishi, matematik, biologik, texnik kurslar mazmunini insoniylik haqidagi bilimlar bilan boyitishni ko'zda tutadi. Ta'lim mazmunida insonparvarlik g'oyalarining aks etishi o'quvchilarda fikrlash layoqatining

shakllanishiga yordam beradi.

Ta'limni insoniylashtirish bu ta'lim tizimi va butun ta'lim jarayonini har bir inson huquqlarini hurmat qilish, pedagoglar o'rtasida o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni rivojlantirish, ularning sog'liqlarini saqlash va mustahkamlash, shaxsiy qadr-qimmatlarining his etishlarini ta'minlash va shaxsiy imkoniyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ta'limni insonparvarlashtirish yangi tayanch o'quv rejasining ikkinchi muhim g'oyasidir. Ta'limni gumanitarlashtirish birinchi navbatda tayanch o'quv rejasida gumanitar fanlar hajmini oshirishda o'z ifodasini topadi (50 % dan ko'proq). Bu xususan estetik tarbiyani tashkil etishga o'quv vaqtini ikki barobar ko'paytirishga imkon beradi. Gumanitarlashtirish — bu ta'limning bosqichi va turidan qat'i nazar asosiy ijtimoiy muammo — inson farovonligi muammosini hal etishga imkon beruvchi ta'lim mazmunini o'zlashtirishga yo'naltirishdir.

Ta'lim yangi mazmunini ishlab chiqishning uchinchi g'oyasi — ta'limni differensiyalashtirish. Bu yo'nalish majburiy kurslar bilan birga katta sinflarda chuqurlashtirilgan va ixtisoslashtirilgan o'qitish, fanlarni tanlash asosida olib borishni ko'zda tutadi. Sinfda, sinflar o'rtasida hamda turli yoshdagi o'quv guruhlarida fakultativ kurslarni individual, guruhli mashg'ulotlar hamda qiziqishlariga ko'ra to'garaklarni rivojlantirish ham ko'zda tutiladi. Differensatsiyalash - bu zamonaviy sharoitda ta'limni rivojlantirish umumiy yo'nalishi hisoblanadi. Respublikada o'tgan asrning 90-yillarida ta'limni differensatsiyalash maqsadida ixtisoslashtirilgan maktablar va sinflar (fizika, ximiya, matematika, chet tillarini chuquro'rganish bilan) litseylar, gimnaziyalar ochildi.

1997-yilda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi XI sessiyasida O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning qabul qilinishi ta'lim tizimini rivojlantirishda yangi bosqich bo'ldi. Davlat ta'lim standartlari talablaridan kelib chiqib ta'lim dasturlarining yangi avlodi ishlab chiqildi.

Kurslarni integratsiyalashtirish ta'limning yangi mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan yana bir g'oya o'quvchilarda, dunyoni yaxlit tasavvur qilish layoqatini rivojlantirishda umimlashtiruvchi, dunyoqarashni shakllantirish imkonini beruvchi integrativ fanlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi yagona (tayanch) o'quv rejasida integratsiyalash hisobiga o'quv fanlari soni kamaytirildi, soatlarning umumiy hajmi ixchamlashtirildi. Xususan, «Tarix» fani umumiy tarix va O'zbekiston xalqlari tarixiga asoslanadi.

Standartlashtirish — bu majburiy o'quv fanlari to'plamining soatlari aniq belgilangan hajmini belgilash. Ta'lim standartlari yordamida ta'lim muassasalarida o'quv ishlarining normativlari moslashtiriladi, o'quvchilar bilimlarini baholashning yagona mezonlari ishlab chiqiladi.

Ko'p bosqichlilik — bu ta'limning har bir bosqichida o'quvchining imkoniyat va

qiziqishlari darajasiga javob bera oladigan bilim darajasiga erishish imkonini beruvchi ko'p bosqichli ta'lim jarayonini tashkil etishdan iborat. Turli bosqichlarning har birida o'qitishning yakuniy holati ta'limning sifatli yakunlanganligi hisoblanadi.

Amaliylashtirish - shaxs (o'quvchi)ni ijtimoiy faoliyatiga nazariy bilimlarni puxta o'zlashtirgan holda ularni amaliyotda faol qo'llay olishga tayyorlash. Ya'ni, shaxsda maktab ta'limi jarayonidayoq o'rta maxsus yoki oliy ta'lim muassasalari ta'lim tizimi, o'quv rejasi, fanlar bo'yicha ilmiy-nazariy bilimlarni chuqur va tizimli o'zlashtira olishga imkon beruvchi dastlabki ko'nikmalarni tarbiyalashga alohida ahamiyat beriladi.

Ta'limni axborotlashtirish o'quvchilarni o'qitish jarayonida hisoblash texnikasi va axborot texnologiyalaridan ommaviy va keng foydalanish bilan bog'liq bo'ladi. Ta'limni axborotlashtirish oxirgi o'n yillikda keng tarqaldi, buning boisi shuki, zamonaviy video-radiotexnika va kompyuterlarning ta'lim tizimida qo'llanilishi mumkin bo'lganligi hamda foydalanish nisbatan oddiyligidir.

Individuallashtirish ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi va o'qituvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning hamma turlaridan foydalangan holda ularning individual xususiyatlarini hisobga olish va rivojlantirish demakdir.

Uzluksizlik jamiyat hayotining tez o'zgarib borishi odamni doimiy ravishda ta'lim olish (mustaqil ta'lim olish)ga undovchi jarayon mohiyatini anglatadi.

Ta'limi mazmunini shakllantirish quyidagi umumiy tamoyillarga muvofiq amalga oshiriladi:

1. Ta'lim mazmunining barcha elementlari barcha bosqichlarda jamiyat, fan, madaniyat va shaxs rivojlanishi talablariga mos bo'lishi tamoyili. Bu tamoyil ta'lim mazmuniga an'anaviy bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar bilan birga jamiyatning rivojlanganligi, ilmiy bilim, madaniy hayot darajasi va shaxsning rivojlanish imkoniyatlarini aks ettiruvchi fanlarni kiritishni talab etadi.

2. Ta'limning yagona mazmunli va protsessual tomoni tamoyili. Bu tamoyil ta'lim mazmunini tanlashda bir tomonlama ilmiy yo'nalishni rad etadi. U aniq bir o'quv jarayonini amalga oshirish bilan bog'liq pedagogik haqiqatni hisobga olishni ko'zda tutadi. Bu umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim mazmunini loyihalashtirishda uni berish va o'zlashtirish tamoyillari hamda texnologiyasi, o'zlashtirish darajasi va u bilan bog'liq harakatlarni hisobga olish kerakligini anglatadi.

3. Ta'lim mazmunining yaxlit tuzilishi tamoyili. Bu tamoyil ta'lim tizimining turli bosqichlarida nazariy bilimlarning berilishi, o'quv fani, o'quv materiali, pedagogik faoliyat, o'quvchi shaxsi kabi tashkil etuvchilarining o'zaro mosligini ko'zda tutadi. Oxirgi yillarda ta'lim mazmunini tanlash gumanitarlashtirish va fundamentallashtirish kabi tamoyillar yetakchi o'rin egallamoqda. Bu umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim shaxsning insonparvarlik madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishini anglatadi. Insonparvarlik madaniyati birinchi navbatda bilim, hissiyotlar madaniyati, muomala va ijodiy harakatlar uyg'unligidir.

4. Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish tamoyili. Bu tamoyil birinchi navbatda

o'quvchilarning umuminsoniy va milliy madaniyatni faol ijodiy va amaliy o'zlashtirishlari uchun sharoitlar yaratish bilan bog'liqdir. Buning uchun gumanitar g'oyalar umumiy ta'lim mazmuniga singdirilishi kerak. Bu esa o'z navbatida gumanitar va tabiiy-ilmiy fanlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro munosabatlari tamoyilining o'zgartirilishini talab etadi, uining asosini shaxsga e'tibor qaratish tashkil etishi zarur.

5. Ta'lim mazmunini fundamentallashtirish tamoyili ta'limni gumanitarlashtirishdagi to'siqlarni yo'qotishga imkon beradi (an'anaviy pedagogikada uni ilmiylik, tushunarliklik va tarixiylik tamoyili sifatida qaraladi). U gumanitar va tabiiy-ilmiy bilimlarni birlashtirish, ketma-ketlikni o'rnatish va fanlararo aloqalarni o'quvchilarning idrok etish va amaliy faoliyat metodologiyasi mohiyatini anglab yetishlariga tayanishni talab etadi.

6. Ta'lim mazmunining ketma-ketligi tamoyili. bu tamoyil ta'lim mazmunini o'sib boruvchi yo'nalishda rejalashtirishdan iborat bo'lishini anglatadi, bunda birinchi navbatda har bir yangi bilim avvalgisiga tayanadi va undan kelib chiqadi.

7. Ta'limning mazmuni muntazamligi tamoyili. ushbu tamoyil o'rganilayotgan bilimlar va shakllantirilayotgan malakalarni yagona tizimdagi o'rni, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim, barcha o'quv kurslari va yaxlit mazmunning bir-biriga hamda umuminsoniy, milliy madaniyat tizimiga kiruvchi tizim sifatida ko'rishni ko'zda tutadi.

8. Ta'lim mazmunining o'quvchilar yoshlari imkoniyatlariga mosligi tamoyili o'quvchilarning yosh darajasi va tayyorgarligini ko'zda tutadi. Ularga o'zlashtirish uchun u yoki bu bilimlar va malakalar tizimi o'zlashtirish uchun taklif etiladi.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'limning mazmunini shakllantirish ko'rib chiqilgan tamoyillarini zamonaviy o'rta maktablar va akademik litseylari uchun tanlab olish quyidagi mezonlar bo'yicha amalga oshiriladi:

- erkin fikrlovchi shaxsning rivojlanishi va uning madaniyatini shakllantirish masalalari mazmunini yaxlit aks ettirish;

- ilmiy va amaliy ahamiyati;

- ta'lim mazmunining murakkabligi, o'quvchilar imkoniyatlarining mavjud o'quv dasturlariga mosligi;

- ta'lim hajmining uni o'rganishga ajratiladigan vaqtga mosligi;

- maktab hamda litseylar bazasining zamonaviy talablarga javob berishi;

umumiy o'rta ta'lim mazmunini qurishda xalqaro tajribalami hisobga olish.

Ta'lim mazmunini belgilovchi me'yoriy hujjatlar. Ilmiy pedagogik adabiyotlarda ta'lim mazmunini shakllantirishning quyidagi uch bosqichi ko'rsatiladi:

- 1) umumiy nazariy bosqich;

- 2) o'quv bosqichi;

- 3) o'quv materialini o'zlashtirish bosqichi, ya'ni, ta'lim mazmunining o'quv rejasi, o'quv dasturi va darsliklar kabi me'yoriy hujjatlarda o'z ifodasini topishi.

Umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi mazmuni davlat ta'lim standart, o'quv rejalari mazmunida namoyon bo'ladi. O'quv rejalari quyidagilardan iborat: tayanch,

namunaviy va maktab o'quv rejasi.

Umumiy o'rta hamda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari (akademik litsey va kasb-hunar kollejlari) uchun tayanch o'quv rejasi davlat ta'lim standartining tashkiliy qismi hisoblangan asosiy me'yoriy hujjat bo'lib, u namunaviy va amaliy o'quv rejalarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Tayanch o'quv rejasi davlat ta'lim standarti tarkibiy qismi sifatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Maktab, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarining namunaviy o'quv rejalari tayanch o'quv rejasi asosida tuziladi va O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari tomonidan tasdiqlanadi. Bu reja uzoq muddatga mo'ljallab tuziladi va uning asosida mavjud sharoitlarni hisobga olib ishchi o'quv rejalari ishlab chiqiladi.

O'quv rejasi — me'yoriy hujjat hisoblanib (ta'lim muassasasi sertifikati) quyidagilarni belgilaydi:

- o'quv yili, chorak (semestr)lar va ta'tillarning davomiyligi;
- ushbu ta'lim muassasasida o'rganiladigan o'quv fanlari tartibi;
- o'qish yillari bo'yicha fanlarni taqsimlash;
- har bir fan bo'yicha yaxlit ta'lim davri va har bir sinf (kurs)da fanlarni o'rganishga ajratilgan soatlar hajmi;
- har bir fanni o'rganishga ajratilgan haftalik soatlar hajmi,;
- praktikumlar, ishlab chiqarish va pedagogik amaliyotlar hamda shu kabilarning davomiyligi.

O'quv rejasida, yana shuningdek, aniq bir o'quv muassasasi xususiyatlarini aks ettiruvchi, o'quvchilarning erkin tanlovi bo'yicha fakultativ va majburiy mashg'ulotlar aks ettiriladi.

O'quv dasturi - muayyan o'quv fani bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar mazmuni, umumiy vaqtni muhim bilimlarni o'rganilishi bo'yicha taqsimlash, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o'rganilish darajasini yorituvchi me'yoriy hujjat.

Dasturda o'quv materialining ta'limning har bir yili va har bir sinf, kurs bo'yicha taqsimlanishi tuzilishi asoslab berilgan. Dasturda ko'rsatilgan bilim, malaka va ko'nikmalarni o'quvchilar tomonidan to'la o'zlashtirilishi o'qitish jarayoni muvaffaqiyatliliigi va samaraliligi mezonlaridan biri hisoblanadi.

O'quv dasturlari namunaviv. ishchi va mualliflik bo'lishi mumkin.

Namunaviv o'quv dasturi u yoki bu ta'lim sohasiga nisbatan davlat ta'lim standartlari talablari asosida ishlab chiqiladi. O'quv dasturlari quyidagilardan iborat bo'ladi:

- ushbu fanni o'rganish maqsadlari, o'quvchilarning bilim va malakalariga asosiy talablar, o'qitish tavsiya etiladigan shakl va metodlari haqidagi tushuntirish xati;
- o'rganilayotgan materialning tematik mazmuni;

- kursning alohida savollarini o'rganishga o'qituvchi sarflaydigan taxminiy soatlari hajmi;
- dunyoqarashni shakllantiruvchi asosiy savollari ro'yxati;
- fanlararo va kurslararo bog'liqlikni amalga oshirish bo'yicha ko'rsatmalar;
- o'quv uskunalari va ko'rgazmali qo'llanmalar ro'yxati;
- tavsiya etiladigan adabiyotlar.

Namunaviy o'quv dasturlari Xalq ta'limi hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari tomonidan tasdiqlanadi, tavsiyanoma xususiyatiga ega bo'ladi. Namunaviy dastur asosida maktab, akademik litsey pedagogik kengashi tomonidan ishchi o'quv dasturlari ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Namunaviy dasturdan farqli ravishda ishchi dasturda regional komponenti ta'riflanadi, o'quv jarayonini metodik, informatsion, texnik ta'minlash imkoniyati, o'quvchilarning tayyorgarligi darajasi hisobga olinadi.

Mualliflik o'quv dasturlari davlat standarti talablarini hisobga olgan holda o'quv fanini qurilishi boshqacha mantiqidan iborat bo'lishi, u yoki bu nazariyalarni o'rganishga mualliflik yondashuvi, o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarga nisbatan mualliflik nuqtayi nazarini aks ettirishi lozim. Bunday dasturlar ushbu fan sohasida pedagog, psixolog, metodistlarning tashqi retsenziyalariga ega bo'lishi kerak va ular mavjud bo'lganida maktab, akademik litsey hamda kasb-hunar kollejlarning Pedagogik Kengashi tomonidan tasdiqlanadi. Mualliflik o'quv dasturlari o'quvchilarning erkin tanlovi bo'yicha (majburiy va fakultativ) kurslar tashkil etishda keng foydalaniladi.

O'quv fani ta'lim muassasalarida o'quvchilarning yosh, idrok etish imkoniyatlariga muvofiq ularga muayyan fan sohasi bo'yicha umumiy yoki mutaxassislik bilimlarini berish, ko'nikma va malakalarni shakllantirishni ta'minlovchi manbadir.

O'quv fanining mazmuni har bir pedagog tomonidan ixtiyoriy belgilanmaydi, balki ijtimoiy hodisa sifatida ta'limning tarixiy rivojlanishi davomida ishlab chiqiladi. O'ila maktab, akademik litsey va kasb-hunar kolleji o'quv fanlarini ilmiy bilimning umumiy tuzilishiga mos ravishda shakllantirish kerak deb hisoblovchi nuqtayi nazar eng keng tarqalgan va tan olingan hisoblanadi.

Ta'lim mazmuni va o'quv dasturlari o'quv adabiyotlarida loyihalashtiriladi. Bunday adabiyotlar sirasiga darsliklar va o'quv qo'llanmalari kiradi.

O'quv adabiyotlari orasida darslik alohida o'rin tutadi. Darslik muayyan o'quv fani bo'yicha ta'lim maqsadi, o'quv dasturi va didaktik talablarga muvofiq belgilangan ilmiy bilimlari to'g'risidagi ma'lumotlarni beruvchi manba bo'lib, u mazmuni va tuzilishiga ko'ra fan bo'yicha yaratilgan o'quv dasturiga mos keladi. Namunaviy o'quv dasturlari asosida yaratilgan darsliklar maqsadga muvofiq holda Respublika Xalq ta'limi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirliklari tomonidan barcha maktablar, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlari uchun tavsiya etiladi. G'oyaviy va metodik jihatdan mukammal bo'lgan darslik ta'lim mazmuniga qo'yiladigan barcha talablarga javob bera olishi, o'quvchilar uchun qiziqarli, iloji boricha qisqa, tushunarli, ko'rgazmalilik nuqtayi nazaridan estetik xususiyatga ega bo'lishi kerak.

Darslik bir vaqtning o'zida ham barqaror, ham qulay tarkibiy tuzilmaga ega bo'lishi kerak. Darslik barqarorligiga ko'ra mustahkam asosga ega, mobilligiga ko'ra ega asosiy tuzilmaga dahl etmagan holda yangi bilimlarni tezlikda kiritish imkoniyatini namoyon etadi. Ularga qo'yiladigan talablar turli-tuman va qarama-qarshi bo'lib, mukammal darsliklarning yetishmovchiligi doimo his etiladi. Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda muqobil, parallel darsliklar nashr etiladi, shu sababli o'qituvchilar va o'quvchilar ular orasidan eng yaxshilarini tanlab olish imkoniyatiga egalar.

Darslik o'quvchilarning ta'lim jarayonida, ongli ravishda va faol ishtirok etishlari, o'quv materialini to'la o'zlashtirishlarini ta'minlashi kerak. Ana shu masalalarni hal etish yo'lida darsliklar quyidagi vazifalarni bajaradi:

1) motivatsion vazifa — bu vazifa o'quvchilarni ushbu fanni o'rganishga yo'naltiradigan, ularda ishga pozitiv munosabati va qiziqishini shakllantiruvchi rag'bat (sabab)larni hosil qilishdan iborat;

2) axborot vazifasi o'quvchilarga axborotlarni yetkazish, samarali usullar yordamida ularning bilimlari hajmini kengaytirishga imkon beradi;

3) nazorat-tuzatish (mashq qilish) vazifasi — ta'lim jarayoni, uning natijalarini tekshirish, o'quvchilarda o'zini baholash va tuzatish layoqati hamda zarur bo'lgan ko'nikma, malakalarni shakllantirish uchun o'rganish mashqlarini tavsiya etishni nazarda tutadi.

4) muvofiglashtirish vazifasi material ustida ishlash jarayonida ta'limning boshqa vositalari (xaritalar, ko'rgazmali materiallar, diapozitiv va boshqalar)ni jalb etishni ifodalaydi;

5) rivojlantiruvchi — tarbiyalovchi vazifasi darslik mazmunining o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy ta'sir ko'rsatishi, kitoblar bilan ishlash jarayonida ulardan mehnatsevarlik, faol fikrlash, ijodiy qobiliyat kabi sifatlarni shakllantirishdan iborat;

6) o'qitish vazifasi darslik bilan ishlashda mustaqil bilim olish uchun zarur bo'lgan konspekt yozish, umumlashtirish, asosiysini ajratib ko'rsatish, mantiqiy eslab qolish kabi malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishida ko'zga tashlanadi.

Ta'lim mazmuni o'quv materiali darajasida darsliklar bilan bir qatorda turli xil o'quv qo'llanmalari: adabiyot va tarix xrestomatiyalari, spravochniklar, matematika, fizika, ximiya bo'yicha masalalar to'plamlari, geografiya, biologiya bo'yicha atlaslar, til bo'yicha mashqlar to'plamlari va boshqalarda ochib beriladi. O'quv qo'llanmalari darslikning ba'zi tomonlarini kengaytiradi va aniq masalalarni hal etish maqsadiga ega bo'ladi (axborot, mashq qilish, tekshirish).

5. Ta'limning tashkiliy shakllari, metod va vositalari

Yevropa va Sharq, Osiyo va Amerika mamlakatlarida ta'lim turlari tarixiy taraqqiyot natijasida yuzaga kelgan. Birinchi turi mifologik ta'lim bo'lib, unda dunyoning mohiyati ertak, afsona, doston, qissa hamda qo'shiqlar shaklida o'rganilgan.

Keyingi tarixiy turi sxolastik ta'lim bo'lgan. Uning mohiyatiga ko'ra ta'limda matn

madaniyati va yer, osmon haqidagi bilimlar so'z bilan ifodalanib, xotira va irodani mashq qildirish asosida yosh avlodga inson mavjudligi va u tomonidan tashkil etiladigan faoliyat mazmuni haqida bilimlar berilgan, savodxonlik va nutq madaniyatiga o'rgatilgan.

Ta'limning uchinchi tarixiy turi — ma'rifatparvarlik bo'lib, u dunyoviy bilimlar yaratilgan davrda yuzaga kelgan. XX asrdan boshlab esa turli ta'lim paradigma (model)lari, turlari va ko'rinishlarining rivojlanish jarayoni kuzatildi.

Bugungi kunda asoslariga ko'ra ta'limning quyidagi turlari, ko'rinishlari mavjud:

—ilmiy bilimlarni o'zlashtirilishi turi va sifatiga ko'ra (biologik, matematik, fizik, iqtisodiy, filologik ta'lim va shu kabi);

—ustuvor mazmunga ko'ra (nazariy va amaliy, gumanitar va boshqalar);

—ijtimoiy faoliyatlarni egallashi turi va mahoratiga ko'ra (musiqiy, badiiy, texnik, texnologik, pedagogik-tibbiy ta'lim va shu kabilar);

—madaniy qadriyatlarni o'zlashtirishiga ko'ra (an'naviy ta'lim, badiiy-estetik, diniy ta'lim va boshqalar);

—kishilik jamiyatining madaniy qadriyatlarni o'zlashtirish ko'lamiga ko'ra (milliy, yevropa, xalqaro, global ta'lim va boshqalar);

—ta'lim tizimi turiga ko'ra (universitet, akademik, litsey, gimnaziya ta'limi va boshqalar);

—ta'lim mazmuni yo'nalishining ustuvorligiga ko'ra (formal va moddiy, ilmiy va elementar, gumanitar va tabiiy fanlar, umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar, oliy va boshqalar);

—ta'lim darajasiga ko'ra (boshlang'ich, to'liqsiz o'rta, umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar, oliy ta'lim).

«Metod» so'zining yunoncha tarjimasi «tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo'li» kabi ma'nolarni anglatadi. Filosofiya lug'atida ushbu tushuncha umumiy tarzda «maqsadga erishish usullari»^{*1} deya sharhlangan.

Ayni vaqtda, pedagogik manbalarda «ta'lim metodi» tushunchasiga berilgan ta'riflarning xilma-xil ekanligiga guvoh bo'lish mumkin. Mazkur o'rinda ularning ayrimlarini keltiramiz:

Ta'lim metodlari-	Ta'lim metodlari-	Ta'lim metodlari	Ta'lim metodi-
zamonaviy	o'quv jarayonining	deganda o'qituvchining	belgilangan
darajada o'quv-	murakkab tarkibiy	o'rgatuvchanligi va	maqsadga
tarbiyaviy	unsuri (komponenti)	o'quvchilarning o'quv	erishishni
maqsadlarga	bo'lib, o'qituvchi va	materialini egallashga	ta'minlovchi
erishishga	o'quvchi faoliyatining	yo'naltirilgan turli	algoritmlashtiril
yo'naltirilgan	barcha yo'nalishlarini	didaktik masalalar	gan, muayyan
pedagog va	yoritishga xizmat	yechimini topishga oid	mazmunga ega
o'quvchilarning	qiladi, ular o'rtasida	o'quv-bilish	harakatlar
o'zaro bog'liq	ko'p sonli aloqa va	faoliyatlarini tashkil	tizimidir.

faoliyat usullaridir. (V.I.Zagvyazinskiy)	bog'lanishlarni yuzaga keltiradi. (G.I.Shukina)	etish usullari tushuniladi. (I.F.Xarlamov)	(P.I.Podlasiy)
--	---	--	----------------

3.1-rasm. «Ta'lim metodi» tushunchasining mohiyatini yorituvchi qarashlar

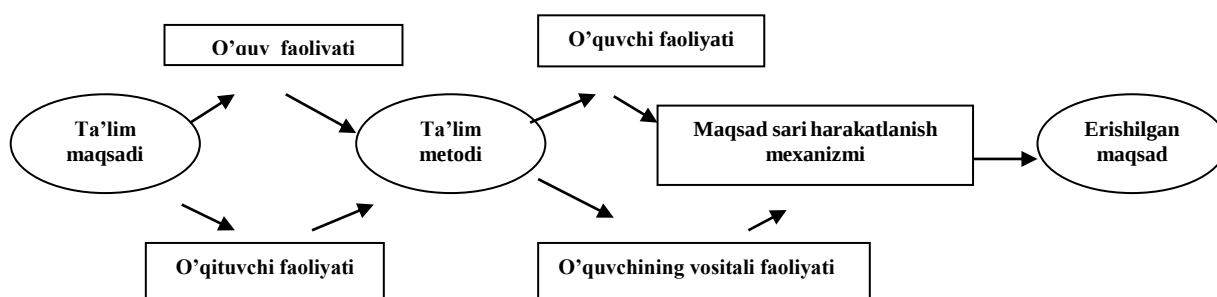
Shuningdek, ta'lim metodlarining o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorlikdagi tartibli faoliyatlari usullari ekanligi to'g'risidagi fikrlar ham mavjud.

«Ta'lim metodlari dastlab pedagog ongida, muayyan yo'nalishdagi faoliyatning umumlashma loyihasi tarzida namoyon bo'ladi. Mazkur loyiha amaliyotga o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatining o'zaro tutashuvi, o'qitish va o'qishga qaratilgan aniq harakatlar, amallar yoki usullar majmuasi sifatida joriy etiladi. Metod boshqa shakllarda namoyon bo'lmaydi, buning boisi ta'lim metodi o'zida, umumiy holda faoliyatning didaktik modelini ifoda etadi».

1. Qayd etilayotgan tushuncha mohiyatini to'laqonli yorituvchi ta'rifni aniqlashga bo'lgan urinish bugun ham davom etayapti, yangi-yangi ta'riflar ilgari surilmoqda. Biroq, «ta'lim metodi» tushunchasi mohiyatini yoritishga nisbatan turlicha qarashlarning mavjudligiga qaramay, ularni o'zaro yaqinlashtiruvchi umumiylik mavjud. Aksariyat mualliflar «ta'lim metodlari o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari» degan qarashga yon bosadilar. Demak, ta'lim metodlari ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmuidir.

Ta'lim metodlari ta'lim maqsadini yoritishga xizmat qiladi, u yordamida ta'lim mazmunini o'zlashtirish yo'llari ifoda etiladi, o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro harakati, xususiyati aks ettiriladi. Metod, bir tomondan, ta'lim maqsadiga erishish vositasi sifatida namoyon bo'lsa, boshqa tomondan, boshqariluvchan o'qish faoliyatini amalga oshirish sharti hisoblanadi.

Ta'lim metodlari doimo u yoki bu o'qish vositalari yordamida joriy etiladi, shu bois ularning o'zaro shartlanganligini ta'kidlash joiz. Ta'lim metodi tuzilmasi chizmada quyidagicha namoyon bo'ladi (M.N.Skatkin qarashlariga ko'ra):

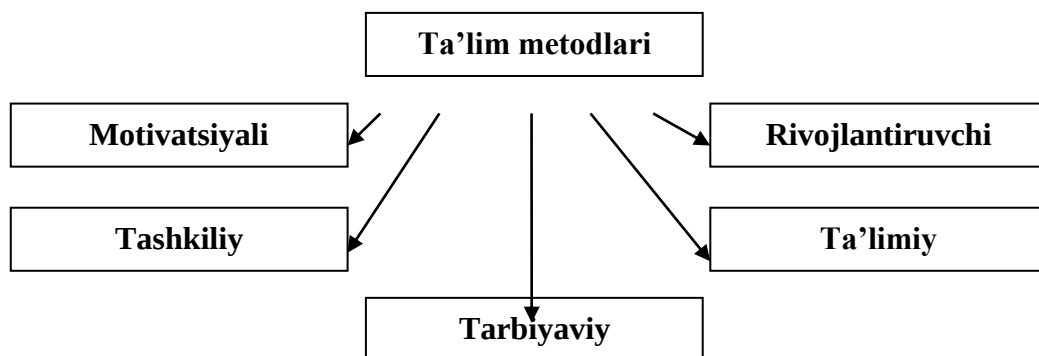

3.2-Rasm. Ta'lim metodi tuzilmasi

Chizmadan anglanib turibdiki, ta'lim metodi tuzilmasida quyidagilar ajralib turadi: maqsadli tarkib; faoliyatli tarkib; ta'lim vositalari.

Tabiiyki, umumiy holda erishilgan natija har doim ham o'qituvchining dars boshida belgilagan maqsadiga mos kelavermaydi. Ta'lim maqsadi o'qituvchi va o'quvchilar faoliyati asosida, shuningdek, ta'lim vositalari yordamida natijalanadi, ushbu jarayonda

aniq maqsadga yo'naltirilgan mexanizm ishga tushadi. Ta'lim tizimlari maqsadga erishish jarayonida bosh xalqa aynan qanday va qaysi mexanizm asosida hamda mavjud tarkibiy unsurlarni qanday ishga solish mumkinligini ifodalashga xizmat qiladi. Ta'lim metodlari quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

3.3-Rasm. Ta'lim metodlarining asosiy funksiyalari

Bu funksiyalar ta'lim metodini qo'llash jarayonida, bir-biridan ajratilgan holda yoki ketma-ket joriy etilmaydi, aksincha bir-biriga o'zaro singib ketadi. Misol uchun, tashxisli funksiya o'qituvchining bir qator metodlardan yaxlit foydalanishi evaziga bajariladi.

Har bir metod ma'lum ta'limiy vazifani muvaffaqiyatli hal etish, qolganlari esa birmuncha samarasiz bo'lishi mumkin. Universal ta'lim metodi mavjud emas, shu bois darsda turli ta'lim metodlaridan yoki ularning majmuasidan foydalanish mumkin. Ta'lim metodlarini tanlash quyidagi mezonlar asosida aniqlanadi:

- didaktik maqsad asosida;
- ta'lim mazmuni asosida;
- o'quvchilarning o'quv ko'nikmalarini egallash va rivojlanish darajasi asosida;
- o'qituvchining tajribasi va kasbiy tayyorgarlik darajasi asosida.

O'qituvchi tomonidan qo'llanilayotgan ta'lim metodlari majmuasi boshlang'ich sinflardan yuqori sinflarga o'tish asosida o'zgarib hamda murakkab xususiyat kasb eta boradi. Ushbu jarayonda ayrim metodlarni qo'llash chastotasi oshsa, ayrim metodlarni qo'llashga bo'lgan ehtiyoj kamayadi. Ta'lim metodlaridan foydalanish ko'lami, holati o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi va mahorati darajasiga bog'liq holda o'zgaradi.

Didaktikada munozaralarga sabab bo'layotgan yana bir muhim obyekt ta'lim metodlarining tasnifidir. «Ta'lim metodlari tasnifi ularning ma'lum belgilari bo'yicha tartibini ifodalovchi tizimdir. Hozirgi vaqtda o'nlab ta'lim metodlari ma'lum», — ekanligini ta'kidlagan holda I.P.Podlasiy fikrini quyidagicha davom ettiradi, — «Biroq bugungi kunda yetakchi sanaluvchi didaktik g'oya yagona va o'zgarmas metodlar majmuini yaratishga intilish samarasiz ekanligini tushunishga yordam beradi. O'qitish - favqulodda harakatchan, didaktik jarayon. Metodlar tizimi ham bu harakatlanishni aks ettiradigan darajada jo'shqin bo'lishi, metodlarni qo'llash amaliyotidagi doimiy

o'zgarishlarni hisobga olishi kerak»'.

Ta'lim metodlarini tanlash muammosi uzoq davrdan buyon tadqiq qilib kelinmoqda. Biroq tadqiqotlar soni ko'p bo'lsada, bu borada yagona to'xtamga kelinmagan. Ushbu o'rinda, ta'lim amaliyotida qo'llanilib kelayotgan metodlar tizimi (tasnifi)ga to'xtalib o'tamiz.

Ta'lim metodlarining tasnifi asosiy didaktik maqsadlar bo'yicha tizimlashtiriladi².

M.A.Danilov va B.P.Yesipovlarning qarashlariga ko'ra

1. Bilimlarni egallash metodlari.
2. Ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari.
3. Bilimlarni qo'llash metodlari.
4. Nazorat (bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va tekshirish) metodlari

Mualliflar tavsiya etilayotgan metodlarni quyidagi chizma bo'yicha qo'llash maqsadga muvofiqligini ta'kidlaydilar:

1. Materialni og'zaki bayon qilish (hikoya, suhbat, tushuntirish. maktab ma'ruzasini). O'quvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish o'qituvchining tushuntirishini faol qabul qilish va puxta o'ylash evaziga amalga oshiriladi. Bilimlarni uzatish vositasi sifatida o'qituvchi nutqi muhim ahamiyatga ega. Bu o'rinda o'qituvchining o'quvchilar faoliyatiga rahbarligi mavzuni qo'yish, rejani e'lon qilish, o'quvchilar faoliyatini boshqarishdan iborat bo'ladi.

2. Suhbat. O'quvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish jarayoni: ular e'tiboriga havola etilayotgan savolning mohiyatini anglash, mavjud bilimlar va tajribani safarbar qilish, savolga oid obyektlarni o'zaro taqqoslash, puxta o'ylash va savollarga to'g'ri javob tayyorlashdan iborat.

O'qituvchining rahbarligi: mavzuni qo'yish, savollarni ifodalash, berilgan javoblarni tuzatish, to'ldirish va umumlashtirish kabi holatlarda namoyon bo'ladi. Suhbat metodi yordamida bilimlarni o'zlashtirishda o'quvchilar mavjud bilimlari va tajribalariga tayanadilar.

3. Darslik (umuman, kitob) bilan ishlash (umumlashma va xulosalarni anglash, ularni xotirada saqlashga xizmat qiladi).

Bilimlarni o'zlashtirish manbayi bo'lib bosma matn xizmat qiladi. O'qituvchining rahbarligi esa topshiriqni ifodalash, faoliyat maqsadini belgilash, o'quvchilarga darslik bilan ishlashning yangi usullarini o'rgatish, o'zlashtirilgan bilimlarning tushunilish va mustahkamlik darajasini tekshirish kabi ko'rinishlarda aks etadi.

4. O'qituvchilarning kuzatuv (sinfda va sinfdan tashqari (shu jumladan. sayohat va ekskursiyalar) jarayonlarda).

O'quvchilarning o'quv predmetlari bo'yicha o'zlashtirish holati va hodisalarni kuzata borib, turli fan o'qituvchilarining ko'rsatmalari bo'yicha ularni qismlarga taqsimlab har bir o'quvchining o'ziga xos, o'xshash va muhim jihatlarini aniqlashga yo'naltiriladi.

Bilimlarni o'zlashtirish manbayi bo'lib muayyan predmet (yoki jarayon), tajriba, model, xaritalar xizmat qiladi. O'qituvchining rahbarligi kuzatish vazifasini belgilash,

uni ma'lum shaxs zimmasiga yuklash, obyektни belgilash, umumiy rahbarlikni olib borish, qismlarga ajratish, asosiylarini aniqlash va umumlashtirishdan iboratdir.

5. Laboratoriya ishlari. Mazkur jarayonda aniq vazifa, ya'ni, ma'lum sharoitda muayyan hodisalarni kuzatish yuklanadi. O'quvchilar hodisalarni kechish jarayonini kuzatadilar va tahlil qiladilar.

Bilimlar manbayi kuzatilayotgan hodisalar va ularning kechish jarayonidir. O'qituvchi vazifa mohiyatini ifodalaydi, o'quvchilarni nazariy bilimlar bilan qurollantiradi, umumiy jarayon va bosqichlarni kuzatish yo'llari hamda yakuniy xulosa chiqarishni o'rgatadi.

6. Mashq (aqliy va faoliyatli mashqlar). O'quvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish jarayonining o'ziga xosligi, nazariy asoslar o'zlashtirilgach, ayrim materiallardagi o'xshash harakatlarning ko'p bora takrorlanishi kuzatiladi.

Bilimlar manbayi: o'zlashtirilgan bilimlar va xususiy tajriba sanaladi. O'qituvchi mashqni bajarish uchun joy hamda vaqtni belgilaydi, topshiriqni ifodalaydi, uni bajarish bosqichlarining borishini nazorat qiladi, boshqaradi, shuningdek, yakuniy natijalarni tekshiradi.

7. Ijodiy mashq. Ushbu metod o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, o'ziga xoslik masalaning mohiyatini chuqur anglash, uni bajarishga nisbatan mustaqil yondashish, dalillarni saralash va o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni ijodiy bajarish jarayonida bilimlarni qo'llash va kengaytirish kabi holatlar bilan tavsiflanadi.

Bilimlar manbayi va materiali sifatida avval egallangan ijodiy ishlar tajribasi, mavjud bilimlar, kuzatuvlar, shaxsiy tajriba, o'qilgan hikoya, ijtimoiy-foydali ishlarni boshqarish kabilar qayd etiladi.

O'qituvchining rahbarligi: nazariy materiallarni o'zlashtirilishining ta'minlash, mavzuni ifodalash, ijodiy ishlar xarakterini belgilash, ularning bajarilishini nazorat va tahlil qilish, sintezlash, xatoni ko'rsatish hamda to'g'rilash kabi holatlarda namoyon boiadi¹.

Keltirilgan tasnif «bilimlar manbayi» bo'yicha tizimlashtirilgan metodlar — og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metodlarni u yoki bu darajada o'zida mujassamlashtiradi. Biroq, M.A.Danilov va B.P.Yesipovlar asosiy e'tiborni «ta'lim metodini to'g'ri tanlash»ga qaratishadi. Gap shundaki, sobiq Sho'ro umumta'lim maktablarining o'quv jarayonida metodlarning cheksiz ko'pligi, xatto ularni bir necha tasnif bilan ham qamrab olish mumkin emasligi, shu boisdan ham o'quv-tarbiyaviy ishlar muvaffaqiyatining bosh omili va eng muhimi to'g'ri, asoslangan metodni tanlash hisoblangan, Ana shu «g'oya» mohiyat jihatidan noto'g'ri bo'lishiga qaramay, o'n yillar davomida didaktika «rivoji»da muhim o'rin tutib keldi. Nihoyat, har ikki tasnif bilimlar manbayi bo'yicha ham, didaktik maqsadlar bo'yicha aniqlangan ta'lim metodlari tizimi maktab amaliyotining asosiy muammosini hal eta olmasligiga tanqidiy yondashildi, ularni qo'llash ta'lim sifatining yuqori darajasini ta'minlaganligi anglab yetildi va bu boradagi izlanishlar davom ettirildi. O'tgan asrning 80-yillaridan boshlab o'quvchilarning bilish faoliyati xarakteriga

mos ta'lim tasnifi yaratildi.

I.Ya.Lerner va M.N.Skatkinlarning qarashlariga ko'ra

1. Izohli-tasvirli
2. Reproduktiv
3. Evristik yoki qisman-izlanuvchan muammoli bayon
4. Tadqiqotchilik |
|---|

5.rasm. Ta'lim metodlarining tasnifi

Ushbu metodlar, mualliflarning ta'kidlashlaricha, bir-biridan o'quvchilarning ta'lim mazmuni turlarini o'zlashtirishda amalga oshadigan bilish faoliyatlari xarakteri va o'quvchilarning xilma-xil faoliyatlarini tashkil etuvchi o'qituvchi holati ... bo'yicha farqlanadi¹.

Izohli-tasvirli ta'lim metodlari (boshqa nomlanishi axborotli-repsepsiya)ning mohiyati: odatda nazariy bilimlar tayyor holda uzatiladi, o'quvchilar esa ularni qabul qiladilar (repsepsiya). Bu yo'lda turli ta'lim vositalari (shu jumladan, ko'rgazmali vositalar)dan foydalaniladi. O'qituvchi faoliyati bunda nafaqat axborotlarni uzatish, balki ularning o'quvchilar tomonidan qabul qilinishini ham tashkil etishdan iborat bo'ladi.

Izohli-tasvirli metoddan ta'lim jarayonlarida foydalanishda quyidagi holatlar yuzaga keladi:

O'qituvchi faoliyatining tuzilmasi	O'quvchi faoliyatining tuzilmasi
- tusuntirish - harakatni ko'rsatish - dalillardan xabardor qilish - o'quvchining materialni anglab yetishini rag'batlantirishga	- axborotlarni qabul qilish - o'quv materialini tushunib olishga intilish va dastlabki ma'lumotlarni yodda saqlash - O'quv materialini tushunish

Reproduktiv ta'lim metodlari yuqorida keltirilgan metodlardan quyidagi unsurlarning mavjudligi bilan farqlanadi: o'qituvchining bilimlarni tushuntirishi, ularni o'quvchilarning yodida saqlanishini ta'minlashi va qayta ishlab chiqishi (reproduksiya). O'zlashtirilgan bilimlarning mustahkam bo'lishiga ularni ko'p marta takrorlash evaziga erishiladi. Mazkur metod ta'limning barcha bosqichlari, asosan, boshlang'ich sinflarda o'qish va yozish, arifmetik harakatlarni amalga oshirish ko'nikmalarini o'zlashtirishda muhim o'rin tutadi.

Reproduktiv metoddan foydalanishda o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan quyidagi harakatlar tashkil etiladi:

O'qituvchi faoliyatining tuzilmasi	O'quvchi faoliyatining tuzilmasi
------------------------------------	----------------------------------

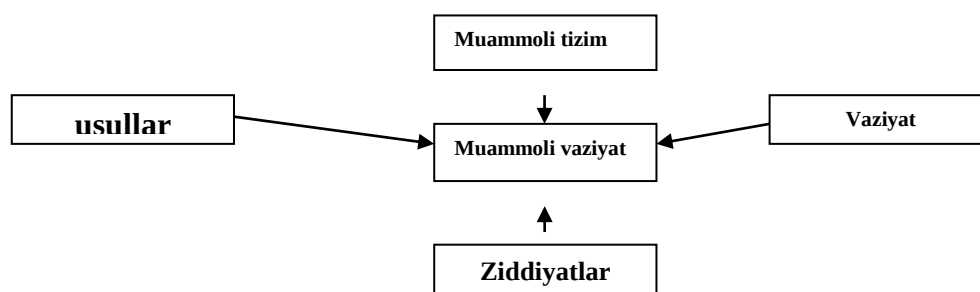
- avval o'zlashtirilgan mavzu paragraf yoki bob bo'yicha so'rov; - o'quvchilar uchun turli mashqlarni saralash va taklif qilish; - masalalarni yechishdagi o'quv harakatlarining namunasi va algoritmini namoyish qilish;	—turli kontekstda bilimlarni qayta ishlash; —namuna bo'yicha topshiriqlarni bajarish; —mashqlarni bajarish; —namunaviy masalalarni yechish usullarini egallash;
---	--

Evristik ta'lim metodini qo'llashda o'qituvchi tomonidan turli vositalar yordamida yangi bilimlarni izlab topish talab etiladi. O'qituvchi bilimlarning bir qismini o'quvchilarga ma'lum qiladi, qolganini esa o'quvchilar bilish topshiriqlarini yechish jarayonida savollarga javoblar topish asosida o'zlashtiradi, o'zlari bilimlarni mustaqil egallashadi. O'qituvchi tomonidan qo'yilgan masalani bir necha qarashlarga ajratilishi, ularni bajarishda o'quvchilarning ketma-ketlikka rioya etishlari muhim metodik jihat sanaladi. Shu bois mazkur metod qisman izlanuvchan metod ham deb ataladi.

Evristik metodni qo'llashda o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

O'qituvchi faoliyatining tuzilmasi	O'quvchi faoliyatining tuzilmasi
-o'quvchilarni masalaning mohiyatini tushuntirish -vechimg'ulotlarini aniqlashda mulohaza -masalani boshlang'ichlarga aytish -evristik suhbat	-evristik suhbatda qatnashish -masalani yechish rejasini o'zlashtirish -izlanuvchan harakat usullarini egallash -masalalar yechish yo'llarini izlab topish

Muammoli metodning mohiyati mashg'ulotlar jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish va yechishdan iborat bo'lib, uning asosida didaktik ziddiyatlar yotadi. Ziddiyatlarni bartaraf etish nafaqat ilmiy bilish yo'li balki, shu bilan birga o'quv yo'li hamdir. Bu metodni quyidagi chizma yordamida ifodalash mumkin:

6.rasm. Muammoli o'qitish metodining tuzilmasi

Muammoli ta'lim konsepsiyasining asosiy tushunchalari «muammoli vaziyat», «muammo», «muammoni topish» kabilar hisoblanadi. Chizmadan anglanadiki, muammoli vaziyat bu metodning dastlabki ko'rinishi hisoblanib, o'zida subyektning aniq yoki qisman tushunib yetilgan muammoni ifodalaydi, uni bartaraf etish yangi bilimlar, usullar va harakat ko'nikmalarini o'zlashtirishni taqozo etadi. Agar o'quvchida qiyinchiliklarni yo'qotish yo'llarini izlab topish uchun boshlang'ich ma'lumotlar bo'lmasa, shubhasiz, muammoli vaziyat yechimini u qabul qilmaydi, ya'ni, muammoning

yechimi uning ongida aks etmaydi. Fikrlash muammo mohiyatini tushunib yetilishi, ifodalanishi, mavjud bilim va ko'nikmalar majmuasi va izlanish tajribasi asosida muammoli vaziyatni qabul qilish bilanoq boshlanadi. Bu holda muammoli vaziyat muammoga aylanadi. Har bir muammo muammoli vaziyatni o'zida namoyon etadi, biroq, barcha muammoli vaziyat muammoga aylanavermaydi.

Ta'lim jarayonida muammoli metodni qo'llashga o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

O'qituvchi faoliyatining tuzilmasi	O'quvchi faoliyatining tuzilmasi
— o'quv materialiga oid tafovutlarning taklif etilishi; — muammoli vaziyatlarni tuzish; — muammoning mavjudligini aniqlab berish; — muammoli topshiriqlarni Lovihalash	— o'quv materiali mohiyatining anglab yetilishi; - muammoli vaziyat yuzasidan fikrlash; — mavjud bilimlar va tajribani qayta tiklash; — muammoli masalaga o'tkazish; — topshiriqni bajarish

Tadqiqotchilik o'qitish metodini qo'llashda, o'qituvchi o'quvchilar bilan hamkorlikda hal etilishi zarur bo'lgan masalani aniqlab oladi, o'quvchilar esa mustaqil ravishda taklif etilgan masalani tadqiq etish jarayonida zaruriy bilimlarni o'zlashtirib oladilar va uning yechimi bo'yicha boshqa vaziyatlar bilan taqqoslaydi. O'rnatilgan masalani yechish davomida o'quvchilar ilmiy bilish metodlarini o'zlashtirib tadqiqotchilik faoliyatini olib borish ko'nikmasi, tajribasini egallaydilar.

Ta'lim jarayonida tadqiqotchilik o'qitish metodini qo'llashda o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

O'qituvchi faoliyatining tuzilmasi	O'quvchi faoliyatining tuzilmasi
- o'quvchilarga o'quv muammosini taklif etish; - o'quvchilar bilan hamkorlikda tadqiqot masalasini o'rnatish; - o'quvchilarning ilmiy faoliyatini tashkil etish	- o'quv muammolarini mohiyatini anglab olish; - tadqiqot muammosini o'qituvchi va o'quvchilar bilan birgalikda o'rnatishda faollik ko'rsatish; - ularni yechish usullarini topish;

Evristik va tadqiqotchilik metodlari o'quvchilardan ijodiy xususiyat kasb etuvchi yuqori darajadagi bilish faoliyatini tashkil eta olish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishni taqozo etadi. Buning natijasida o'quvchilar mustaqil ravishda yangi bilimlarni o'zlashtira oladilar. Ular odatda yuqori sinf o'quvchilarining o'zlashtirish darajalarini hisobga olgan holda ma'lum holatlarda qo'llaniladi. Ushbu metodlardan boshlang'ich sinflarda foydalanish amaliyotchi-o'qituvchilarning fikrlariga ko'ra birmuncha murakkab hisoblanadi. Biroq uzluksiz ta'lim tizimiga shaxsga yo'naltirilgan ta'limni faol joriy etishga yo'naltirilgan ijtimoiy harakat amalga oshirilayotgan inavjud sharoitda ushbu yo'nalishdagi loyihalarni tayyorlash o'ziga xos dolzarb ahamiyatga ega bo'lib bormoqda.

Didaktikada ta'lim metodlarining binar (ikki)li va ko'pbinarli omil asosida tizimlashtirishga bo'lgan urinishlarni ham kuzatish mumkin. Chunonchi, M.I.Maxmutov tomonidan ta'lim metodlari va o'qish metodlari ajratiladi:

M.I.Maxmutovning binarli ta'lim metodlari

Ta'lim metodlari

1. Axborotli — ma'lumotli.
2. Tushuntiruvchi.
3. Yo'riqli — amaliy.
4. Tushuntirish — undovchi.
5. Undovchi

O'qish metodlari

1. Bajaruvchi.
2. Reproktiv (nomahsul).
3. Produktiv (mahsuldor) — amaliy.
4. Qisman izlanuvchi.
5. Izlanuvchi

7- rasm. Ta 'lim metodlarining tasnifi

Shunday qilib, juft (binar)li metodlar vujudga keldi:

1. Axborotli-ma'lumotli va bajaruvchi.
2. Tushuntiruvchi va reproductiv (nomahsul).
3. Yo'riqli-amaliy va produktiv (mahsuldor)-amaliy.
4. Tushuntiruvchi-undovchi va qisman izlanuvchi.
5. Undovchi va izlanuvchi.

Shuningdek, V.F.Palamarchuk va V.I.Palamarchuklar ta'lim metodlarining uch o'lchovli modelini taklif qilishgan. Unda bilimlar manbayi, o'quvchilarning bilish faolligi va mustaqillik darajasi hamda o'quv-bilishning mantiqiy yo'li yaxlit tarzda chog'ishtiriladi.

S.G.Shopavalenko ta'lim metodlari tasnifini to'rt belgi asosida asoslovchi quyidagi tetraedik yondashuvni taklif etadi:

- 1) mantiqiy-mazmunli;
- 2) manbali;
- 3) mazmunli;
- 4) tashkiliy boshqaruvchi.

I.P.Podlasiy birmuncha keng tarqalgan ta'lim metodlari tasnifiga yaqinlashar ekan, quyidagi fikrni ta'kidlaydi: «Boshqa bir qator ta'lim metodlari tasnifi ham mavjud. Masalan, nemis didakti L.Klinberg ta'lim jarayonida metodlarni hamkorlik shakllari bilan uyg'unlashtirishga alohida urg'u beradi» va quyidagi metodlarni ko'rsatadi:

Monologik metodlar Ma'ruza Hikoya Namoyish — Jamoaviy	Hamkorlik shakllari Individual Guruhli Frontal -	Dialogik metodlar Suhbatlar Intervyu -
--	---	--

Ta'lim metodlari turli shakllar hamda xilma-xil ta'lim vositalari yordamida joriy etiladi.

Ta'lim shakllari ta'lim jarayonining tashkiliy-tuzilmaviy ko'rinishidir. Bugungi kunda ta'lim muassasalarida quyidagi ta'lim shakllaridan samarali foydalanib kelinmoqda: ma'ruza, seminar, amaliy mushg'ulot, uchrashuv, taqdimot, sayohat, o'quv konferensiyasi va boshqalar.

Ta'lim jarayonida ta'limning samaradorligini ta'minlovchi muhim elementlardan biri sifatida ta'lim vositalari e'tirof etiladi. Ta'lim vositalari sirasiga quyidagilar kiradi: texnik hamda axborot qurilmalari (dioproektor, kinedoskop, uskunalar, radio, televideniye, komputer, audio hamda video magnitafonlar), laboratoriya jihozlari (kolbalar, Probirkalar, kimyoviy reaktivlar, mikroskop), xarita, maketlar, diagrammalar, plakatlar, rasmlar, chizmalar va hokazolardan foydalaniladi. N.S.Sayidahmedov tomonidan asoslangan ta'lim metodlari tasnifi asosida didaktik jarayon nazariyasi yotadi¹. Ma'lumki, didaktik jarayon har qanday pedagogik texnologiyaning asosi sifatida o'zida quyidagi uchta komponentni mujassamlashtiradi:

- 1) motivatsion bosqich;
- 2) o'quv faoliyati;
- 3) boshqaruv.

Demak, didaktik jarayon tuzilmasiga mos holda ta'lim metodlarini quyidagi uch guruhga ajratish mumkin:

I. O'qish va mehnatga rag'batlantiruvchi hamda motivlashtirish metodlari.

II. O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari.

III. O'quv-bilish faoliyatini boshqarish metodlari.

O'z navbatida, har bir guruh ilmiy asosda kichik guruhlarga ajratiladi:

I. O'qish va mehnatga rag'batlantiruvchi hamda motivlashtirish metodlari		
I kichik guruh	II kichik guruh	III kichik guruh
O'qishga qiziqishni rag'batlantiruvchi metodlar	O'qish va mehnatda burch hamda javobgarlikni	Mehnatga va muayyan kasbga qiziqishni
- biluv o'yinlari; - o'quv bahsi; - hissiy-axloqiy kechinmalari vaziyatlar yaratish - appersepsiyali (idroknin mashq tajribaga bog'liqligi) vaziyatlarni yaratish	- o'qish va mehnatning muhimligiga ishontirish - talablarni ifodalash - talablarni bajarish uchun - o'qishdagi rag'bat - o'qishdagi kamchilik uchun	- g'oliblarni ma'naviy va moddiy rag'batlantirish - o'quvchilarning ishlab chiqarish vositalarini mustaqil boshqarishga
II. O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari		
I kichik guruh	II kichik guruh	III kichik guruh
O'quv-bilish faoliyatining mo'ljal	O'quv-bilish faoliyatini	Mehnatda va mehnatda nazorat va o'z-o'zini

Og'zaki: - hikoya; - suhbat; - tushuntirish;	Amaliy: - mashq; - o'quv-ishlab chiqarish	Og'zaki: - individual so'rov; - yalpi so'rov; - dasturii og'zaki so'rov
Ko'rsatmali: - illyustratsiya; - namoyish	Izlanuvchi: - qisman- izlanuvchi - tadqiqotchilik; - algoritmlilik; - tashxisli	Yozma: - nazorat-yozma ish; - yozma sinov (test); - yozma imtihon; - dasturii yozma sinov (test); - Laboratoriya-amaliy;
III.O'quv-bilish faoliyatini boshqarish metodlari		
Bilish faoliyatini kuzatish metodlari: - Bevosita - Bilvosita yo'riqnoma yordamida - O'z-o'zini nazorat Nazorat metodlari: - O'qituvchi topshirig'i		

Shunday qilib, taqdim etilayotgan ta'lim metodlari tizimi nazariy-amaliy jihatdan asoslangan va mazkur tizim yaxlit o'quv-tarbiya jarayonini qamrab oladi. Ushbu tizim bir qarashda akademik Yu.K.Babanskiy tomonidan asoslangan ta'lim metodlari tizimiga o'xshash. Biroq, Yu.K.Babanskiy tasnifiga ko'ra ta'lim jarayoniga nisbatan kibernetik yondashuv maqsadga muvofiq, unga ko'ra har qanday murakkab faoliyat, shu jumladan, ta'limiy faoliyat ham quyidagi uchta tarkibiy qismdan iboratdir:

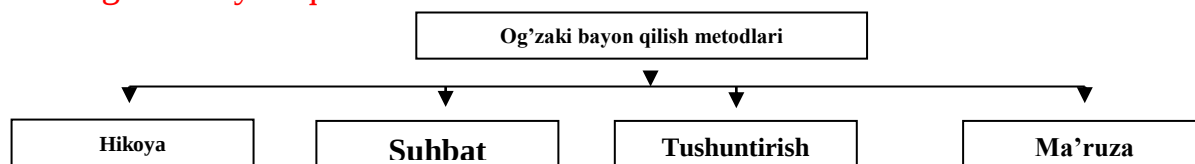
- 1) tashkiliy;
- 2) rag'batlantiruvchi;
- 3) nazorat.

Ana shu asosida ta'lim metodlari quyidagicha guruhlanadi:

1. O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va bajarish metodlari.
2. O'quv-bilish faoliyatini rag'batlantirish va motivlash metodlari.
3. Nazorat va o'z-o'zini nazorat metodlari.

Didaktik jarayon nazariyasi asosida ko'rilgan o'qish metodlarining tasnifi kichik guruhlar tarkibi, soni va unga kiritilgan metodlar nomenklaturasi hamda funksiyalari bilan kibernetik yondashuvli tizimdan tubdan farqlanadi va o'quv-tarbiya jarayonining metodik jihatdan birmuncha yuqori darajasini ta'minlaydi¹.

Ta'lim metodlarining mohiyati va mazmuni. Qayd etib o'tilganidek, ta'lim metodlari tizimida og'zaki bayon qilish metodlari muhim o'rin tutadi.

8.rasm. Og'zaki bayon qilish metodlarining turlari

Og'zaki mashqlardan ta'lim jarayonida keng foydalaniladi. Ular o'quvchilarning umumiy madaniyati, mantiqiy fikrlashi hamda bilish qobiliyatini rivojlantirish bilan bog'liqdir. Shuningdek, og'zaki mashqlarning nutq boyligini oshirish va xorijiy tillarni o'rganishdagi ahamiyati beqiyos.

Hikoya — o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi. Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nuqt mahorati, so'zlarni o'z o'rnida, ifodali bayon qilishi, shuningdek, o'quvchilarning yoshi, rivojlanish darajasini inobatga olgan holda yondashuviga bog'liq. Shu bois hikoya mazmuni o'quvchilarning mavjud bilimlariga tayanishi, ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir.

Hikoya qilinayotgan materialni samaralash maxsus reja asosida amaiga oshiriladi. O'qituvchi har bir darsda uning maqsadini aniq belgilab oladi, undagi asosiy tushunchalarga alohida urg'u berishga e'tiborni qaratadi. Hikoya qisqa (5—10 daqiqa), shu bilan birga o'quvchilarda his-hayajon va mavzuga nisbatan qiziqishni uyg'otishi kerak. Bu holat hikoyani boshqa ta'lim metodlari (xususan, namoyish yoki muammoli bayon etish va hokazolar) bilan birga solishtirganda ro'y berishi mumkin.

Suhbat — savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi bo'lib, u fanga qadimdan ma'lum, xatto undan o'z faoliyatida Suqrot ham mohirona foydalangan. Suhbat ta'lim jarayonida ko'p funksiyalar (aqliy fikrlash, hozirjavoblik, muloqot madaniyati va boshqa sifatlarni shakllantiradi) bajaradi, ammo asosiysi o'quvchida faollikni yuzaga keltiradi. Suhbat o'qituvchi fikriga mos harakat qilish, natijada yangi bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga imkon beradi.

Suhbat — faoliyatni endigina boshlagan o'qituvchi uchun murakkab ta'lim metodi hisoblanadi, binobarin, savollarni tayyorlash, ularning ketma-ketligini ta'minlash ko'p vaqt talab etadi, uni tashkil etishda esa barcha o'quvchilarning diqqatini jalb etish talab qilinadi. O'qituvchi oddiy savollar berishi, o'quvchilarga ular yuzasidan batafsil o'ylash uchun vaqt ajratishi, o'quvchilarning javoblarini esa diqqat bilan tinglashi, zarur o'rinlarda ularni sharhlashi lozim. Shu bois suhbatda bilish deduktiv yoki induktiv yo'l bilan amalga oshadi. Deduktiv suhbat o'quvchilarga oldindan ma'lum bo'lgan qoidalar, tushunchalar, hodisalar, jarayonlar asosida tashkil etilib, o'quvchilar tahlil yordamida xususiy xulosalarga keladilar. Suhbatning induktiv shaklida alohida dalillar, tushunchalarning tahlil asosida umumiy xulosaga kelinadi.

Suhbat ko'proq o'quvchilarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash, nazoratni tashkil etish hamda o'zlashtirilgan bilimlarni tashxislashda ijobiy natijalarni beradi. Suhbat turli ko'rinishlarda, ya'ni, kirish, vakuniy, individual va guruhli suhbat tarzida tashkil etiladi.

Kirish suhbati o'quv ishlarining boshida tashkil etiladi. Uni tashkil etishdan

ko'zlangan maqsad hal etilishi zarur boigan ishlar mohiyatining o'quvchilar tomonidan anglab yetilganligini tekshirib ko'rishdan iborat. Bunday suhbatlar o'quvchilarning o'quv salohiyatini aniqlash, loyihalashtirish ishlarini tashkil etish hamda yangi bilimlarni o'zlashtirishga kirishish oldidan uyushtiriladi.

Yakuniy suhbat o'quvchilar tomonidan egallangan bilimlarni umumlashtirish va tizimlashtirish maqsadida amalga oshiriladi.

Katexisizm (qisqa bayonli) suhbat — o'quvchilarning boshlang'ich bilim darajasi hamda ularning yangi o'quv metodikasini o'zlashtirishga tayyorgarligini aniqlash uchun tajribali o'qituvchilar tomonidan dars avvalida yohud o'rganilgan materialni mustahkamlash uchun dars so'ngida qo'llaniladi.

Evristik suhbat yangi bilimlarni muammoli tarzda egallashga yo'naltiriladi. Bunda savollar shunday ketma-ketlikda berilishi zarurki, natijada ularga «ha» yoki «yo'q» tarzidagi javoblarni olish emas, aksincha, o'quvchilarni mustaqil fikrlash, ularda faollikning yuzaga kelishini ta'minlash, ularni tahlil qilishga undash, dalillarni ilgari surishga erishish imkoniyati yaratilsin.

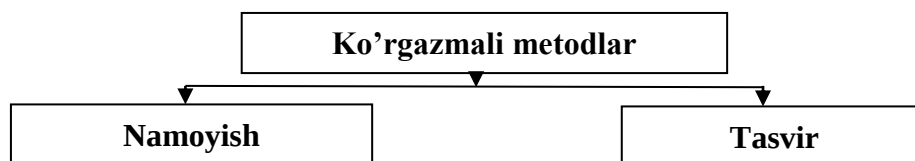
Demak, evristik suhbat jarayonida o'quvchilar bilimlarni o'zlarining tirishqoqliklari va mustaqil fikr yuritish layoqatiga egaliklari bois o'zlashtira olsinlar.

Tushuntirish o'quv materialini mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilishdir. Bu metod hikoyaga nisbatan birmuncha keng qo'llaniladi. Undan odatda, nazariy materiallar hamda murakkab masalalarni o'rganishda foydalaniladi. Tushuntirish jarayonida o'quv materialining bir qadar qiyin unsurlari ko'zga tashlanadi va shu asosda materialning mohiyati ochib beriladi. Tushuntirish samarasi ko'p hollarda o'qituvchining ko'rgazmali vositalardan oqilona foydalanishiga bog'liq bo'ladi.

Ma'ruza — yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish metodi sanalib, uning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: qat'iy mantiqiy ketma-ketlik, uzatilayotgan axborotlarning ko'pligi, bilimlar bayonining tizimlilik. Maktab ma'ruzasi mazmunini murakkab tizimlar, hodisalar, obyektlar, jarayonlar, ularning sababli-oqibatli bog'lanishlari, qonun va qoidalar tashkil etadi. Shu bois ma'ruza maktab sharoitida yuqori sinflardagina qo'llaniladi. Chunki u butun dars jarayonini qamrab olishi mumkin. Ma'ruza metodi tushuntirish va suhbatning asta-sekin kengayib borishidan vujudga keladi va bir vaqtda o'quvchilarni qisqacha yozib olish (konspektlash)ga o'rgata boradi. Maktab ma'ruzasining samaradorligini ta'minlash shartlari¹ quyidagilardan iborat:

- o'qituvchi tomonidan eng maqbul ma'ruza rejasining tuzilishi;
- rejadan o'quvchilarni xabardor etish, ularni ma'ruza mavzusining maqsadi va vazifalari bilan tanishtirish;
- rejada aks etgan barcha bandlarning mantiqiylik va ketma-ketlikda bayon etilishi;
- rejaning har bir bandi yoritilgach, ular yuzasidan qisqacha umumlashma asosida xulosalanishi;
- ma'ruzaning bir qismidan ikkinchisiga o'tishda ular o'rtasidagi mantiqiy aloqalarning o'rnatilishini ta'minlash;

- bayon qilishning muammoli va emotsional xususiyat kasb etishi;
 - jonli til, o'z vaqtida misollar, aniq dalillar va qiyoslashlardan foydalanish;
 - auditoriya, muloqot jarayoni, shuningdek, o'quvchilarning aqliy faoliyatlarini mohirlik bilan boshqarish;
 - ma'ruzaning muhim jihatlarini turli tomondan ochib berilishi;
 - ma'ruzaning asosiy qismlarini o'quvchilar tomonidan qayd etib (yozib) borilishiga imkon beradigan holatda bayon qilinish tezligi;
 - zarur (yozib olinadigan) o'rinlarni oldindan ajratib qo'yish;
 - o'rganilayotgan holatlarni yozib olish asosida, qabul qilish va ularning mohiyatini aniqlashtirish maqsadida ko'rgazmalar (namoyish, illyustratsiya, videofilm va boshqalar)dan foydalanish;
 - alohida holatlarni chuqur muhokama qilishda ma'ruzani seminar, amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish.
- Ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda ko'rgazmali metodlar ham alohida ahamiyatga ega.

9- rasm. Ko 'rgazmali metodlarning turlari

Ushbu metodlardan foydalanish zaruriyati ko'rsatmalilik tamoyiliga amal qilish maqsadga muvofiq ekanligida ko'rinadi. Inson miyasining 30 foiz hajmini ko'rishni, faqat 3 foizigina eshitishni ta'minlovchi neyronlar tashkil etadi. Pedagogik-psixologik yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar natijalaridan ma'lum bo'ladiki, shaxs tomonidan o'zlashtirilayotgan bilimlarning 85 foizi ko'rish retseptorlari yordamida o'zlashtiriladi. Demak, o'zbek xalqi tomonidan ko'p bora qo'llaniladigan «Yuz marta eshitgandan bir marta ko'rgan yaxshi» maqoli ilmiy asosga ega ekan.

Namoyish metodi o'rganilayotgan obyekt harakat dinamikasini ochib berishda qo'l keladi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida to'laqonli ma'lumot berishda keng qo'llaniladi. Tabiiy obyektlarni namoyish qilishda odatda uning tashqi ko'rinishi (shakli, hajmi, miqdori, rangi, qismlari, ularning o'zaro munosabatlari)ga e'tibor qaratiladi, so'ngra ichki tuzilishi yoki alohida xususiyatlarini o'rganishga o'tiladi. Ko'rsatish ko'p holatlarda o'rganilayotgan obyektlarning subyekti yoki chizmasi yordamida kuzatiladi. Tajribalar namoyishi esa sinf taxtasiga chizish yoki o'qituvchining maxsus jihozlar yordamida ko'rsatib berishi hisobiga amalga oshadi, bunda ushbu tajriba asosida yotuvchi tamoyillarni tushunish osonlashadi.

Predmetlar, hodisa yoki jarayonlarni tabiiy holatda namoyish qilish yanada ko'proq didaktik samara beradi, biroq, bunday namoyishni amalga oshirish har doim ham mumkin bo'lavermaydi. Shu bois o'qituvchilar tabiiy predmetlarni namoyish qilishda

sun'iy muhitga murojaat qilishadi (masalan, hayvonlar bilan hayvonot bog'ida, turli o'simliklar bilan esa issiqxonalarda tanishish) yoki sun'iy ravishda yaratilgan obyektlar (maket, model, mulyaj, skelet va boshqalar)dan foydalaniladi.

Bu metod yordamida o'qituvchi o'quvchilarni mustaqil ravishda obyektlarni o'rganish, zaruriy o'lchov ishlarini olib borish, aloqadorlikni o'rnatish, shuningdek, hodisalarning mohiyatini anglab yetishga bir so'z bilan aytganda faol bilish jarayoniga yo'naltirishi lozim. Namoyish samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining bilish jarayoni mohiyatan o'quvchilarning yoshiga mos holda to'g'ri tanlanishi hamda mumkin qadar ularning diqqatini namoyish etilayotgan predmetning muhim jihatlariga yo'naltirishiga bog'liqdir.

Tasvir (illyustratsiya) metodi namoyish metodiga chambarchas bog'liq bo'lsada, didaktikada alohida o'rganiladi. Ilyustratsiya narsa, hodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko'rinishlari — chizma, port, rasm, fotosurat, yassi modellar va boshqalar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi.

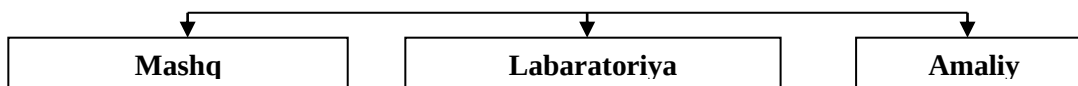
Namoyish va tasvir metodlari o'zaro bog'liqlikda bir-birini to'ldirgan holda qo'llaniladi. Agar hodisa va jarayonni o'quvchi yaxlit holda qabul qilishi zarur boisa namoyishdan foydalanish, agar hodisa mohiyati hamda uning unsurlari o'rtasidagi bog'lanishlarni anglash talab etilsa illyustratsiyaga murojaat qilinadi.

Tasvirning samarasi ko'pincha o'qituvchi tomonidan ko'rsatuv texnologiyasi qay darajada o'zlashtirilganligiga bog'liq bo'ladi. Ko'rsatmalardan foydalanishning bilish jarayonidagi didaktik ahamiyati o'rganilayotgan obyekt mohiyatini to'laqonli yoritish bilan belgilanadi. Aslida illyustratsiyalar oldindan tayyorlanib, dars jarayonida zarur o'rinlarda kerakli hajmda ko'rsatiladi, aks holda ular sonining oshib ketishi o'quvchilarni hodisa mohiyatini anglashda chalg'itadi. Ayrim hollarda tarqatma materiallar (fotosurat, jadval, tabiiy obyektlar va boshqalar) yoki texnik vositalar xizmatidan foydalanishga to'g'ri keladi.

Ko'rgazmali metodlardan foydalanishda samaradorlikka erishish uchun quyidagi shartlarga amal qilish maqsadga muvofiqdir:

- ko'rgazmalilikning o'quvchilar yoshi va rivojlanish darajasiga mos kelishi;
- namoyish etilayotgan obyektlar barcha o'quvchilarga yaxshi ko'rinib turishi;
- namoyishda uning boshlang'ich bosqichi va asosiy jarayon (holat)larning ajralib turishi;
- tajribalar namoyishi maket, jihoz, qurollar yoki tajriba sxemasini chizib ko'rsatish asosida tashkil etilishi;
- namoyish va illyustratsiya o'quv materialining mazmuni bilan uyg'un bo'la olishi lozim.

Amaliy ishlar metodlari o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy bilimlar yordamida ularda amaliy ko'nikina va malakalarni hosil qilishda alohida ahamiyat kasb etadi.

10.rasm. Amaliy metodlarning turlari

Amaliy ishlar metodi — o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar yechimini topishga yo'naltirilgan jarayonda qo'llashni taqozo etadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Amaliy ishlar sinfda yoki tabiiy sharoitlar — maktab yer maydoni, issiqxona, geografik maydonlarda amalga oshiriladi. Ularni amalga oshirishda sodir etiladigan harakatlar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi va zarur hollarda yo'riqnoma yoki maxsus ko'rsatmani o'quvchilar e'tiboriga havola etadi.

Qayd etilganidek, ushbu metodlar o'quvchilarda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yordam beradi. Aynan amaliy faoliyat jarayonida nazariy bilimlar harakatdagi shaklga ega bo'ladi.

Mashq — aqliy yoki amaliy (jismoniy) harakatlarni bajarish ko'nikmalarini egallash yo'lidagi ko'p marta takrorlanishlar bo'lib, mashqsiz ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish mumkin emas. Mashqlar og'zaki, yozma, grafikaviy (texnik jarayonlar mohiyatini ifodalash), ijtimoiy-foydali, jismoniy va boshqa turlarga bo'linadi.

Yozma mashqlar - ta'limning tarkibiy qismi sifatida zaruriy ko'nikma va malakalarni shakllantirish hamda mustahkamlash maqsadida qo'laniladi. Diktant, insho, masala, misol, shuningdek, referat yozish va tajriba mohiyatini yoritish ham yozma mashqlar sirasiga kiradi.

Grafikaviy ishlar ham yozma ishlar bilan o'xshash jihatlariga ega bo'lib, ulardan asosan texnik jarayonlar (jumladan, geografiya, fizika, matematika, chizmachilik, rasm hamda texnologik ta'lim)da keng ko'lamda foydalaniladi.

Mashqlarning bajarilish samarasi quyidagi shartlar hisobga olinganda birmuncha yuqori bo'ladi:

- mashqlarni bajarishga nisbatan ongli yondashish;
- bajarish qoidasini bilish;
- vaqt bo'yicha takrorlanishning to'g'ri taqsimlanishi. Mashqni bajarishni tashkil etish quyidagi bosqichlardan iborat:
- o'qituvchining faoliyat maqsadi va mazmunini tushuntirishi;
- topshiriqni bajarish ketma-ketligini ko'rsatishi;
- o'qituvchi nazorati ostida o'quvchilar tomonidan o'quv harakatining dastlabki bajarilishi;
- zarur ko'nikma va malakalar shakllangunicha o'quv harakatlarning ko'p bora takrorlanishi.

Ayrim holatlarda o'quvchilar ovoz chiqarib o'quv harakatlarini takrorlashiari va bajarishlari lozim bo'ladi. Ular izohli mashqlar deb nomlanadi va bajariladigan harakatlarning mohiyatini anglagan holda ko'nikma va malakalarni egallashga imkon beradi.

Laboratoriya ishlari o'quvchilarning jihoz, maxsus uskuna, qurol hamda turli texnikaviy qoliplardan foydalangan holda tajribalarni o'tkazish metodlari bo'lib, ular ko'proq tabiiy fanlar asoslarini o'rganishda qo'llaniladi. Bu metod o'quvchilarning asbob-uskunalar bilan ish ko'rish, o'lchash ishlarini amalga oshirish va ularning natijalariga ishlov berish kabi ko'nikmalarini tezkor shakllantirishga imkon beradi. Laboratoriya ishlarini bajarish maxsus qurilma va jihozlar, shuningdek, materiallar hamda vaqtni sarflash, ularni ishga tayyor holatga keltirishni talab etadi. Biroq bu harakatlar o'quvchilarning yuqori darajadagi faolligi asosida mustaqil ravishda tajriba va o'lchash ishlarini tashkil etish bilan takomillashtirilib boriladi.

Laboratoriyadan amaliy ishlarning farqi shundaki, bu metod o'quvchilarning mavjud nazariy bilimlarni amaliy masalalar yechimini topishga yo'naltirilgan faoliyatini tashkil etishga xizmat qiladi. U o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish, bilish faoliyatini nazorat bilish hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tuzatish borasidagi ko'nikmalarini shakllantirish kabi funksiyalarni bajaradi.

Amaliy mashg'ulotlarda o'quvchilarning bilish faoliyati quyidagi besh bosqichda tashkil etiladi:

1. O'qituvchining tushuntirishi, faoliyat mohiyatini nazariy jihatdan anglash bosqichi.
2. Ko'rsatma, yo'l-yo'riq berish bosqichi.
3. Sinov bosqichi (bu bosqichda ikki-uch nafar o'quvchi amaliy harakatlarni bajaradi, qolgan o'quvchilar esa ularning faoliyatini kuzatadi).
4. Faoliyat (harakat)ni bajarish (harbir o'quvchi topshiriqni mustaqil ravishda bajaradi, ayni o'rinda topshiriqni bajarishga qiynalgan o'quvchilarga alohida e'tibor qaratilib, ularga yordam ko'rsatiladi).
5. Nazorat bosqichi (bu bosqichda o'quvchilarning ishlari qabul qilinadi va baholanadi; ishning sifati, materialning maqsadga muvofiq tanlanganligi, vaqt nuqtayi nazaridan tezkorlik, topshiriqni bajarish tizimining to'g'riligi va samaradorligi kabi holatlarga alohida e'tibor beriladi).

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy bilimlar negizida amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishda didaktik o'yinlardan foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Didaktik o'yin o'rganilayotgan obyekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi. Ayni vaqtda o'yin ham ijtimoiy faoliyat ko'rinishi sanaladi.

Hozirgi vaqtda o'qituvchilar qo'lida barcha o'quv fanlari bo'yicha didaktik o'yinlarning ishlanmalari mavjud, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bo'yicha yaratilgan o'quv dasturlarda turli didaktik o'yinlarning ro'yxati yetarli darajada ko'rsatilgan.

Ta'limning globallasuvi ta'limiy va rivojlantiruvchi xarakteriga ega va yo'nalishi jihatidan xilma-xil bo'lgan komputer o'yinlarining maktab amaliyotiga jadal kirib kelishini ta'minlamoqda. Didaktik o'yinlar o'quvchilarga ijtimoiy-foydali mehnat hamda, o'qish ko'nikmalarini faol o'zlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Didaktik

o'yinlarning ahamiyati uning natijasi bilan emas, balki jarayonning mazmuni va uning kechishi bilan belgilanadi. O'yinlar bolalarni ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishga tayyorlaydi, ularning turli psixologik zo'riqishlarini kamaytiradi. Didaktik o'yinlardan foydalanilganda o'quvchilarning manfaatdor bo'lishlari ijobiy ahamiyatga ega bo'lgan taqdirdagina ularni taqdirlash mumkin. Aksincha, metodik jihatdan puxta asoslanmagan hamda shunchaki tashkil etilgan o'yin ijobiy natija bermaydi.

Maruza-4. Zamonaviy pedagog modeli

Reja:

- 1. Pedagog shaxsi. Pedagogga qo'yiladigan zamonaviy talablar.**
- 2. Pedagogik mahorat haqida tushuncha. Pedagogik texnika va uning komponentlari.**
- 3. Pedagogik qobiliyatlar.**

Tayanch iboralar: shaxsiy sifatlar, kasbiy sifatlar, mahorat, pedagogic texnika, qobiliyat, rolly o'yin, aqliy xujum, muammoli ta'lim, umumlashtirilgan o'qitish.

1. Pedagog shaxsi. Pedagogga qo'yiladigan zamonaviy talablar

Xopkins Xarvis Singletom Wattsning fikriga ko'ra yuksak darajadagi o'qituvchining repertuaridan o'qitish va o'rgatishning turli modellari strategiyalari va to'g'ri yo'nalish berish usullari joy olgan bo'ladi. Asosiy maqsad ta'lim berishga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi o'quvchilar o'rtasida to'g'ri munosabat o'rnatadi yangi yo'nalishlar yaratadi va darsga qiziqtiradi.⁸Ta'lim turlari va shakllarining tavsifi.

Hozirgi zamon pedagogika fani oldida turgan muhim muammolardan biri - o'qituvchi va pedagogik mehnat sharoiti muammosi hisoblanadi. Chunki o'qituvchida barcha pedagogik g'oyalar mujassamlangan bo'lib, uning faoliyati orqali bu g'oyalar amalga oshiriladi va hayotga tatbiq etiladi.

O'qituvchining ko'p qirrali va murakkab faoliyati zahirida yosh avlodni odobli, axloqli qilib tarbiyalash, ularni bilimlar bilan qurollantirish kabi muhim vazifalar yotadi. Bularni amalga oshirish esa o'qituvchining xilma-xil faoliyatiga bog'liq: bolalarni o'qitish, maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil eta bilish va o'tkazish, ota-onalar

⁸ Joyce, B., Calhoun, E., Hopkins, D «Pedagogy, Teaching Practices» 2004.44-47 betlar

o'rtasida pedagogik targ'ibot ishlarini olib borish va hokazo. Bularning hammasi o'qituvchidan chuqur bilimga ega bo'lishni, o'z sohasini, bolalarni sevishni talab etadi.

Bu vazifa O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'grisida»gi Qonuni, hamda Oliy ta'lim konsepsiyasida aniq belgilab berilgan. «Ta'lim to'grisida»gi Qonun 1997-yil 29-avgustda qabul qilingan bo'lib, u 5 bo'lim va 34 moddadan iborat. Qonunning 5-moddasida pedagoglik faoliyati bilan shug'ullanish huquqi aniq ifodalangan:

«Tegishli kasb-kor malakasiga ega bo'lgan, o'zida yuksak axloqiy sifatlarni mujassamlashtirgan kishilar pedagoglik faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga egadirlar».

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim konsepsiyasida o'qituvchi-mutaxassisning vazifalari quyidagicha belgilanadi: «Mutaxassis malakasi - chuqur umumiy bilim, keng dunyoqarash va kasb tayyor-garligi, kompyuter savodxonligi, o'z bilimini tezlik bilan yangilash va to'ldira olish qobiliyati singari omillardan tashkil topadi... Shular qatorida uning intizomi, mas'uliyat, ziyolilik, o'z ishiga, mamlakati mustaqilligiga, Vatan va jahon taraqqiyoti yo'lida ezgulik va adolatga sadoqat tuyg'ularini ham tarbiyalash zarur».

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim konsepsiyasida mutaxassis vazifalari quyidagicha belgilangan: «...mutaxassis o'z faoliyati, sohasidan qat'iy nazar, ijodiy jamoalarda ishlay olish qobiliyatiga, menejment va marketing sohalarida tayyorgarlikka ega bo'lishi, yangi texnologiyalarni joriy etishning xo'jalik, ijtimoiy va madaniy jihatlarini aniq tasavur qila olishi kegak». Ushbu fikrlar o'qituvchilarga ham bevosita taalluqli. Chunki jamiyatimizda sodir bo'layotgan tub o'zgarishlar, bozor munosabatlariga kirib borishimiz o'qituvchidan nafaqat kasbiy bilimlarni, balki iqtisodiy, yuridik, texnikaviy bilimlardan ham xabardor bo'lishni taqozo qilmoqda.

O'QITUVCHI SHAXSIGA QO'YILADIGAN KASBIY TALABLAR

O'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan muhim talablardan biri shuki, u o'zi o'qitayotgan predmetlarni chuqur bilishi, uning metodikasini o'zlashtirib olgan bo'lishi zarur. Predmetni va uning nazariyasini chuqur bilishi, uni qiziqarli qilib o'quvchilarga yetkaza olishi bolalarning shu predmetga bo'lgan qiziqishini oshiradi, o'qituvchining obro'yini oshiradi. O'quvchilar o'qituvchining o'z bilimlarini bolalarga yetkaza olish imkoniyatlarini qadrlabgina qolmay, balki uning fidoyiligini ham taqdirlashadi.

O'qituvchi kasbiga xos bo'lgan muhim talablardan biri— bolalarni sevish, ularning hayoti bilan qiziqish, har bir shaxsni hurmat qilishdan iboratdir. Bolani sevgan, butun kuch va bilimni bolalarning kelajagi, ularni Vatanga sodiq fuqaro qilib tarbiyalashga safarbar qila oladigan insongina haqiqiy o'qituvchi bo'la oladi. Bolaga befarq, uning kelajagi bilan qiziqmaydigan, o'qituvchilik kasbiga loqayd inson haqiqiy o'qituvchi bo'la olmaydi.

«Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi»da boshlang'ich sinf o'qituvchisining qiyofasi quyidagicha ta'riflanadi: «...eng muhimi, bolalarda o'qish, o'rganishga chinakam havas, ishtiyoq uyg'otuvchi, e'tiqod hosil qiluvchi ustoz sifatida alohida o'rin tutadi». Bu konsepsiyada boshlang'ich sinf o'qituvchisiga qo'yiladigan quyidagi talablar ham keltiriladi:

- O'zbekiston - kelajagi buyuk davlat ekaniga ishonadigan milliy iftixor tuyg'usiga ega bo'lishi;

- bolalarni xalq pedagogikasi durdonalari hamda milliy qadriyat-larimiz asosida tarbiya qila olishi;

- nutqi ravon, xalq tili boyligi, ifoda usuli va tasvir vositalarini, adabiy til uslub va me'yorini to'la egallagan bo'lishi zarur.

O'qituvchilik kasbiga xos bo'lgan bunday fazilatlarni undagi pedagogik odob shakllantiradi. Pedagogik odob o'qituvchining yuksak kasbiy fazilatidir. U o'qituvchining sabotli bo'lish, o'z hissiyotini idora qila olishi, bolalarga pedagogik ta'sir o'tkazish vosita va me'yorlarini belgilashi va aniqlashiga yordam beradigan fazilat hisoblanadi. Yuksak pedagogik odobga ega bo'lgan o'qituvchigina sinfda mo'tadil psixologik iqlim o'rnatadi, bolalar qalbiga tez yo'l topa oladi.

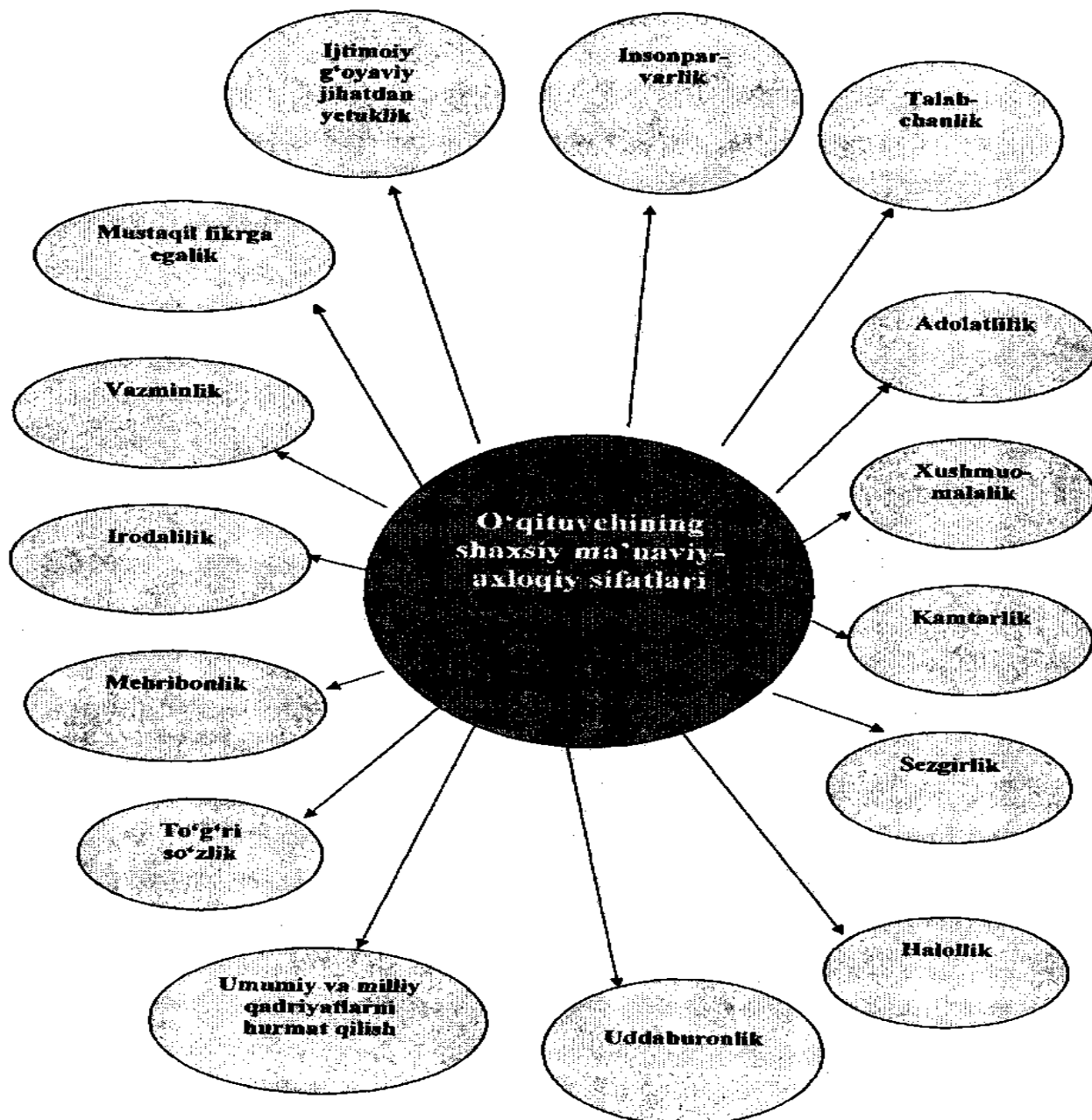
Pedagogik taraqqiyotning samarali bo'lishi o'qituvchidan quyidagi qobiliyat turlarini talab qiladi:

1. Bilish qobiliyati.
2. Tushuntira olish qobiliyati.
3. Kuzatuvchanlik qobiliyati.
4. Nutq qobiliyati.
5. Tashkilotchilik qobiliyati.
6. Obro' orttira bilish qobiliyati.
7. To'g'ri muomala qila olish qobiliyati.
8. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati.
9. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati.

O'z xizmati xususiyatiga ko'ra o'qituvchi tashkilotchilik fazilatiga ham ega bo'lmog'i lozim. Buning uchun o'qituvchi tashabbuskorlik va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lib, har doim tetik, g'ayratli, o'z kuchi va imkoniyatiga ishongan bo'lmog'i zarur. Tashabbuskor va g'ayratli o'qituvchi bolalarni o'z orqasidan ergashtira oladi, o'quvchilar unga ergashadi.

O'qituvchilik kasbi juda katta ruhiy va jismoniy kuch talab etadi, shuning uchun o'qituvchining salomatligiga ham ma'lum talablar qo'yiladi. O'qituvchining ovoz paychalari rivojlangan, ko'rish qobiliyati yaxshi bo'lishi, uzoq vaqt tikka tura olishi, ko'p yurishi, epchil harakat qila olishi (ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari) kerak. Chunki kichik maktab o'quvchilari tinib-tinchimaydigan, o'ta qiziquvchan, serharakat bo'ladilar. Bu sharoitda o'qituvchi ham shu xususiyatlarga ega bo'lmog'i lozim.

O'qituvchining shaxsiy ma'naviy-axloqiy sifatleri bilan o'qituvchining kasbiy, ma'naviy-axloqiy sifatlarini yaqqolroq tasavur qilish uchun quyidagi jadvallarga e'tibor qaratamiz.

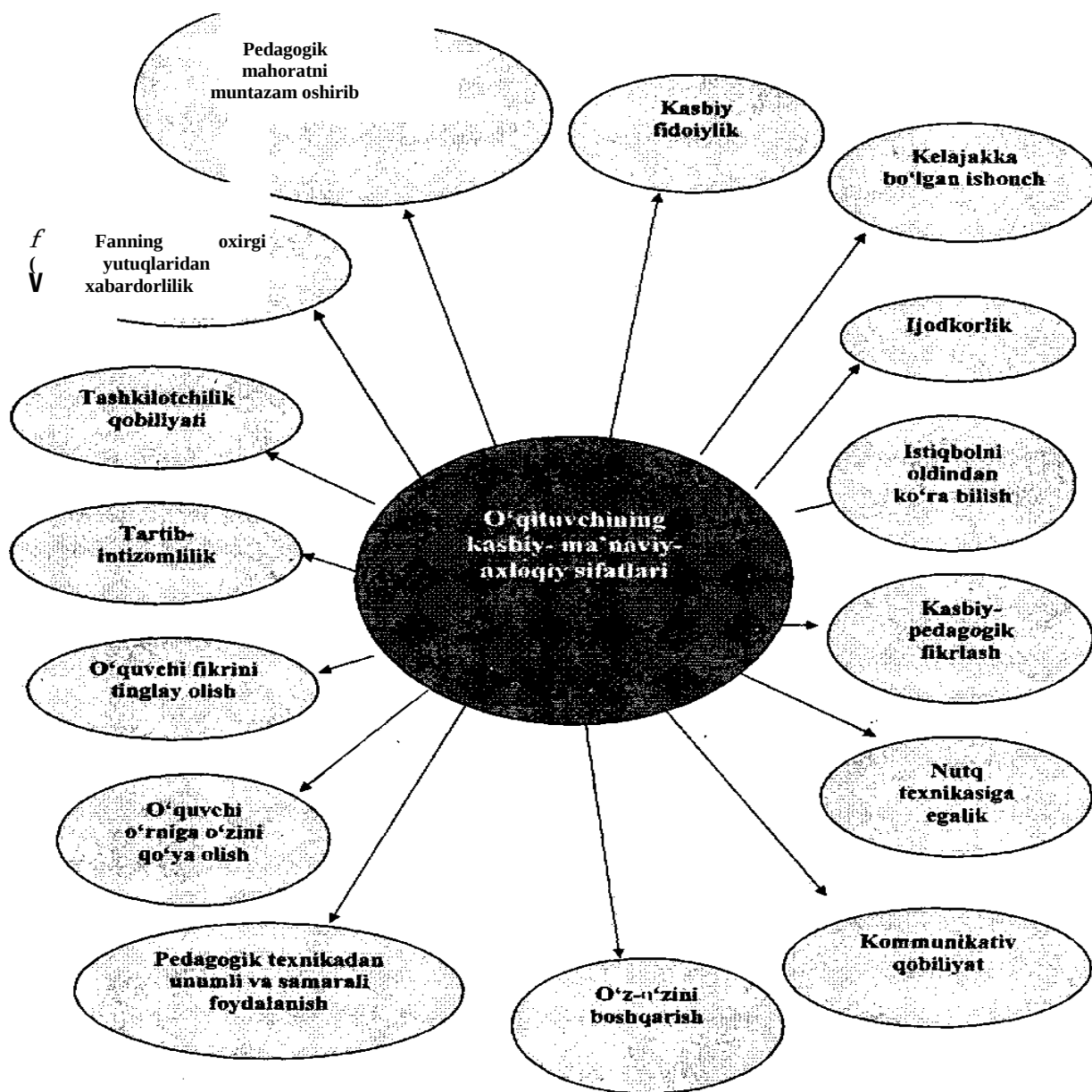

O'QITUVCHINING KASBIY SHAKLLANISH JARAYONI

O'qituvchining kasbiy shakllanishi kollejda ta'lim olish jarayonidan boshlanadi. Kollejning o'quv reja va fanlar bo'yicha dasturlarida bo'lajak o'qituvchilarga shu kasbning sir-u asrorlarini o'rgatish, nazariy bilimlar berish va ko'nikmalar hosil qilish nazarda tutiladi.

Ta'lim jarayonida fanlar bo'yicha amalga oshiriladigan seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari nazariy bilimlarni mustahkam-lashgagina emas, balki ularni amaliy ish jarayonida qo'llashga ham imkon beradi. Bunday mashg'ulotlar tanlangan kasb to'g'ri ekaniga ishonch hissini uyg'otadi.

Ko'pgina talabalar I kursdan boshlab pedagogika va psixologiya fani bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb etiladi. Ilmiy jamiyat a'zolari bo'lishadi, shu jamiyat orqali seminar va konferensiyalarda ma'ruzalar bilan qatnashadilar, shuningdek, kasbiy yo'nalishga ega bo'lgan jamoa ishlarida ishtirok etadilar.

Talabalar bilan olib boriladigan bunday tadbirlarning muhim ahamiyati shundan iboratki, bu tadbirlar topshirilgan ishga jiddiy yondashish hissini tarbiyalaydi.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy shakllanib borishida I kursdan boshlab o'tkaziladigan uzluksiz pedagogik amaliyot alohida ahamiyatga ega. Bu amaliyot 1, 2-kurslarda amalga oshiriladi. Uning asosiy maqsadi o'qishning birinchi yilidan boshlab, talabalarni maktabga o'rgatish, o'qituvchilik kasbidan xabardor qilib borishdir, qolaversa, uzluksiz amaliyot kasb tanlashga yo'llash vazifasini ham o'taydi. Bunday amaliyotlar birinchi kursning o'zidayoq: tanlagan kasbim to'g'rimi? Shu kasbni egallashga menda imkoniyat va xohish bor edimi, degan savollarga javob qaytarish imkoniyatini beradi. Bunday amaliyot davomida talabalar maktab va sinf jihozi, sinf o'qituvchisining ish tartibi, plan-konspekti, o'qituvchilar tarkibi, ularning uy sharoitlari, darslik va o'quv qurollari bilan ta'minlanganligi kabilar bilan tanishadilar. O'qituvchining darslarini kuzatadilar, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarda o'qituvchiga yordam beradilar, maktabda kuni uzaytirilgan guruhlar bo'lsa, shu guruh tarbiyachilari ishi bilan tanishib boradilar. Ota-onalar majlislarini tayyorlashda va o'tkazishda o'qituvchiga yordam berishadi. Xulosa qilib aytganda, uzluksiz pedagogik amaliyot talabalarni o'quv-pedagogik amaliyotga tayyorlab boradi.

2. Pedagogik mahorat haqida tushuncha. Pedagogik texnika va uning komponentlari

Pedagogik mahorat nima? Uning mohiyati nimalardan iborat? Ularni egallash uchun nimalarni bilish kerak? Hozirgi zamon pedagogikasi va psixologiyasi «pedagogik mahorat» tushunchasiga turlicha izoh beradi. Jumladan, «Pedagogik ensiklopediya»da ta'rif quyidagicha izohlangan: "O'z kasbining mohir ustasi boigan, yuksak darajada madaniyatli, o'z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohasini yaxshi tahlil eta ola- digan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan muta- xassis". Ushbu ta'rifning mohiyatidan kelib chiqib o'qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

1. Madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql-zakovatning yuksak ko'rsatkichi.
2. O'z faniga doir bilimlarning mukammal sohibi.
3. Pedagogika va psixologiya kabi fanlar sohasidagi bilimlarni puxta egallaganligi, ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olishi.
4. O'quv - tarbiyaviy ishlar metodikasini mukammal bilishi.

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o'zaro bir-biri bilan bog'liq bo'lgan asosiy komponentlardan iborat:

1. Pedagogik insonparvarlik talablariga bo'ysunishi.
2. Kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish.

3. Pedagogik qobiliyatga ega boiish.
4. Pedagogik texnika sirlarini puxta egallash.

Barcha kasblar orasida o'qituvchilik kasbi o'zgacha va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, o'qituvchi yosh avlod qalbi kamoloti- ning me'mori, yoshlarga taiim-tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda u yoshlarni o'qituvchi - siyosiy jihatdan chiniqtirib tabiat, jamiyat, ijtimoiy hayot, tafakkur taraqqiyoti qonuniyatlarini o'rgatadi, yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlab, kasb-hunar sirlarini puxta egallashlarida ko'maklashadi va jamiyat uchun muhim boigan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarni hal etadi. Ana shu mas'uliyat o'qituvchidan o'z kasbining mohir ustasi boiishni, o'qituvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatib, ularning qiziqishi, qobiliyati. iste'dodi, e'tiqodi va amaliy ko'nikmalarini har tomonlama rivojlantirish yoilarini izlab topadigan kasb egasi boiishni talab etadi. Buning uchun doimo o'qituvchilarning kasbiy mahoratini, ko'nikma va malakalarini oshirib borish, ularga har tomonlama g'am- xo'rlik qilish, zarur shart - sharoitlar yaratish, kerakli moddiy va ilmiy - metodik hamda texnik yordam ko'rsatish, o'qituvchilarning ijodiy tashabbuskorligini muntazam oshirib borishga ko'maklashish lozim.

Shunga asosan, «Pedagogik mahorat» fani, mahoratli o'qituvchilarni tayyorlashga xizmat qiladi, o'qituvchilar va tarbiyachilarning kasbiy faoliyati sirlarini, mohirligini o'rgatuvchi va uni takomillashtirish to'g'risida ma'lumotlar berib boruvchi fan bo'lib, o'qituvchilarda pedagogik mahoratning mohiyat mazmunini, hozirgi zamon talablari doirasida kasbiy faoliyatini rivojlantirishning yo'llarini, vositalarini, shakllarini o'rganadi.

Pedagogik mahorat o'qituvchilar va tarbiyachilarga pedagogik ijodkorlik, pedagogik texnika, ta'lim - tarbiya jarayonida o'qituvchi va o'qituvchilarning o'zaro hamkorligi, muvofiq olib borish taktikasi, nutq madaniyati, tafakkuri, tarbiyachining ma'naviy - ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarini tashkil etish va amalga oshirish, bu jarayonda xulq-atvorni va hissiyotni jilovlay olish xususiyatlarini o'rgatadi va o'z kasbini rivojlantirib boruvchi **pedagogik faoliyati** tizimi to'g'risida ma'lumotlar beradi. Pedagogik mahorat o'qituvchilarning pedagogik faoliyati zamidagi takomillashib boradi.

Pedagogik faoliyat yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun jamiyat oldida, davlat oldida javob beradigan, ta'lim-tarbiya berishda maxsus tayyorlangan o'qituvchilar mehnati faoliyatidir. Bo'ljak o'qituvchilar o'z pedagogik faoliyati jarayonida faoliyatning quyidagi tarkibiy qismlarini bilishi lozim:

O'QITUVCHINING PEDAGOGIK FAOLIYATI TARKIBIY QISMLARI

Pedagogik faoliyatning maqsadi

Pedagogik faoliyatning obyekti va subyekti

Pedagogik faoliyatning vositasi

Pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda boimagan o'qituvchi ta'lim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ega bo'lmaydi. Pedagogik jarayonning vazifasi bilim berish, tarbiyalash, rivojlantirish bo'lib, o'qituvchilarning faoliyat mezonini begilab beradi. O'qituvchilarning faoliyati **pedagogik jarayonning harakat vositasidir.**

Pedagogik jarayonning

obyektlari bo'lmish tarbiyalanuvchi insonga, o'quvchi va o'quvchilar guruhiga hamda alohida o'quvchiga, pedagogik jarayonning subyektlari

— ota-onalar, o'qituvchilar, tarbiyachilar, sinf jamoasi, pedagogik jamoa mas'uldirlar va ular jamiyat talablari asosida ta'lim va tarbiya berish faoliyatini bajaradilar. O'qituvchining pedagogik faoliyatida ijobiy natijalarga erishishi, mehnat malakasini, ya'ni egallagan bilimlarini o'zining hayotiy va amaliy faoliyatida nechog'lik qoily bilishi bilan belgilanadi.

O'qituvchilarning pedagogik faoliyati samarali bo'lishi uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar tizimini: bilim, bolani tushuna olish, kuza-tuvchanlik, nutq malakasi, tashkilotchilik, kelajakni ko'ra bilish, diqqatni taqsimlab olish, vaziyatni to'g'ri baholash, yuzaga kelish ehtimoli boigan har xil ziddiyatlarni o'z vaqtida bartaraf etish, o'quvchilarni bilim olishga qiziqtirish kabilar tashkil etadi.

Mazkur fanning mazmunidan kasbga doir topshiriq va vazifalarni echish uchun o'quv - tarbiya jarayonini boshqarish, unga rahbarlik qilishda pedagogik-psixologik ta'limot nuqtai - nazaridan yondashish, ta'lim - tarbiyani milliy an'analarni ruhida zamonaviy metodlar asosida modellashtirish, o'quv - tarbiyaviy jarayonda ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish uchun o'qituvchi mahoratining zarurligi haqidagi ma'lumotlar va ularni takomillashtirish tizimlari o'rin olgan.

Shunga ko'ra, «Pedagogik mahorat» fani kasbga oid bilim va qobiliyatlarini o'qituvchilarda shakllantirish, ijodkorlikni tarbiyalash, mahorat, ko'nikma va malakalarni egallashlari uchun, pedagogik texnika, pedagogik hamkorlik, pedagogik nazokat, nutq madaniyati to'g'risida ma'lumotlar berib boradi.

Bu maqsad bo'lajak o'qituvchilarning quyidagi vazifalarni munta'am bajarib borishlari orqali amalga oshiriladi:

1. Bo'lajak o'qituvchilar pedagogik mahoratning nazariy va metodologik asoslari bilan qurollantiriladilar.

2. Pedagogik mahorat fanining pedagogik texnika, pedagogik hamkorlik (muvoqot), pedagogik nazokat, pedagogik qobiliyat, tarbiyachilik mahorati, ta'lim

jarayonini boshqarish, nutq madaniyati, tarbiya texnologiyasi, pedagogik ijodkorlik, refleksiya kabi tarkibiy qismlari to'g'risidagi bilimlar tizimini egallaydilar.

3. Boiajak o'qituvchilar milliy urf-odat va an'alarimizda va O'rta Osiyo mutafakkirlarining boy ijodiy meroslarida aks etgan pedagogik mahorat sirlarini mustaqil egallashga nisbatan o'zlarida ehtiyoj va havasni rivojlantirib boradilar.

4. Egallangan pedagogik-psixologik va metodik bilimlar, ko'nikma va malakalar to'g'risidagi ma'lumotlar asosida har bir boiajak o'qituvchi o'zining shaxsiy pedagogik mahoratini shakllantiradi.

5. O'quv-tarbiyaviy jarayonni jahon andozalariga xos so'nggi zamonaviy metod va shakllar asosida tashkil etish va boshqarishni amalga oshirishning nazariy va amaliy asoslarini muntazam o'zlashtiradilar,

6. O'qituvchilar o'z kasbiy mahoratlarini takomillashtirishlari uchun shaxsiy-ijodiy malaka oshirishning shakl, usul va vositalarini egalaydilar.

7. Tarbiyachi mahoratining mohiyati, funksiyasi, tuzilishi to'g'risida o'qituvchilar uzluksiz ma'lumotlarni o'rganib boradilar.

8. Yuksak zamonaviy axborot texnologiyalari va portal tizimidan erkin foydalanish asosida o'z kasbiy mahoratlarini shakllantiradilar.

Bu maqsad va vazifalarning hal etilishi o'qituvchilar va tarbiyachilarni zamon bilan hamnafas bo'lishga, yoshlarni tarbiyalash dardi bilan yashash va kelajakni aniq ko'ra olishga o'rgatadi. Har bir o'qituvchi shaxsida mamlakatimizning dolzarb muammolarini, maqsad va vazifalarini vijdonan tasavur qilib, aniq bajarib borishi uchun shijoat bilan o'z imkoniyati, bilimi, tajribalarini ishga solishga o'rgatadi hamda pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish malakalariga ega bo'lishni tarbiyalaydi.

Xo'sh pedagogik mahoratning o'zi nima? Unga hozirgi zamon fani nuqtai nazaridan quyidagicha ta'rif beriladi:

Pedagogik mahorat - o'qituvchilarning shaxsiy (bolajonligi, xayri-xohligi, insonparvarligi, mehribonligi va h.k.) va kasbiy (bilimdonligi, zukkoligi, fidoyiligi, ijodkorligi, qobiliyati va hokazo.) fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo'lib, o'qituvchilarning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillash-tirib borish imkoniyatini ta'minlovchi faoliyatdir. U o'zini mukammal bilgan, pedagogik-psixologik va metodik tayyorgarlikka ega bo'lgan, o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishning optimal yo'llarini izlab topish uchun, amaliy faoliyat olib boradigan har bir o'qituvchining kasbiy faoliyatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, pedagogik mahorat egasi bo'lish uchun o'qituvchi o'z o'quv predmetini davr talablari asosida bilishi pedagogik va psixologik bilimlarga ega bo'lishi, hamda insoniylik, izlanuvchanlik va fidoyilikni o'zida tarkib toptirishi

lozim. I.P. Rachenko pedagogik mahoratni pedagogik san'atning bir qismi sifatida ta'riflab, shunday yozadi: "pedagogik mahorat deganda O'qituvchining pedagogik-psixologik bilimlarni, kasbiy malaka va ko'nikmalarni mukammal egallashi, o'z kasbiga qiziqishi, rivojlangan pedagogik fikrlashi va intuitsiyasi, hayotga axloqiy-estetik munosabatda bo'lishi, o'z fikr-mulohazasiga ishonchi va qat'iy irodasi tushuniladi". Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, quyidagi to'rtta komponent pedagogik mahoratning **asosiy tashkil** etuvchilari hisoblanadi:

PEDAGOGIK MAHORAT ASOSIY TARKIBIY QISMLARI

1. Nutq malakasi va texnikasini mukammal o'zlashtirish.
2. Tushunarli, ta'sirchan fikr va his-tuyg'ularni so'zda aniq ifodalash.
3. Mimik va pantomimik harakatlardan o'z o'rnida foydalanish.
4. Ma'noli va ochiq chehrali nigoh bilan qarash.
5. Hissiy psixik va tasodifiy holatlarda o'z his-tuyg'ularini jilovlay olish.
6. Turli vaziyatlarda tarbiyachiga xos bo'lgan ijodiy kayfiyatni bosh qarish.
7. Kulgi va tabassumda samimiylilikni e'tirof etish.
8. O'quvchilar bilan doimo yaxshi kayfiyat va rag'batlantiruvchi munosabatda bo'lish.
9. Savodli va sof adabiy tilda so'zlash.
10. Aniq imo-ishoralarni o'z o'rnida ishlata olish.
11. Ijodiy pedagogik qobiliyatini qo'llay bilish.
12. Yuksak zamonaviy axborot texnologiyalari va portal tizimidan erkin foydalana olish.
13. Muosharat odobiga doimo rioya qilish.

Pedagogik texnika va uning komponentlari

Pedagogik texnika o'qituvchi faoliyatining ichki mohiyati bilan tashqi ko'rinishini birlashtiruvchi vositadir.

Boshqacha qilib aytganda, o'quvchi bilan muloqotda bo'lishning usullari va vositalarining yig'indisidir. Bular o'qituvchiga murakkab va nozik pedagogik vazifalarni hal qilish imkonini beradi.

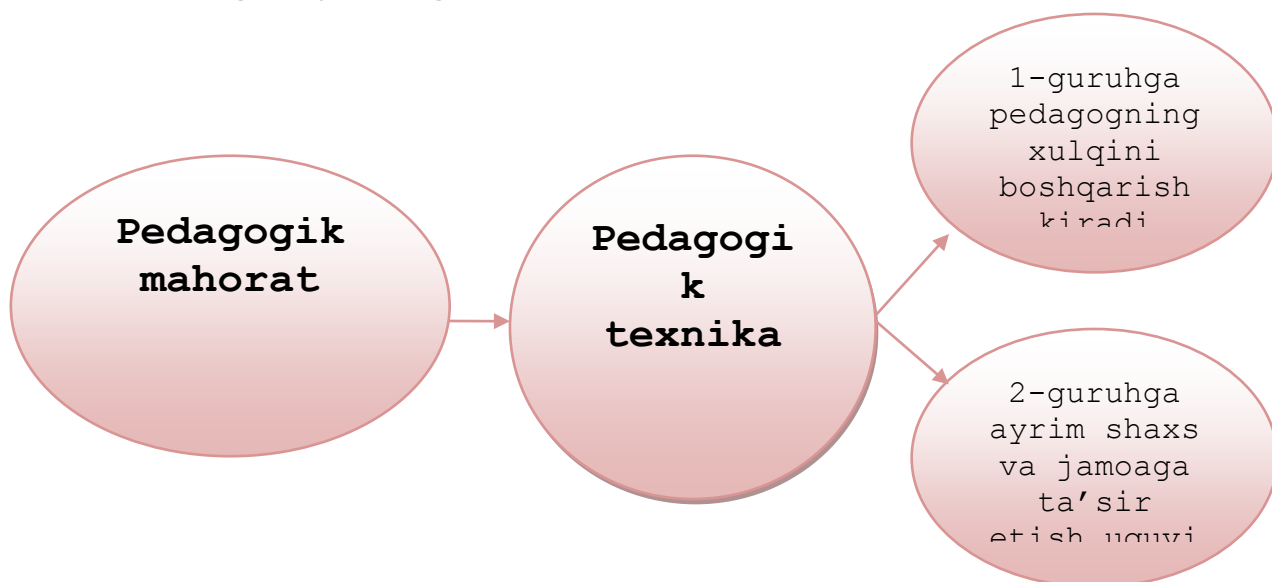
Pedagogik texnikaning tarkibiy qismlarini 2 guruhga bo'lish mumkin:

1-guruhga pedagogning o'z xulqini boshqarishi kiradi. Unga tanani boshqarish (mimika va pantomimika), hissiyot va kayfiyatni boshqarish (asabiylashmaslik, yaxshi kayfiyat hosil qilish), ijtimoiy-ruhiy qobiliyatlar (dikkat, kuzatuvchanlik, xayol), gapirish texnikasi (nafas olish, ovozni yoqimli qilish, talaffuz, tovush (tempi) tezligi) misol bo'ladi.

2-guruhga ayrim shaxs va jamoaga ta'sir etish uquvi kiradi. Ta'lim-tarbiya jarayonining texnologiyasi vazifasini bajaradi. Bunda didaktik va tarbiyaviy, tashkiliy va konstruktiv, talabchanlik va muloqotga kirishish madaniyati, jamoa

ijodiy ishlarini tashkil qilish va boshqalarga e'tibor qaratiladi.

Pedagogik texnika shakllanishi shaxsning unchalik payqab bo'lmis sifatlariga ham rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Chunonchi, nutqning ifodali, savodli, sof bo'lishi ustida ishlash fikrlashning ravon bo'lishiga ta'sir qiladi. Psixik faoliyatni mustaqil tartibga solish usullarini egallash fe'l-atvorda bo'lgan hissiy vazminlikning rivojlanishiga olib keladi.

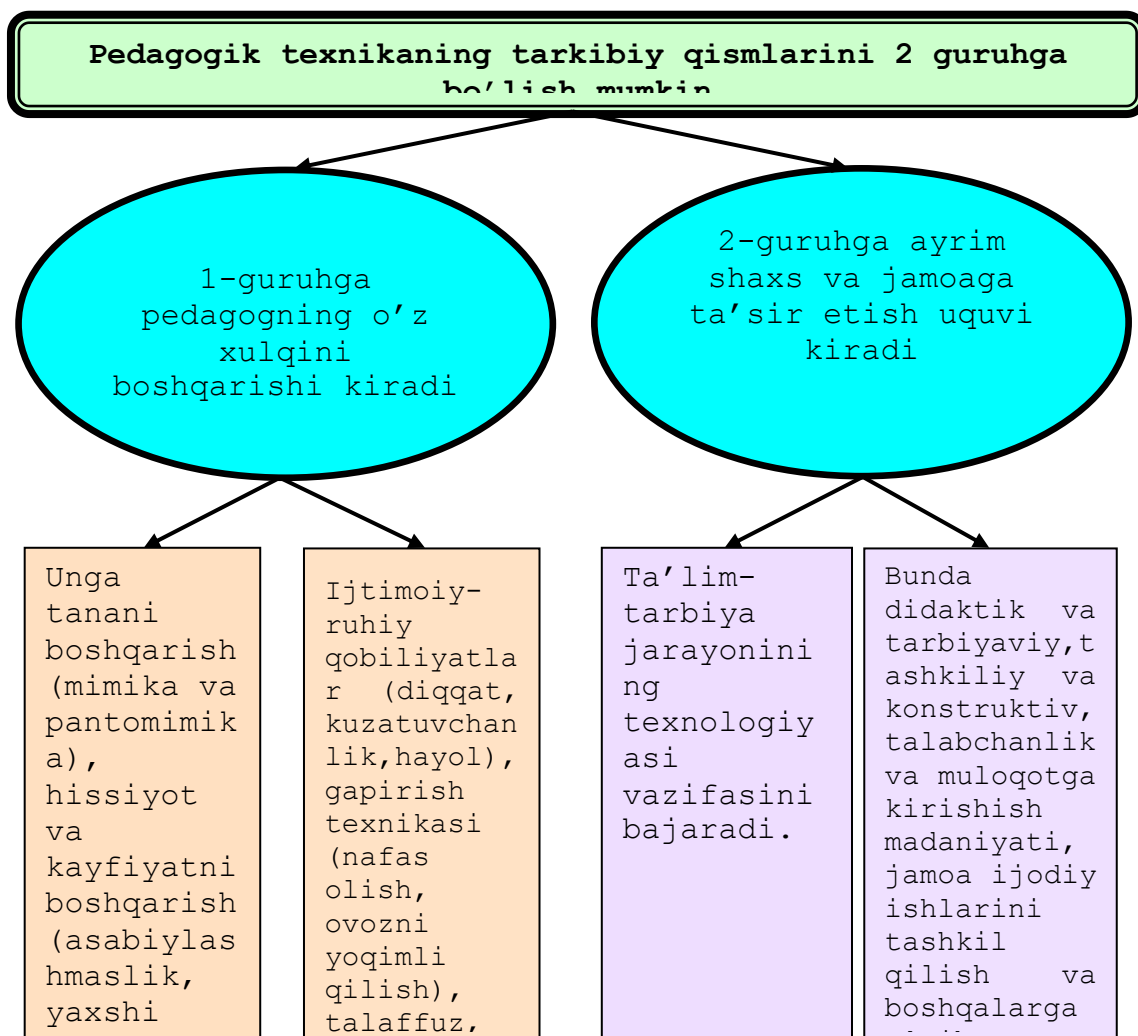
Murabbiyning tashqi qiyofasi, turli holatlarda o'zini tutishi, his-hayajonini boshqarishi yoshlarning ta'lim va tarbiya olishlarida ulkan ahamiyatga ega.

Hissiy holatni boshqarish.

Har bir inson o'ziga xos hissiy xususiyatlarga ega bo'lib, u sharoitga qarab ichki va tashqi omillarning ta'sirida o'zgarib turadi. Bu bir tomondan individual-ruhiy imkoniyatlarga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan o'z-o'ziga ta'sir etish va o'zini boshqarish qobiliyati asosida namoyon bo'ladi

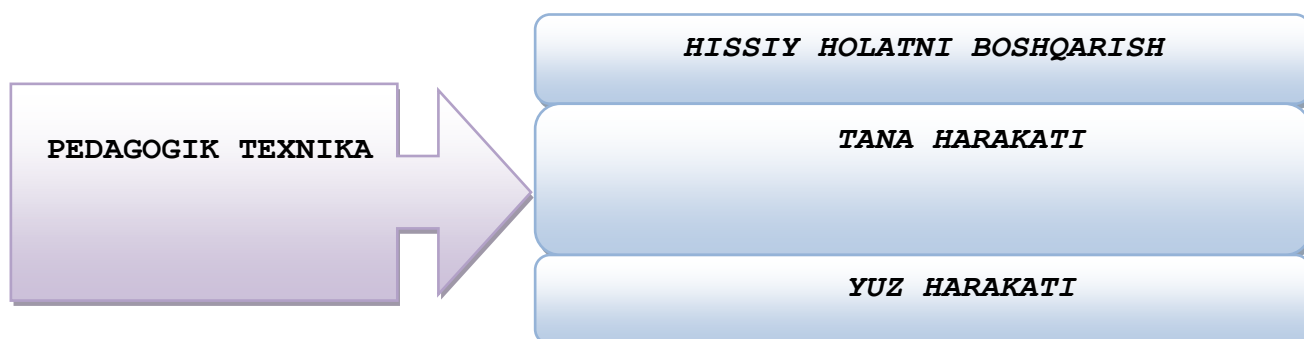
.Tana harakati.

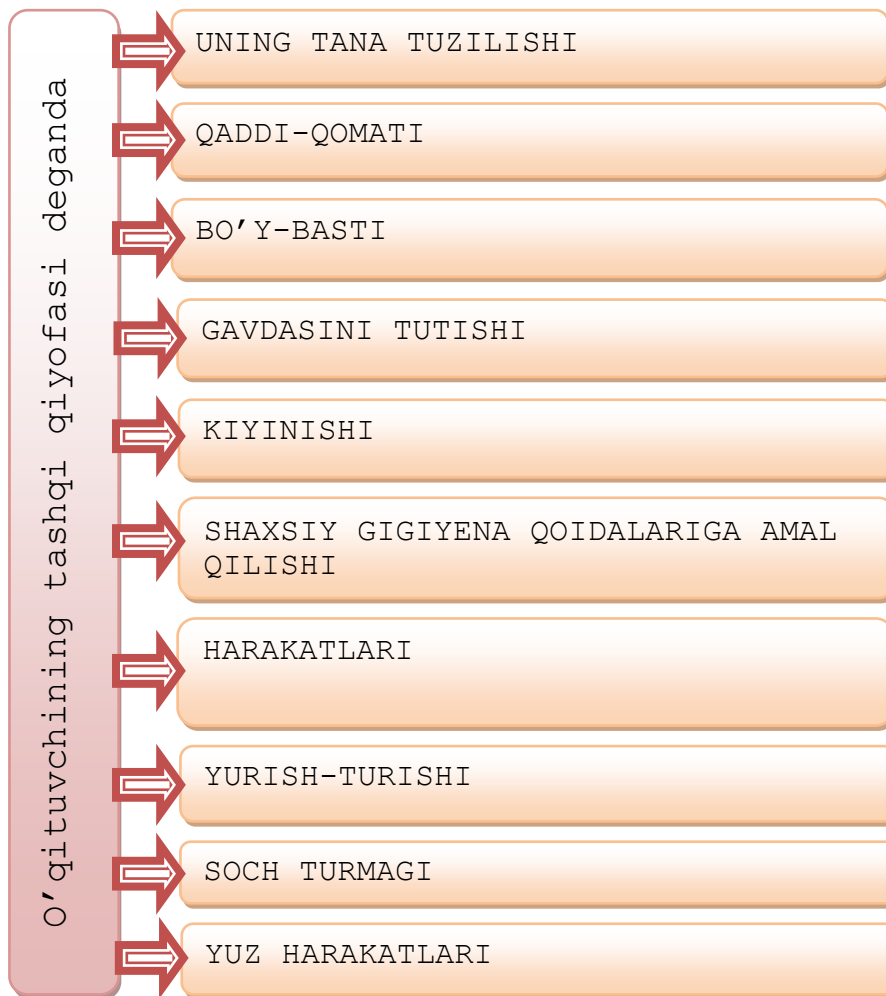
Tana harakati o'qituvchini o'quvchilar oldida xushbichim, ko'rkam, yoqimli qilish bilan birga, ta'lim-tarbiyaviy mazmunga ham ega bo'ladi. Qaddi-qomatni tik tutib, ishonchli qadam bosish, o'qituvchining o'ziga, bilim va mahoratiga ishonchni ifodalaydi. Bo'shangliq boshning egikligi, sudralib qadam tashlash, bukchayish o'ziga ishonchsizlik va befarqlikni anglatadi.

Yuz harakati.

O'quvchilarga ta'sir etishning kuchli vositalaridan biri, o'qituvchining yuz harakatlaridir. Yuz harakatlar ba'zan so'z bilan ifodalash qiyin bo'lgan hissiyotlarni o'quvchilarga etkazishi mumkin. Aksariyat hollarda yuz harakati so'zning ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Gapirish texnikasi insonga xos xususiyat bo'lib, bir necha omillarning ta'siri ostida shakllanadi. Irsiyat omilining ta'sirida gapirish a'zolari rivojlanib, tovush chiqarish, uni turlicha ifodalash imkoni paydo bo'ladi. Ijtimoiy muhit ma'lum bir tilda so'zlashishni o'rgatadi. Ta'lim va tarbiya orqali mazmunli, ta'sirchan, ifodali, maqsadli gapirish tarkib topadi.

Gapirish inson dunyoga kelganidan keyin, ma'lum muddat davomida hosil bo'ladi va shakllanib boradi.

Mashq qilish va o'z ustida ishlash orqali nutqni eng yuqori darajaga kutarish mumkin. Bunga misol sifatida qadimgi yunon olimi va davlat arbobi Demosfen va rus shoiri V. Mayakovskiylarning mashqlarini keltirish mumkin.

Chiroyli va ta'sirchan gapirishni istaganlar uchun eng zamonaviy usullar va jihozlar mavjudki, o'zini ortiqcha qiynamasdan notiqlik mahoratini egallab olishga imkon yaratadi.

Gapirish texnikasining zarur xususiyatlaridan biri nafasni rostlashdir.

Nafas inson uchun hayotiy ehtiyoj bo'lishi bilan birga, gapirishning energiya manbai vazifasini ham o'taydi. Shuning uchun nafas olish texnikasiga rioya qilish ahamiyatlidir.

Nafas olishning to'rt turi bo'lib:

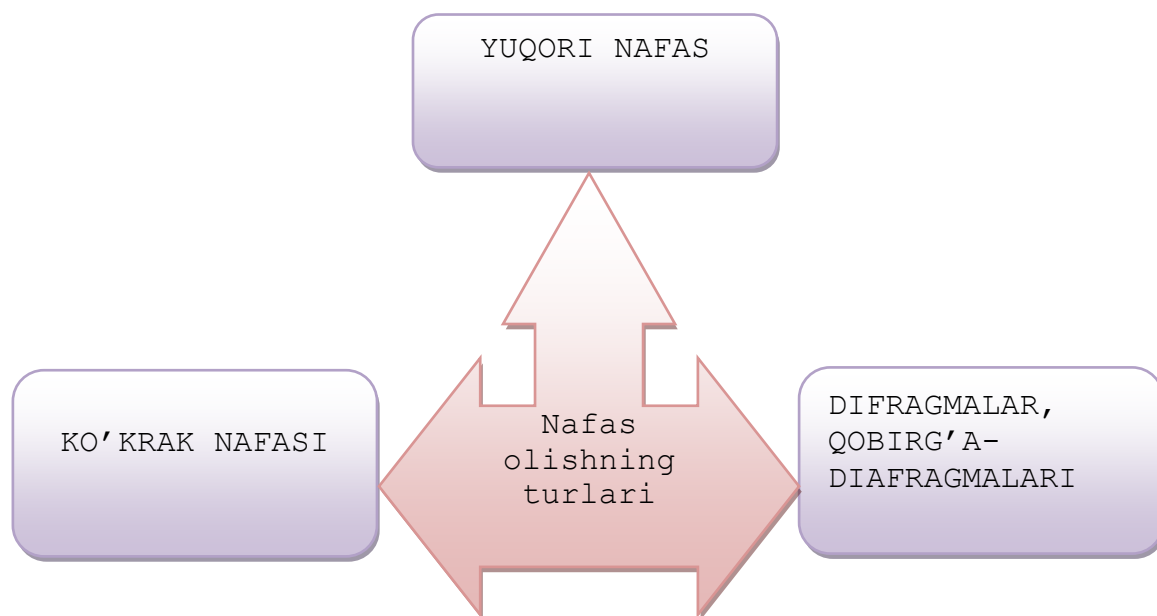
a) yuqori nafas, b) ko'krak nafasi, v) diafragmalar nafasi va g) qobirg'a-diafragmalar nafasiga bo'linadi.

Gapirish uchun tez va chuqur nafas olinib, sekinlik bilan tovushga qo'shib chiqariladi. Aktyorlar, radio va televidenie diktorlari soatlab nafas olish, chiqarishni mashq qiladilar. Ularning gapirayotganlarida nafas olish va chiqarishlari sezilmaydi. Shu holatni professor A.Kattabekov va dotsent Q.Samadovlarning (Alloh joylarini jannatdan qilgan bo'lsin) nutqlarida ko'rish mumkin edi. Dotsent H. Mirhaydarovning nutqi ham bunga yoqqol misol bo'ladi.

Gapirish bilan bog'liq bo'lgan kasb egalari, ayniqsa, o'qituvchilar o'z tovushlarini ehtiyot qilishi, parvarishlashi talab qilinadi. Aks holda tovush apparati tez shikastlanishi mumkin.

O'qituvchining tovushi aniq, toza, jarangdor bo'lishi, ma'lum tezlikka amal qilishi zarur. Juda tez yoki o'ta sekin gapirish tinglovchidagi qiziqishni so'ndirishi, toliqtirishi, zeriktirib qo'yishga olib keladi.

Pedagog nutqining boshqa xususiyatlari «Nutq mahorati» mavzusida to'laroq o'rganilishini hisobga olgan holda ayrim tomnlariga tuxtalinmadi.

Pedagogik texnikani egallashning asosiy yo'llari o'qituvchi rahbarligidagi mashg'ulotlar, pedagogik texnikani o'rganish va mustaqil mashq qilish kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalashdir. Pedagogik texnika malakalarining individual-shaxsiy tarzda ekanligini hisobga olib, uni takomillashtirishda kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash, ya'ni talabaning o'zida mohir o'qituvchi shaxsiy fazilatlarini va kasbiy malakalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyat etakchi rol o'ynaydi. Kasb sirlarini yuksak darajada egallash harakatida ham pedagogik texnika muhim o'rin tutmog'i lozim.

Psixologlarning fikricha pedagogik texnikani guruhga bo'lib o'rgatish qulaylik yaratadi. Ularning tajriba ishida bunday guruhlarining eng qulay miqdori 10-14 kishidan iborat bo'lishi kerakligi ko'rsatiladi. Qatnashchilarning xuddi shunday miqdori ulardan har biriga kishilar bilan birga ishlashning individual psixologik muammolarini juda to'liq ravishda aniqlab, hal etish, ko'nikma va moslashish darajasini jiddiy oshirish, pedagogik fahm-farosatni rivojlantirish, boshqalarga ta'sir etish vositalarini kengaytirish imkonini beradi.

Shu narsa muhimki, guruh qatnashchilari, bo'lajak pedagoglar kasbiy jihatdan birga ishlash malakalarini egallashga faol intilishlari, o'z-o'zini bilish va kasbiy jihatdan tarbiyalash bo'yicha muntazam ish olib borishiga psixologik jihatdan tayyor bo'lishlari kerak.

Barcha hollarda ham individual, ham guruhiiy mashg'ulotlar boshlanishidan oldin pedagogik texnikani egallashning alohida dasturi tuzilib chiqilishi lozim. Bunday dasturni tuzish uchun avvalo pedagogik texnikani aniqlab olish zarur. Biroq tajribaning ko'rsatishicha, odatda, mazkur bosqichda gap faqat malakalar haqidagina emas, shu bilan birga dastlab avtomatlashtirilgan ta'limni boshlash vaqtiga kelib kunikamalar haqida ham borishi mumkin ekan. Bular masalan, nafas olish va ovozning tabiiy yo'lga quyilishi, to'g'ri talaffuz, bundan oldingi tarbiyaning natijasi bo'lgan savodli, ifodali nutq mimik va pantomimik aniqlik va boshqalar bo'lishi mumkin.

Oliy o'quv yurtidagi kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik texnikani egallash o'qituvchiga o'zining kasb yo'nalishining boshlanishidayoq ko'pgina xatolardan holi bo'lishda, o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishning yuksak samaradorligiga erishishda yordam beradi.

3. Pedagogik qobiliyatlar.

Qobiliyat malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa, qobiliyatning rivojlanishi uchun esa yana iste'dod, layoqat va zehn, ya'ni inson nerv tizimida anatomo-fiziologik hususiyat bo'lishi ham zarur.

Pedagogik faoliyatning samarali bo'lishi uchun o'qituvchida qobiliyatning quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i lozim:

1. Bilish qobiliyati. - Bunday qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi fanni o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o'z fani sohasidagi kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi, materialni ipidan ignasigacha biladi, unga nihoyatda qiziqadi, ilmiy tadqiqot ishlarini ham bajaradi.

2. Tushuntira olish qobiliyati - o'quv materialini o'quvchilarga tushunarli qilib bayon eta olish, o'quvchilarda mustaqil ravishda to'g'ri fikrlashga qiziqish uyg'otish qobiliyati. O'qituvchi zarur hollarda o'quv materialini o'zgartira olishi, qiyin narsani

oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o'quvchilarga etkaza olishi lozim.

Qobiliyatli pedagog o'quvchilarning bilim va kamolot darajasini hisobga oladi, ularni nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unutib qo'yganliklarini tasavvur etadi. Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi o'zini o'quvchining o'rniga qo'ya oladi, u kattalarga aniq va tushunarli bo'lgan narsalarning o'quvchilarga tushunilishi qiyin va mavxum bo'lishi ham mumkinligiga asoslanib ish tutadi. SHuning uchun u bayon etishning shaklini alohida rejalashtiradi.

3. Kuzatuvchanlik qobiliyati. - o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'lik bo'lgan psixologik kuzatuvchanlik. Bunday o'qituvchi kichkinagina alomatlar, uncha katta bo'lmagan tashqi belgilar asosida o'quvchining ruhiyatidagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham faxmlab oladi. O'quvchilar bunday o'qituvchi haqida: «Qaramayotganga o'xshaydiyu, hamma narsani ko'rib turadi!», «O'quvchining xafa bo'lganligini yoki dars tayyorlamayotganligini ko'zidan biladi!» - deydilar.

4. Nutq qobiliyati-nutq yordamida, shuningdek, imo-ishora vositasida o'z fikr va tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati.

O'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi materialni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham, uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qiziqayotganligi bilan ajralib turadi.

O'qituvchining bayoni o'quvchilar fikri va diqqatini maksimal darajada faollashtirishga qaratiladi, savollar qo'yib, ularni asta-sekin to'g'ri javob berishga undaydi, o'quvchining diqqatini kuchaytiradi hamda fikrini faollashtiradi. («Mana bu yerga alohida e'tibor bering!», «o'ylab ko'ring!» kabi). SHuningdek, o'rinli qochiriq, hazil, yengilgina istehzo nutqni jonlantirib yuboradi va uni o'quvchilar tez o'zlashtiradilar.

O'qituvchining nutqi aniq, jonli, obrazli, talaffuz jihatdan erkin, ifodali, emotsional bo'lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim. Ayrim o'quvchilar tez gapirishga, boshqalari sekin gapirishga moyil bo'ladilar. Biroq o'quvchilarning o'zlashtirishlari uchun o'rtacha, jonli nutq yaxshi natija berishini esdan chiqarmaslik lozim. SHoshqaloqlik materialni o'zlashtirishga halaqit beradi va bolalarni tez charchatib qo'yadi. Haddan tashqari sekin nutq lanjlik va zerikishga sabab bo'ladi. Haddan tashqari keskin va baqiroq nutq o'quvchilarning asabini buzadi, tez toliqtirib qo'yadi. O'qituvchining zaif ovozi yomon eshitiladi. Nihoyatda ko'p takrorlanadigan bir xildagi imo-ishoralar va harakatlar kishining g'ashini keltiradi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati-birinchidan, o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirishni, ikkinchidan, o'z ishini uyushtirishni nazarda tutadi.

O'z ishini tashkil etish deganda ishni to'g'ri rejalashtira olish va uni nazorat qila bilish nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtni o'ziga xos his etish-ishni vaqtga qarab to'g'ri taqsimlay olish, belgilangan muddatga ulgurish hususiyati hosil bo'ladi.

Dars davomida kutilmaganda ortiqcha vaqt sarflash hollari ba'zan uchrab turadi. Ammo tajribali o'qituvchi zarur hollarda darsning rejasini o'zgartira oladi.

6. Obro' orttira olish qobiliyati-o'quvchilarga bevosita emotsional-irodaviy ta'sir ko'rsatish va shu asosda obro' qozona olishdir. Obro' faqat shu asosdagina emas, balki o'qituvchilarning fanni yaxshi bilishi, mehribonligi, nazokatligi va xokazolar asosida ham qozoniladi. Bu qobiliyat o'qituvchi shaxsiy sifatlarining butun bir yig'indisiga, chunonchi, uning irodaviy sifatlariga (dadilligi, chidamliligi, qat'iyligi, talabchanligi va xokazolarga), shuningdek, o'quvchilarga ta'lim hamda tarbiya berish mas'uliyatini his etishga, o'zining xaq ekanligiga ishonishga, bu ishonchni o'quvchilarga etkaza olish kabilarga ham bog'liq.

O'quvchilar qo'pollik qilmaydigan, qo'rqitmaydigan, to'g'ri talab qo'ya oladigan o'qituvchini juda hurmat qiladilar. O'qituvchining bo'shanligi, laqmaligi, savotsizligi va irodasizligini yoqtirmaydilar.

7. To'g'ri muomala qila olish qobiliyati-bolalarga yaqinlasha olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan juda samarali o'zaro munosabatlar o'rnatish, pedagogik nazokatning mavjudligi.

8. Kelajakni ko'ra bilish qobiliyati-o'z harakatlarining oqibatini ko'ra bilishda, o'quvchining kelgusida qanday odam bo'lishini tasavvur qila olishida, tarbiyalanuvchida qanday fazilatlarni taraqqiy ettirish lozimligini oldindan aytib bera olishda ifodalanadi. Bu qobiliyat pedagogik optimizmga, tarbiyaning qudratiga, odamga ishonch bilan bog'liqdir.

9. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati - o'qituvchi uchun diqqatning barcha hususiyatlari-hajmi, kuchi, ko'chuvchanligi, idora qilina olishi, safarbarligi kabilarning taraqqiy etgan bo'lishi muhimdir.

Diqqatni ayni bir vaqtda taqsimlash qobiliyati o'qituvchilik uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi materialni bayon qilish mazmuni va shaklini, o'z fikrini (yoki o'quvchining fikrini) diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha o'quvchilarni ko'rib turadi, toliqish, e'tiborsizlik, tushunmaslik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatib boradi, intizomsizlik hollarini e'tibordan qochirmaydi, nihoyat o'z xatti-harakatlarini ham kuzatib boradi. Tajribasiz o'qituvchi ko'pincha materialni bayon qilishga berilib ketib, o'quvchilarni e'tibordan chetda qoldiradi; bordiyu o'quvchilarini diqqat bilan kuzatishga harakat qilsa, fikrini jamlay olmaydi.

O'qituvchi yuqorida ko'rsatilgan qobiliyatlardan tashqari bir qancha ijobiy sifatlarga - aniq maqsadni ko'zlash, qat'iylik, mehnatsevarlik, kamtarlik kabi sifatlarga ham ega bo'lishi kerak.

5-maruza mavzusi. Ta'lim texnologiyalari

Reja:

1. Ta'limga texnologik yondashuvning mohiyati va uning uzluksiz rivojlanishi
2. Ta'lim texnologiyasining mohiyatli belgi va tavsiflari.
3. Ta'lim texnologiyasining mohiyatli belgi va xususiyatlari
4. Zamonaviy ta'lim texnologiyasining kontseptual asoslari.
5. An'anaviy va zamonaviy ta'lim texnologiyalariga asoslangan ta'limning farqi.

Asosiy tushunchalar. Texnologik yondashuv, ta'limni texnologiyalashtirish, texnologiya, ishlab chiqarish texnologiyasi, ta'lim texnologiyasi (TT), o'qitish texnologiyasi (O'T), pedagogik texnologiya (PT), pedagogik tizim (PT), o'qitish metodikasi (O'M), fan metodikasi (FM), kontseptsiya (g'oya), shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, tizimli yondashuv, faoliyatli yondashuv, suhbatli yondashuv, muammoli ta'lim, hamkorlikdagi ta'lim.

1. Ta'limga texnologik yondashuvning mohiyati va uning uzluksiz rivojlanishi

Ta'limni texnologiyalashtirish g'oyasi yangilik emas. Bundan 400 yil avval chex pedagogi Yan Amos Komenskiy ta'limni texnologiyalashtirish g'oyasini ilgari surgan. U ta'limni "texnikaviy" qilishga undagan, ya'ni hamma narsa, nimaga o'qitilsa, muvaffaqiyatga ega bo'lsin. Natijaga olib keluvchi, o'quv jarayonini, u "didaktik mashina" deb atagan.

Bunday didaktik mashina uchun: aniq qo'yilgan maqsadlar; bu maqsadlarga erishish uchun, aniq moslashtirilgan vositalar; bu vositalar bilan qanday foydalanish uchun, aniq qoidalarni topish muhimligini yozgan.

Ta'lim nazariyasi va amaliyotida o'quv jarayoniga texnologik xususiyatni berish uchun 50-yillarda birinchi urinishlar qilib ko'rilgan. Ular o'z ifodasini an'anaviy o'qitish uchun majmualar texnik vositalarni yaratishda topgan.

Hozirgi vaqtda pedagogik texnologiya «o'qitishning texnik vositalari yoki kompyuterlardan foydalanish sohasidagi tadqiqotlardek qaralmaydi, balki bu ta'lim samaradorligini oshiruvchi omillarni tahlil qilish, ishlab chiqish hamda usul va materiallarni qo'llash, shuningdek qo'llanilayotgan usullarni baholash yo'li

orqali ta'lim jarayonining asoslari va uni maqbullashtirish yo'llarini ishlab chiqishni aniqlash maqsadidagi tadqiqotdir».

Barcha ta'lim va tarbiya ishlarini pedagogik texnologiya yo'liga o'tkazish, maktab amaliyoti pedagogik jarayonini ixtiyoriy qurish va uni amalga oshirishdan keskin burilishi quyidagilarni anglatadi:

➤ uning har bir qism va bosqichlarining izchil asoslanganligi (ta'lim jarayonini tartiblashtirish - batafsil aniqlangan va asoslangan, ishlarni ma'lum tartibidan tashkil topgan qismlar - muloqot, axborot va boshqaruvning yo'l va vositalarini bo'lish orqali mumkin qadar rasmiyatchilik nuqtai nazaridan rasmiylashtirilgan);

➤ yakuniy natijani haqqoniy tashxis qila olishga yo'naltirilganligini;

➤ ta'lim jarayoniga mavjud sharoit va belgilangan vaqt ichida qo'yilgan ta'limiy maqsad hamda ijobiy natijaga erishishni ta'minlaydigan ishlab chiqarish-texnologik jarayonining mukammal, aniq yo'lga qo'yilgan, izchil, muvofiqlashgan xususiyatini berish;

➤ uning samaradorligi va inson imkoniyatlari (kuch, vaqt)ni maqbullashtirish maqsadi bilan butun ta'lim jarayonini boshqaruvchanligi.

1.1. Ta'limga texnologik yondashuv va "ta'lim texnologiyasi" tushunchasi ma'nosining uzluksiz o'zgarishi

Davr	Texnologik yondashuvning namoyon bo'lishi	"TT" tushunchasi ma'nosi
XVII asr	XVII asrda Yan Amos Komenskiy, shunday ta'lim mexanizmi, ya'ni "vaqt, narsalar va usullar" mohirona taqsimlansa, uni to'g'ri tuzish va undan to'g'ri foydalanilganda kutilayotgan natijani bersa, ya'ni uni «didaktik mashina» deb nomlab, u ustida izlanish olib borgan	«Didaktik mashina»

30 – yillar 50- yillarning o'rtasi	30–yilning o'rtasida AQSHning Indiana universitetida talabalarga eshitish va ko'rish (audiovizual) ta'limi bo'yicha ma'ruzalar o'qilgan, 1946y. – shu yerning o'zida eshitish va ko'rish (audiovizual) ta'limi bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash kursi: ishlab chiqarishni rejalashtirish, eshitish va ko'rish (audiovizual) vositalarni ishlatish va ular sifatini baholash, shu vositalarni qo'llab o'quv jarayonini boshqarish dasturlari kiritildi. 1954y. – professor B.F. Skinner tomonidan ishlar taqsimoti (mavzu-qadam-xodimlar) bo'yicha o'rgatishning muntazamli texnologiyasini o'zida namoyon etuvchi, dasturlashgan ta'lim modeli (DT) asosladi. Qaytar aloqani nazarda tutuvchi: har bir bajarilgan ishning to'g'riligini tezkor baholash va agarda keyingi qadamga xatolik bo'lsa qaytarish deb ta'kidlagan.	“Ta’limda texnologiyalar” - “... ma'lumotga ega bo'lish sohasida zamonamizning bo'lagi bo'lgan kashfiyotlar, sanoat mahsulotlari va jarayonlarini qo'llash” (M. Klark). Pedagogik maqsadlarda axborotni taqdim etishda eshitish va ko'rish (audiovizual) vositalarini qo'llash.
50 – 60 - yillar o'rtasi	1958y. – N. Krauder bir qator berilgan va javoblarni to'g'riligiga bog'liq ravishda qaytar aloqaga muvofiq javoblarni ko'p tanlash DT kengaytirilgan chizmasini taklif etdi.	«O'rgatuvchi texnologiya» (D. Finn,1959) – pedagogik maqsadda maxsus yaratilgan eshitish vositalaridan foydalanish va ulardan foydalanish uslubiyoti.
70 - 80 - yillar	Ta'lim texnologiyasini ilmiy asosini axborot, telealoqa nazariyasi, pedagogik kvalimetriyasi, tizimli tahlil, bilish jarayonini boshqarish nazariyasi, ta'lim jarayonini qulaylashtirish, pedagogik mehnatni ilmiy tashkillashtirish va boshqalar. Eshitish vositalarining yangi turlari: videomagnitofon, aylanmali kadroproektor, elektron va bloknotli yozuv taxtasi va boshqalar chiqara boshladi.	“Ta’limiy texnologiya” TT - “ta'lim texnik vositalari yoki kompyuter sohasidagi” izlanishlar emas; bu ta'lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi omillarni tahlil qilish yo'li bilan, tuzilmaga keltirish hamda yo'l va materiallarni qo'llash yo'li bilan, shuningdek qo'llanilayotgan usullarni

	<i>Ta'lim texnologiyasi</i> muammolari bo'yicha Halqaro anjumanlarda ta'lim texnologiyasiga umumiy mohiyat taklif etildi. TT qo'llanish sohasi - (1) o'qitishning texnik vositalari, (2) ma'lumot olish muammolariga tizimli yondashishi. "Birinchi soha o'qitish vositalarida texnika yutuqlarini amalga oshirish bilan, ikkinchi soha esa, pedagogik nazariyani rivojlanishi bilan, ularni tashkillashtirishning umumiy nazariyasi birlashtirishi lozim bo'lgan ilovaga bog'liq, ya'ni ta'lim muammolariga tizimli yondashishdir". P.D.Mitchel (1970 y.) TT bo'yicha 102 manbalarni tahlil etishi natijasida TT ma'nosi va pedagog-texnologlar vazifasi asosini shakllantiradi: "Kutilayotgan pedagogik natijalarni olish uchun inson, moddiy va moliyaviy manbalarni maqbul taqsimlash". TT pedagogikada nazariy bilim sohasi deb qabul qilinishi: "TT muammolarining nazariy tadqiqotlarini ishlab chiquvchi oqim, mohir texnologlarning yangi avlodi paydo bo'ldi" (M. Eraut). "Faqat sodda odamlargina, texnologiyani - faqat moslamalar va o'quv materiallar majmui deb hisoblaydilar". Bu bundan ko'prog'ini angalatadi. Bu tashkillashtirish yo'li, bu materiallar, insonlar, tashkilot, modellar va tizim turidagi "inson-mashina" to'g'risidagi tasavvur. Bu muammoning iqtisodiy imkoniyatlarini tekshirish. Bundan tashqari, texnologiya fan, san'at va inson qadri o'zaro harakatiga muhim	baholash orqali ta'lim jarayonini eng maqbullashtirish printsiplarini aniqlash va yo'llarini ishlab chiqish maqsadidagi izlanishdir". (Mejdunarodnyy yejegovodnik po texnologii obrazovaniya i obucheniya – London – N'yu - York, 1978 g. "TT dastlabki mohiyati pedagogik maqsadlarda muloqot qilishning eshitish va ko'rish vositalari, ko'rsatuv, kompyuter va boshqa turdagi "yumshoq" va "qattiq" vositalardan foydalanishni anglatgan. Yangi va kengroq ma'noda esa, - ta'lim olish shakllarini maqbullashtirishni o'z vazifalari deb qo'yuvchi, butun ta'lim berish jarayonini hamda bilimlarni texnikaviy va insoniy manbalarni hisobga olgan holda o'zlashtirish va ularning o'zaro harakatini yaratish, qo'llash va aniqlashning tizimli usulidir". (YuNESKO, 1986 y.)
--	---	--

	bo'lgan aloqaga ega. TT "Ta'lim vositasi"ning sinonimi hisoblanmasdan, u fanlararo xilma-xil tasodiflar yig'indisi, ta'limning barcha jihatlar bilan bog'liq bo'lgan, qisqa ta'limiy lavhadan to uning barcha harakatlaridagi milliy tizimlari hisoblanadi" – D. Finn, London, 1978 y. 80 - yillarda TT to'g'risida Rossiya olimlarining birinchi nashrlari paydo bo'ldi: "... horijiy tajribalar hozir bizda yaxshi ma'lum bo'lmay turibdi. Lekin TT eshigimizni taqillatayapti" (Klarin, 1989).	«Pedagogik texnologiya» – atamasi pedagogika fanida vujudga keldi.
90-chi yillar	TT muammolarini: V.P. Besspal'ko, V. Guzeev, V. Klarin, V Monaxov, G. Selevko, S. Saidaxmedov, J. Yo'ldoshev, S. Usmonov, M. Ochilov va boshqalar ishlab chiqdilar.	
XXI asrning 1-o'n yillari	"Pedagogikaning predmeti inson tabiati (bog'liq bo'lgan) va o'quv-tarbiyaviy harakatlarining samarasi o'rtasidagi qonuniyatli munosabatlar hisoblanadi". Bir qancha uslubiyotlardan "tanlash huquqi" o'rniga, ilmiy, tabiatga oid pedagogika berilgan yoki insonni to'g'risidagi aniq bilimlari asosida mavjud sharoitlar uchun harakatlanishning maqbul yo'llarini ongli loyihalashni taklif etadi. Ma'lumki, muammoning bunday berilishida pedagogika "tajribani umumlashtirish" va "omma ijodkorligi" botqog'idan ilmiy izlanish maydoniga va yuqori asosli psixologiya – pedagogika muhandisligiga o'zgaradi. Ushbu matn parchasida TT - berilgan sharoitda pedagogik vazifalarga maqbul erishish yo'llaridir. Berilgan sharoitda maqbullik - texnologiyani hammabop tizimli belgisi. "Pedagogika uchun texnologiya ma'nosiga alohida, hech nimaga o'xshamaydiganlar, shuningdek unga texnik takrorlanish ma'nosini o'ylab topishga hech qanday sabab yo'q. Mohiyati bo'yicha mavjudlik va ishlab chiqarishlik, ijtimoiylik, insonshunoslik va texnologiya vazifalarini berilishdek qabul qilish kerak" (A.M.Kushnir, 2004 y.).	

2. TA'LIMNI TEXNOLOGIYALASHTIRISH SOHASIDAGI ASOSIY TOIFA VA TUSHUNCHALAR

2.1. «Ishlab chiqarish texnologiyasi», «ta’limni texnologiyalashtirish», «ta’limiy texnologiya», «ta’lim berish texnologiyasi», «pedagogik texnologiya» atamalar nimani anglatadi?

“Texnologiya” atamasi pedagogik fani tomonidan ishlab chiqarish sohasidan o’zlashtirilganki, bunda “yuqori asosli psixologiya – pedagogik muxandisligi maydoniga o’zgaradi” (A.M.Kushnir, 2004 y.).

Texnologiya mohiyati va vazifasi bo’yicha insonshunosiylik, ham ishlab chiqarish, ham ijtimoiy bor narsalarni mavjud bo’lishidek qabul qilish kerak” (A.M.Kushnir, 2004 y.).

Ишлаб чиқариш технологияси

- хом-ашё, материал, ярим маҳсулотларни олиш, уларни қайта тайёрлаш ёки уларга ишлов бериш йўл ва усулларининг йиғиндиси (технологияни жараёнли-баёнли томони);
- юқорида кўрсатилган йўл ва усулларни ишлаб чиқувчи ва такомиллаштирувчи, *илмий фан*. Технологияни илм сифатидаги вазифаси, моддий манба ва вақтлар кам сарфлашни талаб этувчи самарали ва тежамкор ишлаб чиқариш жараёнларини аниқлаш ва амалиётда улардан фойдаланишни аниқлаш мақсадидаги қонуниятларни топиш ҳисобланади (илмий томони);
- *жараённинг ўзи* – топилмани қазиб олиш ҳаракатлари, ишлов бериш, қайта ишлаш, транспортга ташиш, омборга жойлаш, сақлаш, шунингдек ишлаб чиқаришни техник назорати (жараёнли ҳаракат томони);

Pedagogik ilm va amaliyotda «pedagogik texnologiya», «ta’limiy texnologiya» va «ta’lim berish texnologiyasi» kabi atamalarni keng qo’llanilishi kuzatilmoqda. SHu bilan birga ularni tushunishda alohida bo’lgan o’qish turlari mavjud. Avvalambor, aniq ifodani berish, ularni nima birlashtirishi, ularni nima ajratib turishini tushunish uchun, «texnologiya» va uning kelib chiquvchilari: «texnologik jarayon», «texnologik harakat», «texnologik xarita», «texnologik tartib» tushunchalarini aniqlash lozim.

«Технология» юнонча сўздан келиб чиққан бўлиб *«techne»* - маҳорат, санъат, малака ва *«logos»* - сўз. таълимот маъноларини англатади.

Таълимни технологиялаштириш – бу ўқитиш жараёнига технологик ёндашиш асосида таълим мақсадларига эришишнинг энг мақбул йўллари ва самарали воситаларни тадқиқ қилувчи ва қонуниятларни очиб берувчи педагогик йўналишдир.

Таълим технологияси:

- бу мавжуд шароит ва ўрнатилган вақтда белгиланган таълимий мақсад ва кўзланаётган натижаларга кафолатли эришишни воситали таъминловчи, *мулоқот, ахборот ва бошқарувнинг энг қулай йўл ва ўқитиш воситаларининг тартибли йиғиндис* (таълим бериш технологиясининг жараён-баёнли жиҳати);
- бу мавжуд юзага келган таълимий жараён субъектларининг ҳамкорий ҳаракатлари. ҳақиқий жараён (таълим бериш технологиясининг амалий-жараён

«Педагогик технология» - педагогик ҳодиса ва таълимни технологиялаштириш соҳасидаги жараёнда қўлланиладиган тушунча.

«Таълимий технология» - “таълим олиш шакллари мақбуллаштиришни ўз вазифалари деб қўювчи, яъни бутун таълим бериш жараёнини ҳамда техникавий ва инсоний манбаларни ҳисобга олган ҳолда билимларни ўзлаштириш ва уларнинг ўзаро ҳаракатини яратиш, қўллаш ва аниқлашнинг тизимли усули” (ЮНЕСКО).

Таълим технологияси ва унинг концептуал асосномасини (ТТ илмий томони) ўз ичига олади.

2.2. “Pedagogik tizim”, “ta’limiy texnologiya”, “ta’lim berish texnologiyasi”, “fan uslubi”ning: farqli xususiyatlari

Педагогика тизим – шахснинг бор сифатларини шакллантириш учун ташкилий, мақсадга йўналтирилган ва педагогик таъсир кўрсатишни кўзлаган, ўзаро боғлиқ восита, усул, жараёнларнинг йиғиндисини ифода қилувчи аниқ яхлитликдир (В.П. Беспалько бўйича).

Фанни ўқитиш услубиёти – таълим тизимида ушбу ўқув фанининг аҳамияти ва ўрнини белгилайди, унинг вазифаларини ва ўқитиш мазмунини аниқлайди, ушбу фан бўйича қўлланиладиган усул, шакл ва ўқитиш воситалари баёнини ўз ичига олади.

Fanni o'qitish uslubiylotidan farqli texnologiya:

- “qanday o'qitish kerak?” degan savolga javob bermay, balki ahamiyatli qo'shimcha

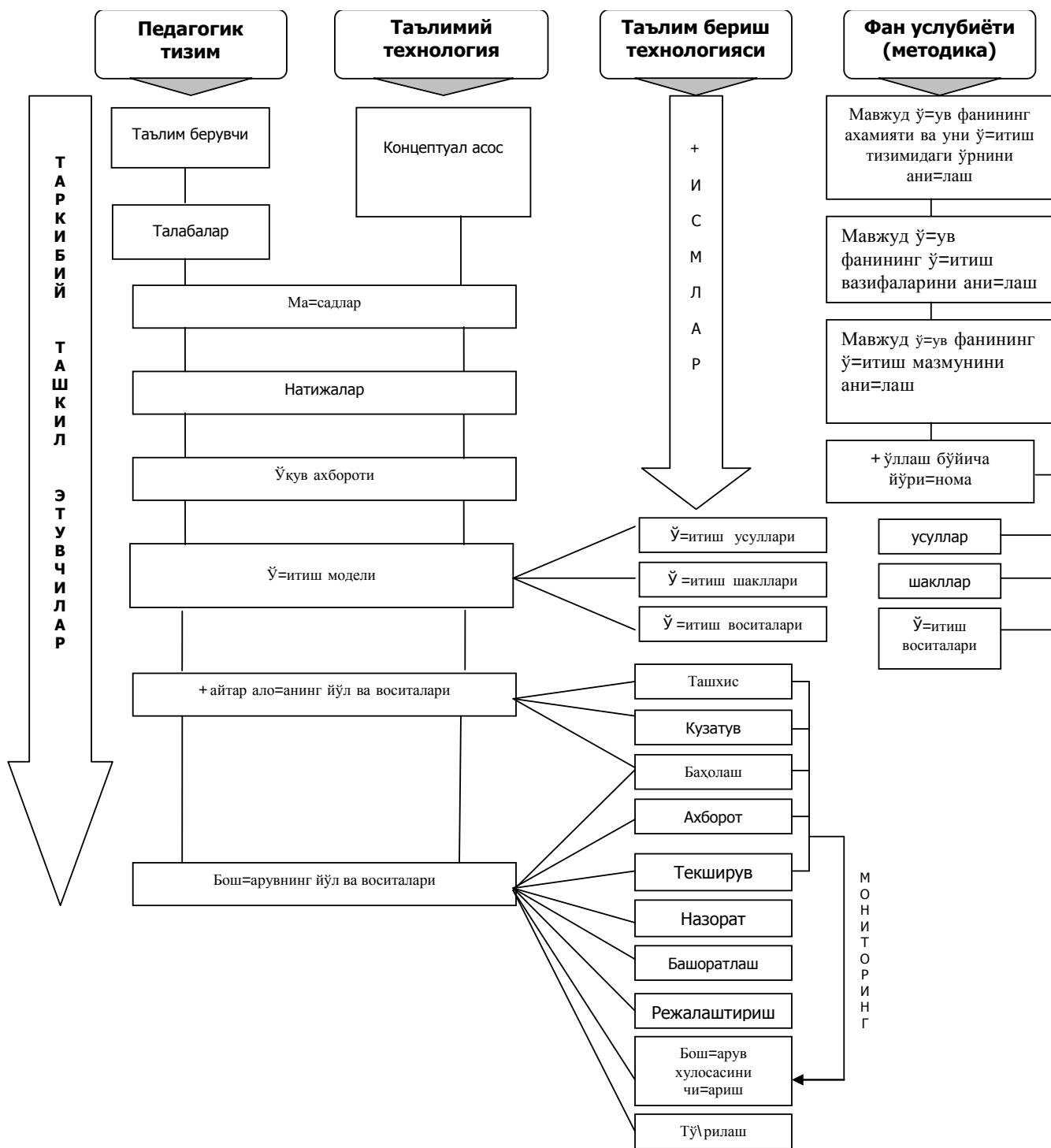
bo'lgan *“natijaviy qanday o'qitish va o'quv jarayonini qanday qilib eng maqbul*

- *tashkil etish kerak?* degan savolga javob beradi;
- *aniq sharoitlardan kelib chiqqan va ma'lum natijaga yo'nalgan, aniq pedagogik g'oyaga* loyihalanadi;
- o'z natijalarini *qayta ishlab chiqarishi* bilan farqlanadi;
- ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchiga yo'naltirilgan darsning uslubiyl ishlanmalaridan farqli o'laroq, ta'lim olishda ularning o'z faoliyatlari hisobiga yutuq ta'minlanishiga yo'naltiriladi.

Uslubiylotchidan farqli o'laroq pedagog-texnolog:

- *tajriba o'tkazmaydi:* u aniq belgilangan natija bilan ish olib boradi;
- ajratilgan vaqt va mavjud sharoitlarda belgilangan maqsadlarni amalga oshirishda gumon hosil qilmaydigan *asoslangan o'qitish modeliga* tayanadi;
- u harakat qiladi, *ta'limiy maqsadlar qo'yilganda, aniq pedagogik vazifalar belgilanganda va ko'zlanayotgan natijalar shakllantirilganda, ta'lim berish jarayonining borish sharoitlari aniqlangandan so'ng, harakat qilishni boshlaydi.*

2.3. “Pedagogik tizim”, “ta'lim texnologiyasi”, “o'qitish texnologiyasi”, “fan uslubiyloti”ning: tizimli tashkil etuvchilari va elementlari

3. TA'LIM TEXNOLOGIYASINING MOHIYATLI BELGI VA XUSUSIYATLARI

Концептуаллиги	Таълим технологияси фалсафий, психологик, дидактик ва таълимий мақсаднинг ижтимоий-педагогик асосланган аниқ илмий ғояларга асосланади.
Тизимлилик	Талим технологияси тизимнинг барча белигиларига эга, яъни: яхлитилик, тузилмавийлик, барча ташкил этувчиларнинг ўзаро боғлиқлиги ва уларни бир-бирига бўйсунити, тизим ва муҳитни ўзаро боғлиқлиги.
Бошқарувчанлик	(1) ТТ моҳияти- ишларни аниқ бажарилишида, яъни: бутун тугалланган таълим жараёнини аниқ педагогик ғоя остида <i>дастлабки башоратлаш, лойиҳалаштириш ва режалаштиришида</i> кўриш мумкин. (2) Таълим бериш жараёни аниқ <i>тузилмага келтирилган</i> : педагогик ва ўқув ҳаракатлари, бошқарувчилик, ахборотли ва мулоқотли ишлар ифодаланган кетма-кетлик – босқичма-босқич, мақсадли йўл билан, яъни таълимий мақсадлар алоҳида шаклда ифодаланган: педагогик вазифалар ва аниқ белгиланган кутилаётган натижалар билан мувофиқликда тузилади. (3) <i>Технологик жараён</i> табақалаштирилган ва индивидуаллаштириш, икки кишилик ва кўпчиликли суҳбат (диалог, полилог) принциплари ҳисобга олинган шартнома асосидаги, таълим берувчи ва таълим олувчиларнинг ўзаро боғлиқ фаолиятини назарда тутди. (4) <i>Қайтар алоқани</i> тизимли тезкор равишда ишлатилиши таълим жараёнининг жорий натижаларини узлуксиз кузатишни, ташҳислашни ва тезкор баҳолашни, таҳлил ва мақбул бошқарув ҳулосасини қабул қилишни таъминлайди. (5) <i>Тахҳисий ишлар</i> фаолият натижаларини аниқ бир маънодаги мезон ва кўрсаткичларини, шунингдек уни ўлчаш воситаларини ўз ичига олади. (6) <i>Ўзгартириш жараёни</i> таълим олувчини хатоликларига эмас, балки таълим жараёнини шу таълим олувчига нисбатан унга белгиланган мақсадга эришишни таъминлаш билан ташкиллаштириш йўлини ўзгартиришга қаратилган.
Самарадорлик	Таълимий технология самарали натижа ва таълим мақсадларига эришиш кафолатини таъминлайди.
Мақбуллик	Технологиявийликнинг ҳаммабоп тизимли белгисидир. ТТ таълим мақсадларига эришишда, куч ва вақт сарф қилишда инсон имкониятлари ва техник заҳираларидан фойдаланиш бўйича мақбул йўл ва воситаларни таъминлайди.
Такрор ишлаб чиқаришлик	Такрорлаш имконияти , ҳоҳлаган таълим берувчи, шу технологиявий ишлар тартибини, шундайлигича қўлласа, шундай натижа олиши мумкин.

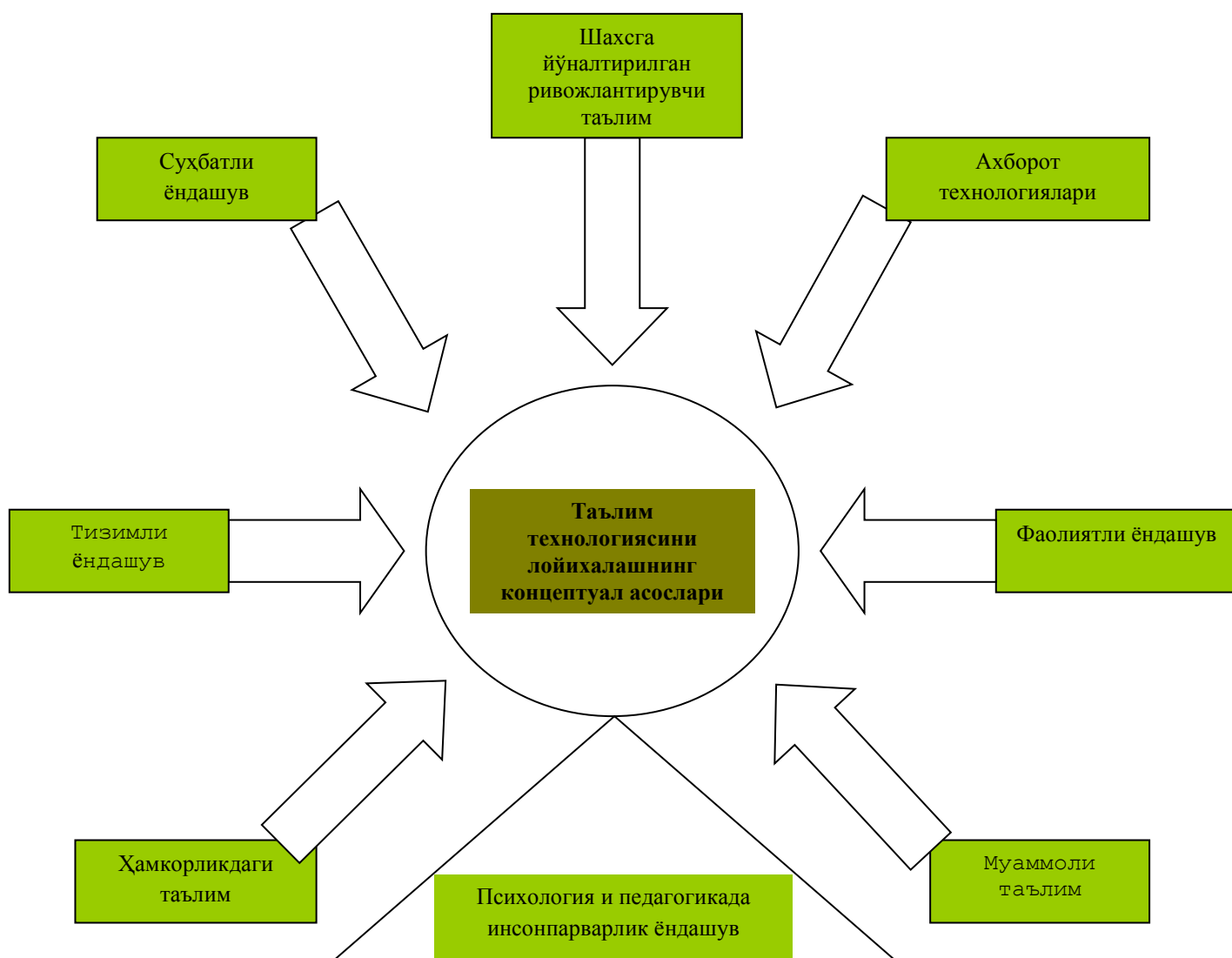
4. ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYASINING KONTSEPTUAL ASOSLARI

Концепция - умумий ғоя ёки бирор-нарсa тўғрисида тасаввур, тушунча, фикрлар тизими.

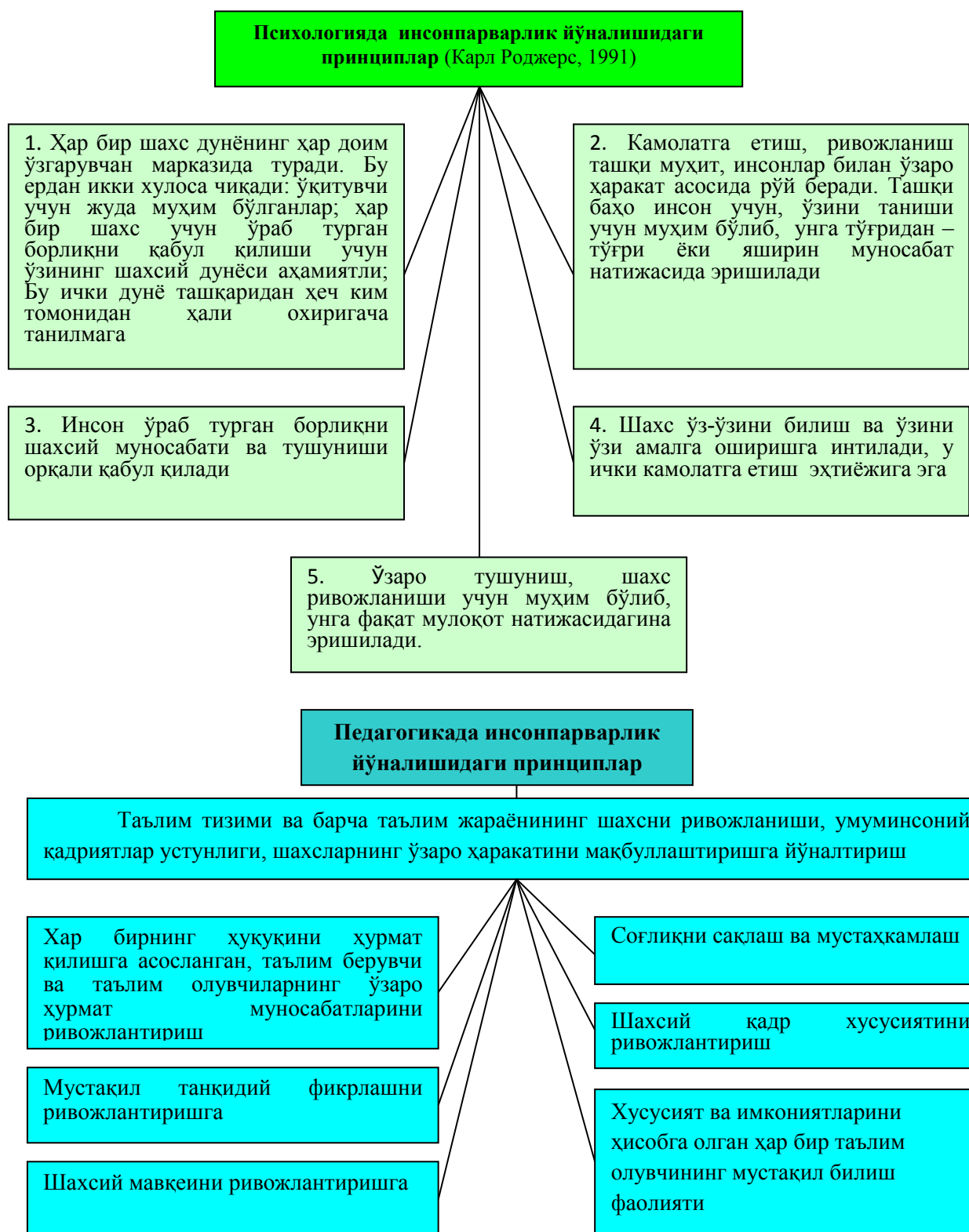
Ta'lim texnologiyasi aniq pedagogik g'oya asosida ishlab chiqilib, uning negizini quyidagilar tashkil etadi: (1) muallifning aniqlangan metodologik, falsafiy yo'nalishi; (2) pedagogik, psixologik va ijtimoiy fanlar hamda pedagogik amaliyot-kontseptual asoslari.

Ta'lim tizimi boshqa barcha horijiy mamlakatlar singari falsafa, psixologiya va pedagogikada insonparvarlik yo'nalishidagi printsiplar asosida tuziladi. Pedagogikada bu yo'nalishning asosiy farq qiladigan jihati shundaki, bunda ta'lim oluvchining o'zligi, uning shaxsi, mustaqil tanqidiy fikrlashini ongli rivojlanishiga aniq yo'naltirilgan, ularning xususiyat va imkoniyatlarini hisobga olgan har bir ta'lim oluvchining mustaqil bilish faoliyatiga e'tiborida hisoblanadi.

4.1. Zamonaviy ta'lim texnologiyasining kontseptual asoslari

4.2. Psixologiya va pedagogikada insonparvarlik yo'nalishidagi printsiplar

4.3. SHaxsga yo'naltirilgan rivojlantiruvchi ta'lim va uni amalga oshirish shartlari

SHaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy - nazariy holatlari	Amalga oshirish sharoitlari
SHaxsiy yondashuv quyidagilarni anglatadi: (1) ta'lim jarayonini tuzishda va amalga oshirishda shaxsga maqsad, sub'ekt ustunligi, natija va uning samaradorligini asosiy mezondek yo'naltirish (2) ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining to'laqonli rivojlanishi (3) ta'lim berish jarayonini shaxsparvarlashtirish va tabaqalashtirish: kasbiy tayyorgarlik yo'nalishlari bo'yicha Davlat Ta'lim standartlari talablariga rioya qilgan holda ta'lim oluvchi shaxsini rivojlanish yo'liga yo'naltirish; (4) ta'lim oluvchilarni psixologik-kasbiy va shaxsiy xususiyatlari va qobiliyatlarini hisobga olish	Ta'lim oluvchi shaxsini har tomonlama erkin va ijodiy rivojlanishi uchun qulaylik, ziddiyatsiz va xavfsiz sharoitlarni ta'minlash, uning tabiiy imkoniyatlarini amalga oshirish. Ta'lim beruvchining ta'lim oluvchi shaxsini qabul qilish: uning maqsadlari, hayajonlari, qiziqishlari, qarashlari, munosabatlari, tushunish, ularni xuddi qimmatlidek tan olish, unga, uning kuchi va imkoniyatlariga ishonish Ta'lim berish texnologiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida ushbu bilim sohasida o'qimishlilik darajasi va shaxs madaniyatining umumiy rivojlanish darajasi; - ta'lim oluvchining psixologik-fiziologik xususiyati; - har bir ta'lim oluvchi uchun ta'lim o'quv dasturlariga nisbatan shaxsiy xususiyat va o'qitish ta'siri ostida uning rivojlanish o'zgaruvchanligi, uning imkoniyatlariga mos ravishda moslashadi; - unga o'zining bilimga, o'zini aniqlay olishi, o'zini rivojlanishi va o'zini amalga oshirishiga yordam ko'rsatish Ta'lim oluvchining rivojlanish va so'nish istiqbollari aniqlash, undan so'ng esa to'g'rilash uchun, uning shaxsiy rivojlanishini ob'ektiv nazorat va tashhis qilish. Ta'lim oluvchini nafaqat kasbiy sifatda, balki shaxs sifatida rivojlanishining umumpedagogika

(5) ta'lim jarayoni ishtirokchilari faoliyatining shaxsiy qiziqishlarini ta'minlanish	malakalarini rivojlanishi texnologiyalari ishlab chiqish va amalga oshirish Bu maqsad, o'qitish va shaxsiy rivojlanish ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi uchun hayotiy va kasbiy mohiyatga ega bo'lganda, ushbu faoliyatga mustahkam qiziqish uyg'onganda, o'qitish va rivojlanish shaxsining hayotiy ehtiyojiga aylangandagina erishilgan deb hisoblash mumkin.
---	---

4.4. Ta'limga faoliyatli yondashuv va uni amalga oshirish shartlari

Asosiy nazariy o'rni	Amalga oshirish sharti
Faoliyat-shaxsning rivojlanishida asos, vosita va hal qiluvchi shart. Bu ta'lim oluvchi shaxsining jarayonli sifatlarini shakllantirish, uning harakatlarini faollashtirish va jadallashtirishni, o'quv jarayonida uning barcha imkoniyati, tirishqoqligi va g'ayratini kengaytirishni yuzaga keltiradi Faoliyat - o'zlashtirish ob'ekti Ta'limga shaxsiy va rivojlantiruvchi yondashuv bilan o'zaro aloqada bo'lganda amalga oshadi	Ta'lim beruvchi vazifasining o'zgarishi: nafaqat bilim berish, balki ta'lim oluvchilarni ularni mustaqil izlash, tahlil qilish, taqqoslash, o'zgartirishga, hayotiy muhim vazifalarini hal etishda qo'llash, barcha hayotiy yo'li davomida bilimlarini tezkor yangilash va to'ldirishni o'rgatish Buning uchun esa, o'qituvchi barcha to'g'ri yechimlarning birinchi toifadagi namoyishchisi bo'lmasdan, balki o'quv jarayonini tashkilotchisi, maslahatchisi va nazoratchisi bo'lishi kerak; bilimlarni yetkazishning kam samarali og'zaki yo'llarini kamaytirishga keltirish Ta'limning juftlik va guruhli tashkil qilish shakllarini amalga oshirish orqali jarayonda dialog va polilogda o'zgaruvchan tomonlarda ta'lim oluvchining yuqori faolligini ta'minlash; bashoratlash, rejalashtirish va o'quv-bilish faoliyatini tashkillashtirish bo'yicha ta'lim oluvchilar mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlash

4.5. Ta'limga suhbatli yondashuv va uni amalga oshirish shartlari

Asosiy nazariy o'rni	Amalga oshirish sharti
Ta'lim jarayonini ta'lim	Ta'lim beruvchi vazifasi:

beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi suhbatdek tuzishni ifodalaydi hamda dasturiy faoliyatni hamkorlikda tuzishga yo'naltirilgan SHaxsiy va faoliyatli bilan birgalikda insonparvar pedagogikaning metodologiyasi mohiyatini tashkil etadi. Ularni umumiylikda qo'llash quyidagilarni yaratadi: ▪ ta'lim jarayoni ishtirokchilarini-sub'ektlarini psixologik birligi va o'zaro harakati tufayli "ob'ektl" ta'sir etish ijodiy o'zaro rivojlanish va o'zi rivojlanish jarayoniga o'z o'rnini beradi; ▪ ta'lim jarayoni ishtirokchilari erkinligini oshirish; ▪ shaxsning o'zini - o'zi faollashtirishi va o'zini - o'zi amalga oshirishi	- ta'lim oluvchilar bilan teng huquqli tomonni o'rnatishi; - shuncha o'qitish emas, ta'lim oluvchilarni rivojlanishga, uning o'zi harakatlanishiga sharoit yaratishga qancha rag'batlantirish; - ta'lim oluvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni mustaqil rejalashtirish qobiliyatini va uni yechish yo'llarini taklif etish, olingan natijalarni baholash yoki tekshirishga olinishiga tayyorgarlikni shakllantirish. Buning uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur: Vaziyatli loyihalash; fikr-izlanishli suhbat; hayotiy muammolar matniga o'quv topshiriqlarini kiritish; ta'lim oluvchilarda mustaqillik, mustaqil o'qish, o'z taqdirini o'zi belgilashga, o'zini - o'zi amalga oshirish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratish
---	--

4.6. Muammoli ta'lim va uni amalga oshirish shartlari

Asosiy nazariy o'rni	Amalga oshirish sharti
----------------------	------------------------

Bu ta'lim beruvchini ta'lim oluvchilar bilan faol o'zaro harakatni tashkillashtirish yo'li bo'lib, bunda taqdim etilgan muammoli ta'lim mazmunini yechishda ular munozara yuritadilar, fikr yuritishni o'rganadilar, bilimlarni ijodiy o'zlashtiradilar Alohida fikrlashni, bilimlarni mustahkamlash va amaliy faoliyatda ijodiy qo'llashni ta'minlaydi Ta'lim oluvchilarning shaxsiy intilishlari, bilish qiziqishlarini shakllantiradi, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, ta'lim oluvchilarning dialektik fikrlashini shakllantirish va rivojlantirishiga yordam beradi.	Ta'lim oluvchilar oldiga tartibli va maqsadga yo'naltirilgan muammolarni ilgari surish, ularni ta'lim beruvchi rahbarligi ostida hal etib, yangi bilimlarni faol o'zlashtiradilar Yo'nalish bo'yicha mustaqil ijodiy bilish faoliyatini ta'minlash: muammoli vaziyat → muammoni shakllantirish → uni hal etish yo'li → muammoni yechish → yechimni tekshirish
--	---

4.7. Ta'limni tashkillashtirishga tizimli yondashuv va uni amalga oshirish sharti

Asosiy nazariy o'rni	Amalga oshirish sharti
Ta'lim texnologiyasi to'g'risidagi tushuncha pedagogik tizimning aniq bo'lgan butun (tuzilmaviy va mazmunli) tarkibini bildiradi.	Ta'limiy texnologiyani oldindan maqsadini belgilash va faoliyat natijalarini shakllantirishdan to pedagogik va ta'lim olish jarayon yo'lini tashxis va nazorat tizimini tuzishgacha loyihalashtirish. Bu nafaqat qo'yilgan maqsadga erishish kafolatini ta'minlaydi, balki ko'rsatilgan jarayonlarni qurish va amalga oshirishda ixtiyoriylikdan kelib chiqadigan oqibatlarining oldini oladi, o'quv-tarbiya faoliyati davomida to'g'rilash ehtimolini bartaraf etadi.

4.8. Hamkorlikda ta'lim berish va uni amalga oshirish shartlari

Asosiy nazariy o'rni	Amalga oshirish sharti
SHasga yo'naltirilgan g'oyalarni namoyon qiladi: (1) har bir ta'lim oluvchilar tomonidan BMK, ularning shaxsiy xususiyatlarining rivojlanish darajasiga muvofiq egallashi; (2) muloqot ko'nikmalarini shakllantirish: birga faoliyat olib borishni o'rgatish, ta'lim olish va yaratish, har doim bir-biriga yordamga kelishga tayyor bo'lish, omad quvonchi yoki muvaffaqiyatsizlik alamini bo'lish Topshiriqni nafaqat birgalikda bajarish emas, balki birgalikda o'rganish; musobaqa emas, balki hamkorlik Hamkorlikda ta'lim olishni tashkillashtirishning asosiy printsiplari: (1) bir topshiriq bir guruhga; (2) rag'batlantirish hamma uchun; (3) o'z omadi va boshqa guruh omadlari uchun har bir shaxsning masuliyati; (4) hamkorlik faoliyati; (5) muvaffaqiyatga erishishda teng ikoniyatlar	Maqsadni belgilash jarayonida amalga oshiriladi. Mustaqil individual ish→ guruhlarda hamkorlikdagi ish- hamkorlikda ta'lim berishda bilish jarayonining dialektik o'zaro bog'liqligi shundan iborat. Ta'lim beruvchi vazifasini o'zgarishi: ta'lim oluvchilar bilan (ommaviy emas!) yangi o'zaro harakatga tayyorgarligi va qodirligi. (1) shaxsiy tenglik va hurmat, to'laqonli muloqot va o'zaro tushunishga o'tish, (2) ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'zaro harakatining yangi shakllari: ta'lim beruvchi→ guruh→ta'lim oluvchilar, ta'lim oluvchilar→ ta'lim oluvchilar (1) topshiriqni bajarish uchun guruhga bir topshiriq beriladi; (2,3) guruh hamma uchun yagona, hamkorlikdagi ish baholari jamlanishi, (umumiy natijaga erishish uchun guruhdagi barcha ta'lim oluvchilar harakati baholanadi), shuningdek har bir ishtirokchining shaxsiy qo'shgan hissasidan kelib chiqadigan bahoni oladi. (4) o'zaro harakatni tezlashtirish yo'llari, ya'ni guruhli bahs, hamkorlik, o'zaro yordam, hamkoriy faoliyat; (5) har bir ta'lim oluvchi shaxsiy muvaffaqiyatlarini takomillshatirishga, modomiki boshqalar bilan birga

baho olsa, ta'lim olishda shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyatiga yo'naltirilgan bo'lishi kerak

1. AN'ANAVIY TA'LIMNI ZAMONAVIY TA'LIM TEKNOLOGIYALARIGA ASOSLANGAN TA'LIMDAN FARQI

An'anaviy ta'lim berish	Texnologik yondashuvga asoslangan ta'lim berish
1. Kontseptual asoslar	
(1) Ta'lim oluvchiga yondashish bo'yicha nazoratli-nasihatgo'y, egallab bo'lingan usul bo'yicha qayta tiklashli, ta'lim oluvchilarning tashabbuskorligi va mustaqilligini bostiruvchi, qat'iy tashkil etilgan bo'ysinish asosidagi (avtoritar) ta'lim (2) O'rta ta'lim oluvchi imkoniyatlari, ularni o'zlashtirish va bilimlarni qayta tiklashlariga yo'naltirilgan ta'lim (3) O'rganish – eslab qolish vazifasi, dars berish esa – asosiy faoliyat (4) Ta'lim paradigmasi: ta'lim beruvchi – kitob – ta'lim oluvchi	(1) Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va ta'limga tizimli – harakatli yondashishga asoslanadi. Ta'lim oluvchi shaxsi – ta'lim jarayonining markaziy egasi. Munosabatlarning insonparvarligi va erkinligi, o'qishga majburlashdan voz kechish (2) Tabaqalashtirish va individuallashtirish; umumiy ta'lim oluvchining aqliy rivojlanish darajasi va ushbu fanni ular tomonidan o'zlashtirilishini hisobga olish (3) O'rganish–aqliy rivojlanish, mustaqil egallash jarayoni va asosiysi ta'lim oluvchilarning egallagan bilimlarni qo'llay olishlari; xususiyati bo'yicha muammoli, izlanuvchan, ijodiy (4) Ta'limning yangi paradigmasi, ya'ni: ta'lim oluvchi – kitob – ta'lim beruvchi
2. Ta'lim oluvchining tutgan o'rni va vazifasi	
(1) Ta'lim beruvchi ta'siridagi bo'ysunuvchi ob'ekt (2) Bilim–birdan-bir maqsad	(1) Mustaqil bilish faoliyatini olib boruvchi, ta'lim jarayonining teng huquqli sub'ekti (2) Bilim - shaxsiy muammolarni hal

(3) Xato- jazolanadi	etish vositasi (3) Xato qilishga haqqi bor – xatolarda o'rganadi
3. Ta'lim beruvchining tutgan o'rni va vazifasi	
Kitob bilan birga, yagona tashabbuskor shaxs – bilish sub'ektini nazorat qiluvchi, asosiy bilim manbai: boshqaruv organlarining rahbarlik buyruqlarini bajaruvchisi	Ta'lim oluvchilarning mustaqil bilish faoliyatlari tashkilotchisi, ularning masul maslahatchisi va yordamchisi. Ta'lim oluvchilarning nafaqat BMK nazoratini, balki ehtimoliy chetga chiqish o'z vaqtida to'g'rilash maqsadida ularning ta'lim berganlik tashhisini ta'minlaydi
4. Ta'lim berish va o'rganish usullari	
Tayyor bilimlarni og'zaki bayon qilish orqali bildirish. Oddiydan umumiylikka induktiv mantiqqa, mexanik eslab qolishga, qayta tiklash (o'zgarishsiz qaytarish) bayoniga asoslangan, namuna bo'yicha ta'lim berish. Natijada ta'lim oluvchilarni sustkashlikka, nutq faoliyati bo'shashishigacha olib keladi	Muammolarni izlash, bilimlarni amaliyotda qo'llashga yo'naltirilgan, muammoli vaziyatlarni yaratish, faol bilishning ijodiy tadqiqotchilik faoliyatiga asoslangan faol ta'lim berish usullari
5. Ta'lim berish vositalari	
Ta'lim beruvchi so'zlari, ko'rgazmali va texnik vositalar. Murakkab (texnik) tilda yozilgan o'quv adabiyotlar, shu bois qabul qilishga murakkab; asosan uy vazifasi uchun qo'llaniladi.	An'anaviy vositalar bilan bir qatorda – axborotli texnologiyalar. O'quv materiallar ta'lim oluvchilar tomonidan bilimlarni mustaqil izlash uchun ishlatiladi
6. Ta'lim berishni tashkillashtirish shakllari	
(1) Ommaviy ta'lim berish: ta'lim oluvchilar bir-birlari bilan ajralgan munosabatda; mustaqillikning yetishmasligi	(1) Maqsadni belgilash: yakuniy o'quv natijalarining mezonli cheklanuvchidek, tashhisiy belgilangan maqsadlarni kafolatli erishishga yo'naltirish; olingan natijalar sifatini o'lchashning mezon va ko'rsatmalari mavjud
(2) Ta'lim beruvchi faqat pedagogik faoliyatni rejalashtiradi	(2) Nafaqat bashorat qiladi, balki pedagogik faoliyatni loyihalaydi va

(3) O'zlashtirilgan BMK nazorati (4) Miqdoriy baho - baholash-majburiylik vositasi hisoblanadi, ta'lim beruvchini ta'lim oluvchi ustidan xukmronlik quroli bo'lib xizmat qiladi: ta'lim oluvchi faoliyatini yakuniy tahlili va baholanishi.	rejalashtiradi, shu bilan birga o'quv faoliyatining mazmuni va tuzilishini ishlab chiqadi, ta'lim oluvchilarni mustaqil o'quv - bilish faoliyatlarini bashorat qilayotganlarida, rejalashtirayotganlarida va tashkillashtirayotganlarida ularning tashabbuslarini oshiradi va qo'llab-quvvatlaydi Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchi bilan ta'lim jarayonini o'quv dialogidek tuzadi; ularda mustaqillikka intilishni rivojlantirish uchun, o'zi mustaqil ta'lim olishga tayyorgarlik, o'z-o'zini bilishi, o'z-o'zini amalga oshirish va o'z-o'zini taqdim eta olish qobiliyatlari uchun sharoit yaratadi. (3) Nafaqat BMK nazorati, balki ta'lim berilganlik, rivojlanish, tarbiyalanganlikning monitoringi (4) Ta'lim beruvchi umumiy natijani baholaydi va ta'lim oluvchi bilan hamkorlikdagi mehnatlarini tahlil qiladi: ko'zlanayotgan natijalarga nima uchun erishilmadi yoki qisman erishildi.
---	---

2.SEMINAR MASHG'ULOTI MATERIALLARI

Kirish

“Pedagogika” fanini chuqur o'zlashtirishda seminar mashg'ulotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Seminar mashg'ulot – o'quv materialini jamoa bo'lib o'zlashtirish, murakkablik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar, amaliy vazifalarni auditoriyada ijodiy va mustaqil bajarish asosida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyatdir. Shuningdek, amaliy mashg'ulot – muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakaning ma'lum bir qismini fanning ishchi o'quv dasturida ko'zda tutilgan hajmdagi amaliy mashg'ulot soatlarida talaba tomonidan fan o'qituvchisining bevosita rahbarligi asosida auditoriyada o'zlashtirilishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyatdir.

Seminar mashg'ulotning asosiy maqsadi pedagog-xodimning rahbarligi va nazorati

ostida talabada muayyan o'quv ishlarini auditoriya sharoitida bajarish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirish hamda rivojlantirishdir. Seminar mashg'ulotga talaba darsliklar, o'quv adabiyotlari, gazeta va jurnallar, radio va televideniye, elektron darsliklar va o'quv qo'llanmalari, Internet resurslari, Ziyonet materiallari va fanning o'quv-uslubiy majmualaridan foydalangan holda tayyorgarlik ko'rib kelishi nazarda tutiladi.

Seminar mashg'uloti -2.1.Pedagogika fanining metodologik asoslari.

Reja:

- 2.1. Bilim, ko'nikma va malakalar va ularni shakllantirish.
- 2.2. Pedagogik modellar. Produktiv pedagogika.
- 2.3. Pedagogik modellarning ta'limga qo'yadigan talablari.
- 2.4. Multisavodxonlik modeli.

Qo'llaniladigan texnologiyalar. Aqliy xujum, muommali vaziyat
Foydalanilgan adabiyotlar.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ibragimov X.I Abdullaeva SH.A Pedagogika nazariyasiva tarixi. Darslik
Toshkent "Fan va texnologiyalar" nashriyati 2008
2. Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH Umumiy
pedagogika O'quv qo'llanma Toshkent TDPU 2012
3. Yuzlikaeva E, Madyarova S, Yanbarisova E, Morxova I, Teoriyai praktika obshe
pedagogika Darslik Toshkent TGPU 2014
4. Xoshimov K, Nishonova S, Inomova M, Xasanov R Pedagogika tarixi
T.O'qituvchi 1996y
5. Xoshimov K, Nishonova S Pedagogika tarixi Darslik T.O'z Milliy kutubxonasi
nashriyoti 2005

Seminar mashg'uloti -2.2 Tarbiya nazariyasi.

Reja:

- 2.1. Oila tarbiyasi.
 - 2.2. SHarq mutafakkirlainining tarbiya haqidagin qarashlari.
 - 2.3. Talabalar tarbiyaviy ishlarini tashkil etish.
- Qo'llaniladigan texnologiyalar. O'yin texnologiyasi, muommali vaziyat.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ibragimov X.I Abdullaeva SH.A Pedagogika nazariyasiva tarixi. Darslik
Toshkent "Fan va texnologiyalar" nashriyati 2008
2. Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH Umumiy

pedagogika O'quv qo'llanma Toshkent TDPU 2012

3.Yuzlikaeva E, Madyarova S, Yanbarisova E, Morxova I, Teoriyai praktika obshe pedagogika Darslik Toshkent TGPU 2014

4.Xoshimov K ,Nishonova S, Inomova M, Xasanov R Pedagogika tarixi T.O'qituvchi1996y

Seminar mashg'uloti – 2.3.Didaktika -ta'lim nazariyasi.

Reja:

2.1.Ta'limtushunchasining ta'rifi va xususiyatlari.

2.3. Bulum taksonomiyasi, De Bonosning “oltita fikrlash uchun shlyapalar” usuli.

2.4. Hamkorlikda o'qitish.

2.5.DTS, malaka talablari, o'quv reja, fanning o'quv dasturi, darslik va o'quv qo'llanmalar.

Qo'llaniladigan texnologiyalar.Aqliy xujum,klaster.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.IbragimovX.I Abdullaeva SH.A Pedagogika nazariyasiva tarixi.Darslik Toshkent “Fan va texnologiyalar” nashriyati 2008

2.Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH Umumiy pedagogika O'quv qo'llanma Toshkent TDPU 2012

3.Yuzlikaeva E, Madyarova S, Yanbarisova E, Morxova I, Teoriyai praktika obshe pedagogika Darslik Toshkent TGPU 2014

4.Xoshimov K ,Nishonova S, Inomova M, Xasanov R Pedagogika tarixi T.O'qituvchi1996y

5.Xoshimov K, Nishonova S Pedagogika tarixi Darslik T.O'z Milliy kutubxonasi nashriyoti 2005

6. Y. A. Komenskiy Buyuk Didaktika

Seminar mashg'uloti –2. 4 . Pedagogik mahorat asoslari.

Reja:

2.1.Mahoratli o'qituvchi tushunchasi.

2.2.Pedagoglarning tarbiyalanuvchilar bilan muomilasi.

2.3.O'qitish uslublari va texnikalari.

2.4.O'yin orqali o'rganish, rolly uyin, aqliy xujum, mavzuviy o'qitish, umumlashtirilgan o'qitish, hikoya suzlash, yordamchi ko'nikmalar.

Qo'llaniladigan texnologiyalar.Aqliy xujum,klaster.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.Ibragimov X.I Abdullaeva SH.A Pedagogika nazariyasiva tarixi.Darslik Toshkent "Fan va texnologiyalar" nashriyati 2008
- 2.Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH Umumiy pedagogika O'quv qo'llanma Toshkent TDPU 2012
- 3.Yuzlikaeva E, Madyarova S, Yanbarisova E, Morxova I, Teoriyai praktika obshe pedagogika Darslik Toshkent TGPU 2014
- 4.Xoshimov K ,Nishonova S, Inomova M, Xasanov R Pedagogika tarixi T.O'qituvchi 1996y
- 5.Xoshimov K, Nishonova S Pedagogika tarixi Darslik T.O'z Milliy kutubxonasi nashriyoti 2005
6. Y. A. Komenskiy Buyuk Didaktika

Seminar mashg'uloti –2. 5. Iqtisodiy ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish..

Reja:

- 2.1 Ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalar kullash muammolari.
- 2.2. Pedagogik texnologiyalarning asosiy (G'oyaviylik xususiyati. Tizimlilik xususiyati. Boshqaruvchanlik xususiyati. Samaradorlik xususiyati. Qayta takrorlana olish xususiyati) xususiyatlari.
- 2.3. Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar tushunchasiga berilgan ta'riflar va ularning taxlili.

Qo'llaniladigan texnologiyalar. Aqliy xujum, klaster.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.Ibragimov X.I Abdullaeva SH.A Pedagogika nazariyasiva tarixi.Darslik Toshkent "Fan va texnologiyalar" nashriyati 2008
- 2.Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH Umumiy pedagogika O'quv qo'llanma Toshkent TDPU 2012
- 3.Yuzlikaeva E, Madyarova S, Yanbarisova E, Morxova I, Teoriyai praktika obshe pedagogika Darslik Toshkent TGPU 2014

Seminar mashg'uloti -2.6. O'zbekistonda ta'lim tizimi va uning o'ziga xos xususiyatlari.

Reja:

- 2.1. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi va uning o'ziga xos xususiyatlari.
- 2.2. Zamonaviy ta'lim tarbiya tizimi.
- 2.3. Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari. Ta'lim tizimi va turlari.

Qo'llaniladigan texnologiyalar. O'yin texnologiyasi, muommali vaziyat.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.IbragimovX.I Abdullaeva SH.A Pedagogika nazariyasiva tarixi.Darslik Toshkent “Fan va texnologiyalar” nashriyati 2008
- 2.Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH Umumiy pedagogika O’quv qo’llanma Toshkent TDPU 2012
- 3.Yuzlikaeva E, Madyarova S, Yanbarisova E, Morxova I, Teoriyai praktika obshe pedagogika Darslik Toshkent TGPU 2014
- 4.Xoshimov K ,Nishonova S, Inomova M, Xasanov R Pedagogika tarixi T.O’qituvchi1996y

Seminar mashg’uloti -2.7. Kadrlar tayyorlash milliy modeli va uning tarkibiy kislmlari. Uzlukslz ta’lim, fan va ishlab chikarishning integratsiyasi.

Reja:

- 2.1.O’zbekiston Respublikasining “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”.
- 2.2. Kadrlar tayyorlash Milliy modeli va uning tarkibiy qislmlari. Qo’llaniladigan texnologiyalar. O’yin texnologiyasi, muommali vaziyat.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.IbragimovX.I Abdullaeva SH.A Pedagogika nazariyasiva tarixi.Darslik Toshkent “Fan va texnologiyalar” nashriyati 2008
- 2.Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH Umumiy pedagogika O’quv qo’llanma Toshkent TDPU 2012
- 3.Yuzlikaeva E, Madyarova S, Yanbarisova E, Morxova I, Teoriyai praktika obshe pedagogika Darslik Toshkent TGPU 2014

3.MUSTAQIL TA'LIM MASHG'ULOTLARI

KIRISH

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida chuqur nazariy va amaliy bilimlar bilan bir qatorda tanlagan sohasi bo'yicha mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan, o'z bilimi va malakasini mustaqil ravishda oshirib boradigan, masalaga ijodiy yondoshgan holda muammoli vaziyatlarni to'g'ri aniqlab, tahlil qilib, sharoitga tez moslasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, talaba mustaqil ravishda shug'ullansa va o'z ustida tinimsiz ishlasagina bilimlarni chuqur o'zlashtirishi mumkin. Talabalarning asosiy bilim, ko'nikma va malakalari mustaqil ta'lim jarayonidagina shakllanadi, mustaqil faoliyat ko'rsatish qobiliyati rivojlanadi va ularda ijodiy ishlashga qiziqish paydo bo'ladi.

Talaba mustaqil ishi – muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakaning ma'lum bir qismini talaba tomonidan fan o'qituvchisi maslahatlari va tavsiyalari asosida auditoriyada va auditoriyadan tashqarida o'zlashtirilishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyatdir.

Mustaqil ta'limning asosiy maqsadi pedagog-xodimning rahbarligi va nazorati ostida talabada muayyan o'quv ishlarini mustaqil ravishda bajarish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishdir.

Mustaqil ta'limning vazifalari quyidagilardan iborat:

kerakli ma'lumotlarni izlab topish, bilim olish va uni mustahkamlashning qulay usullari va vositalarini aniqlash;

axborot manbalari va manzillaridan samarali foydalanish;

an'anaviy o'quv va ilmiy adabiyotlar, me'yoriy hujjatlar bilan ishlash;

elektron o'quv adabiyotlar va ma'lumotlar banki bilan ishlash;

yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish;

Internet tarmog'idan maqsadli foydalanish, berilgan topshiriqningratsional yechimini belgilash;

ma'lumotlar bazasini tahlil etish;

ish natijalarini ekspertizaga tayyorlash va ekspert xulosasi asosida qayta ishlash, topshiriqlarni bajarishda tizimli va ijodiy yondoshish;

ishlab chiqilgan yechim, loyiha yoki g'oyani asoslash va mutaxassislar jamoasida himoya qilish.

“Davlat pensiya ta'minoti” fanidan mustaqil ta'lim topshiriqlarini bajarish

bo'yicha ushbu uslubiy ko'rsatma Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2009-

yil 14- avgustdagi 286-sonli buyrug'iga ilova qilingan “Talabalar mustaqil ishini

tashkil etish va nazorat qilish bo'yicha yo'riqnoma” va boshqa huquqiy hujjatlar va adabiyotlar asosida tayyorlandi.

MUSTAQIL ISH UCHUN BERILADIGAN TOPSHIRIQLARNING SHAKLI VA HAJMI

Talabalar mustaqil ishini tashkil etishda talabaning akademik o'zlashtirish darajasi va qobiliyatini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish mumkin: fanning ayrim mavzularini o'quv adabiyotlari yordamida mustaqil o'zlashtirish, o'quv manbalari bilan ishlash;

amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rib kelish; ma'lum mavzu bo'yicha referat tayyorlash;

amaliyotdagi mavjud muammoning yechimini topish, test, munozarali savollar va topshiriqlar tayyorlash;

ilmiy maqola, tezislar va ma'ruza tayyorlash;

uy vazifalarini bajarish va boshqalar.

Fan xususiyatidan kelib chiqqan holda talabalarga mustaqil ish uchun boshqa shakllardagi vazifalar ham topshirilishi mumkin. Talabalarga qaysi turdagi topshiriqlarni berish lozimligi kafedra tomonidan belgilanadi. Topshiriqlar puxta o'ylab ishlab chiqilgan va ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lib, talabalarning auditoriya mashg'ulotlarida olgan bilimlarini mustahkamlash, chuqurlashtirish, kengaytirish va to'ldirishga xizmat qilishi kerak.

Mavzuni mustaqil o'zlashtirish. Faning xususiyati, talabalarning bilim darajasi va qobiliyatiga qarab ishchi o'quv dasturiga kiritilgan alohida mavzular talabalarga mustaqil ravishda o'zlashtirish uchun topshiriladi. Bunda mavzuning asosiy mazmunini ifodalash va ochib berishga xizmat qiladigan tayanch iboralar, mavzuni tizimli bayon qilishga xizmat qiladigan savollarga e'tibor qaratish, asosiy adabiyotlar va axborot manbalarini ko'rsatish lozim. Topshiriqni bajarish jarayonida talabalar mustaqil ravishda o'quv adabiyotlaridan foydalanib ushbu mavzuni konspektlashtiradilar, tayanch iboralarning mohiyatini anglagan holda mavzuga taalluqli savollarga javob tayyorlaydilar. Zarur hollarda (o'zlashtirish qiyin bo'lsa, savollar paydo bo'lsa, adabiyotlar yetishmasa, mavzuni tizimli bayon eta olmasa va h.k.) o'qituvchidan maslahatlar oladilar. Mustaqil o'zlashtirilgan mavzu bo'yicha tayyorlangan matn auditoriyada amaliy mashg'ulotlarda himoya qilinadi.

Referat tayyorlash. Talabaga qiyinchilik darajasi uning shaxsiy imkoniyatlari, qobiliyati va bilim darajasiga muvofiq bo'lgan biror mavzu bo'yicha referat tayyorlash topshiriladi. Bunda talaba asosiy adabiyotlardan tashqari, qo'shimcha adabiyotlardan (monografiyalar, ilmiy, uslubiy maqolalar, Internetdan olingan ma'lumotlar, elektron kutubxona materiallari va h.k.) foydalanib materiallar yig'adi, tahlil qiladi, tizimga soladi va mavzu bo'yicha imkon darajasida to'liq, keng ma'lumot berishga harakat qiladi. Zarur hollarda o'qituvchidan maslahat va

ko'rsatmalar oladi. Yakunlangan referat kafedrada ekspertlar ishtirokida himoya qilinadi.

Ko'rgazmali vositalar tayyorlash. Talabaga muayyan mavzuni bayon qilish va yaxshiroq o'zlashtirish uchun yordam beradigan ko'rgazmali materiallar (jadvallar, chizmalar, rasmlar, grafiklar, namunalar va h.k.) tayyorlash topshiriladi. Mavzu o'qituvchi tomonidan aniqlanib, talabaga ma'lum ko'rsatmalar, yo'l-yo'riqlar beriladi. Ko'rgazmali vositalarning miqdori, shakli va mazmuni talaba tomonidan mustaqil tanlanadi. Bunday vazifani bir mavzu bo'yicha bir necha talabaga topshirish ham mumkin. Talaba ko'rgazmali materiallardan foydalanish bo'yicha yozma ravishda tavsiyalar tayyorlaydi va auditoriyada amaliy mashg'ulotda himoya qiladi.

Mavzu bo'yicha testlar, munozarali savollar va topshiriqlar tayyorlash. Talabaga muayyan mavzu bo'yicha testlar, qiyinchilik darajasi har xil bo'lgan masalalar va topshiriqlar, munozaraga asos bo'ladigan savollar tuzish topshiriladi. Bunda o'qituvchi tomonidan talabaga testga qo'yiladigan talablar va uni tuzish qonun-qoidalari, qanday maqsad ko'zda tutilayotganligi, muammoli savollar tuzishda mavzuning munozarali momentlarini qanday ajratish lozimligi, topshiriqlarni tuzish usullari bo'yicha yo'l-yo'riq beriladi. Maslahat soatlarida bajarilgan ishlarning qo'yilgan vazifa va talablarga javob berish darajasi nazorat qilinadi (qayta ishlab kelish, aniqlashtirish yoki to'ldirish taklif etilishi mumkin). Test, savol va topshiriqlar majmuasi auditoriyada amaliy mashg'ulotda himoya qilinadi.

Ilmiy maqola, tezislar va ma'ruzalar tayyorlash. Talabaga biron bir mavzu bo'yicha (mavzuni talabaning o'zi tanlashi ham mumkin) ilmiy (referativ) harakterda maqola, tezis yoki ma'ruza tayyorlash topshirilishi mumkin. Bunda talaba o'quv adabiyotlari, ilmiy-tadqiqot ishlari, dissertatsiyalar, maqola va monografiyalar hamda boshqa axborot manbalaridan mavzuga tegishli materiallar to'playdi, tahlil qiladi, zarurlarini ajratib olib, tartibga soladi, shaxsiy tajribasi va bilimi, ilmiy natijalariga asoslangan holda qo'shimchalar, izohlar kiritadi, o'z nuqtai-nazarini bayon etadi va asoslaydi. Bunda talaba o'qituvchi bilan hamkorlikda ishlaydi. Tayyorlangan maqola, tezis yoki ma'ruza kafedra ilmiy seminarlarida, talabalarining ilmiy to'garagi mashg'ulotlarida yoki institutda tashkil qilingan talabalarning ilmiy anjumanlarida himoya qilinadi.

PEDAGOGIKA HAR BIR MAVZUSI BO'YICHA MUSTAQIL TA'LIM TOPSHIRIQLARI QO'YIDAGI KO'RINISHDA SHAKLLANGAN.

Talabalar mustaqil ta'limining mazmuni va hajmi

t/r	Mustaqil ta'lim Mavzulari	Berilgan topshiriqlar	Bajarish muddati	soat
-----	------------------------------	-----------------------	---------------------	------

1	Ta'lim jarayoniga qo'yiladigan talablar.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	1 –hafta	2
2	Zamonaviy shaxs tarbiyasi. Iktisodchiga kerakli qobiliyatlar.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	2-hafta	2
3	Pedagogik mahoratni shakllantirish yunalishlari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	3-hafta	4
4	Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarning psixologik asoslari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	4-hafta	2
5	Pedagogik texnologiyalarni dars jarayonida qo'llashning samarali ahamiyati.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	5-hafta	4
6	Xorijiy mamlakatlardagi oliy va kasb-ta'limi tizimlari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	6-hafta	2
7	Shaxsning ma'naviy rivojlanishi asoslari. Insonlarda insonparvarlik va vatanparvarlik xis-tuygularining kelib chikishi va ularni rivojlantirish yullari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	7–hafta	4
Jami				20

4.GLOSSARIY.

Atamalar	O`zbek tilida	Rus tilida	Ingliz tilida
Adolat –	muayyan voqea-hodisa, jarayon, shuningdek, shaxs hatti-harakatlarini ularning tub mohiyatiga ko'ra haqqoniy baholash	истинное событие, процесс, а также действительную оценку действий индивида в их сущности	a true event, a process, as well as a valid assessment of the individual's actions in their essence
Artikulyatsiya	(lot. "articulation" < "articulare" – "aniq talaffuz qilmoq") nutq organ (a'zo)larining tovush hosil qilishdagi harakatlari holati	(«артикуляция» - «точное произношение») состояние речевого органа (ов)	("articulation" - "accurate pronunciation") the state of the speech organ (s)
Bilish qobiliyati –	o'qituvchining ta'lim jarayonining ishtirokchilari – talabalar, ota-onalar, hamkasblar va ta'lim muassasasining rahbarlari bilan oson mulohazaga kirishish, ular bilan munosabatni to'g'ri yo'lga qo'yishga yordam beradigan individual psixologik xususiyat	индивидуальные психологические особенности, которые помогут учителю взаимодействовать с участниками учебного процесса - учениками, родителями, коллегами и руководителями учебных заведений -	individual psychological traits that will help the teacher to engage with the participants in the learning process - students, parents, colleagues, and heads of educational institutions -
Diapazon	(yunon. "diapason" – "barcha (torlar) orqali") – tovush hajmi bo'lib, uning chegarasi eng yuqori va quyi ohanglar bilan belgilanadi.	(Греческий: «диапазон» - «через все (ы)») - это объем звука, граница определяющая самым высоким и	(Greek: "diapason" - "through all (s)") is the volume of the sound, the boundary is determined by

		более низким тоном.	the highest and lower tone.
Diktsiya	(lot. "diction" – "talaffuz qilish") – so'zlarning aniq talaffuz qilinishi	(«дикция» - «произнесение») - точное произношение слов	("diction" - "pronouncing") - precise pronunciation of words
Jest	(gavda, qo'l va oyoq harakatlari) – muayyan hodisa yoki ob'ektga nisbatan munosabatning gavda, qo'l va oyoq harakatlari yordamida ifodalanishi	(движения тела, рук и ног) - выражение отношения к конкретному событию или объекту с помощью черепа, рук и ног	(movements of the body, arms and legs) - the expression of the relation to a particular event or object by means of the skull, arms and legs
Intuitsiya	(lot. "intuition" < "intueri" – sinchiklab, diqqat bilan qaramoq") – mantiqiy bog'lanmagan yoki mantiqiy xulosaga kelish uchun yetarli bo'lmaganda qidiruv yo'nalishlari asosida masalani yechishning tarkibini bo'lgan evrestik (unumli ijodiy fikrlash) jarayoni	(партия «интуиция» - «осторожная, осторожная») - мы являемся счастьем способа речения проблемы в направлении промежуточных звеньев, если этого недостаточно, чтобы достичь логического завершения или сделать логический вывод (продуктивное творческое мышление)	(lot "intuition" - "careful, careful") - we are a part of the way of solving the problem in the direction of intermediate links, if it is not enough to reach a logical conclusion or to make a logical conclusion (a productive creative thinking)
Individuallik	Individning	Индивидуализм	Individualizm

	boshqalardan farqlanadigan ijtimoiy xususiyatlari va psixikasining o`ziga xosligi, qaytarilmasligi	повтарные стороны общественные и психологические сферы человека которые другие другим	recurrent sides, social and psychological spheres of person which are different to others
Ijtimoiylashuv	Inson tamonidan ijtimoiy tajribani egallash va hayot faoliyat jarayonida uni faol tarzda o`zlashtirish jarayoni	Процесс обобществление- процесс получения общественного опыта и используя это в течение целой жизни	Process of socializing- the process of acquiring social experience and making use of it in lifetime
Kompetentlik	(ingl. "competence" – "qobiliyat") – faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon etar olish	(«компетенция») – способность эффективно использовать теоретические знания в работе, демонстрировать высокий уровень профессионализма, мастерства и таланта	("competence") - the ability to effectively utilize the theoretical knowledge in the work, to demonstrate a high level of professionalism, skill and talent
Kreativlik	(ingl. "create" – yaratish, "creative" – "yaratuvchi", "ijodkor") – individning yangi g`oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi	(творческий, творческий, творческий) - творческая способность личности как частица таланта, которая описывает готовность индивидуума к выпуску новых	(creative, creator, creator) - creative ability of individual as part of the talent, which describes the readiness of the individual to produce new ideas

	ijodiy qobiliyati	идей	
Kasb	Faoliyat shakllari birlashmasi bo`lib, mazmun vositalar, tashkilotlar, mehnat natijalari hamda mehnat sube`ktini tayyorlashga qo`yiladigan talablar majmui	Профессия- это сбор деятельности типов, которые – совокупность требований подготавливать значение инструментальны е средства, оздания, результаты торговли и владельцев	Profession-the collection of activity tupes which is the totality of requierements to prepare meaning tools, establishments results of trade and owners
Kuzatish	Sinaluvchini aniq maqsad,faoliyat, vaqt, guruh bilan bog`liq ravishda tekshirish o`rganish ma`lumotlar to`plash metodi	Наблюдение являеца методом исследования комунибудь с определенными целями, деятельностью, временем и сгруппированое для того чтобы получать ясные результаты о них	Observation is the method of investigating someone with certain purposes, activites, time and groups in order to get clear results about them
Ko`nikma	Odamning ma`lum ishni bajarishga tayyorgarligida ko`rinadigan qobiliyat. Qobiliyat mahoratning asossini tashkil etadi.	Умение, привысхка способность которая может быт увидна их доверием и готовностью, схтобы сделать схемунибудь.Это лежит в основе опытности.	Скилл, ҳабит ис тхе абилитй wxisx сан бе сеен wитx тхеир сонфиденсе анд реадинесс то до айнтхинг. Ит ис тхе басис оф профисиенсий
Мимика	(yunon. “mimikos” –	(Греческий:	(Greek:

	“taqlidiy”) – yuz muskullari harakatlari orqali shaxsning oʻz fikri, his-tuygʻulari, kayfiyati hamda mavjud voqelikka munosabatini ifodalashi	«мимисос» - «имитация») - выражает собственные мысли, чувства, настроение и отношение человека к настоящей реальности посредством действий мыслs лица	"mimicos" - "imitation") - expresses a person's own thoughts, feelings, mood and attitude towards the present reality through the actions of the muscles of the face
Metodologiya	Tadqiqot, tekshirish usuli boʻlib bilishning nazariy va amaliy oʻzlashtirish usullari yigʻindisi	Методология-являеца типом исследований которий быт совокупность практически и теоритически приобретае знание	Methodology is a tupe of researches which is the totality of practically and theoretically asquiring knowledge
Metod	Bilishnling nazariy va amaliy oʻzlashtirish usullari yigʻindisi	Метод-совокупность теоритически приобретае знание	Method is the totality of practically and theoretically acquiring knowledge
Malaka	Mashq qilish jarayonida ish harakatlar bajarilishining avtomatlashgan shakli	Квалификация-ето коллекция автоматических путей занятия деятельности при подготовке	Qualification is the amount of automatic ways of doing activities while form
Nafas olish	– 1) organizmga hayot bagʻishlovchi fiziologik funktsiya; 2) nutqning energiya bazasi	1) физиологические функции, которые дають жизнь организму; 2)	- 1) physiological functions that give life to the body; 2) energy

		энергетическая база речи	base of speech
Nafas olish texnikasi –	fiziologik funktsiya yoki nutqning energiya bazasi sifatida nafas olishda qo'llaniladigan vositalar majmui	физиологическая функция или набор инструментов, используемых для дыхания энергии как источника энергии	physiological function, or a set of instruments used to breathe energy as a source of energy
Nutq apparati –	nutqni hosil qilishda ishtirok etuvchi organlar.	говорящих органов.	speaking organs.
Nutqli (yoki tovushli) nafas olish	(fonatsion, yunon. "phono" – "tovush") – nafasning nutq jarayonidagi olinishi	(звуковой сигнал, греческий «фоно» - «звук») - дыхание речи	(phonation, Greek "phono" - "sound") - the breath of speech
Nutq madaniyati –	o'z fikrini nutq yordamida mantiqli, to'g'ri, obrazli, aniq va ifodali etkazib berish malakalarining o'zlashtirilganlik darajasi	уровень самооценки, логические, точные, образные, точные и выразительные навыки передачи речи	the level of self-esteem, logical, accurate, figurative, accurate and expressive delivery skills of speech
Nutq texnikasi –	nutqni tinglovchi yoki o'quvchiga etkazishda qo'llaniladigan vositalar majmui	набор инструментов, которые могут использовать для прослушивания или передачи читателю	a set of tools that can be used to listen to or transmit to the reader
Pantomimika	– pedagog tomonidan bayon etilayotgan muayyan fikrni alohida ajratib ko'rsatishga, ma'lum qiyofa orqali	- Движение тела, рук и ног, позволяющее учителю различать конкретные	- Movement of the body, arms and legs, allowing the teacher to distinguish

	gavlantirishga imkon beradi gavda, qo'l va oyoqlarning harakati	моменты, указанные педагогом,	between the specific points stated by the pedagogue,
Pedagogik ijod –	pedagogning kasbiy jarayonni samarali tashkil etishga yo'naltirilgan yaratuvchanlik faoliyati	творческая деятельность, направленная на эффективную организацию профессионального процесса учителя	creative activity aimed at effective organization of teachers' professional process
Pedagogik muloqot –	pedagogning o'quvchilar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar hamda rahbariyat bilan uyushtiradigan suhbat	учителей, родителей, коллег и совета директоров	teachers, parents, colleagues, and the board of directors
Pedagogik muloqotning avtoritar uslubi –	pedagogik muloqotda o'qituvchining mutloq ustunligini ifodalovchi uslub	способ выразить абсолютное превосходство учителя в педагогическом диалоге	a way of expressing the absolute superiority of a teacher in a pedagogical dialogue
Pedagogik muloqotning liberal uslubi –	pedagogik muloqotda o'qituvchining e'tiborsizligini ifodalovchi uslub	способ выражения неадекватности учителя в педагогической коммуникации	a way of expressing a teachers' inadequacy in pedagogical communication
Pedagogik muloqotning demokratik uslubi –	pedagogik muloqotda o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligini ifodalovchi uslub	метод, демонстрирующий взаимодействие учителей и студентов в педагогической коммуникации	a method that demonstrates the interaction of teachers and students in pedagogical communication

Pedagogik obro' –	pedagogning o'quvchilar, ularning ota-onalari, pedagogik jamoa, shuningdek, jamiyat tomonidan etirof etilgan axloqiy maqomi	учителей, их родителей, педагогического сообщества и этического статуса, признанного общественностью	teachers, their parents, pedagogical community, and the ethical status recognized by the public
Pedagogik odob –	o'qituvchi oldiga uning o'ziga, kasbiga, jamiyatga, bolalarga va o'quv-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilariga munosabatda bo'lishiga nisbatan qo'yiladigan axloqiy talablar tizimi	система этических требований к учителю для работы со своей профессией, сообществом, детьми и другими участниками учебного процесса	a system of ethical requirements for the teacher to deal with his / her profession, community, children and other participants in the learning process
Pedagogik relaksatsiya	(lot. "relaxatio" – "zaiflashish", "bo'shashish") – talabalarning hissiy faoliyati, ruhiy-jismoniy quvvati va ishchanlik qobiliyatini qayta tiklash	(«расслабление» - «ослабление», «расслабление») - восстановление эмоциональной активности, психологического и физического потенциала студентов	("relaxation" - "weakening", "relaxation") - restoration of emotional activity, psychological and physical capacity of students
Pedagogik tajriba –	kasbiy faoliyatni tashkil etish jarayonida pedagog tomonidan o'zlashtirilgan orttirilgan BKM majmui	набор приобретенного БKM, разработанный учителем в процессе организации профессиональной деятельности	a set of acquired BKM, developed by a teacher in the process of organizing professional activity
Pedagogik takt	(lot. "tactus" – "dahl	(«ТАКТ» -	("tactus" -

	qilish”, “dahldorlik”, “his etish”, “tuyg’u”) – pedagogning o’quvchilar bilan turli faoliyat shakllari bo’yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar hamda hulq-atvor qoidalarga rioya qilishi,	«внеземное», «чувство», «чувство», «эмоция») - этические принципы и поведенческие механизмы в общении учителя с различными формами взаимодействия со студентами соблюдать	"extraterrestrial", "feeling", "feeling", "emotion") - ethical principles and behavioral arrangements in the communication of the teacher with different forms of interaction with students comply with
Pertseptiv-pedagogik qobiliyatlar	(lot. “perceptio” – o’zlashtirish) – shaxsning ichki dunyosiga kira bilish, psixologik kuzatuvchanlik, o’quvchining psixik holatlarining nozik jihatlarini tushuna olish qobiliyati	(«перцепцию») - способность человека проникать во внутренний мир, психологическое наблюдение, способность понимать чувствительные аспекты психического состояния ученика	("perceptio") - the ability of a person to enter the inner world, psychological observation, the ability to understand the sensitive aspects of the student’s mental state
Ritmika –	ayrim so’z va bo’g’inlarning aytilish muddati va to’xtalishi, nutq va ifodalarning navbat bilan o’z o’rnida ishlatilishi	время и продолжительность некоторых слов и слогов, последовательность речей и выражений	time and duration of some words and syllables, sequence of speeches and expressions
Ritm	(yunon. “rhythmos” < “rjeo” – “oqaman”) – nutqda tovushlarning	(Греч. «Ритм» - «ржео» - «поток») являюща важной	(Greek: "rhythm" - "rjeo" - "flow") is a significant

	muayyan izchillik, ketma-ketlikda asosida takrorlanib kelishi, ya'ni nutq vaznini ifodalovchi muhim xususiyat	особенностью речи, которая являясь выражением звуков в определенной последовательности,	feature of the speech, which is the expression of the sounds in a particular sequence, sequence
Ruhiy barqarorlik –	ruhiy-hissiy holat (tasirlanish)larning davomiyligi va barqarorlik darajasi	продолжительность и степень устойчивости эмоциональных состояний (эффектов)	duration and degree of sustainability of emotional states (effects)
Tashkilotchilik qobiliyati –	pedagog tomonidan ta'limiy va tarbiyaviy jarayonlarni ilmiy-nazariy, metodik va hissiy jihatdan to'g'ri tashkil etilishini anglatuvchi sifat	качество образовательного и образовательного процесса, что подразумевает теоретическое, методологическое и эмоциональное благополучие учителя	the quality of the educational and educational process, which implies theoretical, methodological and emotional well-being of the teacher
Tembr	(fr. "timbre" – "qo'ng'iroq", "belgi", "tamg'a", "farqlovchi belgi") – tovushning tovlanishi (tovush rangdorligi, yorqinligi, yumshoqligi va alohidaligi)ni ifodalovchi xususiyat	(«тембр» - «звонок», «знак», «штамп», «отличительный знак») - характеристика воспроизведения звука (цвет звука, яркость, мягкость и выравнивание)	("timbre" - "bell", "sign", "stamp", "distinctive character") - a characteristic of sound reproduction (sound color, luminosity, softness and alignment)
Tovush kuchi –	nutq hosil qiluvchi organlar faoliyati	Сила звука, которая	The power of the sound that is

	asosida hosil bo'lgan tovushning quvvati	формируеца на основе речевых органов	formed on the basis of speech organs
Tovush pardozi –	nutq hosil qiluvchi organlar faoliyati asosida hosil bo'lgan tovushning sayqali, bezagi	звук звука, который формируеца на основе речевых органов	the sound of the sound that is formed on the basis of speech organs
Tovush –	chiqarilgan havoni xiqildoqdan o'tish paytida ovoz pardalarning tebranishi natijasida vujudga keladigan hodisa, sado, sas	событие, возникающее в результате вибрации звуковых завес в воздухе, проходящем чериз воздух звука саса	an event that occurs as a result of the vibration of the sound curtains in the air passing through the air, the sound, the sas
Taqlid qilish	shaxsning psixologik xususiyati bo'lib, o'zi sevgan biror inson harakatiga, namunasiga, ibratiga amal qilishidir	психологическая черта счеловека заключаеца в том, чтобы придерживаться поведения, например, и поведения кого-то, кого он любит	he psychological trait of a person is to adhere to the behavior, example, and behavior of someone he loves
Fikrlash madaniyati –	pedagogning mavjud pedagogik vaziyatlarni inobatga ola bilishi, kelib chiqqan holda to'g'ri qarorlar qabul qilishi va ularni amaliyotga samarali tatbiq eta olishini ifodalovchi sifat	качество образования, отражающее способность педагога учитывать существующие педагогические ситуации, принимать правильные речения и эффективно	the quality of education that reflects the pedagogue's ability to take into account existing pedagogical situations, to make correct decisions and to effectively apply them in practice.

		применять их на практике.	
Faoliyat	Insongagina xos, ong bilan boshqariladigan ehtiyojlar tufayli paydo bo'ladigan va tashqi olam bilan kishining o'z-o'zini bilishga, uni qayta qurishga yo'naltirilgan faolligi	Деятельность являющаяся активностью человека, который направляющая, чтобы реализовать связь между внешним миром и человеком, которые оказывающая потребностями, которые типичные для только человеческого, и которые управляющая умом	Aktivty is the activeness of person which is directed to realize the connection between outer world and person which is appeared by needs that are peculiar to only human, and which is controlled by mind
Faollik	Tirik materiyanning umumiy xususiyati, tevarak muhit bilan o'zaro taъsirida bo'lishida namayon bo'ladi	Активность-указываться, что-общая характеристика, живущая материам, который излучающая в процесс сосредой	Aktiveness is the state common feature of living matter and which is emanated in the process of being with environment
SHaxsiy kompetentlik –	izchil ravishda kasbiy o'sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish	добиться постепенного профессионального роста, повысить уровень профессионализма, продемонстриров	to achieve gradual professional growth, to increase the level of professionalism, to demonstrate

		ать свой внутренний потенциал в профессионально й деятельности	their internal capacity in professional activities
Ektremal kompetentlik – egalik	favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga	чрезвычайные ситуации (стихийные бедствия, технологические сбои) и способность принимать мудрые решения в слухае пешеходных конфликтов,	emergency situations (natural disasters, technological breakdowns), and the ability to make wise decisions in case of pedestrian conflicts,
Empatik qobiliyat	bolalarga bo'lgan muxabbatdan kelib chiqadigan o'quvchilarning his- tuyg'usini, psixologik holatlarini qalbdan his etish, tushunish, idrok etish, ularga achinish xususiyatlaridir	чувства ученических эмоций, психологические состояния, их восприятие, восприятие, чувство печали по поводу их любви к детям	feelings of pupils emotions, psychological states, their perceptions, perceptions, feelings of sorrow over their love for children
O'zini o'zi tahlil qilish –	pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda tashkil etayotgan o'z amaliy harakatlari mohiyatining o'rganilishi	изусчение сущности практических действий педагога в их профессионально й деятельности	the study of the essence of the practical actions of the pedagogue in their professional activities
Qobiliyat –	shaxsning osonlik bilan biron faoliyatni egallay olishini ta'minlaydigan individual psixologik	индивидуальные психологические черты, которые позволяют человеку легко	individual psychological traits that enable a person to easily manage any

	xususiyat	управлять любой деятельностью	activity
His etish madaniyati –	pedagogik madaniyatning tarkibiy elementlaridan biri bo'lib, u pedagog tomonidan ta'lim jarayoni ishtirokchilarining ichki kechinmalari, his-tuyg'ulari, o'y-fikrlarini tushuna olishi, ular bilan samarali muloqotni tashkil etishini bildiradi	один из составных элементов педагогической культуры, что означает, что учитель может понять внутренние переживания, чувства и идеи участников учебного процесса и организовать эффективную связь с ними.	one of the constituent elements of pedagogical culture, which means that a teacher can understand the inner experiences, feelings, and ideas of the participants in the learning process, and organize effective communication with them.

ILOVALAR

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI**

Ro'yxatga olindi	“Tasdiqlayman”
№ _____	O'quv ishlari bo'yicha prorektor
2018 y. «____» _____	dots. O'.Axmedov

	2018 y. «__» _____

“PEDAGOGIKA” KAFEDRASI

**PEDAGOGIKA
FANINING
ISHCHI O'QUV DASTURI**

Bilim sohasi:	300000 – Ishlab chiqarish texnik soha
Ta'lim sohasi:	320000– Ishlab chiqarish texnologiyasi
Ta'lim yo'nalishi:	5111000 - EYYT(Avtomobil transporti)

Kurs: 3
Semestr: 6
Umumiy o'quv soati - 48 soat
SHu jumladan:
Ma'ruza - 14 soat
Seminar mashg'ulot - 14 soat
Mustaqil ta'lim soati - 20 soat

TERMIZ-2018

Fanning ishchi o'quv dasturi o'quv, ishchi o'quv reja va o'quv dasturiga muvofiq ishlab chiqildi.

Tuzuvchi:

G.Jumaeva - TermDU «Pedagogika» kafedrası o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

A.Rahmatullaev- TermDU «Pedagogika» kafedrası katta o'qituvchisi
p.f.n.

R.Imomqulov - TermDU «Pedagogika» kafedrası katta o'qituvchisi
p.f.n.

Fanning ishchi o'quv dasturi Pedagogika va psixologiya kafedrasining 2018 yil “ ” avgustdagi “ ” - sonli yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri: _____ M.Q.Bozorova

Fanning ishchi o'quv dasturi Pedagogika fakulteti ilmiy kengashida muhokama etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (2018 yil “___” _____dagi “___”-sonli bayonnoma).

Fakultet kengashi raisi: _____ M.I.Mirzaev

O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i _____ dots.U.Mustafoev

I.O'quv fanining dolzarbligi va oliy kasbiy ta'limdagi o'rni

Bakalavrlarga mazkur fanning mazmuni va mohiyatini tushuntirish va bilimlarini shakllantirish bilan, fanning xususiyatlari doirasida mamlakatimizda sotom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning uz ijodiy va intellektual salohiyatini ruyobga chikarish, mamlakatimiz yigit-kizlarini XXII asr talablariga tulik javob beradigan xar tomonlama rivojlangan shaxslar yetib voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlarni yaratish buyicha keng kulamli anik yunaptirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish maksadga muvofik xisoblanadi.

Fanni o'rganish bilan bir qatorda asosiy dolzarb masala mamlakatimizda barcha sohalarni malakali kadrlar bilan ta'minlash, xodimlarning professional bilimdonligi darajasini oshirish, ularning qobiliyatlarini ruyobga chikarish uchun barcha sharoitlarni yaratish ilmiy jarayonni jadallashtirishning asosiy omilidir. Fanni urganish bilan talabalar mamlakatni demokratlashtirish va iqtisodiyotni bozor tamoyillari asosida islox qilish jarayonlarining mohiyatini tushunishda zarur bo'lgan bilimlar bilan qurollanadi. SHuningdek, bu fan jamiyatning har bir a'zosini g'oyaviy jihatdan yunaltirish, ma'naviy dunyoqarashini kengaytirish, iqtisodiy madaniyatini oshirishga axamiyatli ta'sir kursatadi. Murakkap fan sirlarini urganish uchun tayyorlangan dastur talabalarning bu boradagi bilim va kunikmalarini shakllantirishga xizmat kiladi.

II.O'quv fanining maqsadi va vazifasi

Fanni o'qitishdan maqsad — pedagogik, psixologik sohalardagi o'quv jarayonida bilimlar tizimini, ta'lim va tarbiya jarayoni jamiyatning alohida funktsiyasi sifatida, shaxsni rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni va shu asosda ta'lim va tarbiya nazariyasi va uslubiyoti to'g'risida bilimlarni shakllantirishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun fan talabalarni nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalalar, pedagogik, psixologik jarayonlarga uslubiy yondashuv hamda, pedagogika va o'qitish jarayonlari, ta'lim mazmuni va tarbiya nazariyasi hamda ta'lim va tarbiyaning metodlarini urganish, psixologik tushunchalar, kategoriyalar, qonuniyatlar, psixik jarayonlar va ularning toifalanishini urganish, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish vazifalarini bajaradi.

Fan buyicha talabalarning bilim, kunikma va malakalariga quydagi talablar qo'yiladi. **Talaba:**

-amaliyotda o'qitish va ma'naviy-axlokiy tarbiyalashning qulay metod va vositalarini qullash tugrisida **tasavvurga ega bulishi;**

pedagogika va psixologiya nazariyasi asoslarini, pedagogik hamda qonunlar, tushunchalar, kategoriyalarni, pedagogik jarayonlarning xususiyatlari ni **bilishi va ulardan foydalana olishi;**

-talaba zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyani qo'llay bilish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, o'quv jarayonida ta'limning metod, vosita va shakllarini tanlash, tarbiyalanuvchilarni yosh va shaxsiy xususiyatlarini xisobga olish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

III. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

1-Modul. Pedagogikaning umumiy asoslari

1-mavzu. Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifalari

Pedagogika qanday fan? Tarbiya-pedagogika fanining predmeti sifatida. Pedagogika fanining tadqiqot ob'ekti. Ilmiy pedagogik tushunchalar. Bilim, ko'nikma va malakalar va ularni shakllantirish. Pedagogik modellar. Produktiv pedagogika. Pedagogik modellarning ta'limga quyadigan talablari. Multisavodxonlik modeli. Pedagogik fanlar tizimi. Pedagogikaning tarmoqlari. Iqtisodiy pedagogika - pedagogika fanining bir tarmog'i sifatida.

2-mavzu. Tarbiya nazariyasi

Tarbiya tushunchasi. Tarbiya jarayoni. Tarbiyaning shakl, metod va vositalari. Tarbiya qonuniyatlari va qoidalari. Tarbiya turlari. Aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, iqtisodiy, ekologik tarbiya. Oila tarbiyasi.

Tarbiya tamoyillari: tarbiyaning muayyan maqsadga qaratilganligi, shaxsni jamoada tarbiyalash, tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish, yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish, tarbiyaviy ishlarning izchilligi va tizimlilik. Milliy tarbiyaning uziga xosligi. SHarq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlari. Talabalar tarbiyaviy ishlarini tashkil etish metodikasi.

3-mavzu. Ta'lim nazariyasi. Ta'lim strategiyalari

Zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi. Didaktika tushunchasi. Ta'lim tushunchasining ta'rifi va xususiyatlari. Ta'limning funktsiyalari, kategoriyalari. Didaktik tamoyillar.

Blum taksonomiyasi. De **Bono'sning** "Oltita fikrlash uchun shlyapalar" usuli. Hamkorlikda o'qitish

Ta'lim mazmuni. Davlat ta'lim standartlari, malaka talablari, o'quv reja, fanning o'quv dasturi, darslik va o'quv qo'llanmalar. Ta'limning tashkiliy shakllari, metod va vositalari.

4-mavzu. Zamonaviy pedagog modeli

Pedagog shaxsi. Pedagogga qo'yiladigan zamonaviy talablar. Mahoratli o'qituvchi tushunchasi. Zamonaviy pedagog modeli.

Pedagogik mahorat xaqida tushuncha. Pedagogik texnika va uning komponentlari, tarkibiy qismlari. Pedagogik qobiliyat. Pedagoglarning tarbiyalanuvchilar bilan muomalasi. Pedagog va talaba urtasidagi muloqot. O'qituvchi yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi shaxs sifatida.

O'qitish uslublari va texnikalari. Uyin orqali urganish, rolly uyin, aqliy xujum, mavzuviy o'qitish, umumlashtirilgan o'qitish, xikoya suzlash, yordamchi ko'nikmalar, muhokama usuli, talab uslubi, muammoli ta'lim, a'lo darajada urganish.

5-mavzu. Ta'lim texnologiyalari

"Texnologiya", "Innovatsion texnologiya", "Pedagogik texnologiya" tushunchalari, ularning o'zaro farqlari. Ta'lim texnologiyasi nima? Ta'lim texnologiyasining xususiyatlari. Ta'lim texnologiyasi loyixalash fani sifatida. Ta'lim texnologiyasi ta'limning injiniring fani sifatida.

Ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalar qullash muammolari. Pedagogik

texnologiyalarning ilmiy, amaliy asoslari. Pedagogik texnologiyalarning asosiy xususiyatlari. G'oyaviylik xususiyati. Tizimlilik xususiyati. Boshqaruvchanlik xususiyati. Samaradorlik xususiyati. Qayta takrorlana olish xususiyati.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar tushunchasiga berilgan ta'riflar va ularning taxlili. Iqtisodiy ta'lim jarayonida qullaniladigan pedagogik texnologiyalar. Zamonaviy texnologiyalarni dars samaradorligiga ta'siri.

IV.Seminar mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlar uchun qo'yidagi mavzular tavsiya etiladi:

- 1.Pedagogika fanining metodologik asoslari.
- 2.Tarbiya nazariyasi.
- 3.Didaktika — ta'lim nazariyasi.
- 4.Pedagogik mahorat asoslari.
- 5.Iqtisodiy ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish.
- 6.O'zbekistonda ta'lim tizimi va uning uziga xos xususiyatlari.
- 7.Kadrlar tayyorlash milliy modeli va uning tarkibiy qismlari.
- 8.Uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyasi.
- 9.Psixologiya fanining predmeta va metodlari.
- 10.Psixologiyada shaxs va uning faolligi.
- 11.Bilish jarayonlari va ularni boshqarish.
- 12.Individual tipologik xususiyatlar va ularni diagnostika qilish.
- 13.Yosh davrlari psixologiyasi.
- 14.Muloqot va boshqaruv psixologiyasi.
- 15.Raxbar psixologiyasi.
- 16.O'quvchilarni yosh xususiyatlarini xisobga olish.
- 17.Guruxlar psixologiyasi.

Amaliy mashg'ulotlar multimedia qurilmalari bilan jixozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir O'qituvchi tomonidan o'tkazilishi lozim. Mashg'ulotlar faol va interfaol usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

V.Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

- 1.Ta'lim jarayoniga qo'yiladigan talablar.
- 2.Zamonaviy shaxs tarbiyasi.
3. Pedagogik mahoratni shakllantirish yunalishlari.
4. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarning psixologik asoslari.
- 5.Pedagogik texnologiyalarni dars jarayonida qo'llashning samarali ahamiyati.
- 6.Xorijiy mamlakatlardagi oliy va kasb-ta'limi tizimlari.
- 7.Psichologiya fani va milliy psichologiyani o'rganish ahamiyati.
- 8.Xorijiy psichologiya.
9. Inson psichikasining imkoniyatlari.
10. Intellektual rivojlanish shaxsning kasbiy yo'naltirilganligi.
11. SHaxsning ma'naviy rivojlanishi asoslari.
12. Insonlarda insonparvarlik va vatanparvarlik xis-tuygularining kelib chiqishi va ularni rivojlantirish yo'llari.
13. SHaxsning irodaviy xislatlarini rivojlantirish.
14. Xarakter va temperament xususiyatlarining xayotdagi ahamiyati.

15. Iqtisodchiga kerakli qobiliyatlar.
 16. Ishbilarmonlik muloqoti.
 17. Tadbirkorlik psixologiyasi.
 18. Xorijiy mamlakatlar pedagogikasi.
 19. Zamonaviy pedagogga qo'yiladigan talablar.
 20. O'quv loyixalari va ularni tayyorlash.
- Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular buyicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlash va uni taqdimot qilish tavsiya etiladi.

Pedagogika fani bo'yicha ma'ruza mashg'ulotlarning tematik rejasi

№	Mavzular nomi	soat
1	Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifalari	2
2	Tarbiya nazariyasi	2
3	Ta'lim nazariyasi. Ta'lim strategiyalari	4
4	Zamonaviy pedagog modeli	2
5	Ta'lim texnologiyalari	4
Jami:		14 soat

Asosiy qism

Fanning nazariy mashg'ulotlari mazmuni

Pedagogikani o'rganish zaruriyati. Ma'rifiy qadriyatlar va maqsadlar.

1-mavzu. Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifalari

Pedagogika qanday fan? Tarbiya-pedagogika fanining predmeti sifatida. Pedagogika fanining tadqiqot ob'ekta. Ilmiy pedagogik tushunchalar. Bilim, kunikma va malakalar va ularni shakllantirish. Pedagogik modellar. Produktiv pedagogika. Pedagogik modellarning ta'limga quyadigan talablari. Multisavodxonlik modeli. Pedagogik fanlar tizimi. Pedagogikaning tarmoklari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A 2; A 3; A 4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8

2-mavzu. Tarbiya nazariyasi

Tarbiya tushunchasi. Tarbiya jarayoni. Tarbiyaning shakl, metod va vositalari. Tarbiya konuniyatlari va koidalari. Tarbiya turlari. Aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, iqtisodiy, ekologik tarbiya. Oila tarbiyasi.

Tarbiya tamoyillari: tarbiyaning muayyan maqsadga qaratilganligi, shaxsni jamoada tarbiyalash, tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish, yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish, tarbiyaviy ishlarning izchilligi va tizimliliigi. Milliy tarbiyaning uziga xosligi. SHarq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlari. Talabalar tarbiyaviy ishlarini tashkil etish metodikasi.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A 2; A 3; A 4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8.

3-mavzu. Ta'lim nazariyasi. Ta'lim strategiyalari

Zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi. Didaktika tushunchasi. Ta'lim tushunchasining ta'rifi va xususiyatlari. Ta'limning funktsiyalari, kategoriyalari. Didaktik tamoyillar.

Blum taksonomiyasi. De **Bonosning** "Oltita fikrlash uchun shlyapapar" usuli. Hamkorlikda o'kitish.

Ta'lim mazmuni. Davlat ta'lim standartlari, malaka talablari, o'quv reja, fanning o'quv dasturi, darslik va o'quv qo'llanmalar. Ta'limning tashkiliy shakllari, metod va vositalari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A 2; A 3; A 4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8.

4-mavzu. Zamonaviy pedagog modeli

Pedagog shaxsi. Pedagogga qo'yiladigan zamonaviy talablar. Mahoratli O'qituvchi tushunchasi. Zamonaviy pedagog modeli.

Pedagogik mahorat xaqida tushuncha. Pedagogik texnika va uning komponentlari, tarkibiy qismlari. Pedagogik qobiliyat. Pedagoglarning tarbiyalanuvchilar bilan muomalasi. Pedagog va talaba urtasidagi mulokot. O'qituvchi yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi shaxs sifatida.

O'qitish uslublari va texnikalari. Uyin orqali urganish, rolli uyin, aqliy xujum, mavzuviy o'qitish, umumlashtirilgan o'qitish, hikoya suzlash, yordamchi ko'nikmalar, muxokama usuli, talab uslubi, muammoli ta'lim, a'lo darajada urganish.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A2; A 3; A4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8.

5-mavzu. Ta'lim texnologiyalari

"Texnologiya", "Innovatsion texnologiya", "Pedagogik texnologiya" tushunchalari, ularning o'zaro farqlari. Ta'lim texnologiyasi nima? Ta'lim texnologiyasining xususiyatlari. Ta'lim texnologiyasi loyixalash fani sifatida. Ta'lim texnologiyasi ta'limning injiniring fani sifatida.

Ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalar kullash muammolari. Pedagogik texnologiyalarning ilmiy, amaliy asoslari. Pedagogik texnologiyalarning asosiy xususiyatlari. G'oyaviylik xususiyati. Tizimlilik xususiyati. Boshqaruvchanlik xususiyati. Samaradorlik xususiyati. Qayta takrorlana olish xususiyati.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar tushunchasiga berilgan ta'riflar va ularning taxlili.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A2; A 3; A4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8.

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TAVSIYA ETILADIGAN MAVZULARI

“Pedagogika” o’quv fanidan seminar mashg’ulotlarini tashkil etish uchun professor-o’qituvchilar tomonidan ko’rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Seminar mashg’ulotlarida talabalarda nazariy o’zlashtirilgan bilimlar mustahkamlanadi hamda amaliyotda qo’llash ko’nikma va malakalari hosil qilinadi. Seminar mashg’ulotlariga tayyorlanish jarayonida talabalar pedagogika nazariyasiga oid darslik va o’quv qo’llanmalardan foydalangan holda, mustaqil o’zlashtirish jarayonida egallagan bilimlarini yanada boyitishadi hamda amaliy ko’nikma va malakalarga ega bo’lishadi.

Pedagogika fani bo’yicha seminar mashg’ulotlarining tematik rejasi

T/r	Seminar mavzulari	Soat
1	Pedagogika fanining metodologik asoslari.	2
2	Tarbiya nazariyasi.	2
3	Didaktika — ta’lim nazariyasi.	2
4	Pedagogik mahorat asoslari.	2
5	Iqtisodiy ta’lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish.	2
6	O’zbekistonda ta’lim tizimi va uning uziga xos xususiyatlari.	2
7	Kadrlar tayyorlash milliy modeli va uning tarkibiy qismlari. Uzlaksiz ta’lim, fan va ishlab chikarishning integratsiyasi.	2
	Jami:	14 soat

MUSTAQIL TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING SHAKLI VA MAZMUNI

Mustaqil o’zlashtiriladigan mavzular buyicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlash va uni taqdimot qilish tavsiya etiladi. Mustaqil ta’lim mazmuni ma’ruza va seminar mashg’ulotlari mavzulari asosida shakllantiriladi. Biroq mustaqil ta’lim ko’proq ma’ruza va seminar mashg’ulotlarida o’rganilmagan masalalarni o’z ichiga qamrab oladi. Mustaqil ta’lim asosida o’qib-o’rganilgan masalalar fan bo’yicha oraliq va yakuniy nazorat ishlari savollarida o’z aksini topadi. Mustaqil ta’limni tayyorlashda mazkur fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik va o’quv qo’llanmalar boyicha mavzularni konspektlashtirish;
- adabiyotlar asosida referat yozish;
- kitob va maqollalarga annotatsiya yozish;
- Internet tarmog’idan axborotlar izlash va tahlil etish.

Talabalar mustaqil ta’limining mazmuni va hajmi

t/r	Mustaqil ta’lim	Berilgan topshiriqlar	Bajarish	soat
-----	-----------------	-----------------------	----------	------

	Mavzulari		muddati	
1	Ta'lim jarayoniga qo'yiladigan talablar.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	1 –hafta	2
2	Zamonaviy shaxs tarbiyasi. Iktisodchiga kerakli qobiliyatlar.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	2-hafta	2
3	Pedagogik mahoratni shakllantirish yunalishlari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	3-hafta	2
4	Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarning psixologik asoslari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	4-hafta	2
5	Pedagogik texnologiyalarni dars jarayonida qo'llashning samarali ahamiyati.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	5-hafta	2
6	Xorijiy mamlakatlardagi oliy va kasb-ta'limi tizimlari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	6-hafta	2
7	Shaxsning ma'naviy rivojlanishi asoslari. Insonlarda insonparvarlik va vatanparvarlik xis-tuygularining kelib chikishi va ularni rivojlantirish yullari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	7–hafta	2
Jami				14

Dasturlarning informatsion-uslubiy ta'minoti

“Pedagogika” o'quv fanini o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy metodlari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishi nazarda tutilgan: ma'ruza mashg'ulotlarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentatsiya va elektron-didaktik texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir; seminar mashg'ulotlarida og'zaki so'rovlar, test so'rovlari, kichik guruhlar shaklida ishlash, kollokviumlar o'tkazish va boshqa interaktiv ta'lim usullarini (aqliy hujum, o'yinlar, debatlar va h.k.) qo'llash nazarda tutiladi.

Didaktik vositalar

- 1. Jihozlar va uskunalar, moslamalar:** elektron doska-xitachi, LCD-monitor, elektron ko'rsatgich
- 2. Video-audio uskunalar:** Video va audiomagnitofon, mikrofon kolonkalar
- 3. Kompyuter va multimedial vositalar:** Kompyuter, Dell tipidagi proyektor, DVD – diskovot, Web- kamera, video-ko'z (glazok).

“Pedagogika” fanidan talabalar bilimni reyting tizimi asosida baholash

mezoni

“**Pedagogika**” fani bo'yicha reyting jadvallari, nazorat turi, shakli, soni hamda har bir nazoratga ajratilgan maksimal ball, shuningdek, joriy va oraliq nazoratlarining saralash ballari haqidagi ma'lumotlar fan bo'yicha birinchi mashg'ulotda talabalarga e'lon qilinadi.

Fan bo'yicha talabalarning bilim saviyasi va o'zlashtirish darajasining Davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun quyidagi nazorat turlari o'tkaziladi:

- joriy nazorat (JN) - talabaning fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Joriy nazorat fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda og'zaki so'rov, test o'tkazish, suhbat, nazorat ishi, kollektivum, uy vazifalarini tekshirish va shu kabi boshqa shakllarda o'tkazilishi mumkin;
- oraliq nazorat (ON) - semestr davomida o'quv dasturining tegishli (fanlarning bir necha mavzularini o'z ichiga olgan) bo'limi tugallangandan keyin talabaning nazariy bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Oraliq nazorat bir semestrda ikki marta o'tkaziladi va shakli (yozma, og'zaki, test va hokazo) o'quv faniga ajratilgan umumiy soatlar hajmidan kelib chiqqan holda belgilanadi;
- yakuniy nazorat (YaN) - semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini baholash usuli. Yakuniy nazorat asosan tayanch tushuncha va iboralarga asoslangan "Yozma ish" shaklida o'tkaziladi.

ON o'tkazish jarayoni kafedra mudiri tomonidan tuzilgan komissiya ishtirokida muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda ON natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday hollarda ON qayta o'tkaziladi.

Oliy ta'lim muassasasi rahbarining buyrug'i bilan monitoring va ichki nazorat bo'limi rahbarligida tuzilgan komissiya ishtirokida YaN ni o'tkazish jarayoni muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda YaN natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday hollarda YaN qayta o'tkaziladi.

Talabaning bilim saviyasi, ko'nikma va malakalarini nazorat qilishning reyting tizimi asosida talabaning fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi ballar orqali ifodalanadi.

Fan bo'yicha talabalarning semestr davomidagi o'zlashtirish ko'rsatkichi 100 ballik tizimda baholanadi, shundan: Ya.N.-30 ball, J.N.-70 ball qilib taqsimlanadi.

Ball	Baho	Talabalarning bilim darajasi
86-100	A'lo	Xulosa va qaror qabul qilish. Ijodiy fikrlay olish. Mustaqil mushohada yurita olish. Olgan bilimlarini

		amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish
71-85	Yaxshi	Mustaqil mushohada qilish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish
55-70	Qoniqarli	Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish Tasavvurga ega bo'lish
0-54	Qoniqarsiz	Aniq tasavvurga ega bo'lmaslik. Bilmaslik

- Fan bo'yicha saralash bali 55 ballni tashkil etadi. Talabani saralash ballidan past bo'lgan o'zlashtirishi reyting daftarchasida qayd etilmaydi.
- Talabalarning o'quv fani bo'yicha mustaqil ishi joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar jarayonida tegishli topshiriqlarni bajarishi va unga ajratilgan ballardan kelib chiqqan holda baholanadi.
- Talabani fan bo'yicha reytingi quyidagicha aniqlanadi: $R = V * O' / 100$, bu yerda: V- semestrda fanga ajratilgan umumiy o'quv yuklamasi (soatlarda); O' -fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi (ballarda).

Fan bo'yicha joriy va oraliq nazoratlarga ajratilgan umumiy ballning 55 foizi saralash ball hisoblanib, ushbu foizdan kam ball to'plagan talaba yakuniy nazoratga kiritilmaydi.

- Joriy JN va oraliq ON turlari bo'yicha 55 ball va undan yuqori ballni to'plagan talaba fanni o'zlashtirgan deb hisoblanadi va ushbu fan bo'yicha yakuniy nazoratga kirmasligiga yo'l qo'yiladi.
- Talabani semestr davomida fan bo'yicha to'plagan umumiy bali har bir nazorat turidan belgilangan qoidalarga muvofiq to'plagan ballari yig'indisiga teng.
- ON va YaN turlari kalendar tematik rejaga muvofiq dekanat tomonidan tuzilgan reyting nazorat jadvallari asosida o'tkaziladi. YaN semestrning oxirgi 2 haftasi mobaynida o'tkaziladi.
- JN va ON nazoratlarda saralash balidan kam ball to'plagan va uzrli sabablarga ko'ra nazoratlarda qatnasha olmagan talabaga qayta topshirish uchun, navbatdagi shu nazorat turigacha, so'nggi joriy va oraliq nazoratlar uchun esa yakuniy nazoratgacha bo'lgan muddat beriladi.
- Talabani semestrda JN va ON turlari bo'yicha to'plagan ballari ushbu nazorat turlari umumiy balining 55 foizidan kam bo'lsa yoki semestr davomida joriy, oraliq va yakuniy nazorat turlari bo'yicha to'plagan ballari yig'indisi 55 balidan kam bo'lsa, u akademik qarzidor deb hisoblanadi.
- Talaba nazorat natijalaridan norozi bo'lsa, fan bo'yicha nazorat turi natijalari e'lon qilingan vaqtdan boshlab bir kun mobaynida fakul'tet dekaniga ariza bilan

murojaat etishi mumkin. Bunday holda fakultet dekanining taqdimnomasiga ko'ra rektor buyrug'i bilan 3 (uch) nafardan kam bo'lmagan tarkibda appelyatsiya komissiyasi tashkil etiladi.

- Appelyatsiya komissiyasi talabalarning arizalarini ko'rib chiqib, shu kunning o'zida xulosasini bildiradi.

Baholashning o'rnatilgan talablar asosida belgilangan muddatlarda o'tkazilishi hamda rasmiylashtirilishi fakultet dekani, kafedra mudiri, o'quv-uslubiy boshqarma hamda monitoring va ichki nazorat bo'limi tomonidan nazorat qilinadi.

Yakuniy nazorat "Yozma ish" shaklida belgilangan bo'lsa, u holda yakuniy nazorat 30 ballik "Yozma ish" variantlari asosida o'tkaziladi.

Agar yakuniy nazorat markazlashgan test asosida tashkil etilgan bo'lib fan bo'yicha yakuniy nazorat "Test" shaklida belgilangan bo'lsa, u holda yakuniy nazorat quyidagi jadval asosida amalga oshiriladi:

№	Ko'rsatkichlar	YaN ballari	
		maksimal ball	o'zgarish oralig'i
1.	Fan bo'yicha yakuniy yozma ish nazorati	30	0-30
2.	Fan bo'yicha yakuniy test nazorati	30	0-30
	Jami	30	0-30

Yakuniy nazoratni "Yozma ish" asosida o'tkazish MEZONI

Talabalar fandan yakuniy nazoratni test topshiriqlari yoki "Yozma ish" usulida topshiradilar va ularni o'zlashtirish ko'rsatkichi 0 dan 30 ballgacha baholanadi. Agar yakuniy nazorat "Yozma ish" usulida amalga oshirilsa, sinov ko'p variantli usulda o'tkaziladi. Har bir variantda mavzular yuzasidan beshtadan savol bo'lib, har bir savolga tegishli javoblar yoziladi. Har bir savolga yozilgan javoblar bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichi 0-6 ball oralig'ida baholanadi. Berilgan har bir savolga talaba tomonidan fanning nazariy va uslubiy asoslari to'g'ri va to'liq yoritilsa, fan doirasida mustaqil fikrga ega bo'lsa va uni yozma shaklda bayon eta olsa, javobda mantiqiy yaxlitlikka erishilsa, o'zlashtirish umumiy ko'rsatkichi 0-6 ball bilan baholanadi.

Berilgan har bir savolga javob yozilmasa, noto'g'ri javob yozilsa yoki o'quv adabiyotidan so'zma-so'z ko'chirib yozilsa, amaliy topshiriq shartida belgilangan amallar bajarilmasa, iqtisodiy hodisa va jarayonlarga ta'sir etuvchi omillar aniqlanmasa, xulosa yozilmasa o'zlashtirish ko'rsatkichi 0-1 ball bilan baholanadi. Yozma sinov bo'yicha umumiy o'zlashtirish ko'rsatkichini aniqlash uchun variantda berilgan savollarning har biri uchun yozilgan javoblarga qo'yilgan o'zlashtirish ballari qo'shiladi va yig'indi talabaning yakuniy nazorat bo'yicha o'zlashtirish bali hisoblanadi.

Yakuniy nazoratni "Test topshiriqlari" asosida o'tkazish

MEZONI

Agar yakuniy nazorat “Test topshiriqlari” asosida amalga oshirilsa, sinov ko’p variantli usulda kompyuter sinflarida o’tkaziladi. Har bir variantda 30 tadan test topshirig’i bo’lib, talabaga savollarning javobini belgilash uchun 30 daqiqa vaqt beriladi. Har bir test topshirig’iga talaba tomonidan berilgan javoblar 1 ball bilan baholanadi.

«PEDAGOGIKA» FANIDAN REYTING ISHLANMA VA BAHOLASH MEZONI

№	Mashg’ulotlar	Auditoriya soati	Mustaqil ta’lim	Umumiy soat	To’planadigan ballar
1	Ma’ruza	14	10	24	35
2	Seminar	14	10	24	35
3	Jami	28	20	48	70

Joriy nazorat

№	Nazorat turlari	Jami ball	Nazoratning shakli	Ball
1.	1.1.Joriy nazorat	5 ball 5x7= 35 ball	Seminar mashg’ulotiga tayyorgarlik ko’rish va uni himoya qilish	35 ball

1.1. Izoh: a’lo bahoga (86-100%)=30-35 ballgacha

Yaxshi bahoga (71-85 %)=25-29 ballgacha

O’rta bahoga (55-70%) =19-24 ballgacha

Oraliq nazorat

№	Nazorat turlari	Jami ball	Nazoratning shakli	Ball
1.	1.2.Oraliq nazorat	24 ball (4*6)	Yozma	24 ball
2.	Mustaqil ta’lim	11	Mustaqil ish	11
	Jami:	35		35

1.2. Izoh:

A’lo bahoga (86-100%)=21-24 ballgacha

Yaxshi bahoga (71-85 %)=17-20 ballgacha

O’rta bahoga (55-70%) =13-16 ballgacha

1.3. Izoh:

A’lo bahoga (86-100%)=10-11 ballgacha

Yaxshi bahoga (71-85 %)=8-9 ballgacha

O’rta bahoga (55-70%) =6-7 ballgacha

Ma’ruza va seminar mashg’ulotlar bo’yicha (Yakuniy baxolash)

№	Baxolash turi	O’tkazish shakli	Bajarish mexanizmi	Talaba to’playdigan ball	Bajarish vaqti
1	YaN	Test,	5 ta savoldan	30 ball. Har bir	Belgilangan

		yozma	iborat variantlarga javob yozish.	savolga to'g'ri javob uchun 6 baldan 5x6==30 ball 30x1=30 ball	reja asosida.
--	--	-------	---	---	------------------

Izox: A'lo bahoga (86 -100 %)= 26-30 balgacha

Yaxshi bahoga (71-85 %)= 21-25 ballgacha

O'rta bahoga (55-70 %) = 16-20 ballgacha

1. Seminar mashg'ulotda qatnashib undagi topshiriqlarni to'la, sifatli bajargan talabaga 4,3-5 ball beriladi, agar to'la bo'lmasa bajarish darajasiga qarab 2,7-3,4 ballgacha beriladi. Seminar mashg'ulotidagi vazifalar bo'yicha berilgan talabalar mustaqil ishlarining bajarilish hajmi va sifatiga qarab 2,7 dan 5 ballgacha berilishi mumkin (topshiriqlar to'liq va sifatli, ijodiy tarzda bajarilgan – 4,3-5 ball, sifatli va me'yor talablari darajasida – 3,5-4,2 ball, o'rta darajada – 2,7-3,4 ball)

2. Talabaning mustaqil ishi, berilgan mavzu bo'yicha mustaqil ish tayyorlanadi:

- referatda mavzu to'liq ochilgan, to'g'ri xulosa chiqarilgan va ijodiy fikrlari bo'lsa 10-11 ball

- mavzu mohiyati ochilgan, faqat xulosasi bor 8-9 ball

- mavzu mohiyati yoritilgan, ammo ayrim kamchiliklari bor bo'lsa, 6-7 ball

3.1 Yakuniy baholashda talaba 5 ta savolga yozma yoki 30 ta test savoliga javob berishi lozim. Har bir yozma savolga 6 ball ajratiladi. Har bir test savoliga 1 balidan 30*1=30 beriladi

- agar savol mohiyati to'la ochilgan bo'lib, mavzu bo'yicha talabaning tankidiy nuqtai nazari bayon qilingan bo'lsa 5,2-6 ball.

- savolning mohiyati to'la ochilgan, asosiy faktlar to'g'ri bayon qilgan bo'lsa 4,3 – 5,1 ball.

-savolga to'g'ri javob berilgan, lekin ayrim kamchiliklari ko'proq bo'lsa 3,3–4,2 ball.

Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar xamda axborot manbaalari

№	Muallif	Adabiyot nomi	Adabiyot turi	Nashr yili	Adabiyotning ARMda gi shifri	Adabiyotning ARMda gi inventar raqami	Adabiyotning ARMda gi soni
1	M.Toxtaxajevning umumiy taxriri ostida	Pedagogika	Darslik	Toshkent. O'zbekiston Faylasuflari			
2	IbragimovX.I Abdullaeva SH.A	Pedagogika nazariyasiva tarixi	Darslik	Toshkent "Fan va texnologiyalar" nashriyati			

				2008			
3	Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH	Umumiy pedagogika	O'quv qo'llanma	Toshkent TDPU 2012			
4	Yuzlikaeva E Madyarova S Yanbarisova E Morxova I	Teoriyai praktika obshe pedagogika	Darslik	Toshkent TGPU 2014			
5	Xoshimov K Nishonova S Inomova M Xasanov R	Pedagogika tarixi		T.O'qituvchi 1996y			
6	Xoshimov K Nishonova S	Pedagogika tarixi	Darslik	T.O'z Milliy kutubxonasi nashriyoti 2005			
7	Xoshimov K Safo O	O'zbek pedagogikasi va antalogiyasi		T.O'qituvchi 1999			
8	Azizxodjaeva N.N	Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat	O'quv qo'llanma	T.O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi 2006y 159b			
9	Xoliqov A.A	Pedagogik mahorat	Darslik	T.Iqtisod-moliya, 2011 420b			

Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar xamda axborot manbaalari **Asosiy adabiyotlar**

1. Lea Chapuis. Pedacocy. Embedding Learning Technologies. Modul 1. Educational Technology Use and Design for Improved Learning Opportunities, Mehdi Khosrow-Pour, USA, 2014.

2. Educational Psychology, Kelvin Seifert and Rosemary Sutton, Switzerland, 2010, the Jacobs Foundation.

3. Karimova V.M., va boshkalar “Pedagogika. Psixologiya”. O`quv o`qllanma. -T.: 2012.-380 bet.
4. Ochilova G.O., “Pedagogika. Psixologiya” fanidan ukuv uslubiy majmua -T.: 2016. - 420 - bet
5. Ochilova G.O. Musaxanova G.M. “Pedagogik mahorat”, 2014. - 420 bet.

Qo`shimcha adabiyotlar

6. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O`zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O`zbekiston Respublikasi Prezidenta lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag`ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo`shma majlisidagi nutq. - T.: O`zbekiston, 2016. -56 b.
7. Mirziyoev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta`minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag`ishlangan tantanali marosimdagi ma`ruza. 2016 yil 7 dekabr. - T.: O`zbekiston, 2017. - 48 b.
8. "Ilm-fan yutuklari - tarakkiyotning muxim omili". O`zbekiston Respublikasi Prezidenta SHavkat Mirziyoev Yangi yil arafasida — 2016 yil 30 dekabr kuni mamlakatimizning yetakchi ilm-fan namoyandalari bilan uchrashuvidagi ma`ruzasi. //Xalk suzi. 2016 yil 31 dekabr.
9. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy taxlil, qat`iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bulishi kerak. -T.: O`zbekiston, 2017.- 108 b.
10. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: Uzbekiston, 2017. - 488 b.
11. Uzbekiston Respublikasi Prezidentining “O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha xarakatlar strategiyasi tug`risida» gi №PF-4947 sonli Farmoni. //Xalq so`zi. 2017 yil 8 fevral.
12. Azizxujaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: CHulpan. 2013. - 200 bet.
13. Inomov I. Iqtisodiy tarbiya nazariyasi. T.: TDIU. 2011. - 248 bet.
14. Xakimova M.F. Pedagogik texnologiyalar. O`quv qullanma. T.TDIU.,2013.
15. Tojiboeva D. va boshq. Iqtisodiy pedagogika. - T.: Fan va texnologiya. - 2012. - 256 bet.
16. Xayitov O. “Psixodiagnostika” Toshkent. O`kuv qullanma. T.TDIU. 2012 yil.
17. Vasilkova Yu.V. Lektsii po sotsialnoy pedagogike.: Teoriya i istoriya. M.: Perspektiva, 2010.-736 str.

Internet saytlari

18. www.gov.uz- O`zbekiston Respublikasi xukumat portali.
19. www.lex.uz- O`zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlari ma`lumotlari milliy bazasi.
20. www.krotov.info
21. www.gumer.info

Mustaqil ta'lim	Mustaqil ta'lim mazmuni ma'ruza va seminar mashg'ulotlari mavzulari asosida shakllantiriladi. Biroq mustaqil ta'lim ko'proq ma'ruza va seminar mashg'ulotlarida o'rganilmagan masalalarni o'z ichiga qamrab oladi. Mustaqil ta'lim asosida o'qib-o'rganilgan masalalar fan bo'yicha oraliq va yakuniy nazorat ishlari savollarida o'z aksini topadi. Talaba mustaqil ta'limining asosiy maqsadi – o'qituvchining rahbarligi va nazoratida muayyan o'quv ishlarini mustaqil ravishda bajarish uchun bilim va ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish. Mustaqil ishlarni bajarish jarayonida talabalar quyidagi ishlarni bajaradilar: - darslik va o'quv qo'llanmalar boyicha mavzularni konspektlashtirish; - adabiyotlar asosida referat yozish; - kitob va maqollalarga annotatsiya yozish; - Internet tarmog'idan azborotlar izlash va tahlil etish. Tavsiya etilayotgan mustaqil ishlarning mavzulari 1. Kadrlar tayyorlash Milliy modeli. 2. Pedagogika fanining ilmiy-tadqiqot metodlari. 3. Tarbiyaning maqsad va vazifalari. 4. Didaktika ta'lim nazariyasi sifatida. 5. Ta'lim qonuniyatlari. Ta'lim mazmuni. 6. Ta'lim metodlari va vositalari. Ta'lim turlari va ta'limni tashkil etish shakllari. 7. Tarbiya jarayonining mohiyati va mazmuni. 8. O'quvchilarning aqliy tarbiyasi. Fuqarolik tarbiyasi. 9. Ma'naviy-axloqiy tarbiya 10. Mehnat tarbiyasi. 11. Jismoniy va estetik tarbiya. 12. Oila tarbiyasi asoslari. 13. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi. 14. Ta'lim muassasasi menejmenti. Izoh: Mustaqil ta'lim soatlari hajmlaridan kelib chiqqan holda ishchi dasturda mazkur mavzular ichidan mustaqil ta'lim mavzulari shakllantiriladi.
-----------------	--

Maslahatlar va topshiriqlarni topshirish vaqti	Shanba	9.00	Pedagogika fakulteti 218-auditoriya
Bilimlarni baholash usullari, mezonlari va tartibi:			

II. MODULNI O'QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA'LIM METODLARI

1. “Keys-stadi” metodi.

“Keys-stadi”- inglizcha soʻz boʻlib, (“case”- aniq vaziyat, hodisa, “stadi”- oʻrganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni oʻrganish, tahlil qilish asosida oʻqitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini oʻrganishda foydalanish tartibida qoʻllanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari oʻz ichiga quydagilarni qamrab oladi: Kim (Who), Qachon (When), Qayerda (Where), Nima uchun (Why), Qanday/Qanaqa (How), Nima-natija (What).

“Keys-stadi” metodini amalga oshirish bosqichlari.

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot taʼminoti bilan tanishtirish	✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish (matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash.
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va oʻquv topshirigʻni belgilash	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik iyrarxiasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash.
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali oʻquv topshirigʻining yechimini izlash, hal etish yoʻllarini ishlab chiqish	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil yechim yoʻllarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va toʻsiqlarini tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarini tanlash.
4-bosqich: Keys yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qoʻllash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish.

Keysni bajarish bosqichlari va topshiriqlar

- Keysdagi muammoni keltirib chiqargan asosiy sabablarni belgilang (individual va kichik guruhda).
- Dasturni toʻgʻri ishlashi uchun bajariladigan ishlar ketma-ketligini belgilang (juftliklardagi ish).

2. “Assesment” metodi.

Metodning maqsadi: mazkur metod ta’lim oluvchilarning bilim darjasini baholash, nazorat qilish, o’zlashtirish ko’rsatkichi va amaliy ko’nikmalarini tekshirishga yo’naltirilgan. Mazkur texnika orqali ta’lim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo’nalishlar (test, amaliy ko’nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo’yicha tashxis qilinadi va baholanadi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

“Assesment” lardan ma’ruza mashg’ulotlarida talabalarning yoki qatnashchilarning mavjud bilim darajasini o’rganishda, yangi ma’lumotlarni bayon qilishda, seminar, amaliy mashg’ulotlarda esa mavzu yoki ma’lumotlarni o’zlashtirish darajasini baholash, shuningdek o’z-o’zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek o’qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o’quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo’shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin.

Namuna. Har bir katakdagi to’g’ri javob 5 ball yoki 1-5 balgacha baholanishi mumkin.

TEST

1. Boshqaruv uslublarini ayting?
 - a) Avtoritar , siyosiy, iqtisodiy
 - b) Avtoritar, liberal, demokratik
 - s) Liberal, avtoritar, siyosiy
 - d) Siyosiy, demokratik, ijtimoiy

Muammoli vaziyat

Auditoriyada dars vaqtida siz o’tayotgan mavzuni juda mukammal biladigan talaba bor, shu sabab, u dars davomida Sizga va talabalarga xalaqit bera boshladi: savollari, fikrlarga qo’shilishi bilan barchani diqqatini bo’lib chalg’ita boshladi.

Sizning harakatingiz.....

SIMPTOM

Boshqaruv vazifalarini yoriting.

Amaliy ko’nikma

Kasb-hunar kollejining boshqaruv apapatini tuzing.

3. “Tushunchalar tahlili” metodi.

Metodning maqsadi: mazkur metod talabalar yoki qatnashchilarni mavzu bo’yicha tayanch tushunchalarni o’zlashtirish darajasini aniqlash, o’z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek yangi mavzu bo’yicha dastlabki bilimlar darajasini tashxis qilish maqsadida qo’laniladi. Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg’ulot qoidalari bilan tanihtiriladi;
- o’quvchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo’lgan so’zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
- o’quvchilar mazkur tushunchalar qanday ma’no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo’llanilishi haqida yozma ma’lumot beradilar;
- belgilangan vaqt yakuniga yetgach o’qituvchi berilgan tushunchalarning to’g’ri va to’liq izohini o’qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
- har bir ishtirokchi berilgan to’g’ri javoblar bilan o’zining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o’z bilim darajasini tekshirib baholaydi.

Fan dastur.

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKULTETI**

Ro'yxatga olindi № _____ 2018 y. « ____ » _____	“Tasdiqlayman” O'quv ishlari bo'yicha prorektor dots. O'.Axmedov _____ 2018 y. « ____ » _____
---	---

“PEDAGOGIKA” KAFEDRASI

**PEDAGOGIKA
FANINING
ISHCHI O'QUV DASTURI**

Bilim sohasi:	300000 – Ishlab chiqarish texnik soha
Ta'lim sohasi:	320000– Ishlab chiqarish texnologiyasi
Ta'lim yo'nalishi:	5111000 - EYYT(Avtomobil transporti)

Kurs: 3
Semestr: 6
Umumiy o'quv soati - 48 soat
SHu jumladan:
Ma'ruza - 14 soat
Seminar mashg'ulot - 14 soat
Mustaqil ta'lim soati - 20 soat

TERMIZ-2018

Fanning ishchi o'quv dasturi o'quv, ishchi o'quv reja va o'quv dasturiga muvofiq ishlab chiqildi.

Tuzuvchi:

G.Jumaeva - TermDU «Pedagogika» kafedrası o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

A.Rahmatullaev- TermDU «Pedagogika» kafedrası katta o'qituvchisi
p.f.n.

R.Imomqulov - TermDU «Pedagogika» kafedrası katta o'qituvchisi
p.f.n.

Fanning ishchi o'quv dasturi Pedagogika va psixologiya kafedrasining 2018 yil “ ” avgustdagi “ ” - sonli yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri: _____ M.Q.Bozorova

Fanning ishchi o'quv dasturi Pedagogika fakulteti ilmiy kengashida muhokama etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (2018 yil “ ” _____
dagi “ ”-sonli bayonnoma).

Fakultet kengashi raisi: _____ M.I.Mirzaev

O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i _____ dots.U.Mustafoev

I.O'quv fanining dolzarbligi va oliy kasbiy ta'limdagi o'rni

Bakalavrlarga mazkur fanning mazmuni va mohiyatini tushuntirish va bilimlarini shakllantirish bilan, fanning xususiyatlari doirasida mamlakatimizda sotom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning uz ijodiy va intellektual salohiyatini ruyobga chikarish, mamlakatimiz yigit-kizlarini XXII asr talablariga tulik javob beradigan xar tomonlama rivojlangan shaxslar yetib voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlarni yaratish buyicha keng kulamli anik yunaptirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish maksadga muvofik xisoblanadi.

Fanni o'rganish bilan bir qatorda asosiy dolzarb masala mamlakatimizda barcha sohalarni malakali kadrlar bilan ta'minlash, xodimlarning professional bilimdonligi darajasini oshirish, ularning qobiliyatlarini ruyobga chikarish uchun barcha sharoitlarni yaratish ilmiy jarayonni jadallashtirishning asosiy omilidir. Fanni urganish bilan talabalar mamlakatni demokratlashtirish va iqtisodiyotni bozor tamoyillari asosida islox qilish jarayonlarining mohiyatini tushunishda zarur bo'lgan bilimlar bilan qurollanadi. SHuningdek, bu fan jamiyatning har bir a'zosini g'oyaviy jihatdan yunaltirish, ma'naviy dunyoqarashini kengaytirish, iqtisodiy madaniyatini oshirishga axamiyatli ta'sir kursatadi. Murakkap fan sirlarini urganish uchun tayyorlangan dastur talabalarning bu boradagi bilim va kunikmalarini shakllantirishga xizmat kiladi.

II.O'quv fanining maqsadi va vazifasi

Fanni o'qitishdan maqsad — pedagogik, psixologik sohalardagi o'quv jarayonida bilimlar tizimini, ta'lim va tarbiya jarayoni jamiyatning alohida funktsiyasi sifatida, shaxsni rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni va shu asosda ta'lim va tarbiya nazariyasi va uslubiyoti to'g'risida bilimlarni shakllantirishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun fan talabalarni nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalalar, pedagogik, psixologik jarayonlarga uslubiy yondashuv hamda, pedagogika va o'qitish jarayonlari, ta'lim mazmuni va tarbiya nazariyasi hamda ta'lim va tarbiyaning metodlarini urganish, psixologik tushunchalar, kategoriyalar, qonuniyatlar, psixik jarayonlar va ularning toifalanishini urganish, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish vazifalarini bajaradi.

Fan buyicha talabalarning bilim, kunikma va malakalariga quydagi talablar qo'yiladi. **Talaba:**

-amaliyotda o'qitish va ma'naviy-axlokiy tarbiyalashning qulay metod va vositalarini qullash tugrisida **tasavvurga ega bulishi;**

pedagogika va psixologiya nazariyasi asoslarini, pedagogik hamda qonunlar, tushunchalar, kategoriyalarni, pedagogik jarayonlarning xususiyatlari ni **bilishi va ulardan foydalana olishi;**

-talaba zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyani qo'llay bilish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, o'quv jarayonida ta'limning metod, vosita va shakllarini tanlash, tarbiyalanuvchilarni yosh va shaxsiy xususiyatlarini xisobga olish ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

III. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

1-Modul. Pedagogikaning umumiy asoslari

1-mavzu. Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifalari

Pedagogika qanday fan? Tarbiya-pedagogika fanining predmeti sifatida. Pedagogika fanining tadqiqot ob'ekti. Ilmiy pedagogik tushunchalar. Bilim, ko'nikma va malakalar va ularni shakllantirish. Pedagogik modellar. Produktiv pedagogika. Pedagogik modellarning ta'limga quyadigan talablari. Multisavodxonlik modeli. Pedagogik fanlar tizimi. Pedagogikaning tarmoqlari. Iqtisodiy pedagogika - pedagogika fanining bir tarmog'i sifatida.

2-mavzu. Tarbiya nazariyasi

Tarbiya tushunchasi. Tarbiya jarayoni. Tarbiyaning shakl, metod va vositalari. Tarbiya qonuniyatlari va qoidalari. Tarbiya turlari. Aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, iqtisodiy, ekologik tarbiya. Oila tarbiyasi.

Tarbiya tamoyillari: tarbiyaning muayyan maqsadga qaratilganligi, shaxsni jamoada tarbiyalash, tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish, yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish, tarbiyaviy ishlarning izchilligi va tizimlilik. Milliy tarbiyaning uziga xosligi. SHarq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlari. Talabalar tarbiyaviy ishlarini tashkil etish metodikasi.

3-mavzu. Ta'lim nazariyasi. Ta'lim strategiyalari

Zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi. Didaktika tushunchasi. Ta'lim tushunchasining ta'rifi va xususiyatlari. Ta'limning funktsiyalari, kategoriyalari. Didaktik tamoyillar.

Blum taksonomiyasi. De **Bono'sning** "Oltita fikrlash uchun shlyapalar" usuli. Hamkorlikda o'qitish

Ta'lim mazmuni. Davlat ta'lim standartlari, malaka talablari, o'quv reja, fanning o'quv dasturi, darslik va o'quv qo'llanmalar. Ta'limning tashkiliy shakllari, metod va vositalari.

4-mavzu. Zamonaviy pedagog modeli

Pedagog shaxsi. Pedagogga qo'yiladigan zamonaviy talablar. Mahoratli o'qituvchi tushunchasi. Zamonaviy pedagog modeli.

Pedagogik mahorat xaqida tushuncha. Pedagogik texnika va uning komponentlari, tarkibiy qismlari. Pedagogik qobiliyat. Pedagoglarning tarbiyalanuvchilar bilan muomalasi. Pedagog va talaba urtasidagi muloqot. O'qituvchi yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi shaxs sifatida.

O'qitish uslublari va texnikalari. Uyin orqali urganish, rolly uyin, aqliy xujum, mavzuviy o'qitish, umumlashtirilgan o'qitish, xikoya suzlash, yordamchi ko'nikmalar, muhokama usuli, talab uslubi, muammoli ta'lim, a'lo darajada urganish.

5-mavzu. Ta'lim texnologiyalari

"Texnologiya", "Innovatsion texnologiya", "Pedagogik texnologiya" tushunchalari, ularning o'zaro farqlari. Ta'lim texnologiyasi nima? Ta'lim texnologiyasining xususiyatlari. Ta'lim texnologiyasi loyixalash fani sifatida. Ta'lim texnologiyasi ta'limning injiniring fani sifatida.

Ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalar qullash muammolari. Pedagogik

texnologiyalarning ilmiy, amaliy asoslari. Pedagogik texnologiyalarning asosiy xususiyatlari. G'oyaviylik xususiyati. Tizimlilik xususiyati. Boshqaruvchanlik xususiyati. Samaradorlik xususiyati. Qayta takrorlana olish xususiyati.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar tushunchasiga berilgan ta'riflar va ularning taxlili. Iqtisodiy ta'lim jarayonida kulaniladigan pedagogik texnologiyalar. Zamonaviy texnologiyalarni dars samaradorligiga ta'siri.

IV.Seminar mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlar uchun qo'yidagi mavzular tavsiya etiladi:

- 1.Pedagogika fanining metodologik asoslari.
- 2.Tarbiya nazariyasi.
- 3.Didaktika — ta'lim nazariyasi.
- 4.Pedagogik mahorat asoslari.
- 5.Iqtisodiy ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish.
- 6.O'zbekistonda ta'lim tizimi va uning uziga xos xususiyatlari.
- 7.Kadrlar tayyorlash milliy modeli va uning tarkibiy qismlari.
- 8.Uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyasi.
- 9.Psixologiya fanining predmeta va metodlari.
- 10.Psixologiyada shaxs va uning faolligi.
- 11.Bilish jarayonlari va ularni boshqarish.
- 12.Individual tipologik xususiyatlar va ularni diagnostika qilish.
- 13.Yosh davrlari psixologiyasi.
- 14.Muloqot va boshqaruv psixologiyasi.
- 15.Raxbar psixologiyasi.
- 16.O'quvchilarni yosh xususiyatlarini xisobga olish.
- 17.Guruxlar psixologiyasi.

Amaliy mashg'ulotlar multimedia qurilmalari bilan jixozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir O'qituvchi tomonidan o'tkazilishi lozim. Mashg'ulotlar faol va interfaol usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

V.Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

- 1.Ta'lim jarayoniga qo'yiladigan talablar.
- 2.Zamonaviy shaxs tarbiyasi.
3. Pedagogik mahoratni shakllantirish yunalishlari.
4. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarning psixologik asoslari.
- 5.Pedagogik texnologiyalarni dars jarayonida qo'llashning samarali ahamiyati.
- 6.Xorijiy mamlakatlardagi oliy va kasb-ta'limi tizimlari.
- 7.Psichologiya fani va milliy psichologiyani o'rganish ahamiyati.
- 8.Xorijiy psichologiya.
9. Inson psichikasining imkoniyatlari.
10. Intellektual rivojlanish shaxsning kasbiy yo'naltirilganligi.
11. SHaxsning ma'naviy rivojlanishi asoslari.
12. Insonlarda insonparvarlik va vatanparvarlik xis-tuygularining kelib chiqishi va ularni rivojlantirish yo'llari.
13. SHaxsning irodaviy xislatlarini rivojlantirish.
14. Xarakter va temperament xususiyatlarining xayotdagi ahamiyati.

15. Iqtisodchiga kerakli qobiliyatlar.
 16. Ishbilarmonlik muloqoti.
 17. Tadbirkorlik psixologiyasi.
 18. Xorijiy mamlakatlar pedagogikasi.
 19. Zamonaviy pedagogga qo'yiladigan talablar.
 20. O'quv loyixalari va ularni tayyorlash.
- Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular buyicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlash va uni taqdimot qilish tavsiya etiladi.

Pedagogika fani bo'yicha ma'ruza mashg'ulotlarning tematik rejasi

№	Mavzular nomi	soat
1	Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifalari	2
2	Tarbiya nazariyasi	2
3	Ta'lim nazariyasi. Ta'lim strategiyalari	4
4	Zamonaviy pedagog modeli	2
5	Ta'lim texnologiyalari	4
Jami:		14 soat

Asosiy qism

Fanning nazariy mashg'ulotlari mazmuni

Pedagogikani o'rganish zaruriyati. Ma'rifiy qadriyatlar va maqsadlar.

1-mavzu. Pedagogika fanining predmeti, maqsadi va vazifalari

Pedagogika qanday fan? Tarbiya-pedagogika fanining predmeti sifatida. Pedagogika fanining tadqiqot ob'ekti. Ilmiy pedagogik tushunchalar. Bilim, kunikma va malakalar va ularni shakllantirish. Pedagogik modellar. Produktiv pedagogika. Pedagogik modellarning ta'limga quyadigan talablari. Multisavodxonlik modeli. Pedagogik fanlar tizimi. Pedagogikaning tarmoklari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A 2; A 3; A 4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8

2-mavzu. Tarbiya nazariyasi

Tarbiya tushunchasi. Tarbiya jarayoni. Tarbiyaning shakl, metod va vositalari. Tarbiya konuniyatlari va koidalari. Tarbiya turlari. Aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, iqtisodiy, ekologik tarbiya. Oila tarbiyasi.

Tarbiya tamoyillari: tarbiyaning muayyan maqsadga qaratilganligi, shaxsni jamoada tarbiyalash, tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish, yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish, tarbiyaviy ishlarning izchilligi va tizimliliigi. Milliy tarbiyaning uziga xosligi. SHarq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlari. Talabalar tarbiyaviy ishlarini tashkil etish metodikasi.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A 2; A 3; A 4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8.

3-mavzu. Ta'lim nazariyasi. Ta'lim strategiyalari

Zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimi. Didaktika tushunchasi. Ta'lim tushunchasining ta'rifi va xususiyatlari. Ta'limning funktsiyalari, kategoriyalari. Didaktik tamoyillar.

Blum taksonomiyasi. De **Bonosning** "Oltita fikrlash uchun shlyapapar" usuli. Hamkorlikda o'kitish.

Ta'lim mazmuni. Davlat ta'lim standartlari, malaka talablari, o'quv reja, fanning o'quv dasturi, darslik va o'quv qo'llanmalar. Ta'limning tashkiliy shakllari, metod va vositalari.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A 2; A 3; A 4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8.

4-mavzu. Zamonaviy pedagog modeli

Pedagog shaxsi. Pedagogga qo'yiladigan zamonaviy talablar. Mahoratli O'qituvchi tushunchasi. Zamonaviy pedagog modeli.

Pedagogik mahorat xaqida tushuncha. Pedagogik texnika va uning komponentlari, tarkibiy qismlari. Pedagogik qobiliyat. Pedagoglarning tarbiyalanuvchilar bilan muomalasi. Pedagog va talaba urtasidagi mulokot. O'qituvchi yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi shaxs sifatida.

O'qitish uslublari va texnikalari. Uyin orqali urganish, rolly uyin, aqliy xujum, mavzuviy o'qitish, umumlashtirilgan o'qitish, hikoya suzlash, yordamchi ko'nikmalar, muxokama usuli, talab uslubi, muammoli ta'lim, a'lo darajada urganish.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A2; A 3; A4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8.

5-mavzu. Ta'lim texnologiyalari

"Texnologiya", "Innovatsion texnologiya", "Pedagogik texnologiya" tushunchalari, ularning o'zaro farqlari. Ta'lim texnologiyasi nima? Ta'lim texnologiyasining xususiyatlari. Ta'lim texnologiyasi loyixalash fani sifatida. Ta'lim texnologiyasi ta'limning injiniring fani sifatida.

Ta'lim tizimida pedagogik texnologiyalar kullash muammolari. Pedagogik texnologiyalarning ilmiy, amaliy asoslari. Pedagogik texnologiyalarning asosiy xususiyatlari. G'oyaviylik xususiyati. Tizimlilik xususiyati. Boshqaruvchanlik xususiyati. Samaradorlik xususiyati. Qayta takrorlana olish xususiyati.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalar tushunchasiga berilgan ta'riflar va ularning taxlili.

Qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari: ma'ruza, blits-so'rov, o'z-o'zini nazorat, Venn diagrammasi.

Adabiyotlar: A1; A2; A 3; A4; A 5; A 6; Q1; Q10; Q 8.

SEMINAR MASHG'ULOTLARINING TAVSIYA ETILADIGAN MAVZULARI

“Pedagogika” o’quv fanidan seminar mashg’ulotlarini tashkil etish uchun professor-o’qituvchilar tomonidan ko’rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Seminar mashg’ulotlarida talabalarda nazariy o’zlashtirilgan bilimlar mustahkamlanadi hamda amaliyotda qo’llash ko’nikma va malakalari hosil qilinadi. Seminar mashg’ulotlariga tayyorlanish jarayonida talabalar pedagogika nazariyasiga oid darslik va o’quv qo’llanmalardan foydalangan holda, mustaqil o’zlashtirish jarayonida egallagan bilimlarini yanada boyitishadi hamda amaliy ko’nikma va malakalarga ega bo’lishadi.

Pedagogika fani bo’yicha seminar mashg’ulotlarining tematik rejasi

T/r	Seminar mavzulari	Soat
1	Pedagogika fanining metodologik asoslari.	2
2	Tarbiya nazariyasi.	2
3	Didaktika — ta’lim nazariyasi.	2
4	Pedagogik mahorat asoslari.	2
5	Iqtisodiy ta’lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish.	2
6	O’zbekistonda ta’lim tizimi va uning uziga xos xususiyatlari.	2
7	Kadrlar tayyorlash milliy modeli va uning tarkibiy qismlari. Uzlaksiz ta’lim, fan va ishlab chikarishning integratsiyasi.	2
	Jami:	14 soat

MUSTAQIL TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING SHAKLI VA MAZMUNI

Mustaqil o’zlashtiriladigan mavzular buyicha talabalar tomonidan referatlar tayyorlash va uni taqdimot qilish tavsiya etiladi. Mustaqil ta’lim mazmuni ma’ruza va seminar mashg’ulotlari mavzulari asosida shakllantiriladi. Biroq mustaqil ta’lim ko’proq ma’ruza va seminar mashg’ulotlarida o’rganilmagan masalalarni o’z ichiga qamrab oladi. Mustaqil ta’lim asosida o’qib-o’rganilgan masalalar fan bo’yicha oraliq va yakuniy nazorat ishlari savollarida o’z aksini topadi. Mustaqil ta’limni tayyorlashda mazkur fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik va o’quv qo’llanmalar boyicha mavzularni konspektlashtirish;
- adabiyotlar asosida referat yozish;
- kitob va maqollalarga annotatsiya yozish;
- Internet tarmog’idan axborotlar izlash va tahlil etish.

Talabalar mustaqil ta’limining mazmuni va hajmi

t/r	Mustaqil ta’lim Mavzulari	Berilgan topshiriqlar	Bajarish muddati	soat
-----	------------------------------	-----------------------	---------------------	------

1	Ta'lim jarayoniga qo'yiladigan talablar.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	1 –hafta	2
2	Zamonaviy shaxs tarbiyasi. Iktisodchiga kerakli qobiliyatlar.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	2-hafta	2
3	Pedagogik mahoratni shakllantirish yunalishlari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	3-hafta	2
4	Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalarning psixologik asoslari	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	4-hafta	2
5	Pedagogik texnologiyalarni dars jarayonida qo'llashning samarali ahamiyati.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	5-hafta	2
6	Xorijiy mamlakatlardagi oliy va kasb-ta'limi tizimlari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	6-hafta	2
7	Shaxsning ma'naviy rivojlanishi asoslari. Insonlarda insonparvarlik va vatanparvarlik xis-tuygularining kelib chikishi va ularni rivojlantirish yullari.	Adabiyotlardan konspekt qilish. Individual topshiriqlarni bajarish	7–hafta	2
Jami				14

Dasturning informatsion-uslubiy ta'mini

“Pedagogika” o'quv fanini o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy metodlari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishi nazarda tutilgan: ma'ruza mashg'ulotlarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentatsiya va elektron-didaktik texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir; seminar mashg'ulotlarida og'zaki so'rovlar, test so'rovlari, kichik guruhlar shaklida ishlash, kollokviumlar o'tkazish va boshqa interaktiv ta'lim usullarini (aqliy hujum, o'yinlar, debatlar va h.k.) qo'llash nazarda tutiladi.

Didaktik vositalar

4. Jihozlar va uskunalar, moslamalar: elektron doska-xitachi, LCD-monitor, elektron ko'rsatgich

5. Video-audio uskunalar: Video va audiomagnitofon, mikrofon kolonkalar

6. Kompyuter va multimedial vositalar: Kompyuter, Dell tipidagi proektor, DVD – diskovot, Web- kamera, video-ko'z (glazok).

“Pedagogika” fanidan talabalar bilimni reyting tizimi asosida baholash mezonlari

“**Pedagogika**” fani bo'yicha reyting jadvallari, nazorat turi, shakli, soni hamda har bir nazoratga ajratilgan maksimal ball, shuningdek, joriy va oraliq nazoratlarining saralash ballari haqidagi ma'lumotlar fan bo'yicha birinchi mashg'ulotda talabalarga e'lon qilinadi.

Fan bo'yicha talabalarning bilim saviyasi va o'zlashtirish darajasining Davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun quyidagi nazorat turlari o'tkaziladi:

- joriy nazorat (JN) - talabaning fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Joriy nazorat fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda og'zaki so'rov, test o'tkazish, suhbat, nazorat ishi, kollektivum, uy vazifalarini tekshirish va shu kabi boshqa shakllarda o'tkazilishi mumkin;
- oraliq nazorat (ON) - semestr davomida o'quv dasturining tegishli (fanlarning bir necha mavzularini o'z ichiga olgan) bo'limi tugallangandan keyin talabaning nazariy bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Oraliq nazorat bir semestrda ikki marta o'tkaziladi va shakli (yozma, og'zaki, test va hokazo) o'quv faniga ajratilgan umumiy soatlar hajmidan kelib chiqqan holda belgilanadi;
- yakuniy nazorat (YaN) - semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini baholash usuli. Yakuniy nazorat asosan tayanch tushuncha va iboralarga asoslangan "Yozma ish" shaklida o'tkaziladi.

ON o'tkazish jarayoni kafedra mudiri tomonidan tuzilgan komissiya ishtirokida muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda ON natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday hollarda ON qayta o'tkaziladi.

Oliy ta'lim muassasasi rahbarining buyrug'i bilan monitoring va ichki nazorat bo'limi rahbarligida tuzilgan komissiya ishtirokida YaN ni o'tkazish jarayoni muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda YaN natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday hollarda YaN qayta o'tkaziladi.

Talabaning bilim saviyasi, ko'nikma va malakalarini nazorat qilishning reyting tizimi asosida talabaning fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi ballar orqali ifodalanadi.

Fan bo'yicha talabalarning semestr davomidagi o'zlashtirish ko'rsatkichi 100 ballik tizimda baholanadi, shundan: Ya.N.-30 ball, J.N.-70 ball qilib taqsimlanadi.

Ball	Baho	Talabalarning bilim darajasi
86-100	A'lo	Xulosa va qaror qabul qilish. Ijodiy fikrlay olish. Mustaqil mushohada yurita olish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish,

		aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish
71-85	Yaxshi	Mustaqil mushohada qilish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish
55-70	Qoniqarli	Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish Tasavvurga ega bo'lish
0-54	Qoniqarsiz	Aniq tasavvurga ega bo'lmaslik. Bilmaslik

- Fan bo'yicha saralash bali 55 ballni tashkil etadi. Talabani saralash ballidan past bo'lgan o'zlashtirishi reyting daftarchasida qayd etilmaydi.
- Talabalarning o'quv fani bo'yicha mustaqil ishi joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar jarayonida tegishli topshiriqlarni bajarishi va unga ajratilgan ballardan kelib chiqqan holda baholanadi.
- Talabani fan bo'yicha reytingi quyidagicha aniqlanadi: $R = V * O' / 100$, bu yerda: V- semestrda fanga ajratilgan umumiy o'quv yuklamasi (soatlarda); O' -fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi (ballarda).

Fan bo'yicha joriy va oraliq nazoratlarga ajratilgan umumiy ballning 55 foizi saralash ball hisoblanib, ushbu foizdan kam ball to'plagan talaba yakuniy nazoratga kiritilmaydi.

- Joriy JN va oraliq ON turlari bo'yicha 55 ball va undan yuqori ballni to'plagan talaba fanni o'zlashtirgan deb hisoblanadi va ushbu fan bo'yicha yakuniy nazoratga kirmasligiga yo'l qo'yiladi.
- Talabani semestr davomida fan bo'yicha to'plagan umumiy bali har bir nazorat turidan belgilangan qoidalarga muvofiq to'plagan ballari yig'indisiga teng.
- ON va YaN turlari kalendar tematik rejaga muvofiq dekanat tomonidan tuzilgan reyting nazorat jadvallari asosida o'tkaziladi. YaN semestrning oxirgi 2 haftasi mobaynida o'tkaziladi.
- JN va ON nazoratlarda saralash balidan kam ball to'plagan va uzrli sabablarga ko'ra nazoratlarda qatnasha olmagan talabaga qayta topshirish uchun, navbatdagi shu nazorat turigacha, so'nggi joriy va oraliq nazoratlar uchun esa yakuniy nazoratgacha bo'lgan muddat beriladi.
- Talabani semestrda JN va ON turlari bo'yicha to'plagan ballari ushbu nazorat turlari umumiy balining 55 foizidan kam bo'lsa yoki semestr davomida joriy, oraliq va yakuniy nazorat turlari bo'yicha to'plagan ballari yig'indisi 55 balidan kam bo'lsa, u akademik qarzidor deb hisoblanadi.
- Talaba nazorat natijalaridan norozi bo'lsa, fan bo'yicha nazorat turi natijalari e'lon qilingan vaqtdan boshlab bir kun mobaynida fakul'tet dekaniga ariza bilan murojaat etishi mumkin. Bunday holda fakul'tet dekanining taqdimnomasiga ko'ra

rektor buyrug'i bilan 3 (uch) nafardan kam bo'lmagan tarkibda appelyatsiya komissiyasi tashkil etiladi.

- Appelyatsiya komissiyasi talabalarning arizalarini ko'rib chiqib, shu kunning o'zida xulosasini bildiradi.

Baholashning o'rnatilgan talablar asosida belgilangan muddatlarda o'tkazilishi hamda rasmiylashtirilishi fakul'tet dekani, kafedra mudiri, o'quv-uslubiy boshqarma hamda monitoring va ichki nazorat bo'limi tomonidan nazorat qilinadi.

Yakuniy nazorat "Yozma ish" shaklida belgilangan bo'lsa, u holda yakuniy nazorat 30 ballik "Yozma ish" variantlari asosida o'tkaziladi.

Agar yakuniy nazorat markazlashgan test asosida tashkil etilgan bo'lib fan bo'yicha yakuniy nazorat "Test" shaklida belgilangan bo'lsa, u holda yakuniy nazorat quyidagi jadval asosida amalga oshiriladi:

№	Ko'rsatkichlar	YaN ballari	
		maksimal ball	o'zgarish oralig'i
1.	Fan bo'yicha yakuniy yozma ish nazorati	30	0-30
2.	Fan bo'yicha yakuniy test nazorati	30	0-30
	Jami	30	0-30

Yakuniy nazoratni "Yozma ish" asosida o'tkazish MEZONI

Talabalar fandan yakuniy nazoratni test topshiriqlari yoki "Yozma ish" usulida topshiradilar va ularni o'zlashtirish ko'rsatkichi 0 dan 30 ballgacha baholanadi. Agar yakuniy nazorat "Yozma ish" usulida amalga oshirilsa, sinov ko'p variantli usulda o'tkaziladi. Har bir variantda mavzular yuzasidan beshtadan savol bo'lib, har bir savolga tegishli javoblar yoziladi. Har bir savolga yozilgan javoblar bo'yicha o'zlashtirish ko'rsatkichi 0-6 ball oralig'ida baholanadi. Berilgan har bir savolga talaba tomonidan fanning nazariy va uslubiy asoslari to'g'ri va to'liq yoritilsa, fan doirasida mustaqil fikrga ega bo'lsa va uni yozma shaklda bayon eta olsa, javobda mantiqiy yaxlitlikka erishilsa, o'zlashtirish umumiy ko'rsatkichi 0-6 ball bilan baholanadi.

Berilgan har bir savolga javob yozilmasa, noto'g'ri javob yozilsa yoki o'quv adabiyotidan so'zma-so'z ko'chirib yozilsa, amaliy topshiriq shartida belgilangan amallar bajarilmasa, iqtisodiy hodisa va jarayonlarga ta'sir etuvchi omillar aniqlanmasa, xulosa yozilmasa o'zlashtirish ko'rsatkichi 0-1 ball bilan baholanadi. Yozma sinov bo'yicha umumiy o'zlashtirish ko'rsatkichini aniqlash uchun variantda berilgan savollarning har biri uchun yozilgan javoblarga qo'yilgan o'zlashtirish ballari qo'shiladi va yig'indi talabaning yakuniy nazorat bo'yicha o'zlashtirish bali hisoblanadi.

Yakuniy nazoratni "Test topshiriqlari" asosida o'tkazish MEZONI

Agar yakuniy nazorat “Test topshiriqlari” asosida amalga oshirilsa, sinov ko’p variantli usulda kompyuter sinflarida o’tkaziladi. Har bir variantda 30 tadan test topshirig’i bo’lib, talabaga savollarning javobini belgilash uchun 30 daqiqa vaqt beriladi. Har bir test topshirig’iga talaba tomonidan berilgan javoblar 1 ball bilan baholanadi.

«PEDAGOGIKA» FANIDAN REYTING ISHLANMA VA BAHOLASH MEZONI

№	Mashg’ulotlar	Auditoriya soati	Mustaqil ta’lim	Umumiy soat	To’planadigan ballar
1	Ma’ruza	14	10	24	35
2	Seminar	14	10	24	35
3	Jami	28	20	48	70

Joriy nazorat

№	Nazorat turlari	Jami ball	Nazoratning shakli	Ball
1.	1.3.Joriy nazorat	5 ball 5x7= 35 ball	Seminar mashg’ulotiga tayyorgarlik ko’rish va uni himoya qilish	35 ball

1.4. Izoh: a’lo bahoga (86-100%)=30-35 ballgacha

Yaxshi bahoga (71-85 %)=25-29 ballgacha

O’rta bahoga (55-70%) =19-24 ballgacha

Oraliq nazorat

№	Nazorat turlari	Jami ball	Nazoratning shakli	Ball
1.	1.4.Oraliq nazorat	24 ball (4*6)	Yozma	24 ball
2.	Mustaqil ta’lim	11	Mustaqil ish	11
	Jami:	35		35

1.5. Izoh:

a’lo bahoga (86-100%)=21-24 ballgacha

Yaxshi bahoga (71-85 %)=17-20 ballgacha

O’rta bahoga (55-70%) =13-16 ballgacha

1.6. Izoh:

a’lo bahoga (86-100%)=10-11 ballgacha

Yaxshi bahoga (71-85 %)=8-9 ballgacha

O’rta bahoga (55-70%) =6-7 ballgacha

Ma’ruza va seminar mashg’ulotlar bo’yicha (Yakuniy baxolash)

№	Baxolash turi	O’tkazish shakli	Bajarish mexanizmi	Talaba to’playdigan ball	Bajarish vaqti
1	YaN	Test, yozma	5 ta savoldan iborat	30 ball. Har bir savolga to’g’ri javob	Belgilangan reja

			variantlarga javob yozish.	uchun 6 baldan 5x6==30 ball 30x1=30 ball	asosida.
--	--	--	-------------------------------	--	----------

Izox: A'lo bahoga (86 -100 %)= 26-30 ballgacha

Yaxshi bahoga (71-85 %)= 21-25 ballgacha

O'rta bahoga (55-70 %) = 16-20 ballgacha

1. Seminar mashg'ulotda qatnashib undagi topshiriqlarni to'la, sifatli bajargan talabaga 4,3-5 ball beriladi, agar to'la bo'lmasa bajarish darajasiga qarab 2,7-3,4 ballgacha beriladi. Seminar mashg'ulotidagi vazifalar bo'yicha berilgan talabalar mustaqil ishlarining bajarilish hajmi va sifatiga qarab 2,7 dan 5 ballgacha berilishi mumkin (topshiriqlar to'liq va sifatli, ijodiy tarzda bajarilgan – 4,3-5 ball, sifatli va me'yor talablari darajasida – 3,5-4,2 ball, o'rta darajada – 2,7-3,4 ball)

2. Talabaning mustaqil ishi, berilgan mavzu bo'yicha mustaqil ish tayyorlanadi:

- referatda mavzu to'liq ochilgan, to'g'ri xulosa chiqarilgan va ijodiy fikrlari bo'lsa 10-11 ball

- mavzu mohiyati ochilgan, faqat xulosasi bor 8-9 ball

- mavzu mohiyati yoritilgan, ammo ayrim kamchiliklari bor bo'lsa, 6-7 ball

3.1 Yakuniy baholashda talaba 5 ta savolga yozma yoki 30 ta test savoliga javob berishi lozim. Har bir yozma savolga 6 ball ajratiladi. Har bir test savoliga 1 baldan 30*1=30 beriladi

- agar savol mohiyati to'la ochilgan bo'lib, mavzu bo'yicha talabaning tankidiy nuqtai nazari bayon qilingan bo'lsa 5,2-6 ball.

- savolning mohiyati to'la ochilgan, asosiy faktlar to'g'ri bayon qilgan bo'lsa 4,3 – 5,1 ball.

-savolga to'g'ri javob berilgan, lekin ayrim kamchiliklari ko'proq bo'lsa 3,3–4,2 ball.

Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar xamda axborot manbaalari

№	Muallif	Adabiyot nomi	Adabiyot turi	Nashr yili	Adabiyotning ARMda gi shifri	Adabiyotning ARMda gi inventar raqami	Adabiyotning ARMda gi soni
1	M.Toxtaxajevning umumiy taxriri ostida	Pedagogika	Darslik	Toshkent. O'zbekiston Faylasuflari			
2	Ibragimov X.I Abdullaeva SH.A	Pedagogika nazariyasi va tarixi	Darslik	Toshkent "Fan va texnologiyalar" nashriyati 2008			

3	Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH	Umumiy pedagogika	O'quv qo'llanma	Toshkent TDPU 2012			
4	Yuzlikaeva E Madyarova S Yanbarisova E Morxova I	Teoriyai praktika obshe pedagogika	Darslik	Toshkent TGPU 2014			
5	Xoshimov K Nishonova S Inomova M Xasanov R	Pedagogika tarixi		T.O'qituvchi 1996y			
6	Xoshimov K Nishonova S	Pedagogika tarixi	Darslik	T.O'z Milliy kutubxonasi nashriyoti 2005			
7	Xoshimov K Safo O	O'zbek pedagogikasi va antalogiyasi		T.O'qituvchi 1999			
8	Azizxodjaeva N.N	Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat	O'quv qo'llanma	T.O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi 2006y 159b			
9	Xoliqov A.A	Pedagogik mahorat	Darslik	T.Iqtisod-moliya, 2011 420b			

Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar xamda axborot manbaalari **Asosiy adabiyotlar**

1. Lea Chapuis. Pedacocy. Embedding Learning Technologies. Modul 1. Educational Technology Use and Design for Improved Learning Opportunities, Mehdi Khosrow-Pour, USA, 2014.
2. Educational Psychology, Kelvin Seifert and Rosemary Sutton, Switzerland, 2010, the Jacobs Foundation.
3. Karimova V.M., va boshkalar "Pedagogika. Psixologiya". O'quv o'qllanma. -T.: 2012.-380 bet.
4. Ochilova G.O., "Pedagogika. Psixologiya" fanidan ukuv uslubiy majmua -T.:

2016. - 420 - bet

5. Ochilova G.O. Musaxanova G.M. “Pedagogik mahorat”, 2014. - 420 bet.

Qo'shimcha adabiyotlar

6. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenta lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. - T.: O'zbekiston, 2016. -56 b.

7. Mirziyoev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016 yil 7 dekabr. - T.: O'zbekiston, 2017. - 48 b.

8. "Ilm-fan yutuklari - tarakkiyotning muxim omili". O'zbekiston Respublikasi Prezidenta SHavkat Mirziyoev Yangi yil arafasida — 2016 yil 30 dekabr kuni mamlakatimizning yetakchi ilm-fan namoyandalari bilan uchrashuvidagi ma'ruzasi. //Xalk suzi. 2016 yil 31 dekabr.

9. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bulishi kerak. -T.: O'zbekiston, 2017.- 108 b.

10. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: Uzbekiston, 2017. - 488 b.

11. Uzbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha xarakatlar strategiyasi tug'risida» gi №PF-4947 sonli Farmoni. //Xalq so'zi. 2017 yil 8 fevral.

12. Azizxujaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: CHulpan. 2013. - 200 bet.

13. Inomov I. Iqtisodiy tarbiya nazariyasi. T.: TDIU. 2011. - 248 bet.

14. Xakimova M.F. Pedagogik texnologiyalar. O'quv qullanma. T.TDIU.,2013.

15. Tojiboeva D. va boshq. Iqtisodiy pedagogika. - T.: Fan va texnologiya. - 2012. - 256 bet.

16. Xayitov O. “Psixodiagnostika” Toshkent. O'kuv qullanma. T.TDIU. 2012 yil.

17. Vasilkova Yu.V. Lektsii po sotsialnoy pedagogike.: Teoriya i istoriya. M.: Perspektiva, 2010.-736 str.

Internet saytlari

18. www.gov.uz- O'zbekiston Respublikasi xukumat portali.

19. www.lex.uz- O'zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

20. www.krotov.info

21. www.gumer.info

“Keys-stadi” metodi.

“Keys-stadi”- inglizcha so'z bo'lib, (“case”- aniq vaziyat, hodisa, “stadi”- o'rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o'rganish, tahlil qilish asosida o'qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini

o'rganishda foydalanish tartibida qo'llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o'z ichiga quydagilarni qamrab oladi: Kim (Who), Qachon (When), Qayerda (Where), Nima uchun (Why), Qanday/Qanaqa (How), Nima-natija (What).

“Keys-stadi” metodini amalga oshirish bosqichlari.

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta'minoti bilan tanishtirish	✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish (matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash.
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o'quv topshirig'ni belgilash	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik iyrarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash.
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o'quv topshirig'ining yechimini izlash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil yechim yo'llarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va to'siqlarini tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarini tanlash.
4-bosqich: Keys yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish.

Keysni bajarish bosqichlari va topshiriqlar

- Keysdagi muammoni keltirib chiqargan asosiy sabablarni belgilang (individual va kichik guruhda).
- Dasturni to'g'ri ishlashi uchun bajariladigan ishlar ketma-ketligini belgilang (juftliklardagi ish).

3. “Assesment” metodi.

Metodning maqsadi: mazkur metod ta'lim oluvchilarning bilim darjasini baholash, nazorat qilish, o'zlashtirish ko'rsatkichi va amaliy ko'nikmalarini tekshirishga yo'naltirilgan. Mazkur texnika orqali ta'lim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo'nalishlar (test, amaliy ko'nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo'yicha tashxis qilinadi va baholanadi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

“Assesment” lardan ma'ruza mashg'ulotlarida talabalarning yoki qatnashchilarning mavjud bilim darajasini o'rganishda, yangi ma'lumotlarni bayon qilishda, seminar, amaliy mashg'ulotlarda esa mavzu yoki ma'lumotlarni

o'zlashtirish darajasini baholash, shuningdek o'z-o'zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek o'qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o'quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo'shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin.

Namuna. Har bir katakdagi to'g'ri javob 5 ball yoki 1-5 balgacha baholanishi mumkin.

TEST

2. Boshqaruv uslublarini ayting?

- a) Avtoritar , siyosiy, iqtisodiy
- b) Avtoritar, liberal, demokratik
- s) Liberal, avtoritar, siyosiy
- d) Siyosiy, demokratik, ijtimoiy

Muammoli vaziyat

Auditoriyada dars vaqtida siz o'tayotgan mavzuni juda mukammal biladigan talaba bor, shu sabab, u dars davomida Sizga va talabalarga xalaqit bera boshladi: savollari, fikrlarga qo'shilishi bilan barchani diqqatini bo'lib chalg'ita boshladi.

Sizning harakatingiz.....

SIMPTOM

Boshqaruv vazifalarini yoriting.

Amaliy ko'nikma

Kasb-hunar kollejining boshqaruv apapatini tuzing.

Keyslar banki

Keys 1 . Axloqiy tarbiya haqida

Sinf rahbarining 5-sinf o'quvchisi Imomov Nozimga berilgan tavsifiomasidan keltirilgan paichalar bilan tanishing.

Nozimning xarakteri og'ir, u juda ayyor bola, dars jarayonida faol emas, ammo vazifani to'liq bajarib keladi. Darsda ko'pincha har xil qitmirliklar, bemaza qiliqlarni o'ylab chiqaradi, siri fosh bo'lib qolsa, aybni o'rtoqlariga ag'darishga urinadi, qo'ldan kelgancha sinfdagilarning munosabatlarini buzadi, janjal chiqaradi. Hamisha xushchaqchaq. O'zidan kattalar va o'rtoqlari bilan qo'pol muomala qiladi. Agar biror bola mashg'ulotni bajarayotganida xatolikka yo'l qo'ygudek bo'lsa, ustidan masxaralab kuladi, sevinib ketadi. O'jar, o'z manfaatini ko'zlovchi, injiq, badjahl va qasoskor. Ruhi tetik. Jazodan so'ng yoki jazo berilayotganda yig'laydi, gap qaytaradi. Ko'chada kattalarni orqasidan masxaralab kuladi.

Yuqorida keltirib o'tilgan vaziyatni tahlil eting.

1. Bolaning xulq-atvori haqidagi qanday ma'lumotlar tavsifnomada ustunlik qiladi?
2. Sinf rahbar, o'qituvchilar va ota-onalar bola xulqidagi qaysi salbiy tomonlariga diqqat-e'tibor berishlari kerak?
3. O'qituvchi pedagogik jihatdan Nozimning xarakteridagi qanday ijobiy tomonlariga suyanib bo'ladi?
4. Bolaning ota-onalari yoki yaqin qarindoshlari, o'rtoqlari sinf rahbariga, qanday yordam berishlari kerak.

Keyslar banki

Keys 1 . Bolalarni to'garaklarga jalb etish haqida

- Bugun nimaga maktabda qolib ketding? Tezroq kelib uy ishlariga qarashsang bo'lmaydimi?

- Men erta kelar edim. Bizlarga javob berishmadi.
- Nimaga javob berishmaydi, biron ish qilib qo'ydinglaringmi?
- Biz hech narsa qilib qo'yganimiz yo'q, sinf rahbarimiz Anvar Sattorov ruxsat bermadi.

Majburlab xorga qatnashtirdi.

- Zo'r-ku. Qachondan boshlab ashula aytishga yozilgansan?
- Men yozilgan emasman, bizlarni zo'rlab zalga haydashdi.
- Bu nima deganing?
- Voy, oyi, qanaqa odamsiz o'zi, gapga tushunmaysizmi?
- Xo'sh, buni nimasi yomon?
- MEN qo'shiq aytishni yoqtirmayman.

Yuqorida keltirib o'tilgan vaziyatni tahlil eting.

1. Bu ona-bola so'zlashuvi bola psixologiyasida qanday o'ziga xoslikni ko'rsatadi?
2. Bu o'ziga xoslikni ona va maktab pedagoglari qanday hisobga olishadi?
3. Bolalarning badiiy havaskorlikka bunday tarzda ishtirok etishlaridan biror-bir foyda chiqadimi?

4. Bolalarni xorga, raqs to'garagiga, badiiy so'z ustasi studiyasiga jalb etishda majburlash metodini qollash mumkinmi?

Keyslar banki

Keys 1 . Ota-onaning do'st tanlashi to'g'rimi?

Sinf rahbari Odilova Moxira o'quvchisi Zohidning onasi Roxila opa bilan suhbatlashmoqda:

- O'g'limning do'stini yoqtirmayman, lekin o'g'lim undan hech ajralmaydi. Men o'g'limning o'rtog'i Solini necha marta uydan quvib solganman, o'g'limni ularnikiga uubormau qo'ydim, baribir foydasi yo'q. Kihdiklari bittami deyman, do'stlklarini uzishmaydi?
- Bu do'stlikning nimasi sizga yoqmaydi?
- Bilmadim, bezori, o'ta sho'x, qaysar.
- Zohid emas, balki har vaqt Soli aybdor ekanligiga ishonasizmi?
- Ikkalasi ham bir go'r, lekin ular bir-biridan ajratilsa, o'g'lim yaxshi bo'lib qoladimi deymanda.
- Biroq Soli yaxshi, ishonchli do'st. Bunday do'stlik boshqa qaytib uchramasligi mumkin, shuni bilasizmi?
- Men uning oilasini yoqtirmayman. Ularning do'stliklariga nuqta qo'ymasam bolmaydi, Shoshmay tursin, ikkalasini ham o'zim...

Yuqorida keltirib o'tilgan vaziyatni tahlil eting.

1. Bolaning onasi bilan suhbatni davom ettiring.
2. Bolalarning do'stligini himoya qilish uchun qanday qo'shimcha dalillarni keitirish mumkin?
- 3 Ana shu suhbat bilan bog'liq qanday savollarni ota- onalar majlisiga olib chiqish mumkin bo'ladi?

TEST

Darajali testlar

1. Rasmda berilgan o'qituvchining dars o'tish usulini aniqlang.

1		1		<i>Raqamlar</i>
2			Avtoritar	2
3			Demokratik	3
			Liberal	1

2. Rasmda berilgan “pedagog-talaba(lar)” munosabatining tashkil etilishini ta’minlovchi ta’limiy xarakterdagitexnologiya nomini aniqlang?

	<i>№</i>	<i>Ta’lim texnologiyalari turlari</i>
	A	Kompyuterli ta’lim
	B	Erkin ta’lim
	C	Hamkorlik ta’limi
	D	An’anaviy ta’lim
	E	Dasturlashtirilgan ta’lim
	K	Tabaqalashtirilgan ta’lim
To_g_ri javob: S		Hamkorlik ta’limi

3. Kadrlar tayyorlash milliy modeliga keltirilgan taʼriflar bilan juftlang.

1	SHaxs	A	Malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo__lib, ta__limning barcha turlarini, davlat ta__lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko__rsatish muhitini o__zichiga oladi;				
2	Davlat va jamiyat	B	Kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub__ekti va ob__ekti, ta__lim sohasidagi xizmatlarning iste__molchisi va ularni amalga oshiruvchi;				
3	Uzluksiz ta__lim	S	Ta__lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillari;				
4	Fan	D	Uzluksiz ta__lim va kadrlar tayyorlash tizimi barcha uchun ochiq bo__lishini va hayot o__zgarishlariga moslashuvchanligini ta__minlaydi.				
5	Ishlab chikarish	E	YUqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg__or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi; Ishlab chiqarish kadrlarga bo__lgan ehtiyojni, shuningdek ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo__yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi,				
javob			1- b	2-s	3-a	4-e	5-d

4. Taʼlim metodlarining tarkibiy qismlari bilan juftlang.

1	Ko_rgazmali metod		A	Faxriy yorliqlar berish yoki ogoxlantirish	
2	Amaliy metod		B	Maʼruza, suxbat, xikoya	
3	Og_zaki metod		S	Mashq, instruktaj, laboratoriya	
4	Ragbatlantirish va tanbex berish		D	Tabiiy namunalar, ilyusturatsiya, demonstratsiya	
javob		1- d	2-s	3-v	4-a

5. Pedagogika faninng asosiy kategoriyalarini berilgan taʼriflar bilan juftlang

1	Taʼlim	A	Taʼlim-tarbiya natijasida olingan va tizimlashtirilgan bilim, xosil kilingan kunikma va malakalar xamda tarkib topgan dunyokarashlar majmui.		
2	Tarbiya	B	Maxsus tayyorlangan mutaxassis raxbarligida shaxsni bilim kunikma va malaka bilan kurollantirish.		
3	Maʼlumot	S	Avtomatlashgan, urganib qolinga, muayyan usul bilan bexato bajariladigan xarakatdir.		
4	Malaka	D	SHaxsda muayyan jismoniy, ruxiy, axlobiy, maʼnaviy sifatlarni shakllantirishga karatilgan amaliy pedagogik jarayon.		
Javob		1-b	2-d	3-a	4-s

6. Taʼlim metodlarini ularning turlari bilan juftlang.

1)	og_zaki bayon qilish metodlari	a)	namoyish, tasvirlash, ekskursiya
2)	ko_rgazmali metodlar	b)	mashq, laboratoriya, amaliy ishlar
3)	amaliy metodlar	c)	—Klastertl, —Venn diagrammasil, —Debatl
4)	interfaol metodlar	d)	hikoya, tushuntirish, suhbat, maʼruza

7. Dars turlarini xususiyatlari bilan juftlang.

1	YAngi bilimlarni o_rganish darsi	A	Mavzu va ko_zlangan maqsad aytilib, yangi o_quv material bayon etiladi va o_quvchilarning mustaqil ishlashi uyushtiriladi, uyga topshiriqlar beriladi, o_quv materialini o_zlashtirish oson hollarda o_tkaziladi.
2	Utilgan materialni mustaxkamlash darsi	B	Bu ukuv dasturining maʼlum bir kismi utib bulganidan keyin utiladigan dars.
3	Taʼlim oluvchilarning bilim kunikma va malakalarini	S	darslarda mavzu, bo_lim yuzasidan og_zaki savol-jaoblar, test yordamida

	tekshirish darsi darsi.		yozma yoki grafik usulda tekshirish ishlari o`tkaziladi
4	Takroriy-umumlashtiruvchi dars	D	Oldin o`rganilgan materiallar yuzasidan o`quvchilar bilan suhbatlar o`tkaziladi, bilimlar esga solinadi, faktlar va natijalar o`quvchilarning xotirasida mustahkamlanadi
Javob	1- a	2-d	3-s 4-b

8. Ta'lim va tarbiya turlariga mos rakamlarni aniklang va jadvalning ung tomoniga yozing,

1) Iktisodiy, 2) Masofaviy, 3) Ekologik, 4) Muammoli 5) Mexnat, 6) Dasturli 7) Innovatsion, 8) Xukukiy, 9) Fikr 10) Individual

<i>Ta'lim va tarbiya turlari</i>	<i>Javob raqamlari</i>
Ta'lim	2,4,6,7,10
Tarbiya	1,3,5,8,9

9. Iqtisodiy va mexnat tarbiyasiga taallukli fazilatlarga mos rakamlarni jadvalning ung tomoniga yozing,

1) Tejamkorlik 2) tadbirkorlik 3) ishchanlik 4) ishbilarmonlik
5) faollik 6) sarf 7) mexnatsevarlik 8) isrof 9) chakkon 10) mulk

<i>Tarbiya turlari</i>	<i>Javob raqamlari</i>
Iktisodiy tarbiya	1,2,4,6,8,10
Mexnat tarbisi	3,5,7,9

10. Ta'lim metodlariga mos raqamlarni aniqlang va mos rakamlarni jadvalning javob raqamlari kismiga yozing.

1) Ma'ruza 2) Namoyish 3) Suhbat 4) Amaliy mashk 5) Diagrammalar 6) Labarotoriya 7) Tasviriy 8) Xikoya 9) Sxematik materiallar 10) Mashk kildirish

<i>Ta'lim metodlari</i>	<i>Javob raqamlari</i>
Og'zaki bayon kilish	1,3,8
Kurgazmalilik	2,5,7,9
Amaliy mashg'ulotlar	4,6,10

11. Quyidagi berilgan fikrning qaysilari to'g'ri

A) Metod - bu grekcha suzdan olingan bulib uslub demakdir.

B) Mustakil ta'lim - bu insonning uzi tanlagan vositalar va adabiyotlar

yordamida ajdodlar tajribasini, fan va texnika yutuklarini urganishga yunaltirilgan shaxsiy xarakteristikalar jarayoni.

S) Metod – yunoncha —yo'll degan so'zdan paydo bulib, tadqiq qilish ma'nosini anglatadi.

D) Mustakil ta'lim – ta'lim jarayonini samarali tashkil etish jarayoni xisoblanadi.

E) Dars - ta'lim jarayonining asosiy shakli.

A	B	S	D	E
yoq	xa	xa	yoq	xa

12. Quyidagi berilgan xarakteristikalar qaysi tarbiya metodlariga xosligini ajrating va mos raqamlarni jadvalning javob raqamlar qismiga yozing.

1)O'rnatish kursatish 2) Tushuntirish 3) Suxbat 4) Namoyish etish 5) Ma'kullash 6)Ogohlantirish 7) Misol keltirish

<i>Tarbiya metodlari</i>	<i>Javob raqamlar</i>
Ogohlaki	2,3
Kurgazmali	4
Amaliy namuna	1,7
Ragbatlantirishvajazo	5,6

13. Quyida berilgan fikrlarning qaysilari to'g'ri?

A) Ta'lim metodlari: ogohlaki, amaliy, ko'rgazmali

B) Dars- o'quv jarayonining asosiy shakli.

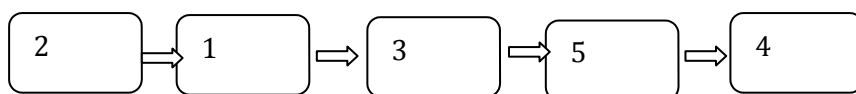
S) Ko'rgazmali metod ta'limda muhim emas

D) Ta'lim jarayoni chegaralanmagan.

Javob: A;B

14. Aralash darsining ketma-ketligini ifodalangan holda tegishli raqamlarni kataklarga yozing.

1) Yangi materialni bayon qilish, ma'ruza va suxbat 2) Uy vazifalarini surash va tekshirish 3) Yangi materialni mustaxkamlash, mashk kildirish, kitob bilan ishlash 4) Uy vazifasini topshirish 5) Bilim, kunikma va malakalarini tekshirish va baxolash

15. Taʼlim jarayonini bir tizim deb qaraydigan boʻlsak, uni tashkil etuvchi elementlarni sxemada ifodalang.

1)aniq maqsadlar 2) nazorat va baholash 3)taʼlim beruvchi 4)oʻquv maqsadi 5)taʼlim oluvchi 6)taʼlim metodi7)taʼlim mazmuni8)taʼlim shakli 9)taʼlim vositalari.

Javob:

4	1	3	5	7	6	8	9	2
---	---	---	---	---	---	---	---	---

16. Tushirib qoldirgan soʻzlarni yozing.

1) oʻqitishning asosiy shakli hisoblanadi.
2).....pedagogning yutuqlariga kafolat beradigan, aniq ishlab chiqilgan va qatʼiy ilmiy loyixalashtirilgan, takrorlana oluvchi pedagogik harakatlar tizimidir.

Javob: 1)Dars ; 2)Pedagogik texnologiya;

17.Berilgan fikrlarning qaysilari toʻgʻri?

A) Taʼlim, tarbiya, maʼlumot pedagogika fanining asosiy kategoriyalari hisoblanadi.
B) Pedagogik texnologiya passiv metodlar katoriga kiradi.
S) Taʼlim ikki yoklama jarayon sanaladi.
D) Taʼlimning ogzaki metodi aktiv metodlardan biri hisoblanadi.

Javob: A;S;

18. Oqituvchining kasbiy refleksiyasi asosida pedagogik maxoratining rivojlanishi ketma-ketligini belgilang.

1.Uz-uzini anglashi 2.Uz-uzini bilishi 3.uz-uzini nazorat kilish 4. Uz-uzini belgilash 5.uz-uzini rivojlantirish.

Javob: 2,1,4,5,3.

19. YAngi bilimlarni oʻrganish darsiningstrukturaviy tuzilishini ketma-ketligini belgilang.

1.Tashkiliy qism. 2. YAngi oʻquv materialini bayon qilish va mustakamlash. 3. Uyga topshiriq berish. 4. Darsni yakunlash 5. Talabalar bilan salomlashish

Javob:5;1;2;3;4

20. Umumiy yoki aralash darsining strukturaviy tuzilishini ketma-ketligini belgilang.

1. Tashkiliy qism. 2. Darsni yakunlash 3.Uyga berilgan topshiriqni tekshirish. 4. Oʻquvchilar bilimni ogʻzaki (yakka tartibda) tekshirish. 5. YAngi oʻquv materialini mustahkamlash. 6. YAngi oʻquv materialini bayon qilish. 7. Uyga topshiriq berish.

Javob:1;3;4;6;5;7;2

21. Sinash-tekshirish darsining strukturaviy tuzilishini ketma-ketligini belgilang.

1. O'qituvchining topshirig'ini tekshirish.
 2. Tashkiliy qism
 3. O'quvchilarning savollariga javobberish.
 4. O'quvchilarning topshiriqlarini bajarishni tekshirish.
 5. Bajarilgan ishlarni o'qituvchiga topshirish.
 6. Uyga topshiriq berish.
 7. Darsni yakunlash.
- Javob:**

22. Uzlüksiz ta'lim turlarini ketma-ketlik asosida joylashtiring.

Ta'lim turlari	raqamlar
Maktabgacha ta'lim	
Maktabdan tashqari ta'lim	
Umumiy o'rta ta'lim	
kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash	
o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi	
Oliy o'quv yurtidan keying ta'lim	
Oliy ta'lim	

Javobi:

Ta'lim turlari	raqamlar
Maktabgacha ta'lim	1
Maktabdan tashqari ta'lim.	7
Umumiy o'rta ta'lim	2
kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash	6
o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi	3
Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim	5
Oliy ta'lim	4

23. Quyidagi berilgan fikrlarning qaysilar to'g'ri bo'lsa "ha" noto'g'ri bo'lsa "yo'q" so'zlarini quying.

- 1) Metod- maqsadga erishish yo'li hisoblanadi
- 2) Dars-o'qitish jarayonining asosiy shakli hisoblanadi.
- 3) Ko'rgazmali metod- faqat seminar mashg'ulotlarida qo'llaniladi
- 4) Pedagogik texnologiya – ta'limni samaradorligini oshirish uchun xizmat qiladi.
- 5) Interaktiv metodlar- talabalar bilish faoliyatini susaytiradi.

Javob:

1	2	3	4	5

24. To'g'ri fikrlarni aniqlang. Javoblar jadvaliga "ha" yoki "yo'q" so'zlarini yozing

- 1) Nazoratning asosiy shakllariga og'zaki so'rov va testlar kiradi
- 2) O'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish sifatini nazorat etish uchun qisqa turdagi dars tahlili qo'llaniladi.
- 3) Darsning ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadlari mavjud.
- 4) Respublikasida ta'lim sohasidagi islohotlarning asosiy maqsadi insonni

har tomonlama rivojlantirish va kamol topishidir

Javob:

1	2	3	4
yo,,q	yo,,q	ha	ha

25. O,,quvchilarning o,,quv faoliyatini nazorat qilish metodlariga berilgan ta’riflar bilan juftlang.

1	Og_zaki tekshirish	A	O_quvchilarning bilim, ko_nikma va malakalarini nazorat qilish va baholashning eng samarali usullaridan biri bo_lib, ularning ijodiy qobiliyatlarini baholash imkonini beradi. Unga ko_ra o_qituvchi alohida mavzu yoki o_quv dasturining ma'lum bo_limini o_tib bo_lganidan so_ng o_quvchilarning bilimlarini nazorat qilish va baholashni		
2	Yozma tekshirish	B	Bu metod bilimlarni nazorat qilish va baholashning ancha keng tarqalgan an'anaviy usullaridan biridir. Tekshirish chog_ida o_qituvchi o_quvchilarga o_rganilgan mavzuning mazmunidan kelib chiqib, savol-javob usuli asosida amalga oshiriladi. Bu turdagi tekshirish ma'lum kamchiliklarga ham ega: ko_p mehnat sarflanadi: dars mobaynida 3-4 nafar		
3	Amaliy topshiriqlarni bajarishga asoslangan tekshirish	S	Bu tekshirish o_qituvchiga o_quvchilarning o_quv faoliyatiga munosabatlarini, materialni qanchalik o_ranganliklarini, uy vazifalarini bajarishdagi mustaqilliklarini aniqlashga imkon beradi		
4	Uy vazifalarini tekshirish	D	Amaliy harakatlar (sport, mehnat harakatlari)ning to_g_riligini kuzatish yoki olingan natijalarga tavanishdan iborat bo_ladi		
Javob:		1-	2-	3-	4-
Javobi:		1-B	2-A	3-D	4-S

26. Sinf-dars tizimining asosiy o,,ziga xos jihatlarini aniqlang va javoblar jadvaliga “ha” yoki “yo,,q” so,,zlarini yozing.

A.Sinf-dars tizimi deyarli bir xil tarkib, yosh va tayyorgarlik darajasidagi tahsil oluvchilar ishtirok etadi; ta’lim-tarbiya jarayoni o_zaro bir-biriga bog_liq bo_lmagan alohida-alohida qismlardan tashkil topadi.

B.Sinf-dars tizimida har bir dars o_quv rejasida kirgan ammo ma’lum bir o_quv predmeti dasturiga oid bo_lmagan mavzuga bag_ishlangan bo_ladi.

D. Kasbiy ta’lim darslariga o_qituvchi, muhandis-pedagog, yo_riqchi, tajribali mutaxassis kabilar rahbarlik qilishi mumkin.

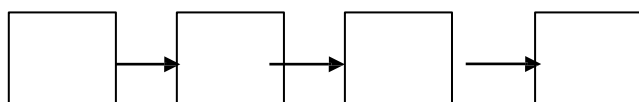
S.Tahsil oluvchilar reprodktiv darajadagi o_quv-bilish faoliyatiga ishtirok etadilar.
E.O_zaro hamkorlik faoliyatini amalga oshirishga qulay sharoit yaratilganligi.

Javobi:

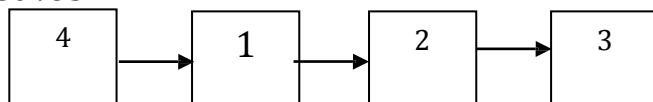
A	B	D	S	E
Yo_q	Yo_q	Ha	Yo_q	Ha

27. Mashq bajarishni tashkil etish bosqichlarini ifodalangan holda tegishli raqamlarni kataklarga yozing.

1) topshiriqni bajarish ketma-ketligini ko_rsatisi; 2)o_qituvchi nazorati ostida o_quvchilar tomonidan o_quv harakatining dastlabki bajarilishi; 3) zarur ko_nikma va malakalar shakllangunicha o_quv harakatlarning ko_p bora takrorlanishi; 4) o_qituvchining faoliyat maqsadi va mazmunini tushuntirishi;

Javobi

28. Ta'lim maqsadi, o,,quv axborotlari, o,,qituvchi va o,,quvchilarning ta'limiy faoliyatlari, o,,qitish shakllari, pedagogik muloqot vositalari, shuningdek, ta'lim jarayonini boshqarish usullari. Ular ... sanaladi.

a) ta'limning tarkibiy elementlar;

b) ta'lim tamoyillari;

c) ta'lim konsepsiyaari;

d) ta'lim nazariyalari.

29. O,,quvchilarning o,,quv faoliyatini nazorat qilish shakllarini juftlang.

1	Ommaviy (frontal) shakli	A	o_quvchilarning ma'lum bir qismi nazorat qilinadi. O_qituvchi tomonidan o_quvchilar guruhiga vazifa beriladi va uni guruh muayyan vaqt oralig_ida bajaradilar.
2	Guruhli	B	o_qituvchi o_quvchilarga materialning ma'lum bir hajmi bo_yicha savol beradi, o_quvchilar unga qisqacha javob qaytaradilar.
3	Individual	S	individual nazoratni ommaviy va guruhli shakllar bilan birlashtirishni taqozo etadi
4	Uyg_unlashtirilgan (kombinatsiyalangan)	D	har bir o_quvchining bilim. ko_nikma va malakalari darajasini mukammal tashxislash uchun foydalaniladi;
5	O_z-o_zini nazorat qilish	E	ta'lim jarayonida ichki qaytar aloqani yuzaga keltirishga xizmat qiladi va psixologik mezonlarga asoslanadi. Uning samaradorligi o_qituvchining kasbiy mahoratiga bog_liq bo_ladi

Javob:	1-	2-	3-	4-	5-
Javobi:	1-B	2-A	3-D	4-S	5-E

29. O„quvchilarning bilim, ko„nikma va malakalarini nazorat qilish va tashxislash tamoyillari bilan juftlang.

1	Xolislik (obʻektivlik)	A	nazorat taʼlim jarayoni ning barcha bosqichlarida – bilimlarning oʻzlashtiri lishi ularni boshlang_ich idrok etishdan to amalda qoʻllashgacha boʻlgan davrlar oʻrtasida	
2	Tizimlilik	B	tashxis testlari (topshiriqlari, savollari), tashxis jarayoni mazmunining ilmiy asoslanganligi, pedagogning barcha taʼlim oluvchilarga doʻstona munosabati hamda bilim, koʻnikma, malakalarni baholashdan aniq maqsadning koʻzlanganligi kabi	
3	Oshkoralik	S	barcha taʼlim oluvchilarni aynan bir xil mezonlar boʻyicha ochiq sinovdan oʻtkazishni anglatadi. Tashxis jarayonida belgilanadigan har bir oʻquvchining reytingi oshkora xarakter kasb etadi. Oshkoralik tamoyili, shuningdek, baholarni eʼlon qilish	
Javob:		1-v	2-a	3-s

30. To„g„ri fikrlarni aniqlang. Javoblar jadvaliga “ha” yoki “yo„q” so„zlarini yozing

3) Nazoratning asosiy shakllariga og_zaki so_rov va testlar kiradi

4) O_quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil qilish sifatini nazorat etish uchun qisqa turdagi dars tahlili qo_llaniladi.

3)Darsning ta‘limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadlari mavjud.

4) Respublikasida ta‘lim sohasidagi islohotlarning asosiy maqsadi insonni har tomonlama rivojlantirish va kamol topishidir

Javob:

1	2	3	4
yo„q	yo„q	ha	ha

TARQATMA MATERIALLAR.

1. Eng qadimgi kishilarga xos xususiyatlarni o'rganishda qaysi manbalar asos bo'ladi

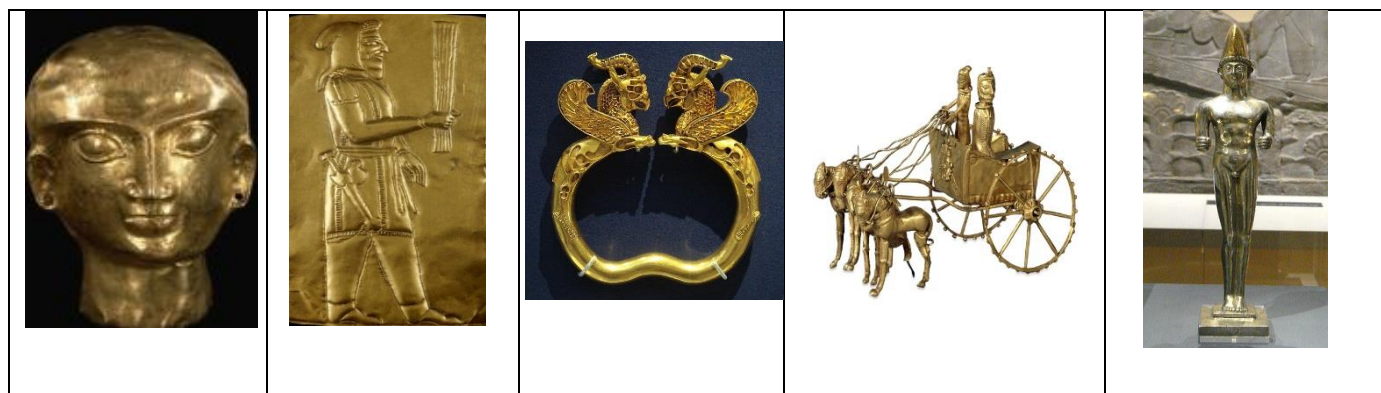
- [+] Arxeologik qazilmalar, topilmalar, Xalq og'zaki ijodi, Buyuk adib allomalarning ijodiy merosi
- [] Xalq og'zaki ijodi, epos, lapar, suhbat, dostonlar, Buyuk adib allomalarning ijodiy merosi
- [] Arxeologik qazilmalar, topilmalar, diniy kitoblar, yozuvlar, rasmlar
- [+] Xalq og'zaki ijodi, buyuk adib allomalarning ijodiy merosi, arxeologik qazilmalar, topilmalar,

2. Qaysi yunon manbalarida adodlarimizning hayotiy tajribalari, turmush tarzi, urf-odatlar yoritilgan

- [+] Geradotning "Tarix"
- [+] Pulutarning "Xarbiy xiylalar"
- [] Arastuning "Etika "
- [] Platonning "Siyosat"

3. Amudaryo xazinasidagi eksponatlarning nomlarini jadvalga har bir rasimga mos raqam asosida yozing

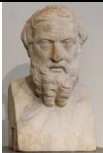
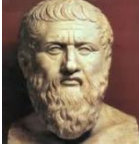
1) kohin, 2) grifonli baldoq, 3) jangchi sak, 4) ardisura anaxita, 5) oltin niqob

Rasmi , nostandart test javobi

5	3	2	4	1
---	---	---	---	---

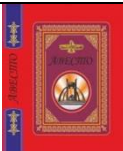
4. Yunon mutafakkirlarining asarlarini avtorlari bilan moslashtiring

 Gerodot	Tarix
 Polien	Harbiy hiylalar
 Ksenofont	Kiropediya
 Aristotel	Etika
 Platon	Davlat

5. Gerodot forslar,.....xislatlarni o`zlari uchun sharmandalik deb hisoblaydilar deydi.

Yolg'onchilik qarzdorlik

6. Asarlar mazmunida keltirilgan g'oyalarni juftlang

 Avesto	Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal
 Irg bitiklari	“Tong ota boshladi, So'ng uning izidan yer yorishdi. So'ng quyosh chiqdi Hamma yer yorug' bo'ldi”, - deyishadi, Bilib qo'ying: bu-yaxshi

 Qobusnoma	SHarm-hayodan yaxshiroq bezak yo'qdir.
 Devonu lug'otit turk	Tirishqoqning labi yog'liq, erinchoqning boshi qonlik

7. Davriy ketma-ketlikga amal qiling

Oromiy, yunon, mixxat yozuvlari
Zardushtiylik dini
Yusuf Xos Xojibning “Qutadg’u bilig” asari
Imom Ismoil al-Buxoriy buyuk mahaddis

8. Matndagi nuqtalar o'rnini (Avesto, kitob, hujjat, davlat, ma'naviy, meros) to'ldiring.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov haqida bunday degan edi: «Eng mo''tabar, qadimgi qo'lyozmamiz ning yaratilganligiga 3000 yil bo'lyapti. Bu nodir bundan XXX asr muqaddam ikki daryo oralig'ida, mana shu zaminda umrguzaronlik qilgan ajdodlarimizning biz avlodlarga qoldirgan , tarixiy idir. ayni zamonda bu qadim o'lkada buyuk , buyuk ma'naviyat, buyuk madaniyat bo'lganidan guvohlik beruvchi tarixiy dirki, uni hech kim inkor etolmaydi”

9. Tarixiy voqealarni davrlar bo'yicha ketma-ketlikda qo'yib chiqing

Kir hukmronligi
A.Makedonskiyning Markaziy Osiyoni zabt etishi
Salavkiylar davlati

10. «Avesto» ga ko'ra jamiyat qanday tizimda idora etilgani to'g'ri ketma-ketlikda berilgan javobni aniqlang.1.xalq yig'ilishi 2.oqsoqollar kengashi 3.qabilalar sardori 4.alohida tumanlar hukmdorlar 5.viloyatlarning hukmdorlari

oqsoqollar kengashi
xalq yig'ilishi
viloyatlarning hukmdorlari
element 4
alohida tumanlar hukmdorlar

KEYS-STADI

Keys-stadi (inglizcha sase - to'plam, aniq vaziyat, stadi -ta'lim) keysda bayon qilingan va ta'lim oluvchilarni muammoni ifodalash hamda uning maqsadga muvofiq tarzdagi echimi variantlarini izlashga yo'naltiradigan aniq real yoki sun'iy ravishda yaratilgan vaziyatning muammoli-vaziyatli tahlil etilishiga asoslanadigan ta'lim uslubidir.

Keys-stadi - ta'lim, axborotlar, kommunikatsiya va boshqaruvning qo'yilgan ta'lim maqsadini amalga oshirish va keysda bayon qilingan amaliy muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida prognoz qilinadigan o'quv natijalariga kafolatli etishishni vositali tarzda ta'minlaydigan bir tartibga keltirilgan optimal usullari va vositalari majmuidan iborat bo'lgan ta'lim texnologiyasidir

U ilk marta Garvard universitetining huquq maktabida 1870 yilda qo'llanilgan edi.

1920 yilda Garvard biznes-maktabi (HBS) o'qituvchilari yuristlarning o'qitish tajribasiga tayanib, iqtisodiy amaliyotdagi aniq vaziyatlarni tahlil etish va muhokama qilishni ta'limning asosiy usuli etib tanlashganidan keyin mazkur o'qitish uslubi keng tatbiq etila boshladi.

Keysning dasturiy kartasi keys uchun axborot yig'ish va vaziyatni bayon qilish uchun asos bo'ladigan asosiy masalalar (tezislar)ning tuzilmalangan ro'yxatidan iborat bo'ladi.

Keys uchun axborot yig'ish usullari intervyu, suhbat, o'rganish (arxiv hujjatlari, hisobotlarni), kuzatuv va hokazolardan iborat bo'ladi.

Axborot yig'ish vositasi so'rovnoma varag'i, intervyu olish varag'i, anketa, har xil jadvallar va boshqalar

Keys uchun axborot yig'ish manbalari tarkibiga: statistik materiallar, hisobotlar, vaziyat ob'ekti faoliyati haqidagi ma'lumotnomalar, axborotlar, prospektlar va boshqa ma'lumotlar, internet; ommaviy axborot vositalari, korxona raqiblari, uning ta'minotchilari va iste'molchilari, tarmoqdagi ekspertlar yoki turli investitsion fondlar tahlilchilari bilan muloqot, talabalarning o'quv va diplom loyihalari, magistrlik dissertatsiyalari, ilmiy maqolalar, monografiyalar, korxona rahbarlari bilan intervyular kiradi.

Keysning pedagogik pasporti

1) pedagogik annotatsiya

2) talabaga uslubiy ko'rsatmalar

3) o'qituvchi – keysologning keysni hal etish varianti

4) ta'lim texnologiyasi

Pedagogik annotatsiya quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

1. Keys mo'ljallangan predmet, bo'lim, mavzu, ta'lim darajasi, kurs ko'rsatiladi.

2. Keysdan ko'zlangan maqsad (ta'limiy maqsad, rejalashtiriladigan o'quv natijalari).

3. Talabalar keysni muvaffaqiyatli hal etish uchun egallashi lozim bo'lgan dastlabki bilim va malakalar.

4. Keys real institutsional tizim faoliyatini aks ettirishi yoki unda keysolog sun'iy modellashtirgan vaziyat bayon qilinishi haqidagi ma'lumot.

5. Axborot olish manbalari ro'yxati

6. Keysning o'ziga xos belgilariga ko'ra tavsifnomasi (syujet, keys ob'ekti mavjudligi, materialni taqdim etish usuli, hajmi, tuzilmaviy o'ziga xos xususiyatlari, o'quv topshirig'ini taqdim etish usuli, chizmalashtirish usuli).

7. Keysdan ko'zlangan maqsad va tegishlicha, tashkiliy-uslubiy ta'minoti o'zgarganida u qo'llanilishi mumkin bo'lgan o'quv predmetlari ro'yxati.

Keys-stadining asosiy maqsadi: talabalarning chuqur va zamonaviy bilimga, keng dunyoqarashga, mustaqil fikrlash salohiyatiga ega bo'lishi, pedagogik vaziyatni hal eta olish hamda tahlil qilish.

Ushbu keys-stadini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun oldindan talabalar quyidagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lmoqlari zarur:

Talaba bilishi kerak:

- o'zbek xalq pedagogikasining maqsadi, vazifalari, mazmun mohiyati;
- xalq ta'lim va tarbiya an'alaridan o'quv-tarbiya jarayonida foydalanish yo'llari;
- xalq pedagogikasi o'zbek xalqining tarixiy va boy madaniyatining ajralmas qismi ekanligi;
- xalq pedagogikasining pedagogik fanlar tizimidagi o'rni;
- o'zbek xalqining milliy madaniyati va ma'naviyatining o'ziga xos jihatlari va tarbiyaviy ahamiyatlari.

Talaba amalga oshirishi kerak: mavzuni mustaqil o'rganadi; muammoning mohiyatini aniqlashtiradi; g'oyalarni ilgari suradi; ma'lumotlarni tanqidiy nuqtai nazardan ko'rib chiqib, mustaqil qaror qabul qilishni o'rganadi; o'z nuqtai nazariga ega bo'lib, mantiqiy xulosa chiqaradi; o'quv ma'lumotlar bilan mustaqil ishlaydi; ma'lumotlarni taqqoslaydi, tahlil qiladi va umumlashtiradi;

Talaba ega bo'lmog'i kerak: kommunikativ ko'nikmalarga; taqdimot ko'nikmalariga; hamkorlikdagi ishlar ko'nikmalariga; muammoli holatlar tahlil qilish ko'nikmalariga.

Texnologik xususiyatlardan kelib chiqqan holda keys-stadining tavsifnomasi:

Ushbu keys-stadining asosiy manbai kabinetli, lavhasiz bo'lib, vaziyat bugungi kun nuqtai nazaridan bayon etilgan. Keys-stadining asosiy obyekti shaxsga yo'naltirilgandir. Bu tashkiliy institutsional keys-stadi bo'lib, ma'lumotlar vaziyatlar va savollar asosida tuzilgan. Hajmi o'rtacha, tizimlashtirilgan bo'lib, treningga mo'ljallangan o'quv mavzu bo'yicha bilim va ko'nikmalar hosil qilishga qaratilgan. Didaktik maqsadlarga ko'ra keys-stadi muammolarni taqdim qilishga, ularni hal etishga, tahlil qilish va baholashga qaratilgan.

MAVZU: Innovatsion yondashuv asosida “Xalq pedagogikasida bayramlar, marosimlarning tarbiya vositasi sifatidagi o’rni” modulini o’qitish

Pedagogik annotatsiya: Marosim – inson hayotidagi muhim voqealarni nishonlashga qaratilgan, rasmiy va ruhiy ko’tarinkilik vaziyatida o’tadigan, tartib-qoidalarga amal qilinadigan tadbir sanaladi. Masalan: ism qo’yish, nikohdan o’tish, to’y, dafn qilish, xotiralash, urug`q adash marosimlari.

Vaziyat: Quda chaqirig`ida: Bir to’ydin so’ng quda chaqirig`i bo’ldi. Taomilga ko’ra qudalarga to’n kiygizishdi. Ittifoqo qudaning akasiga kiygizilgan to’n yenglari tor, o’zi kalta chiqib qoldi, ul kishining ko’ngli esa, to’n yengidan ham tor ekan.

- Men kuyovning amakisi bo’laman, menga hurmat shumi? – deb to’nni yechib tashlab ketdi.

Shunda ko’pni ko’rgan keksalardan biri sekingina jilmayib: - Qudasi bilgandek to’nni aqliga o’lchab kiygizgan ekan – dedi...

«Bid’atga berilib diling tor qilma

Qiyilmas tan uchun o’zni xor qilma

Qancha el boyligi sandiqda yotar

So’zingdan uyalu «to’ndan» or qilma.»

Topshiriq:

1. Matndagi vaziyatni tahlil qiling
2. Insoniy fazilatlar va munosabatlarning mazmuni nimada?
3. Matnning tarbiyaviy ahamiyati nimada?

2-VAZIYAT: Bir marosimda uch-to’rt kishi, u yoqdan bu yoqdan gurunglashib o’tirardik. Ichimizda kimdir yonidagi birodariga choy uzatarkan:

- O’rtoq, qizingni uzatibsan, endi o’g’lingni ham uylantirarsan? – dedi. Piyolani olarkan: - Yo’q hali o’g’lim uch yil o’qishi kerak. Bu yoqda joy muammosi ham bor. Bilasan, onamiz to’qsodan yoshganlar. U kishi bandalikni bajo keltirsalar, kelinni kampirning uyiga tushiraman – dedi.

Esim og’ib qoldi onasi o’lganidan keyin to’y qiladigan kishi yoshlari elliklardan oshgan, oliy ma’lumotli, yurt ko’rgan, baobro’ kishi bo’lgandan keyin

salobati bosdimi, hech birimiz churq etolmay qoldik.

Buni qarang-ki, shu xonadonda, aytganidek uch yildan keyin to'y bo'ldi. Yangi kelin kampirning uyiga emas qaynotasining uyiga tushdi. Chunki bir yil muqqaddam yurak xurujidan vafot etgan o'g'lining o'rniga, kampir nabirasini uylantirgan edi.

Topshiriq:

1. Matndagi vaziyatni tahlil qiling
2. Insoniy fazilatlar va munosabatlarning mazmuni nimada?
3. Matnning tarbiyaviy ahamiyati nimada?

3-vaziyat. Xalqimiz homilador ayolni asrab avaylaydi. Bu ota-onalarimizdan bizgacha yetib kelgan odat. Homilador ayolga yomon gapirish, qo'pollik qilish eng katta gunoh sanaladi. Homilador ayollarning asabiylashishi, og'ir yuk ko'tarishi, zo'riq ishiga aslo yo'l qo'yish mumkin emas.

Vaziyat: Qadimdan homilador ayolga murdani ko'rish, axlat tashlangan joylardan yurish, mol so'yilgan yerlardan o'tish, supurgi, tayoq, arqon, suv ustidan sakrab o'tish taqiqlangan. Homilador ayol amal qilishi kerak bo'lgan qadimiy o'gitlarda katta ma'no bor. Ularni o'ziga xos asosga ega ekanligini zamonaviy ilmfan ham tasdiqlaydi. Xalqimizning barcha qadimiy odatlari homilador ayol va uning tug'ilajak farzandining, jismoniy ruhiy xavfsizligini saqlash, chaqaloqning sog'omon tug'ilishini ta'minlashga qaratilgan. Ajdodlarimiz bola tarbiyasi ona qornida boshlanishini o'sha zamonlardayoq tushunib yetishgan. SHunday ekan homilador ayol hayoti bilan xalq urf-odatlarini chuqur o'rganish, tahlil qilish, ulardan unumli foydalanish millatning kelgusi bo'g'ini uchun jiddiy zamin yaratadi.

Topshiriq:

1. Matndagi vaziyatni tahlil qiling
2. Vaziyat yechimida xalq pedagogikasidagi ushbu marosim, odatlarning, taqiqlarning ahamiyati nimada?

4-VAZIYAT: Bir tush ta'birlovchini oldiga ikki kishi kelibdi.

- Mening tushimda burnimdan qon keldi, ta'biri qanday bo'ladi? – deya so'rabdi kambag'al kishi.
- Sizga davlat keladi.

- Mening ham tushimda qon ketdi, buning ta'biri qanday bo'ladi? – deya so'rabdi badavlat kishi.
- Sizdan davlat ketibdi.

O'tirganlar hayron bo'lib so'rashibdi:

- Ikki kishi bir hil tush aytdi. Lekin siz har ikkisini boshqa – boshqa ta'birladingiz. Buning boyisi nimada?
- Ularning o'zida. Biri “keldi” deb aytdi, davlat kelyapti, ikkinchisi “ketdi” deb aytdi. Undan davlat ketayapti.

Farq tilida – deb javob beribdi donishmand.

Haqiqatdan ham shundan keyin o'sha odamlarning biri boyib, ikkinchisi kambag'al bo'lib qolgan ekan.

Aql – farosat bilan so'zlab, yaxshi niyat qilgan insonlarga Saodat eshiklari ochiladi. Men shunga ishonib yashayman.

5 vaziyat. Avtobusga bir qariya chiqdi. Bir keksaroq semiz ayol yonidagi qizga ma'noli qaradi. – Joy bo'shatmaysizmi?... Qiz ham bu nigohdan kerakli ma'noni uqdiyu, indamay o'tiraverdi. Onaxonning qoshlari chimirildi.

- Qanaqa tarbiya ko'rmagan qizsan o'zi?!... Qiz bu qarashlarning ma'nosini tushindi, lekin bez bo'lib o'tiraverdi. Nihoyat ayol dilidagini tiliga chiqardi:

- Qizim, amakingizga joy bering!

- Joy bermayman. Siz to'lagan pulni men ham to'laganman. Juda raxmingiz kelsa o'zingiz joy bering.

Bu bir qarashda odatiy javob. Kim biladi, bu qiz ham kun bo'yi oyoqda tik turib ishlab charchab kelayotgandir, yoki yo'qdir? Kutgan yigiti uchrashuvga chiqmay xunob bo'lgandir balki....

Lekin bu muomala avtobusdagilarga qattiq ta'sir qildi.

- Voy betga choparey!

- Qanaqa qiz ekan bu?

- Ota – onasi tarbiya bermagan ekan! – Qarangki hammani nazariga tushgan qizni yaqininginada unashtirishgan, avtobusda esa kuyov tarafning yaqin qarindoshlaridan biri, bizni qo'shnimiz o'tirgan ekan....

Aynan o'sha ayol qizni kelinlikka tavsiya etib xayirli ish qildim, deb quvonib yurgan paytda qizni bu muomalasidan xangu-mang bo'lib qoldi. Albatta voqeani kuyovni onasiga yetkazadi. Kuyovni onasi xech o'ylanib o'tirmay fotihani buzadi. SHunday bo'ldi ham.

Qaran-ki, arzimas ko'ringan yuqoridagi voqea ikki yoshning xayotiga ta'sir qildi. Extimol qiz o'zbekona muloyim, tarbiya ko'rgan oliyjanoblik qoidalari bilan muomalada bo'lganida, shu daqiqada o'z baxtini topgan bo'larmidi. O'zining sharqliklarga xos bo'lgan muomalasi bilan boshiga qo'ngan baxt qushini uchirib yubormagan bo'larmidi.

Azaldan “Qars ikki qo'ldan” deyishadi. Ba'zan yoshlar joy bo'shatishsa

qariyalar indamasdan o'tirib olishadi. Qay bir yoshga joy bo'shatib berish malol keladi. Ba'zi qariyalarga joy bersangiz: Umringdan baraka top, bolam, - deya duo qiladi. SHunaqangi shirin gapiradi-ki, joy emas joningni ham berib yuborging keladi.

TESTLAR.

3-kypc talabalari uchun Pedagogika fanidan test savollari.

1-variant.

1.1918 yil yozida Samarqanda “musilmon o'qituvchilar uchun” qanday kurslar ochildi?

- A)ijtimoiy-iqtisodiy kurslar
- B)pedagogik kurslar
- C) tabiiy- matematika kurslar
- D)amaliyotchi xodimlarni tayyorlash kurslar

2.1918 yil 13 may kuni Turkiston hududida “Xalq dorulfununi”ochildi, unga rektor etib kimni sayladi?

- A) Fitrat B)Burxon Xabib C)Munavvar Qori D)Iso To'xtaboyev

3..... noma'qul xatti harakatlarning oldini olish uchun qo'llaniladi?

- A)Tanbeh berish B)uyaltirish C)xayifsan D)ogohlantirish

4..... –bu tarbiyalanuvchining xatti- harakati va faoliyatiga salbiy baho berishdir.

- A)Baholash B)qo'llab quvvatlash C)Jazolash D)Rag'batlantirish

5..... tegishli fanga oid ilmiy bilim asoslarini dasturga va didaktika talablariga muvofiq ravishda bayon qiluvchi o'quv kitobi.

- A)darslik B) o'quv vositasi C)o'quv rejasi D)DTS

6.Didaktika pedagogikaning qanday qismi?

- A) pedagogikada tarbiya qonuniyatlarini o'rganuvchi qismi.
- B)pedagogikada ta'lim jarayoning umumiy qonuniyatlarini o'rganuvchi qismidir.
- C)ta'lim jarayonida maxsus pedagogikani o'rganuvchi qismi.
- D)pedagogikaning namuna qismi.

7.Didaktika necha qismga bo'linadi?

- A)2 B)4 C)3 D)5

8.....- sezish a'zolari orqali ongga ta'sir etib turgan narsa va hodisalarning ongda yaxlitligicha aks etish jarayonidir.

- A) Diqqat B)Sezgi C)Idrok D)Tasavvur

9.Ma'lum bir o'qitish usulini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan yordamchi o'quv materiallari?

- A) asbob—uskuna B)metod C)vosita D)qo'llanma

10.Pedagogikaning asosiy tushunchalari qaysilar ?

- A)rivojlantirish, shakllantirish, ta'lim va tarbiya, ma'lumot
- B) o'qitish, o'rgatish, namuna ko'rsatish, ibrat bo'la olish
- C)shakllanish, tarbiya, tafakkur, idrok va sezish
- D)sezish, bilish, anglash, tushunish, xotira, bilim, malaka, ko'nikma

11.Bilimga chanqoq, iste'dodli yoshlarni topib, ularni vatanga fidoyi insonlar

qilib tarbiyalash muqaddas vazifadir. Ushbu fikr muallifi kim?

A)Amir Temur B)I.A.Karimov C)K.D.Ushenskiy D)J.Nerru

12.....- tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyat va o`zaro ta`sir ko`rsatish usullaridir.

A)Ta`lim B)Tarbiya C) Bilim D) Ko`nikma

13.Yoshi va bilimi jihatdan bir xil bo`lgan ma`lum miqdordagi o`quvchilar guruhiga deb ataladi.

A)sinf B)dars C) guruh D)seminar

14.....deb bevosita o`quvchilarning rahbarligida muayyan o`quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta`lim mashg`ulotiga aytiladi.

A)Tarbiya jarayoni B)Guruh C)Dars D)Sinf

15.Sinf-dars tizimi shaklida olib borilmaydigan masg`ulot turini ayting?

A) Seminar B)Aralash C)Ma`ruza D)Amaliy tajriba

16.Darsning o`z strukturasi barcha asosiy elementlarini olgan tipini, ya`ni umumiy yoki aralash darsni kim tavsiya etgan?

A)T.A.Ilina B)A.Avloniy C)Y.A.Komenskiy D)Munavvar Qori

17.Darsning ichki xususiyati nimadan iborat?

A)Reja,ishlanmalar,jadval

B)Maqsadi, mantiqiy logikasi, mazmunini his qilish va tushunish

C)Sinf, o`quv vositasi, jadval

D)Sinf xonasi, o`quvchilar guruhi, dars maqsadi.

18.O`zbekiston Respublikasining “Oila kodeksi” qachon amalga kiritilgan?

A)Erkak xuquqlari ustivorligi

B)O`zaro teng xuquqlik

C)Ayol xuquqlari ustivorligi

D)Erkak ma`suliyati ustivorligi

19.Vijdon, burch,sadoqat, vafo,ibo,hayo,or-nomus,o`zaro ishonch va o`zaro yordam, odamiylik kabi ushbu tushunchalar qanday kategoriya bo`lib hisoblanadi?

A)Axloqiy B)Aqliy C) Diniy D)Xuquqiy

20.Suhbat, hikoya, namuna kabi tushunchalar tarbiya metodining qaysi guruhiga tegishli?

A)O`z-o`zini tarbiyalash

B)rag`batlantirish va jazolash

C)Faoliyat jarayonidagi ijtimoiy xulq va tajribalarni shakllantirish

D)Ijtimoiy ongni shakllantirish

21.Ta`lim jarayonida bilish faoliyatining bosqichlarini aniqlang?

A)Sezish va idrok qilsh, Bilimlarni tushunish va umumlashtirish, bilimlarni mustahkamlash va amaliyotda sinab ko`rish.

B)Idrok qilish,tasavvur qilish, xulosalash C)Sezish,o`qish,tahlil qilsh,xulosalash

D)o`rganish,o`qish,tahlil,mustahkam fikrlash.

22.O`zbekiston Respublikasining «Ta'lim to`g`risida”gi Qonuni qachon qabul qilingan

A)1997 yil 29-avgust B)1999 yil 7—yanvar

C)2001 yil 17-mart D)1992 yil 14—iyul

23. Pedagogikaning asosiy tushunchalari qaysilar ?

- A) rivojlantirish, shakllantirish, ta'lim va tarbiya, ma'lumot
- B) o'qitish, o'rgatish, namuna ko'rsatish, ibrat bo'la olish
- B) shakllanish, tarbiya, tafakkur, idrok va sezish
- C) sezish, bilish, anglash, tushunish, xotira, bilim, malaka, ko'nikma

24. «Ta'lim to'g'risida» gi qonun nechta bo'lim va nechta moddadan iborat?

- A) 5 bo'lim 34 modda C) 4 bo'lim 45 modda B) 7 bo'lim, 41 modda D) 9 bo'lim 36 modda

25. Kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy qismini ayting?

- A) shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, Fan, ishlab chiqarish
- B) ta'limiy, tarbiya, ma'lumot, bilish, rivojlanish
- C) davlat, korxona, ta'lim muassasasi, maktab
- D) bilim, idrok, xotira, ishlab chikarish, fan

26. «Ta'lim to'g'risi»dagi qonunning qaysi moddasida pedagogik faoliyat bilan shug'ullanuvchi kishilar huquqi» haqida yozilgan?

- A) 5 moddasida B) 4 moddasida C) 41 moddasida D) 43 moddasida

27. «Pedagogika» so'zining lug'aviy ma'nosi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan.

- A) Lotincha «Paydagogos» so'zidan olingan bo'lib, «bola yetaklash», «bola yetaklayman», degan ma'noni anglatadi
- B) «Didaskos» so'zidan olingan bo'lib, o'qitaman, o'rgataman ma'nosini bildiradi.
- C) «Pedagogika» so'zidan olingan bo'lib, o'zgartiraman ma'nosini bildiradi.
- D) «Pedagogika» so'zidan olingan bo'lib, tarbiya beraman ma'nosini bildiradi.

28. Insonning shaxs sifatida rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar?

- A) biologik, ijtimoiy muxit, ta'lim — tarbiya, faoliyat. B) rivojlanish, shakllanish, tarbiya
- C) ta'lim, tarbiya, ma'lumot D) bilimdonlik, tarbiya, ta'lim olish, shakllanish.

29. «Didaktika» so'zining lug'aviy ma'nosini bilasizmi?

- A) lotincha «didaskol» so'zidan olingan bo'lib «O'qitaman»,
- B) «O'rgataman», ma'nolarini bildiradi didaktika faoliyat orkali tarbiyalashdir
- C) didaktika — yunoncha o'rgatish, tushuntirish ma'nosini bildiradi
- D) didaktika — ta'lim va bilim berish holatini bildiradi

30. Bolaning bog'cha davri qaysi qatorda ko'rsatilgan?

- A) 1-7 yosh B) 1-5 yosh C) 1-4 yosh D) 1-3 yosh

31. O'zbekistonda ta'lim tizimi turlari qaysilar?

- A) boshlang'ich ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, liey, yuridik kollejlari, oliy ta'lim
- B) maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va kayta tayyorlash, maktabdan tashkari ta'lim
- C) umumiy o'rta ta'lim, akademik liey va kasb hunar kollejlari, bakalavriyat va magistraturaboshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim, o'rta maxsus ta'lim,
- D) oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim

3.2. Pedagogika fanining «nimaga o'qitish» «nimani o'qitish», kabi savollariga javob beruvchi qismi

- A) tarbiya nazariyasi yoki «Didaskol»
- B) ta'lim — tarbiya nazariyasi yoki «Pedagogiya»
- C) maktabshunoslik yoki pedagogik — psixologiya deb ataladi.

D)ta'lim nazariyasi yoki Didaktika

33.Ta'limning mazmuni:

A)o'quv dasturida, tegishli qonunlarda

B)darslik va o'quv qo'llanmalarda

C) davlat ta'lim standartlarida, o'quv rejasi, o'quv dasturi va darsliklarda

D)darsda, laboratoriya ishlarida ifodalanadi

34.O'quv rejasi kim tomonidan tasdiklanadi?

A)Tegishli ta'lim vazirligi tomonidan B)Vazirlar Maxkamasi tomonidan

C)Oliy o'quv yurti tomonidan D)Fan doktori — professor tomonidan

35.O'quv dasturi qaysi hujjatga asosan tuziladi?

A)DTS va o'quv rejasiga asosan B)Darslikka asosan

C)«Ta'lim to'g'risida»gi qonunga asosan D)Muassasa rahbari buyrug'iga asosan

36.O'qitish jarayonining sifatini orttirish, o'quvchilarning bilim olishini osonlashtiruvchi ta'lim qoidasini:

A)ta'limning ilmiy bo'lishi B)ta'limda ongliklik va faollik

C)ta'limda ko'rsatmalilik D)ta'limning o'quvchilarga mos bo'lishi qoidasi deb aytiladi

37.O'qitish usuli deganda:

A)ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning maqsadga erishishga karatilgan birgalikdagi faoliyati.

B)har bir o'qituvchiga xos uslub

C)og'zaki va yozma bayon qilish usulini o'rganish D)o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat

38.Ta'limning tashkiliy shakliga kim tomonidan asos solingan?

A)Ya.A.Komenskiy B)A.Avloniy C)D. Didro D)A. Navoiy

39.Bir akademik soat necha minutdan iborat?

A)80 minut B)100 minut C)45 minut D)60 minut

40.Yangi pedagogik texnologiya bu— ?

A)yangi pedagogik mahorat, uslub, san'at va hunar yaratish.

B)yangi tasviriy ko'rgazmalar C)yangi texnik qurollar

D)audio, video apparaturalar, kompyuterlar

41.Sinf-dars tizimining asoschisi kim?

A)Ya. A. Komenskiy B)A. Avloniy C)Ushinskiy D)U. Kaykovus

42.Bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim mashg'ulotiga:

A)tarbiya B)dars deyiladi C)ta'lim D)seminar

43.Shaxs estetik madaniyatning asosiy tarkibiy qismlari?

A)ehtiyoj qiziqish, munosabat B)estetik did, idrok, tuyg'u

C)estetik ong, ehtiyojlar, munosabatlar D)tashabbuskorlik, talant, xis — tuyg'u

44.Maktab ta'limining rivojlanishi bo'yicha 2004—2009 yillariga mo'ljallangan umummilliy milliy dasturi qachon qabul qilingan?

A)2004 y 8-noyabr B)2004 y 31- avgust C)2004 y- yanvar D)2004 y 24- may

45.Kadrlar tayyorlash milliy dasturi necha bosqichdan iborat?

A)3 B)5 C)7 D)8

46.Umumiy o'rta ta'lim maktablari Davlat ta'lim standarti qachon qabul qilingan?

A)1998 y 16-yanvar B)1998 y 5-avgust C)1999 y 30 may D)1999 y 16 yanvar

47.Dastlabki maktablar qaysi davlatda va qachon paydo bo'ldi?

A)milloddan avvalgi 5—asrda, qadimgi Yunonistonda

B)milloddan avvalgi 3 — asrda, Germaniyada C)1—asrda, Markaziy Osiyoda

D)7—asrda, G'arbiy Arabistonda

48.O'zbekistonni rivojlantirishning ma'naviy-axloqiy negizlari Prezidentimiz

I.A.Karimovning qaysi asarida o'z aksini topgan?

A)«Yo'limiz mustaqil davlatchilik va taraqqiyot yo'li» (1994).

B)«Yangi uy qurmay turib eskisini buzmay» (1996).

C)«O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li» (1992).

D)«O'zbekiston XX1 asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari»(1999).

49.Necha yoshdan e'tiboran yasli davri hisoblanadi?

A)Tug'ilgandan 2 yoshgacha B)1 yoshdan 5 yoshgacha. C)1yoshdan 6yoshgacha.

D)1 yoshdan 3 yoshgacha

50.Maktabgacha tarbiya yoshini aniqlang?

A)2 yoshdan 5 yoshgacha. B)1 yoshdan 7 yoshgacha

C)3 yoshdan 6-7 yoshgacha. D)6yoshdan 7 yoshgacha.

51.Pedagogika sohasida yaratilgan birinchi ilmiy asar

A)Buyuk didaktika B)Saodotnoma C)Ritorika D)Turkiy guliston yohud axloq

52.Ta'lim olish huquqi shaxsning asosiy xuquqlaridan biridir. Ushbu fikr qayerdan olingan

A)O'zbekiston konstitutsiyasi B)Turkiy guliston yoxud axloq

C)Hadis D)«Ta'lim to'g'risida»gi qonun

53.Quldorlik jamiyatlardagi maktablar?

A)Xalq maktabi B)Zarautsoy maktabi,

C)Sparta Afina maktabi D)Koxinlar maktabi

54.I.A.Karimovning O'zbekiston Respublikasi IX sessiyasida (1997) so'zlagan

"Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" nutqida tarbiyaning maqsadi qanday ifodalanadi?

A)Barkamol, erkin fikrlovchi shaxsni tarbiyalash B)Umuminsoniy va milliy tarbiya.

C)Tadbirkor shaxsni tarbiyalash. D)Mehnatsevar inson tarbiyasi.

55.Qadimgi Yunonistonda o'qituvchilarni nima deyishgan?

A)Ta'lim beruvchi B)Pedagog C)O'qituvchi D)Didaskal

56.Magistratura qanday ta'lim turi, necha yil davom etadi?

A)Bakalavr negizida kamida 2 yil davom etadi. B)Bakalavr negizida kamida 3 yil davom etadi.

C)Bakalvrga aloqasi yo'q. D)Magistraturaga bog'liq.

57.O'rta maxsus kasb-hunar ta'lim qanday ta'lim turi va necha yil davom etadi?

A)Ixtiyoriy-majburiy ta'lim 3 yil davom etadi. B)Majburiy ta'lim 2 yil davom etadi.

C)Ixtiyoriy ta'lim 2 yil davom etadi. D)Majburiy-ixtiyoriy ta'lim 2 yil davom etadi.

58.O'qitishning texnik vositalaridan foydalanish metodlari qaysi metodlar guruhiga kiradi?

A)O'qitishning ko'rgazamlilik metodlari.

B)O'qitishni og'zaki bayon qilish metodi

C)O'qitishni amaliy metodlari.

D)Mustaqil ish metodlari.

59.O'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning intellektual rivojlanishi, chuqur sohalashtirilgan, tabaqalashtirilgan o'rta maxsus ta'lim beruvchi ta'lim muassasasini ayting.

A)Kasb-hunar kolleji B)Oliy ta'lim C)Akademik litsey D)Maxsus internat

60.O'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarni chuqur rivojlantiruvchi, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir necha ixtisoslikni egallash imkonini beruvchi ta'lim muassasasini belgilang.

A)Maxsus internat

B)Oliy ta'lim

C)Kasb-hunar kolleji

D)Akademik lisey

61.Quyidagi javoblardan milliy pedagogikaga berilgan aniq, to'liq va to'g'ri javobni toping

A)Har tomonlama barkamol rivojlangan sog'lom o'qitish, tarbiyalash ma'lumotli qilishva uning qonunyatlarini o'rganadigan fan

B)Jamiyatdagi yosh avlodni tarbiyalash haqidagi fan

C)Jamiyatdagi salomat avlodni tarbiyalash haqidagi fan

D)Sog'lom avlodni tarbiyalashning qonununiyatlarini o'rganadigan fan

62.O'qitish qonuniyati bilan o'qitish printsipti orasidagi bog'liqlikni ko'rsating

A)Ukiish qonuniyati bilan o'qitish printsiplari xech qanday bog'liqligi yuk

B)'qitish qonuniyatidan o'qitish printsipti kelib chiqadi, shuning uchun olar o'zaro bog'liq

C)O'qitish printsiplaridan o'qitish qonunuiyati kelibchiqadi, shuning uchun ular o'zaro bog'liq

D)O'qitish printsiplari, o'qitish, ukuv, dars berish, didaktikaning asosiy tushunchalari , ular bir-biri bilan bog'liq

63.Ongli hatti-harakatning avtomatlashtirilgan, behato bajariladigan harakat bu-

A)Bilim B)Ta'lim C)Malaka D)Dars

64.O'quvchi faoliyatining asosiy turi qaysi javobda to'g'riko'rsatilgan?

A)mehnat, o'yin B)o'qish, mehnat C)o'yin, o'qish D)Muomala, mehnat

65.Malaka bu ...

A)Mehnat qilish jarayonida hosil bo'lgan ko'nikmalar natijasi hisoblanadi

B)Bilimlarni amalda bir necha bor qo'llanilishi orqali sodir bo'ladi

C)Insonning uzoq yillar davomida o'zlashtira olgan bilimlar majmuasi

D)Ongli hatti-harakatning avtomatlashtirilgan, behato bajariladigan harakati

66.O'quv dasturida nimalar ko'rsatilgan

A)Har bir o'quv predmetining (fanning) mazmuni, o'quv yillari bo'yicha programma materiallarining (fanning) mazmuni va mavzularining taxminiy soatlari

B)o'quv shaxsini tarbiyalash maqsadi va vazifalar

C)o'quv predmetiga (fanga) ajratilgan haftalik soatlar (dars-lar) miqdori

D)o'quv yilining strukturasi

67.DTSning vazifalari:

A)Ta'lim mazmuniga qo'yiladigan majburiy minimal darajani belgilash

B)Ta'lim muassasalarni tashkil etish

C)Ta'lim muassasalari boshqarish

D)Ta'lim tizimini amalga oshirish

68. Birinchi prezidentimiz Islom Karimovning: «Bizga bitiruvchilar emas, maktab ta'lim va tarbiyasini ko'rgan shaxslar kerak», - degan iborasi qayd etilgan asarni aniqlang.

A)«Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyoti poydevori»

B)«Barkamol avlod orzusi»

C)«Buyuk maqsad yo'lida og'ishmaylik»

D)«O'zbekiston - kelajagi buyuk davlat»

69.O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qachon qabul qilingan va necha bob, bo'lim, moddadan iborat?

A)1992-yil 8-dekabrda. XXVI bob, 6-bo'lim, 128-moddadan

B)1992-yil 2-iyulda. XXVI bob, 5-bo'lim, 127-moddadan.

C)1992-yil 18-noyabrda. XXVI bob, 4-bo'lim, 125-moddadan.

D)1991-yil 31-avgustda, XXV bob, 6-bo'lim, 125-moddadan.

70.«Har kim bilim olish huquqiga ega» degan ibora Konstitutsiyaning nechanchi bob va moddasida yozilgan?

A)IX bob, 41-modda. C)X bob. 31-modda

B)IX bob. 40-modda. D)X bob, 43-modda.

71.Pedagogik texnologiya nima?

A)ta'limot texnologiyasi B)ish texnologiyasi C)bilim texnologiyasi D)ta'lim texnologiyasi

72.Axborotli texnologiya nima?

A)nazorat turlari (joriy, oraliq, yakuniy)

B)pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismi

C)o'zaro ta'sirlar D)pedagogikada monitoring

73.Pedagogik texnologiyaning asosiy maqsadi nimalardan iborat?

A)O'quv jarayonini uzluksiz, uzoq vaqt muttassil kuzatish va uni boshqarishdan

B)o'quvchiga qo'yib borilgan baholarni predmet bo'yicha umumiy bahoga birlashtirish qoidalaridan

C)o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishdan

D)takomillashtirish yoki o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishdan

74.Pedagogik texnologiyaning asosiy vazifasi nima?

A)o'quv jarayonini tashkil qilish

B)o'quv jarayonini vaqt doirasida olib boorish

C)o'quv jarayonini mazmunli amalga oshirish

D)darslarni to'g'ri tashkil qilish

75.Pedagogik texnologiyani bugungi kundagi ahamiyati qanday?

A)ta'limning baholash shkalasida

B)o'quv jarayonini uzluksizligida

C)sohadagi nazariy va amaliy izlanishlarni birlashtirish doirasidagi faoliyatni aks ettiradi

D)pedagogikada monitoringda

76.Pedagogik faoliyatda demokratik muloqotning asosiy shakli.

A)Iltimos, maslahat, axborot ma'ruzada

B)O'qituvchi faollik ko'rsatmaydi, turli tasrlarga tez beriladi

C)Buyruq, ko'rgazma, instruksiya tarzida

D)O'quvchilar fikrini hisobga olmasdan diktator sifatida

77.An'anaviy yondashuvning asosiy xususiyati nimada?

A)gapirib berish, tushuntirish, talaba esa bu axborotni xotirada saqlaydi

B)nazorat turlari (joriy, oraliq, yakuniy) C)ijodiy yondashuv

D)o'zaro ta'sirlar

78.Reproduktiv darajasi uchun pedagogik texnologiya usulida ta'lim - qanaqa jarayon sifatida tashkil etiladi?

A)harakatning yangi usullarini topish jarayoni

B)mustaqil o'zlashtirish jarayoni

C)ijodiy yondashuv jarayoni

D) takror ishlab chiqiladigan konveyerli jarayon

79.Ta'lim jarayoni nimalardan iborat?

A)harakatlarni tekshirish B)xatoni tuzatish, baholash C)maqsad, xatoni tuzatish

D)maqsad, nazorat, baholash, natija, ta'lim metodlari

80.Pedagogik texnologiyalarning aspektlari qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

A)harakatlarni, shakllar va chizuvlar B)reproduktiv, evristik, produktiv

C)ilmiy, tavsifiy, amaliy D)ishchi fazo, yordamchi vositalar paneli

81.Pedagogik texnologiya usulining umumiy tuzilmasi nimalardan iborat?

A) predmet bo'yicha maqsad hamda vazifalar tizimini ishlab chiqish, ta'lim maqsadlarini nazorat (test) topshiriqlariga aylantirish o'zaro ta'sirlar,

B)baho shkalasi o'quvchiga qo'yib borilgan baholarni predmet bo'yicha umumiy bahoga birlashtirish qoidalar

C)o'quvchiga qo'yib borilgan baholarni predmet bo'yicha umumiy bahoga birlashtirish koidalar D)pedagogikada monitoring

82.Qayta ishlab chiqmoq, yozib qo'ymoq, ma'lumot bermoq deb aytmoq, yozmoq, tasvirlamoq, ajratmoq, tanimoq, gapirib bermoq, takrorlamoq qaysi tushunchaga kiradi?

A)analiz B)baholash C)sintez D)bilish

83.Joriy etmoq, hisoblab chiqmoq, namoyish etmoq, foydalanmoq, o'rgatmok, belgilash, joriy etish, aniqlamoq, ruyobga chiqarish, yechmoq qaysi tushunchaga kiradi?

A)qo'llash B)Baholash C)Tushunish D)Bilish

84.Chiqarmoq, ajratish, tabaqalashtirish, tasniflash, oldindan aytish, bo'lib chiqmoq, taqsimlash tekshirmoq

A)analiz B)bilish C)sintez D)baholash

85.«Texnologiya» so'zi haqida tushuncha?

A)«texne» - mehnat, san'at, «logos» - tushuncha bilim

B)«texne» - mahorat, san'at, «logos» - tushuncha ta'limot

C)«texne» - qobiliyat, san'at, «logos» - tushuncha ta'lim

D)«texne» - san'at, «logos» - tushuncha o'qitish

86.Blum taksonomiyasida ta'lim maqsadlarining asosiy tushunchalari nechta?

A)7 ta B)8 ta C)6 ta D)5 ta

87.“Muammoli o'qitish – rivojlanayotgan ta'limning shunday turiki, unda o'quvchilarning muntazam mustaqil izlanuvchi faoliyati ular tomonidan fanning tayyor xulosalarini o'zlashtirish bilan birga uyg'unlashadi” – bu tahrif

kimga tegishli.

A)Ya.A.Komenskiy B)Saidaxmedov N.S C)Mahmudov M.I D)M.A.Danilov

88.Masofadan o'qitishning tarkibiy belgilari?

A) o'qituvchi-kommunikatsiya-o'quvchi B)o'quvchi-o'qituvchi-kommunikatsiya
C)kommunikatsiya- o'qituvchi-o'quvchi D)o'qituvchi-o'quvchi-kommunikatsiya

89.Masofadan o'qitish uslubiy materiallari?

A)darslik, udio va video darsliklar, on-layn darslar (Internet saxifa), elektron kutubxona, testlar, mul'timedia- elektron darslik va albatta axborot texnologiya
B)mul'timediya o'qitish, innovatsion o'qitish, testlar
C)masofadan o'qitish, elektor o'qitish, innovatsion o'qitish vositalari
D)innovatsion o'qitish, lektor o'qitish, elektron kutubxona

90.Masofadan o'qitishning tashkiliy-iqtisodiy afzalligi nimadan iborat?

A)talabalar uchun auditoriyalar, yotoqxonalar zarur emas
B)moliyaviy harajatlar asosan o'quv-uslubiy materiallar tayyorlash uchun maxsus auditoriyalar uchun sarflanadi
C)elektron kutubxona, testlar, mul'timediya o'qitish
D)innovatsion o'qitish, elektor o'qitish, testlar

91.Masofadan o'qitishning tashkiliy-iqtisodiy afzalligi nimadan iborat?

A)talabalar uchun auditoriyalar, yotoqxonalar zarur emas
B)moliyaviy harajatlar asosan o'quv-uslubiy materiallar tayyorlash uchun maxsus auditoriyalar uchun sarflanadi
C)elektron kutubxona, testlar, mul'timediya o'qitish
D)innovatsion o'qitish, elektor o'qitish, testlar

92.Innovatsiya faoliyatidagi «kreativlik» deganda siz nimani tushunasiz?

A)O'qituvchining kasbiy mahorati cho'qqilariga erishuvi
B)Ijtimoiy vaziyatlarda o'zining o'rnini anglab olish
C)Shaxs o'zini namoyon qila olish va o'zining muayyan ishlarini amalga oshirish.
D)Individning yangi tushuncha yaratish va yangi ko'nikmalar hosil qilish qobiliyatini bildiradi

93.Mahorat bu –

A)Yuqori darajadagi va doimo yuksalib boruvchi tarbiya va o'qitish san'atidan iborat.
B)Tug'ma talant yoki nasldan naslga o'tuvchi xususiyat.
C)O'qituvchilar uchun standart ish usuli
D)Pedagogik mehnat samarasi

94.O'qituvchi faoliyatining qirralari -

A)Bilimdonlik, rivojlantiruvchanlik
B)Ko'nikma, malaka
C)safarbarlik, bilim
D)ta'lim berish

95.Didaktik qobiliyat bu-

A)O'qituvchining o'z ish rejasini rejalashtira olish qobiliyati..
B)Bilimni egallash va uni o'zlashtirishni taminlaydi.
C)Psixologik moslashuvni ta'minlaydigan qobiliyat
D)O'quvchilar bilan muloqot qilishda, pedagogika qonuniyati va uslublarini o'rganadi

96.O`qituvchining bilish qobiliyati

- A)O`qituvchining o`z ishini rejalashtira olish qobiliyati
- B)Bilish qobiliyati
- C)O`qituvchiga xos bo`lgan bilimlarini, o`qitish va tarbiya usullarini yangi pedagogik sharoitda ham o`tkaza olish qobiliyati.
- D)O`quvchi shaxsi bilan muloqotni yaxshilaydigan va hamkorlikdagi faoliyatda psixologik qovishishini ta'minlaydigan qobilyat

97.Pedagogik mahorat bu-

- A)Tarbiya jarayonini tashkil etish.
- B)Pedagogik jarayonning barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamolati maqsadlari tomon yo`naltirish.
- C)Tarbiya beruvchilarda jamiyat uchun zarur bo`lgan faoliyatga moyillik uyg`otish
- D)Darslarni to`g`ri tashkil etish, o`quvchilarni baholash

98.O`qituvchi nutq qobiliyati

- A)To`g`ri muloqot maromlarini egallash qobiliyati
- B)Verbal qobiliyati
- C)Paralingvistik ta'sir o`tkazish qobiliyati
- D)Nutq yordamida o`z fikr va tuyg`ularini aniq ifodalash qobiliyati.

99.O`qituvchining tashkilotchilik qobiliyati-

- A)Bolalarga yaqinlasha olish qobiliyati.
- B)Hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etish qobiliyati.
- C)O`qituvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vaifalarni hal etishga ruhlantirish qobiliyati
- D)Guruhiy faoliyatni shakllantirish qobiliyati.

100.O`qituvchining kuzatuvchanlik qobiliyati-

- A)Guruhiy faoliyatni shakllantirish qobiliyati.
- B)Hamkorlikdagi faoliyatni tashkil etish qobiliyati
- C)o`quvchining ichki dunyosiga kira bilish, o`quvchi shaxsini va uning ruhiy holatini tushuna bilish bilan bog`liq bo`lgan psixologik kuzatuvchanlik qobiliyati.
- D)Bolalarga yaqinlasha olish qobiliyati.

101.O`quvchilarning kasbiy mahoratini takomillashtirish tog`risida fikr bildirgan evropa olimlari qaysi qatorda to`g`ri ko`rsatilgan

- A) Ya.A.Komenskiy, D.Lokk, G. Pestalotsi,
- B) A.Destverg,D.Ushinskiy
- C) Ya.A.Komenskiy, Demosfen
- D) Platon, Sitseron D.Lokk, D.Ushinskiy

102.O`qituvchini o`quvchilar bilan muloqot jarayonida paydo bo`ladigan turli ziddiyatli vaziyatlarni bartaraf etish uchun

- A) avvalo o`z iqtidoriga, pedogogik va psixologik mahoratiga tayanish lozim
- B) o`zi ishlayotgan o`quv muassasi rahbariyatiga yordam so`rab murojat qilish kerak
- C) darhol tartibsiz o`quvchining tolib o`rta nisbatan tarbiyaviy jazo metodini qo`lash shart

D) Ota-onasini o'quv muasasasiga chaqirtirishi va suxbat o'tkazish ogohlantirish kerak.

103. Pedagogik tasir ko'rsatishning asosy usulari

A) talab istiqbol rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikri

B) rag'batlantirish, jazolash

C) Pedagogik tajriba

D) Ishontirish va maqulash

104. Pedagogik muamolar muvoffaqiyatini ta'minlovchi asosiy omillar

A) Pedagogik qobiliyatning mavjudligi va pedagogik nazokat

B) O'qituvchining talabchanligi prensipialligi

C) O'qituvchining notiqlik sa'nati

D) so'z boyligi notiqligi

105. Muomalada verbal tasir

A) So'zlar orqali ta'sir etish

B) nutqsiz tasir etish

C) xati harakatlar orqali tasir etish

D) ko'z qarashlari va xisiy ifoda

106. Pedagogik faoliyatda demokratik muloqotning asosiy shakli.

A) O'qituvchi faollik ko'rsatmaydi, turli tasirlarga tez beriladi

B) Iltimos, maslahat, axborot ma'ruzada

C) Buyruq, ko'rgazma, instruksiya tarzida

D) O'quvchilar fikrini hisobga olmasdan diktator sifatida

107. Qobiliyat bu –

A) nasldan naslga o'tuvchi alohida xususiyat

B) voqelikni aks ettirishi jarayoni

C) atrofdagi odamlarga va hayot sharoitiga munosabatda ifodalanadigan individual hususiyat

D) Shaxsning muayyan faoliyati yuzasidan layoqati va uning kasbini muvoffaqiyatli bajarishdagi sub'ektiv shart sharoitlarini ifodalovchi individual psihik xususiyati.

108. Ko'nikma va malaka

A) ma'lumot B) bilim C) o'qish; D) mehnat asosida hosil bo'ladi.

109. Pedagogika fanlari tizimi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

A) sport pedagogikasi, oila pedagogikasi, kar — soqovlar pedagogikasi, akliy zaiflar uchun pedagogika umumiy pedagogika, psixologiya, pedagogika tarixi, metodika

B) maktabgachata'lim pedagogikasi, umumiy ta'lim pedagogikasi, o'rta—maxsus, kasb—hunar ta'limi pedagogikasi, oliy ta'lim pedagogikasi, ishlab chikarish pedagogikasi, pedagogik menejment, davolash pedagogikasi, gerontopedagogika, maxsus pedagogika.

C) maktabgacha tarbiya pedagogikasi, umumiy pedagogika, pedagogika tarixi, oila pedagogikasi,

D)maxsus pedagogika, xususiylar fanlar metodikasi

110.«Ta'lim to'g'risida» gi qonunning 4—moddasi.

A)«Erkin ta'lim olish xuquqi» haqida aytib o'tilgan

B)«Bilim olish xuquqi» «Oilada ta'lim olish xuquqi»

C)«Pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish xuquqi»

D)«Oilada ta'lim olish xuquqi»

111.Ta'lim va bilim so'zining farqli tomonlari bormi?

A)ta'lim va bilim turdosh tushuncha

B)ta'lim umumiylikka, bilim individuallikka xos tushuncha

C)farqli jihati yo'q

D)ta'lim oluvchida bilim ham bo'ladi, ikkovi bir tushuncha

112.Bolaning bog'cha davri qaysi qatorda ko'rsatilgan?

A)1-4yosh B)1-5yosh C)1-3 yosh D)1-7yosh

Вариант-1

1.Маърифий фикрлар ва уларнинг тарихийлиги ҳақида тушунча.

2.Тарбия жараёнининг моҳияти ва мазмуни.

3.Таълим тамойиллари.

Таянч тушунча. Халқ оғзаки ижоди қадимги ёзма ёдгорликлар , инсонпарварлашув,тарбия мазмуни.

Кафедра мудири:

Тузувчи:

доц. М.Бозорова

ўқ. Г.Жумаева

Вариант-2

1.Дидактика педагогика фанининг таркибий қисми сифатида.

2.Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги устувор вазифалар.

3.Нафосат тарбияси.

Таянч тушунча. Билим, кўникма, таълимни ислоҳ қилиш, этика, эстетика.

Кафедра мудири:

Тузувчи:

доц. М.Бозорова

ўқ. Г.Жумаева

Вариант-3

1.Таълим муассасаларини ташкил қилиш ва бошқариш.

2.Тарбия мазмуни ва моҳияти.

3. А.Авлонийнинг тарбия ҳақида фикрлари.

Таянч тушунча.Халқ таълими,маориф,изчиллик,фаоллик,шахс,давлат ва жамият,соғлом фикр, яхши ахлоқ.

Кафедра мудири:

Тузувчи:

доц. М.Бозорова

ўқ. Г.Жумаева-

Вариант-4

1.Педагогиканинг илмий тадқиқот методлари.

2.Шахс ривожланишига таъсир этувчи омиллар.

3.Шахс ҳақида тушунча.

Таянч тушунча. Кузатиш,биологик,ижтимоий,таълим-тарбия,шахс.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-5

- 1.Педагогика фанининг асосий категориялари.
- 2.Тарбия методлари таснифи.
- 3.Тарбия мақсади,вазифалари ва мазмуни.

Таянч тушунча.Таълим-тарбия,мақсад,мазмун,шакл,баркамол шахс,комиллик.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-6

- 1.Болаларни ёш давлари ва хусусияти.
- 2.Ахлоқий тарбия.
- 3.Педагогик лаёқат.

Таянч тушунча.Чақалоқлик,гўдаклик,ўспиринлик,ёшлик,одоб-ахлоқ,тинглаш,ўқиш, шахсий ва касбий юксалтириш,педагогик фазилят.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-7

- 1.Ўқитувчи ва унинг шахсига қўйиладиган талаблар.
- 2.Шарқ мутафаккирларининг таълим-тарбияга оид фикрлари.
- 3.Таълим парадигмаларини таснифи.

Таянч тушунча.Нутқ,муомила,кийиниш,шахс,таълим-тарбия,ахлоқ одоб,анъанавий,ратсионалистик,гуманистик,технократик,эзотерик. .

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-8

- 1.Ўзбекистон Республикаси таълим тизими,турлари ва хусусияти.
- 2.Ҳуқуқий тарбия.
- 3.Президентимиз И.А.Каримовнинг Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори асарида таълим-тарбия масалалари.

Таянч тушунча .Мақтабгача,мақтаб...,виждон,бурч,баркамол шахс.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-9

- 1.Кадрлар тайёрлаш миллий дастури .
- 2.Умумий ўрта ва ўрта махсус,олий таълим мазмуни.
- 3.Таълимни тизимлилиги ва изчиллиги.

Таянч тушунча.Таълим соҳаси,мактаб,коллеж,олий таълим,амалга оширилиши.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-10

- 1.Ўқитиш жараёнининг икки тамонлама хусусияти.
- 2.Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги устувор вазифалар.
- 3.Тарбияни ҳаёт билан боғлиқлиги принципи.

Таянч тушунча. Объект,субект, , таълимни ислоҳ қилиш, шахс,давлат ва жамият,болалар тарбиясида иймон-эътиқодни,ҳаётга теран назар билан.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-11

- 1.Дидактика педагогика фанининг таркибий қисми сифатида.
- 2.Тарбия жараёнининг моҳияти ва мазмуни.
3. Таълим парадигмаларини таснифи.

Таянч тушунча. Билим,кўникма, инсонпарварлашув, анъанавий,ратсионалистик,гуманистик,технократик,эзотерик.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-12

- 1.Педагогиканинг илмий тадқиқот методлари.
- 2.Тарбия мазмуни ва моҳияти.
3. “Авесто”нинг тарбиявий аҳамияти.

Таянч тушунча. Кузатиш, изчиллик, фаоллик, шахс,давлат ва жамият,яхшилик ва ёмонлик дунёси.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-13

- 1.Педагогика фанининг асосий категориялари.
- 2.Ахлоқий тарбия.

3.Педагогика фанининг предмети,мақсади ва вазифалари.

Таянч тушунча. Таълим-тарбия, одоб-ахлоқ, таълим-тарбия.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-14

- 1.Ўқитувчи ва унинг шахсига қўйиладиган талаблар.
- 2.Умумий ўрта ва ўрта махсус,олий таълим мазмуни.
- 3.Педагогик технологияларнинг турлари ва уларга қўйилган талаблар.

Таянч тушунча. Нутқ,муомила,кийиниш,мактаб,коллеж,олий таълим, муаммоли ва мулоқатли,ўйин. . .

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-15

- 1.Ўқитиш жараёнининг икки тамонлама хусусияти.
- 2.Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги устувор вазифалар.
- 3.Шахс ҳақида тушунча.

Таянч тушунча. Объект,субъект, таълимни ислоҳ қилиш, шахс.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-16

- 1.Болаларни ёш давлари ва хусусияти.
 - 2.Ахлоқий тарбия.
 - 3.Педагогик технологияларнинг турлари ва тавсифи.
- Таянч тушунча.** Чақалоқлик, гўдаклик, ўспиринлик, ёшлик, одоб-ахлоқ, тинглаш,ўқиш, “БББ”, “Ақлий ҳужум”, эслаб қолиш.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-17

- 1.Ўқитувчи ва унинг шахсига қўйиладиган талаблар.
- 2.Шарқ мутафаккирларининг таълим-тарбияга оид фикрлари.
- 3.Педагогика фанининг предмети,мақсади ва вазифалари.

Таянч тушунча.Нутқ, муомила, кийиниш, шахс, таълим-тарбия.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-18

1. Ўзбекистон Республикаси таълим тизми, турлари ва хусусияти.
2. Жисмоний тарбия.
3. Тарбиянинг асосий методлари.

Таянч тушунча. Мактабгача, мактабдан ташқари таълим..., спорт, гимнастика, оғзаки, кўргазмалар, амалий.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-19

1. Дидактика педагогика фанининг таркибий қисми сифатида.
2. Тарбия жараёнининг моҳияти ва мазмуни.
3. Ахлоқий тарбияси.

Таянч тушунча. Билим, кўникма, инсонпарварлашув, аждодлар мероси.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-20

1. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури .
2. Умумий ўрта ва ўрта махсус, олий таълим мазмуни.
3. Педагогик технологияларнинг турлари ва уларга қўйилган талаблар.

Таянч тушунча. Таълим соҳаси, мактаб, коллеж, олий таълим, амалга оширилиши, муаммолар ва мулоқотли, ўйин. . .

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-21

1. Дидактика педагогика фанининг таркибий қисми сифатида.
2. Шахс ривожланишига таъсир этувчи омиллар.
3. Таълим тамойиллари.

Таянч тушунча. Объект, субъект, инсонпарварлашув, тарбия мазмуни.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-22

1. Педагогиканинг илмий тадқиқот методлари.
2. Тарбия жараёнининг моҳияти ва мазмуни.
3. Иқтисодий тарбияси.

Таянч тушунча. Билим, кўникма, таълимни ислоҳ қилиш, тежамкорлик.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-23

1. Таълим муассасаларини ташкил қилиш ва бошқариш.
2. Тарбия мазмуни ва моҳияти.
3. Ахлоқий тарбия.

Таянч тушунча. Халқ таълими, маориф, изчиллик, фаоллик, шахс, давлат ва жамият, миллий кадрларимиз, урф-одат.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-24

1. Ўқитиш жараёнининг икки тамонлама хусусияти
2. Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги устувор вазифалар.
3. Шахс ҳақида тушунча.

Таянч тушунча. Кузатиш, биологик, ижтимоий, таълим-тарбия, шахс.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-25

1. Болаларни ёш давлари ва хусусияти.
2. Ахлоқий тарбия.
3. Таълим методлари ва воситалари.

Таянч тушунча. Таълим-тарбия, мақсад, мазмун, шакл, баркамол шахс, комиллик, оғзаки, кўргазмали, амалий.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-26

1. Педагогика фанининг асосий категориялари.
2. Тарбия методлари таснифи.
3. Меҳнат тарбияси.

Таянч тушунча. Чакалоқлик, гўдақлик, ўспиринлик, ёшлик, одоб-

ахлоқ, тинглаш, ўқиш, меҳнат кишини улуғлайди.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-27

1. Ўқитувчи ва унинг шахсига қўйиладиган талаблар.
2. Шарқ мутафаккирларининг таълим-тарбияга оид фикрлари.
3. Педагогика фанининг предмети, мақсади ва вазифалари.

Таянч тушунча. Нутқ, муомила, кийиниш, шахс, таълим-тарбия.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

Вариант-28

1. Ўзбекистон Республикаси таълим тизми, турлари ва хусусияти.
2. Ҳукукий тарбия.
3. Педагогик лаёқат.

Таянч тушунча .Мақтабгача, мақтаб..., виждон, бурч, шахсий ва касбий юксалтириш, педагогик фазилят.

Кафедра мудири:
Тузувчи:

доц. М.Бозорова
ўқ. Г.Жумаева

4.6. TALABALAR BILIMINI BAHOLASH MEZONLARI

PEDAGOGIKA FANIDAN VI-SEMESTR UCHUN BAHOLASH MEZONI

“**Pedagogika**” fani bo'yicha reyting jadvallari, nazorat turi, shakli, soni xamda xar bir nazoratga ajratilgan maksimal ball, shuningdek joriy va oraliq nazoratlarining saralash ballari haqidagi ma'lumotlar fan bo'yicha birinchi mashg'ulotda talabalarga e'lon qilinadi. Fan bo'yicha talabalarning bilim saviyasi va o'zlashtirish darajasining Davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun quyidagi nazorat turlari o'tkaziladi:

- **joriy nazorat (JN)** - talabaning fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Joriy nazorat fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda amaliy mashg'ulotlarda og'zaki so'rov, test o'tkazish, suhbat, nazorat ishi, kollokvium, uy vazifalarini tekshirish va shu kabi boshqa shakllarda o'tkazilishi mumkin;
- **oraliq nazorat (ON)** - semestr davomida o'quv dasturining tegishli (fanlarning bir necha mavzularini oz ichiga olgan) bo'limi tugallangandan keyin talabaning nazariy bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Oraliq nazorat bir

semestrda ikki marta o'tkaziladi va shakli (yozma, og'zaki, test va hokazo) o'quv faniga ajratilgan umumiy soatlar hajmidan kelib chiqqan holda belgilanadi;

• **yakuniy nazorat (YaN)** - semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini baholash usuli. Yakuniy nazorat asosan test yoki yozma shaklda o'tkaziladi.

ON o'tkazish jarayoni kafedra mudiri tomonidan tuzilgan komissiya ishtirokida muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda, ON natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday hollarda ON qayta o'tkaziladi.

Oliy ta'lim muassasasi rahbarining buyrug'i bilan ichki nazorat va monitoring bo'limi rahbarligida tuzilgan komissiya ishtirokida YaN ni o'tkazish jarayoni muntazam ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda, YaN natijalari bekor qilinishi mumkin. Bunday hollarda YaN qayta o'tkaziladi.

Talabaning bilim saviyasi, ko'nikma va malakalarini nazorat qilishning reyting tizimi asosida talabaning fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi ballar o'rqali ifodalanadi.

« **Pedagogika**» fani bo'yicha talabalarning semestr davomidagi o'zlashtirish ko'rsatkichi 100 ballik tizimda baholanadi. Ushbu 100 ball baxolash turlari bo'yicha quyidagicha taqsimlanadi: Ya.N.-30 ball, qolgan 70 ball esa J.N.-35 ball va O.N.-35 ball qilib taqsimlanadi.

Ball	Baho	Talabalarning bilim darajasi
86-100	A'lo	Xulosa va qaror qabul qilish. Ijodiy fikrlay olish. Mustaqil mushohada yurita olish. Olgan bilimlarini amalda qullay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish.
71-85	Yaxshi	Mustaqil mushohada qilish. Olgan bilimlarini amalda qo'llay olish. Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish. Tasavvurga ega bo'lish.
55-70	Qoniqarli	Mohiyatini tushuntirish. Bilish, aytib berish Tasavvurga ega bo'lish.
0-54	Qoniqarsiz	Aniq tasavvurga ega bo'lmaslik. Bilmaslik.

• Fan bo'yicha saralash bali 55 ballni tashkil etadi. Talabaning saralash balidan past bo'lgan o'zlashtirishi reyting daftarchasida qayd etilmaydi.

• Talabalarning o'quv fani bo'yicha mustaqil ishi joriy, oraliq va yakuniy nazoratlar jarayonida tegishli topshiriqlarni bajarishi va unga ajratilgan ballardan kelib chiqqan holda baholanadi.

• Talabaning fan bo'yicha reytingi quyidagicha aniqlanadi: $R = V \times O' : 100$ bu erda: V- semestrda fanga ajratilgan umumiy o'quv yuklamasi (soatlarda); O'-fan bo'yicha o'zlashtirish darajasi (ballarda).

- Fan bo'yicha joriy va oraliq nazoratlarga ajratilgan umumiy ballning 55 foizi saralash ball hisoblanib, ushbu foizdan kam ball to'plagan talaba yakuniy nazoratga kiritilmaydi.
- Joriy JN va oraliq ON turlari bo'yicha 55 bal va undan yuqori balni to'plagan talaba fanni o'zlashtirgan deb xisoblanadi va ushbu fan bo'yicha yakuniy nazoratga kirmasligiga yo'l qo'yiladi.
- Talabaning semestr davomida fan bo'yicha to'plagan umumiy bali har bir nazorat turidan belgilangan qoidalarga muvofiq to'plagan ballari yig'indisiga teng.
- ON va YaN turlari kalendar tematik rejaga muvofiq dekanat tomonidan tuzilgan reyting nazorat jadvallari asosida o'tkaziladi. YaN semestrning oxirgi 2 xaftasi mobaynida o'tkaziladi.
- JN va ON nazoratlarda saralash balidan kam ball to'plagan va uzrli sabablarga ko'ra nazoratlarda qatnasha olmagan talabaga qayta topshirish uchun, navbatdagi shu nazorat turigacha, so'ngi joriy va oraliq nazoratlar uchun esa yakuniy nazoratgacha bo'lgan muddat beriladi.
- Talabaning semestrda JN va ON turlari bo'yicha to'plagan ballari ushbu nazorat turlari umumiy balining 55 foizidan kam bo'lsa yoki semestr yakuniy joriy, oraliq va yakuniy nazorat turlari bo'yicha to'plagan ballari yigindisi 55 balidan kam bo'lsa, u akademik qarzdor deb hisoblanadi.
- Talaba nazorat natijalaridan norozi bo'lsa, fan bo'yicha nazorat turi natijalari e'lon qilingan vaqtdan boshlab bir kun mobaynida fakultet dekaniga ariza bilan murojaat etishi mumkin. Bunday xolda fakultet dekanining taqdimnomasiga ko'ra rektor buyrug'i bilan 3 (uch) a'zodan kam bo'lmagan tarkibda apellyatsiya komissiyasi tashkil etiladi.
- Apellyatsiya komissiyasi talabalarining arizalarini ko'rib chiqib, shu kunning o'zida xulosasini bildiradi.
- Baholashning o'rnatilgan talablar asosida belgilangan muddatlarda o'tkazilishi xamda rasmiylashtirilishi fakultet dekani, kafedra muduri, o'quv-uslubiy boshqarma hamda ichki nazorat va monitoring bo'limi tomonidan nazorat qilinadi.

Yakuniy nazorat "Yozma ish" shaklida belgilangan bo'lsa, u holda yakuniy nazorat 30 ballik "Yozma ish" variantlari asosida o'tkaziladi.

Yakuniy nazoratni "Test topshiriqlari" asosida o'tkazish

M E Z O N I

Agar yakuniy nazorat "Test topshiriqlari" asosida amalga oshirilsa, sinov ko'p variantli usulda kompyuter sinflarida o'tkaziladi. Har bir variantda 30 tadan test topshirig'i bo'lib, talabaga savollarning javobini belgilash uchun 30 daqiqa vaqt beriladi. Har bir test topshirig'iga talaba tomonidan berilgan javoblar 1 ball bilan baholanadi.

«PEDAGOGIKA» FANIDAN REYTING ISHLANMA VA BAHOLASH MEZONI

№	Mashg'ulotlar	Auditoriya soati	Mustaqil ta'lim	Umumiy soat	To'planadigan ballar
1	Ma'ruza	14	10	24	35
2	Seminar	14	10	24	35
3	Jami	28	20	48	70

Joriy nazorat

№	Nazorat turlari	Jami ball	Nazoratning shakli	Ball
1.	1.5.Joriy nazorat	5 ball 5x7= 35 ball	Seminar mashg'ulotiga tayyorgarlik ko'rish va uni himoya qilish	35 ball

1.7. Izoh: a'lo bahoga (86-100%)=30-35 ballgacha
Yaxshi bahoga (71-85 %)=25-29 ballgacha
O'rta bahoga (55-70%) =19-24 ballgacha

Oraliq nazorat

№	Nazorat turlari	Jami ball	Nazoratning shakli	Ball
1.	1.6.Oraliq nazorat	24 ball (4*6)	Yozma	24 ball
2.	Mustaqil ta'lim	11	Mustaqil ish	11
	Jami:	35		35

1.8. Izoh:

A'lo bahoga (86-100%)=21-24 ballgacha
Yaxshi bahoga (71-85 %)=17-20 ballgacha
O'rta bahoga (55-70%) =13-16 ballgacha

1.9. Izoh:

A'lo bahoga (86-100%)=10-11 ballgacha
Yaxshi bahoga (71-85 %)=8-9 ballgacha
O'rta bahoga (55-70%) =6-7 ballgacha

Ma'ruza va seminar mashg'ulotlar bo'yicha (Yakuniy baxolash)

№	Baxolash turi	O'tkazish shakli	Bajarish mexanizmi	Talaba to'playdigan ball	Bajarish vaqti
1	YaN	Test, yozma	5 ta savoldan iborat variantlarga javob yozish.	30 ball. Har bir savolga to'g'ri javob uchun 6 baldan 5x6==30 ball 30x1=30 ball	Belgilangan reja asosida.

Izox: A'lo bahoga (86 -100 %) = 26-30 balgacha
Yaxshi bahoga (71-85 %) = 21-25 ballgacha

O'rta bahoga (55-70 %) = 16-20 ballgacha

1. Seminar mashg'ulotda qatnashib undagi topshiriqlarni to'la, sifatli bajarigan talabaga 4,3-5 ball beriladi, agar to'la bo'lmasa bajarish darajasiga qarab 2,7-3,4 ballgacha beriladi. Seminar mashg'ulotidagi vazifalar bo'yicha berilgan talabalar mustaqil ishlarining bajarilish hajmi va sifatiga qarab 2,7 dan 5 ballgacha berilishi mumkin (topshiriqlar to'liq va sifatli, ijodiy tarzda bajarilgan – 4,3-5 ball, sifatli va me'yor talablari darajasida – 3,5-4,2 ball, o'rta darajada – 2,7-3,4 ball)

2. Talabaning mustaqil ishi, berilgan mavzu bo'yicha mustaqil ish tayyorlanadi:

- referatda mavzu to'liq ochilgan, to'g'ri xulosa chiqarilgan va ijodiy fikrlari bo'lsa 10-11 ball

- mavzu mohiyati ochilgan, faqat xulosasi bor 8-9 ball

- mavzu mohiyati yoritilgan, ammo ayrim kamchiliklari bor bo'lsa, 6-7 ball

3.1 Yakuniy baholashda talaba 5 ta savolga yozma yoki 30 ta test savoliga javob berishi lozim. Har bir yozma savolga 6 ball ajratiladi. Har bir test savoliga 1 balidan $30 \cdot 1 = 30$ beriladi

- agar savol mohiyati to'la ochilgan bo'lib, mavzu bo'yicha talabaning tankidiy nukta nazari bayon qilingan bo'lsa 5,2-6 ball.

- savolning mohiyati to'la ochilgan, asosiy faktlar to'g'ri bayon qilgan bo'lsa 4,3 – 5,1 ball.

-savolga to'g'ri javob berilgan, lekin ayrim kamchiliklari ko'proq bo'lsa 3,3–4,2 ball.

Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar xamda axborot manbaalari

№	Muallif	Adabiyot nomi	Adabiyot turi	Nashr yili	Adabiyotning ARMda gi shifri	Adabiyotning ARMda gi inventar raqami	Adabiyotning ARMda gi soni
1	M.Toxtaxajae vaning umumiy taxriri ostida	Pedagogika	Darslik	Toshkent. O'zbekiston Faylasuflari			
2	Ibragimov X.I Abdullaeva SH.A	Pedagogika nazariyasi va tarixi	Darslik	Toshkent "Fan va texnologiyalar" nashriyati 2008			
3	Yuzlikaeva E Axmedova M Qurbonova G Toshmetov SH	Umumiy pedagogika	O'quv qo'llanma	Toshkent TDPU 2012			

4	Yuzlikaeva E Madyarova S Yanbarisova E Morxova I	Teoriyai praktika obshe pedagogi ka	Darslik	Toshkent TGPU 2014			
5	Xoshimov K Nishonova S Inomova M Xasanov R	Pedagogi ka tarixi		T.O'qituvchi 1996y			
6	Xoshimov K Nishonova S	Pedagogi ka tarixi	Darslik	T.O'z Milliy kutubxonasi nashriyoti 2005			
7	Xoshimov K Safo O	O'zbek pedagogi kasi va antalogiy asi		T.O'qituvchi 1999			
8	Azizxodjaeva N.N	Pedagogi k texnologi ya va pedagogi k mahorat	O'quv qo'llanm a	T.O'zbekisto n yozuvchilar uyushmasi 2006y 159b			
9	Xoliqov A.A	Pedagogi k mahorat	Darslik	T.Iqtisod- moliya, 2011 420b			

Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar xamda axborot manbaalari

- 1.M.Toxtaxajevaning umumiy taxriri ostida Pedagogika Darslik Toshkent.
O'zbekiston Faylasuflari
2. Ibragimov X.I Abdullaeva SH.A. Pedagogika nazariyasiva tarixi. Darslik. Toshkent
"Fan va texnologiyalar" nashriyati 2008
3. Yuzlikaeva E, Axmedova M, Qurbonova G, Toshmetov SH. Umumiy pedagogika.
O'quv qo'llanma. Toshkent TDPU 2012
4. Yuzlikaeva E, Madyarova S, Yanbarisova E, Morxova I. Teoriyai praktika obshe
pedagogika. Darslik. Toshkent TGPU 2014
5. Xoshimov K, Nishonova S, Inomova M, Xasanov R. Pedagogika tarixi.
T.O'qituvchi 1996y
6. Xoshimov K Nishonova S. Pedagogika tarixi. Darslik. T.O'z Milliy kutubxonasi
nashriyoti 2005
7. Xoshimov K , Safo O O'zbek pedagogikasi va antalogiyasi T.O'qituvchi 1999
8. Azizxodjaeva N.N Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat O'quv qo'llanma

Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar xamda axborot manbaalari
Asosiy adabiyotlar

1. Lea Chapuis. Pedacocy. Embedding Learning Technologies. Modul 1. Educational Technology Use and Design for Improved Learning Opportunities, Mehdi Khosrow-Pour, USA, 2014.
2. Educational Psychology, Kelvin Seifert and Rosemary Sutton, Switzerland, 2010, the Jacobs Foundation.
3. Karimova V.M., va boshkalar "Pedagogika. Psixologiya". O'quv o'qllanma. -T.: 2012.-380 bet.
4. Ochilova G.O., "Pedagogika. Psixologiya" fanidan ukuv uslubiy majmua -T.: 2016. - 420 - bet
5. Ochilova G.O. Musaxanova G.M. "Pedagogik mahorat", 2014. - 420 bet.

Qo'shimcha adabiyotlar

6. Mirziyoev SH.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenta lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. - T.: O'zbekiston, 2016. -56 b.
7. Mirziyoev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016 yil 7 dekabr. - T.: O'zbekiston, 2017. - 48 b.
8. "Ilm-fan yutuklari - tarakkiyotning muxim omili". O'zbekiston Respublikasi Prezidenta SHavkat Mirziyoev Yangi yil arafasida — 2016 yil 30 dekabr kuni mamlakatimizning yetakchi ilm-fan namoyandalari bilan uchrashuvidagi ma'ruzasi. //Xalk suzi. 2016 yil 31 dekabr.
9. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bulishi kerak. -T.: O'zbekiston, 2017.- 108 6.
10. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: Uzbekiston, 2017. - 488 b.
11. Uzbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish buyicha xarakatlar strategiyasi tug'risida» gi №PF-4947 sonli Farmoni. //Xalq so`zi. 2017 yil 8 fevral.
12. Azizxujaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T.: CHulpan. 2013. - 200 bet.
13. Inomov I. Iqtisodiy tarbiya nazariyasi. T.: TDIU. 2011. - 248 bet.
14. Xakimova M.F. Pedagogik texnologiyalar. O'quv qullanma. T.TDIU.,2013.
15. Tojiboeva D. va boshq. Iqtisodiy pedagogika. - T.: Fan va texnologiya. - 2012. - 256 bet.
16. Xayitov O. "Psixodiagnostika" Toshkent. O'kuv qullanma. T.TDIU. 2012 yil.
17. Vasilkova Yu.V. Lektsii po sotsialnoy pedagogike.: Teoriya i istoriya. M.: Perspektiva, 2010.-736 str.

Internet saytlari

18. www.gov.uz- O'zbekiston Respublikasi xukumat portali.

19. www.lex.uz- O'zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

20. www.krotov.info

21. www.gumer.info

